





^x
8651.

XIII, 2. l.

MVSEVM CASIMIRIANVM

PARTICVLA PRIMA
DISSERTATIONES HISTORICAS
COMPLEXA

INSTRVXIT
ET PRAEFATVS EST
ERHARD. ANDR. FROMMANN



C O B V R G I
APVD RVD. AVG. WILH. AHL.
1771.

M 424 M

CASIMIRIANA

PARTICULARIA

DISSERTATIONES HISTORICAE

COMPLEXA

IN STAVIT

ET BRATEATVS EST

ERHARD ANDR. FROMMANN



P A T R O N O S V O
I N D V L G E N T I S S I M O

SALVTEM
O M N I S G E N E R I S F E L I C I T A T E M
P R O S P E R R I M O S C O N S I L I O R V M E T
R E R V M S V C C E S S V S

P I A M E N T E P R E C A T V R

R E G I

M I N I S T R O

A C A D E M I A R V M R E G I A R V M

S V P R E M O C Y R A T O R I

E R H. A N D R. F R O M M A N N

In-

Ingratus certe viderer, VIR IL-
LVSTRISIME, PATRONE
AETERNVM VENERANDE, si
non primam quamque animi mei
TIBI deuinctissimi publice decla-
randi occasionem arriperem. Ex
quo enim TIBI innotescere coepi,
quod in magna felicitatis meae
parte ponere soleo, tantam in me
ornando maximisque augendo be-
neficiis expertus sum gratiam TV-
AM atque liberalitatem, quantam
non modo cogitatione complecti,
ne dum verbis exprimere valeo.

Tantum igitur abest, vt, morem
eorum imitatus, qui patronorum

*

3

nomi-

nominibus libros suos nobilitatos
volunt, in laudes TVAS, VIR ILLV-
STRISIME, excurrere TVASQUE sum-
mas virtutes pluribus verbis prae-
dicare sustineam, vt, quoniam ne
quidem TVIS in me meritis parem
orationem inuenire possum, tanto
minus illis, quae in omnem rem
communem extant, eam me in-
uenturum sperare debeam. Prae-
terea deterret animum, quo minus
laudatoris munus, si possem etiam,
obire audeam, summa illa, quae
magnis viris propria esse solet, ani-
mi TVI modestia, qua nulla re mi-
nus, quam ambitiosa virtutum

TVA-

TVARVM commemoratione dele-
ctaris.

Itaque vno tantum gratae pia-
que mentis testificandae officio me
continebo, religiose spondens, nul-
lum tempus TVORVM in me bene-
ficiorum memoriam oblitteraturum
esse. Praestet TE Deus, VIR ILLV-
STRISIME, quam diutissime cor-
pore animoque vegetum et inco-
lumem, quo TVIS laboribus et con-
siliis salus publica identidem fir-
metur, atque musae in primis, in
hisque Bergenses nostrae, praeci-
pue TIBI commendatae, in TE cer-
tissimum perfugium sibi atque or-

namentum semper paratum habe-
ant. Vale, VIR ILLUSTRISIME; at-
que hoc quaecunque grati animi
monumentum ea, qua autorem
eius soles, gratia et humanitate ex-
cipe. Scribebam Bergae prope
Magdeb. d. XXIII. m. Augusti, A.
C. clv lxxi.



PRAEFATIO.

Quum artium Gymnasio Casimiriano Coburgi adhuc praeessem, quod nunquam per omnem vitam sine summa animi voluptate recordabor, libellosque ab eius doctoribus per varias occasiones, quae scribendi aliquid et in lucem proferendi crebrae ibi esse solent, diuersis temporibus editos, manibus saepe versarem: non male neque de memoria Auctorum, neque de lectorum utilitate, me meritum speravi, si, fa-

P R A E F A T I O.

Et o delectu, praecipuos, apud exteros
fere incognitos, et ob exemplorum ty-
pis excusorum paucitatem, in ipsa pa-
tria, qua nati essent, partim raros iam
factos, colligerem, illorumque fascicu-
los aliquos nomine *Musei Casimiriani* fo-
ras darem. Itaque rei initium feci con-
quirendis scriptis argumentum aliquod
historicum tractantibus, quae in vnum
congesta tanquam partem primam Mu-
sei nostri in praesenti exhibeo. Ac pri-
mo quidem loco comparent duae com-
mentationes b. PHILIPPI THEODORI
VERPOORTENII, viri doctissimi
quondam et de Casimiriano optime me-
riti, sed praematura morte a. C. clolcccxii.
extincti, cum sextum et trigesium ae-
tatis

P R A E F A T I O.

tatis annum nondum egressus esset. Huius commentatio de *Ducatibus in veteri Germaniae regno hereditariis*, magna cum diligentia est elaborata, hincque a Ioh. Ehrenfr. Zsackewizio digna iam aestimata, quam Halae 1726. copiosis annotationibus suis auctam, typis repetendam curaret. Qui in Praefatione ita de scripto hoc iudicat: *Sit vel nobile argumentum in causa, quod multos inuenerit emtores, vel aliae subsint rationes, folia haec tam cito disparuerunt, ut hactenus nulla eorum copia haberi potuerit, licet haud pauci eruditi illa inuestigarint.* - - *Licet argumentum et problema Autoris aliquibus forsitan paradoxon videatur, nobile tamen est et egregium, ac veritati historiae*

P R A E F A T I O.

*storiae consentaneum, licet a paucis haëte-
nus tactum, quamvis basis sit et funda-
mentum totius iuris publici Germanici,
libertatis Germanicae, iuriumque Princi-
pum et Electorum maiestaticorum. Ver-
fantur fere Zsackewizianae annotationes
in amplificandis, nouisque testimoniis
approbandis iis, quae Verpoortennius no-
ster affirmauerat, quas non inutiles li-
cet neque contemnendas, omisimus ta-
men, quia nihil, quod nostri non pro-
prium esset, addere eius scripto, in no-
stro Museo repetito, fas esse iudicauimus.
Itaque illarum loco annotationes haëte-
nus non dum editas, quas ipse Autor ex-
emplo suo alleuerat, quasque IO. LV-
DOV. ECKARDT. Vir Illustris nobisque
ami-*

P R A E F A T I O.

amicissimus, pro suo in bonas literas studio, liberaliter nobiscum communicavit, typis minoribus describi ceterisque subiici curauimus; in quo rem haud ingratam intelligentibus nos fecisse speramus. VERPOORTENNII nostri scriptis fratris eius germani, ALBERTI MENONIS, de *Salfeldiae initiis* Programma adiungere libuit, propterea quod in Dissertationum eius fasciculo, Coburgi a. 1739. edito, illud, nescio quo casu, omissum fuisse, hincque a multis desiderari intelleximus. Insigne ornamentum A. M. Verpoortennius Gymnasii patrii Coburgensis primum, post Gedanensis, olim fuit, quem in filio *Wilhelmo Paulo*, Viro summe Reu. eodem, quo pater antea, munere

P R A E F A T I O.

nere praeclare nunc fungente, adhuc vivere, pro meo in familiam Verpoortennianam studio et obseruantia merito laetor. IO. CONR. SCHWARZII, praeceptoris quondam mei, et in munere Directoris Collegii Casimiriani praedecessoris, Disputationes de *Finibus Helvetiae* etc. de *Epicuri* et de *Democriti Theologia* fasciculo huic insertas conspicere, easque legisse neminem poenitebit, qui viri huius accuratam eruditionem, multis, ut de scriptis maioribus nihil hic dicam, minoribus etiam libellis, hisque haud vulgare argumentum, non sine nouitatis gratia, plerumque tractantibus, sed vulgo fere ignoratis, approbatam nouerit. De eorum, quos typis

P R A E F A T I O.

pis repetitos hic damus, altero, qui *Epicuri theologiam* exponit, lectores moneamus, varias illi notas Autoris manu scriptas additas esse, quas Schwarzii genero GOEBELIO, Viro Illustri, et de rep. Coburgensi optime merenti, nos debere grati profiteamur. Praeter haec haftenus dicta, ad b. HENR. WOLFG. FRATZSCHER, Praefulis sacrorum Cob. et Theologiae Professoris primarii, a. 1757. pie defuncti, opusculum de *Academia Erfordiensis de Luthero optime merita*, lectu dignissimum, iuvat pauca adhuc obseruasse. Exhibet ὁ *Μαχαρίτης* rerum ad sacrorum reformationem pertinentium peritus in primis, multisque, quae eam illustrant, scriptis rarissimis olim instructus,

Etus,

P R A E F A T I O.

Etus, §. IX. not. gg. programma a rectore academiae Erfordiensis contra Bullam Pontificis R. Luthero inimicam, quam Eccius promulgauerat, e tabula publica euulgatum, et a *Wolfg. Russio* germanice redditum, rarissimum certe et multis ignoratum, idque sermone latino editum non haberi iudicat: *Programma hoc, inquit, sermone latino conceptum, non typis excusum, sed manu saltem exaratum fuisse, exinde auguror, quod omni licet adhibito studio a me inueniri typis exscriptum nequiverit.* Sed errasse Virum doctum hoc iudicio, postea cognitum est, quam b. IO. BARTHOL. RIEDERER, academiae Altorfinae decus nuper, Programma istud latine editum reperit et publi-

P R A E F A T I O.

publicavit in schediasmate: *Eine überaus
seltene Reformationsurkunde: Intimatio
Erphurdiana pro Martino Luthero, Al-
torf. 1761. Ex quo prototypo multa in
versione germanica obscure et inepte red-
dita rectius intelliguntur, in hisque ista
etiam verba: Und nempt die teuflische
Bannung von der hoech herab, und zer-
reissent die Verberger der Wahrhayt zu
klainen Stücken, so ir künden, ia zermah-
lende, ia sprich ich, die da eurer trawen
und Hoffnung in Gott sezent. Contextus
latinus, licet ipse etiam corruptus, emen-
date ita se habet: Has ipsas daemonisti-
cas excommunicationes in minimas parti-
culas dilacerantes discerpite, [comma post
dilacerantes in editis positum est, voce se-
quen-*

* *

P R A E F A T I O.

quente cum verbis: *in altissimis*, inepte
connexa] *in altissimis veritatis zelato-*
rem [*celatorem* legit aut intelligit *Ruffius*,
Verberger] *Christum inquam*, *confiten-*
tes. [*confidentes* falso scriptum habetur.]
Quorum sensus verus is est: Zerreiſſet
die teuſſiſche Bulle in kleine Stüke, und
brennet dadurch den Eiferer für die
Wahrheit in der höhe, ich meine Chri-
ſtum. Vnde *superuacaneam* eſſe, *falsa*
quippe loci interpretatione nixam, *Fratz-*
ſcheri notam intelligitur, qua verba: *Zer-*
reiſſet die Verberger der Wahrheit, non
de personis, ſed de earum conatibus ſcri-
ptiſue, accipienda eſſe monuit.

De ceteris opusculis volumine hoc
comprehenſis nihil habeo, quod dicam

prae-

P R A E F A T I O.

praecipue, nisi quod duo de meis, quorum alterum *Luciferi Calaritani Ep.* facta et fata enarrat, alterum *Saeculum X.* contra summae obscuritatis et barbariei criminationem *defendit*, huic collectioni inferere visum fuit BRIEGLEBIO meo, collegae nuper exoptatissimo, mihiq; absenti etiam amicissimo. Huic Viro enim, de Casimiriano et re literaria egregie merenti, tradidi perficienda, quae instituta haberem et iam incoata, cum praeter omnem spem et opinionem, Numine divino rem ita dirigente, a FRIDERICO Magno, Porussorum rege potentissimo, e patria terra Bergam prope Magdeburgum, coenobii Abbas, ecclesiarum Ducatus Magdeburgensis Praeful et Consisto-

P R A E F A T I O.

rii regii Confiliarius, ante aliquot menses
euocarer. Suscepit volens lubensque at-
que ex sententia mea perfecit Vir huma-
nissimus, quae ab eo perficienda petie-
ram, cui adeo maxima ex parte Lecto-
res acceptum referent, si quid ex hoc la-
bore in usus suos redundare sentient.
Quod vbi intellexero, meum Brieglebii-
que mei studium alteri etiam Musei parti
edendae, quae commentationes philolo-
gicas est complexura, minime esse defu-
turum spondeo. Scribebam Bergae pro-
pe Magdeb. d. XXIII. m. Augusti, A. C.
clo lo cclxxi.

IN.

INDEX OPUSCULORVM
HOC VOLUMINE COMPRE-
HENSORVM.

I. PHIL. THEODORI VERPOOR-
TENNII Gr. L. et Poës. P.P. Dissert.
de regno Salaminio in Cypro Resp. I. C.
Schubarto Cob. 1704

II. *Eiusdem oratio de Ducatibus in veteri*
Germaniae regno hereditariis 1707

III. ALB. MEN. VERPOORTEN-
NII S. Th. D. et P.P. O. Caf. D. Progr.
de Salfeldiae initiis 1727

I N D E X.

III. IO. CONR. SCHWARZII *Poëf.*

P.P. Disp. de noua designatione veteris Heluetiae finium longius, quam vulgo solet, protrahendorum Resp. F. Zollmanno Cob. 1710.

V. *Eiusdem iudicium de recondita Theologia Epicuri Resp. N. Stoeffel Cob. et T. Martini Cob. 1718*

VI. *Eiusdem dissert. de theologia Democriti Resp. I. C. Korn 1718*

VII. HENRICI WOLFG. FRATZSCHERI *Ser. D. Sax. Cob. in Protosyn. a consiliis sacris cet. Progr. de academia Erford. de Luthero optime merita, quum ill. Gymn. Acad. Coburg. datus Director et S. Theol. Prof. P. Io.*

An-

I N D E X.

Andreas Buttstett inaugurandus esset

175.

VIII. D. *Erhard Andr. Frommanni*, coen.

Berg. Abbatis, eccles. Ducat. Magdeb.

Praesulis et Consist. regii Consilarii,

epistola de *Lucifero Calaritano olim*

Praesule, qua, quum Ill. Gymn. *Casi-*

mir. Directoris munere fungeretur, *Ve-*

ner. E. R. Fischero Ser. D. Sax. Cob.

in Consist. Consil. Eccl. Duc. Cob. Epho-

ro cet. annum quinquagesimum muneris

ecclesiastici feliciter exactum suo et col-

legarum nomine gratulatus est. 1767

VIII. *Eiusdem* Progr. IV. *Saeculum deci-*

num prae ceteris mediæ ævi nomine

obscuri insigniendum non esse ad Orr.

I. F. *Fischeri* Cob. I. L. *Zizmanni* Lin-

da-

I N D E X.

da - Meining. I. C. Gundlachii Isenac. et
I. C. Krugii Meining. A. M. Herdae Cob.

1770

X. IOA. MART. CHLADENII

Ill. G. Acad. Cob. Dir. Adi. et Paeda-
gog. Progr. quod *haereses Grammati-
cas in academia Oxoniensi a. 1276 dam-
natas* recenseret, ad Inaugurationem noui
Prof. lat. et gr. l. *Christoph. Iosephi Suero*

1745

I. PHI-

I.

PHIL. THEODORI VERPORTENNII

GRAEC. LINGV. ET POES. P.P

DISSERTATIO

QVA

REGNUM SALAMINIVM
IN CYPRO

BREVITER DELINEATVM PVBLICO AD DIS-
PVTANDVM EXAMINI SVBMISIT

RESPONDENTE

IO. CHRISTOPH. SCHVBARTO

COEVRGENSI,

MENSE APRILIS A. C. MDCCIV.

§. I.

Regni Salaminii, quod in Cypro floruit,
et Graecorum vt commerciis, sic literis
celebratum est, origines et fata mihi
euoluturo, ex Cypri vniuersae antiquitatibus
nonnulla delibanda videntur, vt cognita totius
insulae natura, partis illius eximiae con-
ditio facilius intelligatur. Dubia autem et
controuersa in Philologorum scholis est natiua
Cypri appellatio: quum a Cypro, Cinyrae,
A. Assy-

Assyrorum Regis, qui quidem, si APOLLO-
DORVM a) consulimus, cum multitudine
in Cyprum appulsus, Paphum veterem condi-
dit, filia, eam nonnulli dictam contendunt, ab
vbertate Cypri arboris nomen accepisse alii
malint b), alii a cupri copia, quod κατ' ἐξο-
χὴν *Aes Cyprium* audit, Cyprum vocatam ve-
lint, c) aliqui post Veneris aduentum hoc no-
men insulae datum scribentes, Graecam illi
originem ἀπὸ τῆς τὸ κῦειν πορεῖν, quod vterum
ferre Veneris sit munus, tribuant. d) Sed
quis in re tam veteri pro certo quicquam af-
firmet? praesertim in vocabulorum rationi-
bus, quae vel fabulis plerumque, vel allusio-
nibus constant. Vocatam antea Acamantida,
Cerastin, Aspeliam, Amathusiam, Macariam,
Crypton, Coliniam, ex veterum scriptorum
monumentis prodidit PLINIVS. e) Sphe-
cia quoque dicta est, et Meionis, Citiea, Pa-
phus, et aliis nominibus, quae collegit ORTE-
LIUS. f) Ex quibus tamen aerosae appella-
tionem a Festo traditam, non inter propria,
sed adiecta nomina censendam puto. Ab OVI-
DIO g) *Ophiusia arua* pro Cypriis dicuntur,
cuius

a) Lib. III. Biblioth. c. 13.

b) MINELLIUS in notis ad cap. 4. Lib. III. *Hist. Flori*; Notae var. in *Val. Max.* l. I. c. 5.

c) Vid. LVC. DE LINDA in *Descript. Orbis et Re-
rumpubl.*

d) NATALIS COMES *Mythol. lib. III, c. 13.*

e) *Hist. Nat.* Lib. V. c. 31.

f) In *Thesauro Geograph.*

g) *Libro X. Metamorph. v. 229.*

cuius nominis Cypro competentis nullam rationem apud interpretes esse, FARNABIVS *h)* notavit. Mihi, si qua hic ratio alia, praeter frequentem Poëtis priorum nominum inter se permutationem, quaerenda est, liberius locutus Poëta videtur, et, quum Rhodum insulam, quod nomen et rosam Graecis significat, Ophiusam vocatam esse, ex *Plinio i)* constet, *καταχρηστικῶς* Ophiusia arua pro roseis, aut rosarum fertilibus dixisse, quod rosa Veneri sacra esset. Vereor enim, ne audacior, quam probabilior sit coniectura, si quis pro Ophiusia legere iubeat Amathusia, quod nomen Cypro magis conueniret. Ea, ut extrema, ita maxima nobiliorum insularum interni maris Asiaticae partis, septentrionales partes Ciliciae Tracheae contiguas habet, quibus etiam continenti proxima est, orientales Issico sinui, occidentales a Pamphylio pelago allutas, australes autem ab Aegypto.

Ab Austro atque oriente est Aegyptus et sequens ora, usque Seleuciam atque Issum, a septentrione Pamphylium pelagus, *k)*.

§. II.

Bouis tergori eam assimularunt Geographi Veteres, *κύπερος βύρση τὸ σχῆμα ὁμοία*, dicit AGATHEMERVS *l)*. Gallici scuti figuram

A 2

ram

h) Notis ad *h. l.*

i) *Hist. Nat. lib. V. c. 31.*

k) STRABO in *Geographia s. de situ orbis lib. XLIII.*

l) *Lib. I. de Geographia c. 5.*

ram habere tradit *HYGINVS*, *m*) ex hac forsitan ratione, quia tota insulae figura est parte altera longior, et isthmus facit ad latera, quae latitudinem terminant *n*). Eius circuitum *TIMOSTHENES* *CCCCXXVIII*. mill. pass. prodidit; *AGATHEMERO* vero *o*) eius ambitus est 3420. stadiorum: περίπλῃς στάδια γυν, paruo discrimine. Aliquanto minorem *ISIDORVS* facit, *CCCLXXV*. mill. pass. *p*) Longitudinem inter duo promontoria *Dinaretum* et *Acamanta*, quod est ad occasum, refert *ARTEMIDORVS* *q*) *CLXII*. mill. et 500. pass. cum quo congruit *AGATHEMERVS* *r*), μήκος δὲ στάδια ατ. *STRABO*, *s*) paulo pluribus eius longitudinem definiens, docet, eam esse a *Clidibus*, (insulis duabus ante *Cyprum* ad orientales eius partes sitis) in *Acamantem*, (promontorium syluosum in occidentalibus insulae partibus situm) pedestri itinere mille et quadringentorum stadiorum, ab oriente in occidentem progredienti. Quae non repugnant *Agathemero*, *Cyprum* ipsam longitudine stadiorum 1300. terminanti: quum hic *Cyprum* ipsam, omissis *Clidibus*, describat, *Strabo* istas insulas prope cohaerentes *Cypro* coniungat. Inde inter maximas insularum

m) *Fab.* 226.

n) *STRABO* *l. c.* p. 434.

o) *l. c.*

p) *Apud PLINIVM* *lib. V. c. 31.*

q) *Apud PLINIVM* *l. V. Hist. Nat.*

r) *l. c.*

s) *Lib. XIII.*

larum maris interni alii Cyprum referunt, quos inter SCYLAX, *Caryandensis*, in *Periplo maris mediterranei*, sub finem, magnitudines insularum signans, dicit: μεγίστη Σαρδω. δευτέρα Σικελία. τρίτη Κρήτη· τετάρτη Κύπρος. Maximis proximam, et hac ratione classi secundae, Cyprum adscribunt, qui magnitudinis respectu in tres classes insulas dispescere amant. AGATHEMERVS t): τῶν νήσων τῶν πάνυ μεγίστων πρωτεύει μὲν παρὰ πάσας, ἐν τῇ οἰκουμένη· ἡ Σαλική, δευτερεύει δὲ Ἀλουίωνος, τὰ δὲ τρίτα Φέρει, τὰν Ἰουερνία. Τῶν δὲ ἄλλων μὲν μεγάλων, ἐλαττόνων δὲ ἡ κατὰ τὰς εἰρημένας πάλιν τετάσσεται πρώτη μὲν ἡ Σικελία, δευτέρα δὲ Σαρδωνία, τρίτη Κύπρος, τετάρτη δὲ Κρήτη. Cum quo in ordine insularum consentit TIMAEVS u), in maioribus insulis Cyprum Cretae præponens: contra SCYLAX Cyprum post Cretam collocat. Scylacis tamen verior sententia videtur, propter longitudinem et circuitum vtriusque insulae. Namque AGATHEMERVS x) ipse longitudinem Cretae 2300. stadiorum facit, itidemque *Soficrates*, y). Circuitus vero Soficrati est stadiorum amplius 5000. Artemidoro tamen 4100. apud eundem Strabonem. Vnde natus error Agathemeris satis manifestus,

A 3

cir-

t) *Lib. II. de Geograph. c. 8.*u) *Apud STRABONEM lib. XIII.*x) *Lib. I. Geograph. c. 5.*y) *Apud Strabonem lib. X.*

circuitum ex Artemidoro 4100. stad. retinentis, quum tamen longitudinem a Soficrate traditam 2300. stad. sequatur, haud paullo maiorem dimidia totius ambitus parte: quod quidem, miror, non esse animaduersum in Gronouiana editione.

§. III.

Hanc autem magnitudinem mira commendat fertilitas, rerumque preciosissimarum abundantia, qua vix vlli terrarum cedit, variisque ea propter superbit nominibus, mox scriptoribus vetustis Macaria, mox ἀρχαίοπλῆτος, mox παλαιόπλῆτος dicta. Vini, quod etiam cum Cretico certare possit, oleique ferox est, Adamante, Smaragdo, Chrystallo nobilis, praeterea aere Cyprio atque alumine celebris. Testis est STRABO ^{z)}, PLINIVS ^{a)}, VADIANVS ^{b)}. Breuiter et scite Cyprias opes depingit FLORVS ^{c)} dicens: Opes Cyprias, quas Cato (per rogationem Clodii missus ad Cyprum Ptolemaeo Regi adimendam) liburnis per Tiberinum ostium inuexit, latius populi Romani aerarium, quam vllum triumphum impleffe. Septem millium talentorum eam fuisse pecuniam scribit PLVTARCHVS ^{d)}. Latius de

^{z)} Lib. XLIII. finiente.

^{a)} Hist. Nat. lib. XXXVII. c. 4. §. lib. XXV. c. 15.

^{b)} In Comment. ad lib. II. Pomp. Mel. p. 143.

^{c)} Lib. III. c. 9.

^{d)} Vita Cat. c. 54.

de Cypro scripserunt BENEDICTVS BORDONIVS, *in opere insulari*, PIVS II. Papa, DOMINICVS NIGER, SABELLICVS, VOLATERRANVS, IAC. ZIEGLERVS, PETRVS BIZARRVS, et vel in primis nominandus IOANNES MEVR-SIVS. Neque tamen negandum est, inclementi coelo putridoque aëre, propter consistentes lacus, laborasse, adeo, vt aliquando inculta et deserta relinqueretur, quod ante tempora Constantini M. per XXXVI. annos, ob pluviae defectum aquarumque penuriam, contigisse refert GOTHOFREDVS e).

§. III.

In superstitionibus gentium Cyprus Venerem in primis coluit, Paphiam inde, a Papho vrbe dictam, cuius aris, teste TACITO, f) sanguinem offundere vetitum erat; altaria non nisi precibus et igne puro adoleri consueverant, nec vllis imbribus quanquam in aperto madescebant. Scribit PAVSANIAS, *in Atticis*, primos omnium Assyrios Venerem Vraniam coluisse, a quibus Paphii in Cypro acceptum sacrorum ritum cum Phoenicibus, qui in Palaestina Ascalonem urbem incolunt, hi cum Cytheriis communicauerint. Quod quidem ad Cinyram Assyrium, de quo ab initio dixi, pertinet g). Frequentissimum

A 4 hinc

e) *In Archont. Cosm. p. 562.*f) *Lib II. Histor. c. 3.*g) *Conf. SELDENVS de Diis Syris Syntagm. II. c. 4.*

hinc apud scriptores Graecos Veneris nomen est κύπρις, EVRIPIDEM *in Hippolyto*, THEOCRITVM *Id. XI.* et sexcentis locis aliis, et HORATIVM *h)*: Diua potens Cy-pri. Quidquod saepius dicitur κυπρογένεια,

ὅτι γένετο πολυκλύσω ἐνὶ κύπρῳ. *i)*.

Venerem enim e spuma testiculorum Coe-li, quos falce illi Saturnus resecuit, natam finxerunt Poëtae, eamque in Cyprum primum e mari egressam esse fabulati sunt, innuentes forsan hisce, insimulque carpentes libidinem, effeminatosque Cypriorum mores, quos ATHENAËVS *k)* tangit, et VALERIUS MAXIMVS *l)* pluribus describit: Cyprii, inquiens, reginas suas mulierum corporibus, velut gradibus constructis, quo mollius vestigia pedum ponerent, currus conscendere, aequo animo sustinebant. Viris enim, addit, si modo viri erant, vita carere, quam tam delicato imperio obtemperare, satius fuit. Nefandam vero consuetudinem Cypriis solennem, qua virgines, ante nuptias statutis diebus dota-lem pecuniam quaesituras, in quaestum ad maris litus mitterent, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas, IVSTINVS *m)* memorat

h) *Carm.* lib. I. Od. 13.

i) HESIODVS in Theogenia v. 199.

k) *Lib.* XII.

l) *Lib.* VIII. c. I. §. 7. *extrem.*

m) *Lib.* XVIII. c. 5.

morat. Attexere hic iuvat, quae HOMERVS in Hymnis εἰς Ἀφροδίτην canit:

Κυπρογενῇ Κυθήρειαν αἰείσομαι, ἥτε βροτοῖσι
Μείλιχα δῶρα δίδωσιν, ἐφ' ἡμερτῶ δὲ προσώπῳ
Ἄει μειδιάει, καὶ ἐφ' ἡμερτὸν φέρει ἄνθος.

Χαῖρε Θεά, Σαλαμῖνος εὐκτιμένης μεδέουσα,
Καὶ πάσης Κύπρου. δός δ' ἡμερόεσσιν αἰοιδήν.
Ἄυτάρ ἐγὼ καὶ σείο καὶ ἄλλης μνησομ' αἰοιδῆς.

Vbi et hoc notari meretur, Salamina, de qua postea agemus, pro capite Cypri, et vrbe bene culta, laudari.

§. V.

Persuasi autem nonnulli sunt, vt incunabula Cypri totiusque insulae fortunam breuissimis tangam, Iaphetum, aut eius nepotem Chethimum primum hanc incoluisse insulam, a quo Chethimam priscis vocatam IOSEPHVS *n*) tradit, eiusque nominis vestigia in Citii vrbis vocabulo superesse arbitratur; sequitur Iosephum EPIPHANIVS *o*). Inde suis Regibus subfuit ad Cinyram vsque Assyrium, Pygmalionis generum; ac paullatim accedentibus ex Salamine et Atheniensibus, ex Arcadia, Cydno, Phoenicia, Aethiopia, colonis, aucta vrbibus et plurium ciuitatum separa-

A 5

tis

n) Lib. I. Antiqq. cap. 7.

o) Lib. I. Haeres. cap. 25.

tis regnis distracta est *p*). Tum primum ab Amasi, Aegypti Rege, Nabuchodonosoris Babylonii aequali, subacta et vectigalis facta, quod idem tradit HERODOTVS *q*). Post haec Persarum imperio accessit sub Cyro *r*), quod sub Dario, Hytaspis Filio, et rursus Artaxerxe Mnemone, excutere frustra conata est *s*). Hinc cum reliquo Persarum imperio ad Alexandrum M. transiit *t*), cuius post obitum aliquandiu bellis Antigoni et Ptolemaei vexata, demum illo deleto, Ptolemaeis Aegypti regibus cessit *u*): donec a Romanis P. Clodii hortatu, Ptolemaei Auletae, Alexandrini regis fratri, ablata, et in prouinciae formam redacta est *x*). Diuiso Romanorum imperio, Cyprus per longum temporis tractum Imperatoribus Constantinopolitanis paruit, sed per belli sacri occasionem a Richardo, Angliae Rege, occupata, et Guidoni, qui Rex Hierosolymorum fuerat, concessa *y*). Ita suos aliquandiu Reges nationis Gallorum habuit, quorum mascula stirpe extincta, Veneti totam insulam titulo haereditatis a Regina adoptata relictæ, sibi vindicarunt.

p) HERODOTVS in Polymn.

q) In Euterp. fin.

r) XENOPH. Cyrop. lib. I. HEROD. in Tbalia.

s) HERODOTVS in Terpsich. DIODORVS SICVLVS lib. XVI.

t) PLVTARCHVS in Alex.

u) DIODORVS Sic. lib. XX.

x) PLVTARCHVS in Cat. min.

y) ARNOLDVS Lubec. Chron. Slav. lib. III. c. 37.

runt. 2) His eam Turcae ann. 1570. eripuerunt, quod bellum tribus libris accurate descripsit PETRVS BIZARRVS. Illud praetereundum non est, quo tempore Germani Imperatores Palaestinam armis a Saracenis repetebant, eorum maiestatem a Cypriis Regibus comiter habitam, adeo, vt Almericus, Guidonis, quem antea diximus, frater et successor, coronam a Romanorum Augusto Henrico VI. expeteret a). Plura quidem de Cypro monenda essent, vtpote cum multa de ea scripta posteris reliquerint Historici; quale est de Carminibus Cypriis, quorum auctorem AELIANVS b), *Pindari* testimonio motus, Homerum nominat: ὅτι Ὀμήρου ἀπορῶν ἄρα ἐκδοῦναι τὴν θυγατέρα, ἔδωκεν αὐτῇ προῖκα ἔχειν τὰ ἔπη τὰ κύπρια. quae tamen non Homeri, sed alius cuiusdam esse, euincit HERODOTVS c); et PAVSANIAS d) dissensum Homeri et Auctoris Cypriorum carminum ostendit. ATHENAEVS e) putat, auctorem fuisse Hegeſiam aut Stasimum. Sed de his plura addi quum instituti ratio non ferat, omittenda sunt. Novem vero regnorum sedes fuit Cyprus

2) PALMERIVS *Pisan. in Chron. ad ann. 1473.*

a) *Vid. ARNOLDVS Lubec. lib. V. c. 2. et ibi BANGERTI notae, ex illo HERMANNVS CONRINGIVS de Fin. Imper. c. 17.*

b) *Var. Hist. lib. VIII. c. 15.*

c) *In Euterpe.*

d) *In Phocicis.*

e) *Lib. XV. Dipn.*

prus antiquissimis temporibus, quod VIII. magni nominis ciuitates, quibus minora oppida subiecta adstipulabantur, a totidem regabantur Regibus: ex his Amathusios, Solios, Citienses, ut gentes aut ciuitates socias nominat DIODORVS SICVLVS *f)*, Ceryniae, Lapithiae, Marii, Paphi regulos idem, *g)* quibus accedunt regna Saliminis et Curiae apud HERODOTVM *h)*. SCYLAX *i)* septem tantum vrbes refert: πόλεις ἐν Κυπρῳ αἱ δὲ dicit, Σάλαμις, Καρπάσεια, Κερύνεια, Λήπηθις, Σόλοι, Μάριον, Ἀμαθῆς. XV. in Cypro oppida esse asserit PLINIVS, *k)* quorum nomina Paphos, Palepaphos Curias, Citium, Corineum, Salamina, Amathus, Lapethos, Soloe, Tamassus, Epidarum, Cytri, Arsinoe, Carpasium, Golgi; addit: fuere et ibi Cinyria, Marium, Idalium. Florentiores olim has fuisse vrbes, nemo negabit, qui historias graecas vel limis inspexit oculis. Salamina autem eas inter florentissimam, Salaminiumque regnum maxime celebratum fuisse, in procliui est: quod etiam de sua aetate testatur *Mela l)*: Cyprus, quae aliquando VIII. regna cepit, et nunc aliquot vrbes fert, quarum clarissima Salamis et Paphus. Salaminis itaque origines nunc curatius paullo euoluere, diuinis sub auspiciis, animus est.

§. VI.

*f) Lib. XVIII.**g) l. c.**b) In Terpsich.**i) In Periplo de Ins. Cypro.**k) Lib. V. c. 31.**l) Lib. III. p. 143.*

§. VI.

Salamis, quae et Salamin Latinis, et Salamina audit, Graecis Σαλαμῖς, aut Σαλαμῖν, nobilis Cypri portus et vrbs munita, a Graecis condita, nomen debet Salamini, paruae quidem insulae, sed naufragio classis Persarum nobilitatae, in Euboico mari aduersus Eleusinem Atticae sitae: quem situm praeter PAVSANIAM in Atticis, ei tribuit SCYLAX: πρῶτον τῆς Ἀττικῆς, Ἐλευσίς, ἧ ἱερὸν Διμητρός ἐστι, καὶ τείχος, κατὰ τὸ τό ἐστι Σαλαμῖς νῆσος, καὶ πόλις, καὶ λιμὴν. Huic autem ipsi a Salamine, Asopi filia, nomen inditum prodiderunt DIODORVS SICVLVS et PAVSANIAS *m*). Asopus quippe Oceani et Thetys, aut, vt Acusilaus tradidit, Perus et Neptuni, aut ex aliorum sententia, Iouis et Eurynomes filius, Philiante habitans, ducta Methone, quam Meropen vocat APOLLODORVS *n*), Ladonis fluvii filia, duos ex ea suscepit filios, Pelasgum, APOLLODORO Pelagonta dictum, et Ismenum: filiasque duodecim, (XX. fuisse contendit APOLLODORVS *c. l.*) quarum nomina Cercyra, Salamis, Aegina, Pirene, Cleone, Thebe, Tanagra, Thespira, Asopis, Sinope, Oenia et Chalcis. Salamis, vt ad propositum veniam, eas inter a Neptuno abrepta, et in insulam, cui nomen suum dedit, delata, Cenchreum huius insulae peperit Regem. Ex Aegina, tertia Asopi filia, Patre ad fluentia sua prius remis-

*m) In Atticis.**n) Lib. III. cap. 11. §. 10.*

remisso, in insulam Oenonen, Aeginam post
ab eius nomine dictam, translata, Aeacum, in-
sulae dein Regem, progenuit Iupiter, εὐσεβέ-
σατον ἀπάντων, qui et Plutonis claves custodire
apud inferos fingitur. τούτῳ Ζεὺς ὄντι μόνῳ ἐν
τῇ νήσῳ, τοὺς μύθους ἀνθρώπων ἐποίησεν, APOL-
LODORVS l. c. cui addere licet HYG-
NVM, fab. LII. sed in insulae nomine erran-
tem, Delo loco Aeginae aut Oenones nomina-
ta. Quod recte animaduerit TH. MVNKE-
RVS, o) qui de Aegina, prius Oenone appel-
lata, cum APOLLODORO, et DIODO-
RO, ac PAVSANIA in Corinth. consentit.

§. VII.

Aeacus ducta Endeide, Chironis filia, Pelei et
Telamonis ex ea pater factus est, quae constans
est veterum narratio, APOLLODORI, AN-
TONINI LIBERALIS, HYGINI, DIO-
DORI, PAVSANIAE, ISOCRATIS, ce-
terorumque magno numero: aduersus quos
nihil auctoritatis habere potest Pherecides,
qui Telamonem non Pelei fratrem, sed ami-
cum, Actaei et Glaucis, Crethei filiae, filium,
(si modo nominum scriptio mendo vacat,) *fuisse tradidit apud APOLLODORVM, loco
saepe dicto p).* Peleus autem, DIODORO
et PAVSANIA *testibus*, quanquam id,
APOLLODORVS q) Telamoni tribuat,
Pho-

o) In not. ad Apoll. ex Pindari Scholiaste.

p) Conf. TH. GALE notae ad libr. III. c. 11. Apollod.

q) Lib. III. cap. 11.

Phocum ὁμοπατριον ἀδελφόν, ἐξ ἄλλης δὲ μη-
 τρὸς γεγεννημένον, (quae apud APOLLODO-
 RVM c. I. est Psamathe, Nerei filia,) ὃν ἐφίλη-
 σε περισσῶς Ἰακός, ὅτι καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἦν
 αἰνῆς, vt scribit ANTONINVS LIBERA-
 LIS r), mortifero vulnere in capite laesit:
 in certamine, quo ceteros praestiterit Phocus,
 fratrum insidiis eum interfectum ait APOL-
 LODORVS s); clam eum occisum inquit
 ANTON. LIBERALIS t). Caede dete-
 cta, quum ambos Pater Aegina eiecisset, Phtiam
 migravit Peleus, Ἀκτορι Regi, qui prole carebat,
 tandem in regno successor. Telamon alter
 frater, Salaminem profugus concessit, insigni-
 que ibi vsus fortuna, cum Glauce Cenchrei,
 qui APOLLODORO l. d. est Cychreus,
 Salaminiorum Regis filia, quam vxorem duxit,
 insulae totius imperium adeptus est u). Post
 eius obitum Periboeam, quae est Eriboea x),
 Alcathoi, Pelopis filii, filiam sibi iunxit, ex
 qua suscepit Aiace, cuius egregia in bello ge-
 sta post HOMERVM habet OVIDIVS, y)
 cruentamque eius mortem et crudeles ac vio-
 lentas in se ipsum manus pingit *Idem* z):

et in pectus tum denique vulnera passum,
 Qua patuit ferro, lethalem condidit ensen:
 Nec valuerunt manus infixum educere telum,
 Expulit ipse cruor.

Eius-

r) *Metamorph.* c. 38. s) l. c. t) l. c.

u) DIODORVS lib. IV. E. H.

x) DIODORVS l. c. MYGINVS Fab. 97.

y) *Metamorph. lib. XIII. v. 20. seq.* z) *Id.* l. 390. seq.

Eiusdem mortis meminit PINDARVS *a)*. Negatam Aiaci sepulturam fuisse, quod maximam inter Graecos arguebat infamiam, iis etiam expectandam, qui violentas sibi iniecerant manus, ut obseruat PFEIFFERVS *b)*, auctor est HORATIVS *c)*. Confer prae caeteris de Aiace SOPHOCLEM in *Aiace*. Inferias tamen Aiaci, Achilli, et caeteris τοῖς πρὸς εὐδοξίαν ἦκον, peregisse in Troade Alexandrum M. ex DIODORO SICVLO *d)* liquet. Sed redeo ad Telamonem, patrem Aiakis, de quo coeperam dicere. Is contra Ilium cum in bello sequeretur Herculem, capta vrbe, Hesionem, Laomedontis filiam, muneri accepit, ex qua Teucrum procreauit *e)*. Plenius autem, cur Hesionem muneri et in matrimonium acceperit Telamon, et liberationem Hesionem, vel SERVIO iudice *f)* fabulosam, legimus in HYGINI, saepius laudati, *Fab. LXXXVIII*. Causa itaque nulla est, cur miremur, Teucrum τοῦτον nominari HOMERO *g)*, cum ex modo dictis, et ex APOLLODORI *citato loco*, satis iam eius ratio pateat. Matre quippe Hefione bello capta, natus fuit Teucer: quod impar adeo connubium fuit, ut Hefione, quae bello in seruitutis discrimen inciderat, non eadem,

a) Isthm. III.

b) In Antiq. Graec. lib. III. c. 62.

c) Serm. lib. II. Sat. 3. v. 187 - 211.

d) B. H. lib. TVII.

e) APOLLODORVS c. XI. §. 7.

f) Ad Virgilii Aen. I. v. 623.

g) Il. O. v. 283.

eadem, qua priores Telamonis vxores, Glauca et Periboea, dignitate censeretur *h*). Nihil igitur sordium natalibus Teucris, addito *νόθος* vocabulo, aspergit Poëta, alioquin in eius laudibus haud parcus, sed matris calamitatem intuetur; similiter vt Seruium, Romanum Regem, veteres serua natum dixerunt, quod mater eius, Corniculo capto, in victoris Romani potestatem venerat *i*). Alius a nostro est Teucer, Scamandri fluminis, et Idaeae Nymphae filius habitus, qui primus in Troade regnavit, et Teucrorum nomen populo dedit, vt est apud DIODORVM *lib. IIII*. Alium Teucrum Alcetae, Epiri Regis, filium, et Alexandri fratrem, ponit SICVLVS *B. H. Lib. XVIII*.

§. VIII.

Tam splendidos Talamonius Teucer nactus natales heroicis quoque conspicuus fuit virtutibus, quas in *Iliade* HOMERVS, et HORATIVS in *Carminibus* amplissime praedicant, hic *Carm. Lib. I. Od. XV. et Lib. IIII. Od. VIIII*. ille *Il. N. v. 313. 314. ἄριστον ἀχαιῶν τοξοσύνην, ἀγαθὸν δὲ καὶ ἐν σάδι καὶ ὑσμίνῃ*, laudat. Troiano equo inclusum fuisse contendit PAVSANIAS in *Atticis*. Inter Helenae procos eum

b) Conf. SERVIVS ad *Aeneid. I. v. 623. et Tab. Genealog. XII. et XIII. Scriptoribus antiquis Historiae poëticae a THO. GALE additae. APOLLORDORVS lib. III. c. II. §. I.*

i) LIVIVS *lib. I. c. 39.*

eum simul cum Aiace fratre recenset *APOLLODORVS k)*. Hic tamen tam fortis vir post Aiakis interitum adeo Telamoni patri inuisus fuit, ob segnitiam non vindicatae fratris iniuriae, ut ea propter patriis sedibus a Patre exclusus, exul Cyprum appulerit, cognominemque patriae Salamina constituerit *l)*. Quo pertinet, quod ipse Teucer dicit apud *HORATIVUM m)*, ambiguum tellure nova Salamina futuram. Eundem Sidona, cum nova regna quaereret, venisse, atque a Belo, Sidonio Rege, in sedibus figendis adiutum, canit *VIRGILIUS n)*. Hanc iram Patris sibi sine fratre redeunti metuendam animo praecepit, remque sic futuram ante coniecit, apud *SOPHOCLEM in Aiace o)*. Quam quidem mitigare frustra conatus est, cum ad Salaminem naui accedens, antequam in exilium abiret, iudicibus in litore consistentibus e naui dixit causam *p)*; ubi tamen *Pausanias* non satis in eo sibi ipse consentit, quod Teucrum primum omnium hoc modo causam dixisse, h. l. scribit, at in *Corinthiacis* idem Telamoni, post Phoci caedem patri Aeaco se purganti, tribuit.

§. VIII.

k) Lib. III. c. 9. §. 8.

l) VELLEIVS lib. I. Hist. c. I. §. 1.

m) Lib. I. Od. 7.

n) Aeneid. I. v. 723. conf. SERVIVS ad hunc Virgilii locum.

o) Conf. BOECLERVS ad Velleii loc. cit.

p) PAUSANIAS in Atticis.

§. VIII.

Ita condita vrbs Salaminia Teucris auspiciis, eiusdem, et posterorum, regio imperio paruit, haud spernenda insulae parte ad id regnum adiuncta: cuius, quas iam amplius enarrauimus, origines, paucis complectitur ISO-CRATES *q)* cuius illustrandi causa hic labor praecipue sumtus est: τεῦκρος δὲ τῆς τε τῶν συγγενείας ἄξιος, καὶ τῶν ἄλλων ἑδενός χείρων γεγόμενος, ἐπειδὴ Τροίαν συνεξῆλεν ἀφικόμενος εἰς κύπρον, σαλαμῖνα τε κατῴκισεν, ὁμώνυμον ποιήσας τῆς πρότερον αὐτῷ πατρίδος οὔσης, καὶ τὸ γένος τὸ νῦν βασιλεύον κατέλιπε. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον τῆς πόλεως οἰκισθείσης, κατὰ μὲν ἀρχὰς οἱ γεγονότες ἀπὸ τεύκερς τὴν βασιλείαν εἶχον. Eius autem vrbs tanta incrementa licet fuerint, vt vrbum Cypri maxima et potentissima quasi suo iure dicta fuerit *r)*, tamen, vt sunt rerum etiam maximarum magnae vicissitudines, fortunae mobilitatem saepe experta est, mox inclinata regni incolumitate, mox penitus depressa libertate, vt Persicum iugum persentisceret, a quo in libertatem se asserere vix valuit. Neque vero omnes Cypri et Salaminis casus hic nobis exponendi erunt, quorum vetustissimos HERODOTVS et DIODORVS habent: Sed summas attigisse hic sufficiet, et, quibus regnum fati mutatum sit, breuiter enumerare.

B 2

§. X.

q) In Euagora. *r)* DIODORVS lib. XIV.

§. X.

Et primum quidem, quum Cyprus, ut supra dictum est, in Cyri et Cambylis potestate esset, Salaminis tamen imperium, haud dubie concedentibus Persis, penes Teucris posteros mansit, quanquam Regi Persarum obnoxios: ex quibus Euclhontem, Salaminis Principem, et huius posteros, Siromum, Chersim, Gorgum, et huius fratrem Onesilum nominat HERODOTVS in *Melpom. et Terpsich.* Hic Onesilus, quum fratri Gorgo haud persuaderet, ut a Persis, imperante Dario Histaspide, deficeret, occupato regno fratris, Cyprios omnes, praeter Amathusios, a Persis alienavit: quo in acie caeso, Persae imperium Cypri, et horum cliens Gorgus Salaminis regnum recuperarunt. Nec multo post id contigisse videtur, quod ISOCRATES commemorat, ut Teucridae regno eiicerentur, ab exule quodam Phoenicio, qui urbem barbaris implevit, et Graecis infestam reddidit: nisi quidem suspicari velimus, ISOCRATEM paullo diuersum esse ab HERODOTO, et hunc Gorgum, qui exul ad Persas transfugerat, ipsum intelligere, qui regnum Salaminis occupatum, Persarum auxilio tenuerit. Certe haud multo post Onesili necem Salaminem valido Persarum praesidio infestam, et in primis omnium urbium Cypriarum armis et omni instrumento bellico instructam fuisse primis annis Artaxerxis Longimani, ex DIODORI *lib. XII.* constat; neque
alius

alius Persarum exercitus in Cyprum post Onesili tempora traiectus legitur, qui insulam in seruitutem redegerit. Xerxe autem ex Graecia fugato, et regno Persarum ad Artaxerxem delato, Athenienses Graecorum in Asia vindicaturi libertatem, Cimonem imperatorem cum instaurata CC. triremium classe, largo victus aliarumque rerum necessario apparatu, miserunt, hoc consilio, vt Persas bello persequeretur. In Cyprum statim transmittit Cimon, quod Artabazum Persicae classi praefectum ad Cyprum cum CCC. triremibus stationem habere andiuerat, et secunda proelii fortuna vsus, cum maris sibi vindicauit imperium, tum suadente successu, Citium Malumque, expositis in Cypro militibus, expugnat, triremes autem ex Phoenicia et Cicilia insularis venire subsidio, edoctus, in altum subuectus, manumque cum hoste conferens, complures nauium aduersariarum demergit, centum cum ipsis militibus capit. Rebus itaque ex sententia gestis, Salamina velut praecipuam Cypri validissimo prae caeteris Persarum praesidio et apparatu instructam; armorumque omnis generis, frumenti etiam, aliarumque rerum copia refertam obsidere tentat, haut parua spe suffultus, fore, vt omnem non tantum Cyprum, ea capta, occupare, sed et vniuersum bellum vno quasi impetu delere possit. Nec spes fefellit. Admotis enim ad urbem copiis, cum omni vi illam oppugnaret, pacem, literis a

Rege Artaxerxe iussi, quibuscunque poterant conditionibus, cum Graecis Persae fecerunt, Salaminiae urbis possessione retenta s). Quam quidem Persarum dominationem, et exclusos regno Teucridas, memoria non tenuit PAVSANIAS, quum Teucris posteros Cypriorum regnum usque ad Euagoram obtinuisse scripsit in *Corinthiacis*.

§. XI.

Euagoras enim, oppressa a barbaris patria, natus, et in priuata conditione Salamine educatus, tyranno, qui tum imperabat, Agyrin vocat DIODORVS, a quodam procerum occiso, ipse quoque insidiis petitus est, quod propter animi indolem regiam vix posse priuatam vitam perpetuo agere crederetur. Ille εἰς τῶν δυναστευόντων, quin Abdemon Tyrius sit, Regis Persarum amicus, quem Euagoras vitatis insidiis in Siciliam elapsus, et cum L. plus minus hominibus Salaminem reuersus, tyrannide expulit, dubium non erit ei, qui DIODORVM t) cum *Isocrate* studiose contulerit. Conuenit enim Abdemoni, quod ISOCRATES in *Euagora* u) dicit: τῇ Φοινίκων ἀρχῇ urbem subiectam fuisse, et in *Nicocle* x) Ὁ δὲ πατήρ, Ευαγόρας ἀπολεσάντων ἑτέρων τὴν ἀρχὴν, πάλιν ἀνέλαβε, καὶ τοσούτον μετέστησεν, ὥςτε μηκέτι Φοίνικας

s) DIODORVS lib. XII.

t) Lib. XIV.

u) p. 468. ed. Basil. 1571.

x) p. 72.

κας Σαλαμινίων τυραννεῖν. Illo igitur eiecto
 Euagoras auitum recepit imperium, id quod
 ad annum XIII. Artaxerxis Mnemo-
 nis, et olympiad. XCVII. annum II. refert,
 post LAVR. RHODOMANNVM in *Chronologia*
Diodori, EDVARDVS SIMSONIVS in *Chronico*
Catholico ad A. M. 3614. At vero non pa-
 tiuntur hoc rerum ab Euagora gestarum ra-
 tiones, quem in proelio ad Cnidum non fuis-
 se tantum σύμμαχον Regi Persarum, sed ma-
 ximas quoque copias contulisse, ISOCRATES
 auctor est γ): ὅτε δὲ ἦν αὐτῷ σύμμαχος, τοσούτω
 χρησιμώτερον ἑαυτὸν παρέσχε τῶν ἄλλων, ὥσθ'
 ὁμολογούμενως μεγίστην αὐτῷ συμβαλλέσθαι δύ-
 ναμιν, εἰς τὴν ναυμαχίαν τὴν περὶ κνίδον. Id au-
 tem nauale proelium contigit anno x. Arta-
 xerxis: Olymp. XCV. an II. Et in appara-
 tu eius belli, Olymp. XCV. an II. Conon πο-
 λεμικώτατος ὢν ἐν κύπρῳ διέτριβε παρ' Ευαγόρα
 τῷ βασιλεῖ, ipso DIODORO teste, qui et tem-
 pore extremo belli Peloponensiaci Euagoram
 in Cypro regnasse scribit lib. XIII. in narranda
 clade Atheniensium apud Aegos flumen de
 Cononis fuga; πρὸς Ευαγόραν, inquires, τὸν
 ἀφηγούμενον τῆς κύπρου κατέφυγεν, ἔχων πρὸς αὐ-
 τὸν Φιλίαν. Quibus gemina sunt, quae dicit
 ISOCRATES in *Euagora*, κόνων δυσυχησά-
 σης τῆς πόλεως, ὡς 'Ευαγόραν ἦλθε. νομίσας, βε-
 βαιωτάτην εἶναι τὴν παρ' ἐκείνῳ καταφυγὴν. Ex
 B 4 qui-

quibus intelligitur, initia regni Euagorae non in Artaxerxis, sed in Darii II. tempora cadere, cuius anno ultimo, haud multo ante obitum Regis, Atheniensium classis apud Aegos flumen a Lyfandro est deuicta. At DIODORVS z), quem locum ante oculos habuit SIMSONIVS a), belli tantum inter Euagoram et Artaxerxem gesti primordia in ann. II. Olymp. XCVII. coniicit, cetera, de eiectione Abdemone Tyrio, et regno occupato per ἐπανάληψιν historicam eorum, quae aliquot annis ante facta fuerant, adiungens, et repetens, quo facilius origines et causae belli apparerent. Similis ἐπανάληψις est de rebus Cypriis et Phoeniciis lib. XVI. ad ann. II. olymp. CVII. simili concludendi formula finiens: καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν κύπρον ἐν τέτοις ἦν.

§. XII.

Itaque instauratum sub Darii Nothi imperio regnum Salaminium amicitiam Persarum aliquandiu sub Artaxerxe coluit, vsque dum crescentes opes Euagorae cupiditatem maioris imperii inuexerunt, vt vniuersam insulam suae ditionis facere conaretur b). Quarum rerum nouarum initia, quum fuerit δεκαετὴς ὁ κυπριακὸς πόλεμος, testibus DIODORO ipso c) et ISOCRATE d), incidunt in Olymp. XCVI. annum

z) Lib. XIV. a) l. c.

b) DIODORVS lib. XIV.

c) Lib. XV.

d) p. 476.

annum II. qui est Artaxerxis Mnemonis decimus. Ac primis quidem belli annis Cypriorum tantum ciuitates petiit Euagoras, earumque complures sibi adiunxit: ἃς μὲν βία χειρώσαμενος, ἃς δὲ πειθοῖ προσλαβόμενος. Amathusii vero, Solii, et Citienſes, quum aliquandiu ſua arma oppoſuiſſent, tandem a Perſarum Rege auxilium petierunt, qui anno II. Olymp. XCVII. magnas copias in Cyprum traiecit; ad quem annum DIODORVS hunc Asiae ſtatum exponens, etiam ea, quae paullo ante geſta ſunt, paucis repetit. Huc referenda videntur, quae ISOCRATES *e*). de Artaxerxe ait (πρὸς Εὐαγόραν) ἔτως ἐκ πολλῶ περιδεῶς ἔσχευ, ὥς τε μεταξὺ πάσχων εὔ, πολεμεῖν πρὸς αὐτὸν ἐπεχείρησε, quod incrementa Euagorae ex Cypriis deuictis metuens Perſa, bellum aduerſus eum parauerit, etiam eo tempore, quo Euagoras armis in Cyprios tantum captis, Perſarum ſe amicum tulerit. Et quamdiu quidem Artaxerxes Graecorum bello implicatus fuit, non tantum feliciter ſe defendit Euagoras, ſed totam fere inſulam bello deuicit, et armis terrae continenti illatis, Phoeniciam populatus, Tyrum expugnauit, adiutus ab Athenienſibus ab Acori, Aegyptiorum Rege, ab Hecatomno, Cariae dynaſta, cui quidem Rex Perſarum antea imperauerat, vt Euagoram bello perſequeretur, ab aliis denique ad defectionem

B 5

nem impulsis *f*). Non excessit ergo modum in laudando ISOCRATES *g*), μικρὸν μὲν inquiens, ἔδεησε κύπρον ἅπασαν κατασχεῖν, Φοινίκην δ' ἐπόρθησε, Τύρον δὲ κατὰ κράτος εἴλε, Κιλικίαν δὲ βασιλέως ἀπέεστησε. Postea vero, quam, pace Antalcidae constituta, Rex belli Graeci cura solutus, copias suas ad bellum Cyprium comparaverat, maior Persarum expeditio aduersus Euagoram suscepta est, Olymp. XCVIII. ann. III. ducibus Oronte Regis genero, qui exercitum pedestrem CCC. millium tenebat, et Tiribazo, qui praeerat classi plurium quam CCC. triremium *h*). Hae sunt illae ὑπερμεγέθεις παρασκευαί, in quibus πεντάκισ μύρια τάλαντα consumpta esse testatur ISOCRATES *i*). Quibus quidem tantis opibus Euagoras multo minores suas copias, etsi sociorum auxiliis, et conductitiorum non spernenda manu auctas, opponens, terrestri proelio partem barbarorum exercitus superavit, sed nauali pugna victus, compluribus amissis nauibus, intra Salaminis moenia compulsus et a Persis obsidione clausus est. Ea obsidio in alterum annum tenuit, quum et Euagora in Aegyptum elapso, filius eius Protagoras, (quanquam Pythagoras legitur apud DIODORVM) ἡγεμὼν τῶν ὅλων, constitutus

f) NEPOS in *Chabria* c. 2. DIODORVS lib. XIV et XXV.

g) p. 476.

h) DIODORVS lib. XV. init.

i) p. 467.

tus a Patre, fortiter urbem defenderet, et ipse Euagoras ex Aegypto redux magno animo oppugnationem sustineret, praesertim Tiribazo, se pacem daturum, negante, nisi Euagoras velit ad imperata facienda praesto esse Regi, ὡς δὲ λος δεσπότη. Tiribazo autem in custodiam dato, Orontes, cui summa imperii tradita erat, taedio diutinae oppugnationis adductus, et incertos belli euentus metuens, pacem obtulit Euagorae, isque accepit, his legibus, ὥς βασιλεύειν μόνῃς τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τὸν ὠρισμένον δίδόναι Φόρον κατ' ἐνιαυτὸν καὶ ὑπακχεῖν βασιλεὺς βασιλεῖ προστάττοντι.

§. XIII.

Sic regnum Salaminis Teucris posteris confirmatum, et inaequali foedere Persis adiunctum est Olymp. XCVIII. an. IV. qui est Artaxerxis Mnemonis XX *k*). Postea Euagoras, quum annos XI. quietum hoc regnum tenuisset, anno III. Olymp. CI. ab Eunuchō quodam dolo interfectus est, quod filius eius uxorem eunuchi abduxisset, ut refert ARISTOTELES *l*). Neque DIODORI locus immerito mendii suspectus est, quo eunuchus ille Nicocles, et regnum Salaminiorum occupasse dicitur, *m*) ad annum, quem diximus: κατὰ μὲν τὴν κύπρον Νικοκλῆς

ὁ

k) DIODORVS lib. XV.

l) Polit. V. c. 10. quem locum interpres LEONARDVS ARETINVS pessime accepit.

m) Lib. XV.

ὁ εὐνῆχος ἐδολοφόνησεν Εὐαγόραν τὸν βασιλέα, καὶ τῆς τῶν Σαλαμίνων βασιλείας ἐκυρίευσεν: Quae haud absurde sic emendat E.D. SIMSONIVS: κ. μ. τ. κ. Νικοκλῆς, ἐπεὶ ὁ εὐνῆχος ἐδολοφόνησεν Εὐαγόραν τὸν βασιλέα, τῆς τῶν Σαλαμίνων βασιλείας ἐκυρίευσεν *n*). Nicoclem enim, qui Euagorae successit, huius filium, non Eunuchum fuisse, ex ISOCRATE, et PLUTARCHO in *vita Isocratis*, apertum est. Post hunc Euagoras iunior, Nicoclis forte filius, Salamine regnavit, quo pulso, Protagoras Rex Salaminis *Diodoro o*) memoratur *ad Olymp. CVII. ann. III.* qui cum ceteris VIII. regulis Cypriorum, ab Artaxerxe Ocho, Persis tum imperante, Phoenicum exemplo, desciit, et a Persarum exercitu satis magno, ducibus Phocione Atheniensi et Euagora, paternum sibi regnum Persarum auxiliis vendicante, obsessus, quum sponte se Persis subiecisset, Euagora etiam criminosè apud Artaxerxem delato, ac postea interempto, cum Rege in gratiam rediit, regnique Salaminii possessionem sibi confirmavit *p*). Illud scriptores haud diserte tradunt, fueritne hic Protagoras Euagorae prioris filius, de quo antea mentionem fecimus, an alius ab illo; certe rerum gestarum rationes a Protagorae illius ingenio haud abhorrent. Mansit vero hoc regnum, cum ceteris eiusdem insulae, in Persarum fide et clientela, quamdiu penes hos Asiae

n) Chron. Cathol. ad an. mundi 3631.

o) Lib. XVI.

p) DIODORVS l. c.

Asiae imperium fuit: quo fracto Cypriorum reguli victoris Alexandri M. fortunam secuti, eodem iure clientelarum se Macedonum potestati submiserunt. Ex his Nicocreontem Salaminium et Pasicratem Solensem nominat PLUTARCHVS in *Alexandro*. Neque vero confundendus est hic Nicocreon cum Nicocle, Euagorae filio, quippe multis annis posterior, et ad Ptolemaei Regis Aegypti tempora superstes. Namque hic videtur esse Nicocreon ille, qui Ptolemaei et Seleuci socius, Antigonum, et qui cum eo faciebant in Cypro reguli, oppugnauit, quorum oppressis compluribus, Dux in Cypro a Ptolemaeo constitutus est. q)

§. XIII.

Mortuo enim Alexandro M. quum Duces Macedonum armis inter se dimicarent, IX. illa Cypri regna, quae supra memorauimus, oppressa et extincta sunt: in his Salaminium Ann. II. Olymp. CXVI. qui est ab obitu Alexandri nonus, Antigonus, consentientibus ad eum opprimendum Ptolemaeo, Seleuco, Cassandro et Lyfimacho, Agesilaum miserat, qui reges Cypri ad suam societatem adiungeret. Is Nicocreonte, et reliquis Ptolemaei amicitiam sequentibus, Citii, Lapithi, Marii, et Ceryniae reges Antigono conciliauit. Hos federati armis persequuti, Ceryniam et Lapithum expugnant, et traducto in suas partes Stasioeco, Marien-

q) DIODORVS lib. XIX.

r) DIODORVS lib. XIX. ad annum dictum.

riensium Rege ab Amathusiis obsides accipiunt Citium omnibus copiis oppugnant. Sed eo quidem tempore reguli isti in ciuitatibus suis, cum potestate pristina relictī sunt. Idem, quum Olymp. CXVII. ann. I. rursus imperium detrectarent, pars interfecti a Ptolemaeo, pars comprehensi sunt, euerſa etiam vrbe Mario, et incolis Paphum migrare iussis. Sic regna Cypri paullatim abolita, et insula in Ptolemaei potestatem redacta est, qui τῆς κύπρου κατέστησε στρατηγὸν Νικοκρέοντα, παραδὸς τὰς τε πόλεις, καὶ τὰς προσόδους τῶν ἐκπεπτωκότων βασιλέων. Tandem et Paphi regnum, quum Ptolemaeus iam Cypri vrbes in potestatem redeſſet, ceterorum casus secutum est, ac Regum vltimus Nicocles, nouarum rerum cupidus, Ptolemaei iussu sublatns, et cum omni stirpe regia tragico exitu interiit. Olymp. CXVII. ann. III. s). Diuersus plane est hic Nicocles Paphius a Nicocle Salaminio, Euagorae filio, de quo supra commemorauimus, cuius luxum et intemperantiam Stratonis Sidonii aemulam, AELIANVS t), et ATHENAEVS u) describunt. Vterque violento mortis genere periit. Quae facti similitudo permultis viris magni nominis imposuit, vt, quod de Nicocle Paphio prodiderunt DIODORVS x) et POLYAENVS, z) hi ad Nicoclem Salaminium referrent; quorum in nume-

s) DIODORVS lib. XX. t) Var. Hist. lib. VII. c. 2.

u) Dipnos. lib. XII. x) l. c.

z) Strateg. Lib. VIII.

numero sunt 10. SCHEFFERVS a) IAC. DALE-
 CHAMPIVS in not. ad *Athenaeum*, *Leopardum*
 quoque huius sententiae adstipulatorem laudans,
 GERARD. IO. VOSSIUS b) infirmo hoc argu-
 mento, aut potius nullo, ad definiendam aeta-
 tem Anaximenis Lampfaceni, historici, vsus:
 ubi praeterea annorum numeri mendose ex-
 pressi sunt, quum Nicoclis calamitas accidisse
 dicitur Olymp. CXVI. anno primo: duodeci-
 mo a morte Alexandri M. DIODORVS enim
 annum indicat III. Olymp. CXVII. qui est a
 morte Alexandri M. quartus decimus. Aliud
 παρόραμα obrepfit SIMSONIO c) qui huic Ni-
 cocli Paphio certamen illud deliciarum cum
 Stratone Phoenicio tribuit: immemor et ver-
 borum *Anaximenis apud Athenaeum*, Nico-
 clem dicentis τὸν τῆς ἐν κύπρῳ Σαλαμῖνος βασι-
 λεύσαντα, et *Theopompi*, cuius ex L. XV. *Hi-*
storiarum Philippicarum, Athenaeus eandem
 Stratonis et Nicolis effeminatam aemulationem,
 cum vtriusque violenta morte, retulerat:
 Illae vero historiae Philippicae Ptolemaei et
 Nicoclis Paphii tempora non attigerunt. Di-
 scerendi sunt igitur duo eiusdem nominis Ni-
 cocles Salaminus, qui, Artaxerxe Persis impe-
 rante, occisus est; et Nicocles Paphius, vlti-
 mus antiquissimi generis Regum in Cyp̄ro, a
 Ptolemaeo sublatus. Huius post interitum
 anno tertio Demetrius, Antigoni filius, post-
 quam

a) In notis ad *Aelian. V. H. l. c.*

b) *Lib. I. de Historicis Graecis c. XI.*

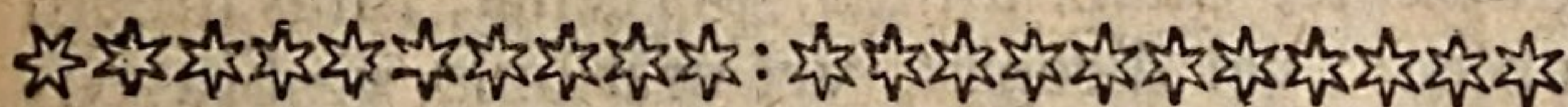
c) *In Chronico Cathol. ad an. 3695.*

quam Salaminem vi summa oppugnauerat, et Ptolemaeum suppetiās suis laturum, acri naua-
li pugna vicerat, omnibus Cypri oppidis po-
titus est *d*). Idem post patris Antigoni occa-
sum, impar tot hostibus, dum, in Graecia bel-
lo Lacedaemonios premit, tota Cypro per Pto-
lemaeum exuitur, liberis et matre Salamine
obsessis, sed capta vrbe, a Ptolemaeo honori-
fice dimissis *e*). Quod nono et vigesimo anno
a morte Alexandri contigisse SIMSONIVS pu-
tat. Ab eo tempore, quae Cypri totius for-
tuna fuerit, supra expositum est. Illud hic
addendum, Salaminem sub Constantinopolita-
norum imperio Constantiae nomen obtinuisse,
et maxime Epiphanii Episcopi gloria claruisse.
Eius ex ruderibus Famagusta vicina creuisse
existimatur.

d) DIODORVS lib. XX. Olymp. CXVIII. an. II.

e) PLVTARCHVS in Demetr.





II.

PHILIP. THEOD. VERPORTENNII P. P.

DE

DVCATIBVS IN VETERI
GERMANIAE REGNO
HEREDITARIIS

ORATIO

*qua, Germaniae Duces non esse e magistratibus
et Praefectis ortos, sed e Regibus, iusque proprium et
hereditarium in suis prouinciis et regnis antiquitus
habuisse,*

ex ipsis historicorum veterum fontibus ostenditur,
et adiectis annotationibus confirmatur, dicta

DIE NATALI GYM. CASIMIR.

A. C. c l o l o c c v i i .

I.

Etsi veror, ne multis temere fecisse videar,
qui de Ducum Germanorum splendidis-
sima dignitae me professus sim verba fa-
cturum, parumque conuenire videatur, quum
tam celsi splendor fastigii non minus altissima
C quae-

quaeque, quam infima, percellat, illius lucem obscura vel dicentis, vel orationis, umbra circumfundi: tamen Vestra, SERENISSIMI PRINCIPES, clementia mihi addit animum, quae, qualiscunque meus sermo fuerit, pium certe ciuis Vestri studium, & fidelem obsequii religionem, probabit. Non enim, ut Vestrae magnitudinis gloria praeconio meo illustretur, postulo: non in aliena me negotia ingero. Isthaec solennia, quae mihi hodierno die vocem publicam dederunt, etsi Deo immortalis praecipue sacra sunt, qui hanc Musarum sedem in tertium iam & centesimum annum tutam seruauit ac florentem, proximas tamen ab Ipso gratias, si veri beneficiorum existimatores esse volumus, SERENISSIMORVM SAXONIAE DVCVVM benignitati debent. Quas si peragi verbis posse arbitrarer, uterer hoc argumento orationis, et CELSISSIMORVM NVTRITORVM merita, quae in hanc bonarum artium officinam prope innumerable exstiterunt, quantum possem dicendo consequi, enumerarem. Sed aliud suadet et imperat officii, aut potius iustae ac debitae pietatis, conscientia; quae profecto nec grati hominis dictat esse, a quibus plurima sint munificentissime facta, eosdem nulla re, nisi verbis, remunerari; nec prudentis, liberalitati Principum incomparabili parem orationis quaerere dignitatem. Quamobrem nostrae Musae operam potius suam, labores, studia & quid-

quidquid tandem profecerunt, id SERENISSIMORVM NVTRITORVM esse totum ac proprium volunt: neque earum artium quidquam, in quibus tam illustribus auspiciis prospere versantur, non cum maiestatem suorum Praesidum veneratur, tum ad decora Ipsorum, ad gloriam, ad felicitatem, aliquid ex suis literis ornamenti afferendum putat.

II. Nec vero parum interest ad laudem veram & labis expertem, vt intelligatur, hanc summam Ducum potestatem, qualem nostris temporibus tam excelso constitutam loco cernimus, non esse ^{1.} calliditate maiorum, sed antiquo iure acquisitam: neque primum vt Regum administris, sed ^{2.} ut nationum singularum Regibus, possessam: neque inclinatis modo regni Germanici rebus, verum etiam florentissimis, ^{3.} & a stirpe crescentibus, natalium iure ad posteros transiisse. Quod quidem ipsum si, quantum res, tempusque, & exiguae ingenii vires patientur, confirmandum sumptero, nullus mihi scilicet metus erit, ne discessisse ab officio dicar, aut suscepisse aliquid, quod ab huius festi diei caerimoniis abhorreat: neque dubium, quin a Vestra summa bonitate, SERENISSIMI PRINCIPES, impetraturus sim hanc veniam, a VOBIS, quod saepe expertus sim, nemini bono negatam, mihi etiam obsecratione humili expetitam, vt de conditorum Vestri generis amplissima dignita-

C 2

gnita-

gnitate dicentem, hac Vestra clementia, hac Musarum Vestrarum pietate, patienter audiat, & propter argumenti gravitatem, quam fortasse verborum pondere minime adaequabo, nimis vulgari & incultae orationi meae ignoscatis. Reliqua vero splendidissimi auditorii frequentia, si nullam dictionis elegantiam poterit probare, at studio certe dicentis fauebit, tantoque maiorem praestabit benevolentiam, quo magis quisque maximorum Principum non fictas laudes, nec adulatorices, sed veras, & excellenti maiorum virtuti, iustitiae, innocentiae, debitas, in lucem aspectumque proferri cupit, & ab aspersa vel suspicionis vel obtrectionis macula liberari. Hoc si a Vobis, A. H. quemadmodum spero, mihi dari intelligam; quantum potero, contendam, ut veterum Ducum Germanorum potestatem non modo non obscuriorem, quam nunc sit, magisque obnoxiam, verum etiam splendidiorē augustiorēque, credatis existisse, neque a magistratibus, imminuta Regum auctoritate, cupide arreptam, sed a primis regni Germanici temporibus & ante huius eiusdem regni primordia, iure hereditario fuisse.

III. Prius autem, quam illa fundamenta iacio, quae muniunt arcem nostrae causae, videntur ea esse excutienda, quae & in scholis ab hominibus doctis saepe disputantur, & in in libris literisque a clarissimis scriptoribus,
et

& a multis rerum publicarum haud imperitis: vt, omni obscuritate sublata, rem plane, quae venit in quaestionem, perspicere possimus. Negant, quam diu Caroli M. progenies Germaniae imperauerit, & post aliquandiu, ^{1.} potestatem ullam Ducum propriam fuisse, quam suo sibi iure vindicare, & heredibus successionem quadam tradere potuerint. Magistratus fuisse, aiunt, ab imperatoribus Regibusque constitutos, quorum arbitrio & datae singulis prouinciae & ademptae sint, nullo legum ferendarum, magistratuum constituendorum, conuentuum, federum, iure praetorio tantum quodam & quaestorio imperio. Diuersa haec sunt nostris moribus, alienissima ab ea, quae diu iam fuit, Imperii nostri facie: & magno tamen assensu etiam a summis viris docentur, excipiuntur, creduntur, propugnantur. Putes, rem adeo a patrum auorumque cum institutis, tum memoria, remotam, quam plurimis esse & disertissimis veterum monumentis traditam: obscura sunt omnia: ac potius, ^{2.} quae istud efficiant, nulla. Dignitatis vel mutatae, vel ad alium Regis arbitrio delatae ^{3.} exempla commemorari oportuit: nihil tale videmus, nisi quum ^{4.} perduellionis crimine se Duces obstrinxerunt.

IV. Nihilne igitur fuit, quod tot hominum aetatibus, tanto historiae veteris pretio, tanta eruditorum hominum multitudine, ullam cui-

quam excitaret de ea re dubitationem? 1. Fuit vero, & erit omni tempore, quamdiu non reiciuntur ad pueriles ineptias, aut fabulas aniles, illae tanto labore, tantaque cura, & confectae & seruatae gentium familiarumque illustrium tabulae, quae multorum Ducum Principumque genus eodem semper splendore, dignitate, imperio, nec interrupta succedendi serie, non dico a Caroli M. temporibus, sed inde 2. a prima Francorum Regum origine, & 3. ab illo veteri Romanorum imperio, recensent. Inualuit tamen ista de mutabili Ducum magistratu opinio, & omnium mentes iam pridem occupauit. Quid vero in hanc impulit sententiam doctissimos viros? Duces interdum, 4. duces militum nominantur. Quid? 5. mutata pro scriptoris alicuius siue elegantiae siue variandi sermonis affectatione vocabula rerum argumentis & factorum opponuntur? Dicatur licet *Ruopertus* Dux militum Regis Ludouici: an propterea ne Saxo quidem *Walbertus*, *Witekindi* nepos, aut pronepos *Ludolphus*, qui iisdem temporibus fuit, alio, nisi Ducis militum titulo ornandus est? Fuerint alii duces exercituum, belli administrandi causa a Rege lecti: nihil hoc ad prouinciarum & nationum Duces.

V. At Duces alicubi 1. Iudices dicuntur, alibi Praefides, nonnunquam Vicarii. Miror, viros acri iudicio parum attendisse, omnes, qui
ius

ius dicunt, iudices et esse et appellari, 2 Reges quoque, quos iustitiae inter ciues conseruandae rationem habere maximam oportet. Quare iudicis partes et proprio iure ac summo imperio exerceri, et vna cum terrarum regnorumque possessione transmitti ad nepotes, nihil est absurdi. Nihilo magis Praesidis vocabulum, vt magistratu tantum, et aliena, non sua potestate, Duces vsos credamus, efficiet. Quos si quis 3. praesidere provinciis dicat, non magis eorum propriae ac hereditariae potestati detraxerit, quam quum, defendere ciues, et fines tueri, narrat: quod non ipsum minus terrarum dominum, quam eius praefectum, atque in re militari administrum, decet. Quid? si 4. ne tributum quidem hoc nomen Ducibus nationum Germanicarum legitur apud vetustos scriptores, sed limitum praefectis quos limitaneos Comites aut Marchiones sequens aetas compellauit. 5. Vicarii vero nomen ad *Hermannum Billingium* sigillatim spectat, qui primis quidem annis 6. exercitui aduersus Slauos praefectus, in Saxonia pro absente Rege *Ottone*, et eodem Saxoniae Duce, curare iussus est: post vero Ducis etiam dignitate ornatus; quam filiis et nepotibus, dum stirps superfuit mascula, reliquit. 7. Prius igitur Vicarius et Praeses, quam Dux Saxoniae, creatus est *Hermannus*, 8. nobilis quidem vir, et Regis propinquus, non tamen Ducum par splendori: quo minus eius nouitas ceteris de-

bet obesse Ducibus, qui parentibus in eodem fastigio constitutis geniti fuerunt. Omitto, vicarii vocem etiam pro eo, 9. quod a parentibus acceptum a filio continuatur, istorum temporum scriptoribus usurpari. Illud quaero, quum nostra aetate Saxo Elector, aut Allobrogum Dux, 10. Imperii Vicarius salutatur, obstitne hoc proprio illorum ac hereditario in suis terris imperio? Sed de *Hermann* dicendum erit alio loco: nunc satis est declarasse, in eius historia, diuersisque honorum titulis, hoc minus esse ponderis ad Duces in magistratum Praefectorumque classem deprimendos, quo liberius sibi priscorum temporum simplicitas in tribuendis 11. permutandisque dignitatum nominibus indulget. Ducum vero filios non omnes olim eodem honoris titulo apellatos, sed 12. unum Ducem, ceteros Comites vocatos, mirum est, credo, in illa gente, in qua etiam nunc, quum hereditaria sit Electorum dignitas, haudquaquam tamen omnes Electorum filii Electores dicuntur.

VI. Supereſt aliud, in quo nonnulli praesidium suae causae quaerunt: sub Caroli M. progenie Duces pariter, Marchiones, Comites, omnes fuisse magistratus, et temporarios Regum administratos: postea an mutatio facta sit, non ex coniectura credi, sed argumentis probari oportere. In quo tandem regno hoc tanta fiducia iactatur? Nempe in eo, in quo
poten-

potentissimos Duces, quanquam Imperatoris Regisque Germaniae maiestati fasces summittunt, suis tamen terris, si non regia, at regiae saltem haud multum absimili potestate, imperare cernimus, qui avis atavisque post complura saecula perpetuo generis ordine successerunt. Itaque, quod datur, accipimus: probetur mutatio facta. In Germania nostra Ducatus iam diu non temporarios, aut nulla, nisi magistratuum potestate, sed hereditarios, et proprio suos ciues regendi iure, et extitisse et existere, omnes videmus. Ab utro igitur postulanda est mutationis factae probatio? nempe ab eo, qui 1. olim alio iure, quam nunc utantur, Ducatus et delatos et administratos, contendit. Quodsi mutatio argumentis probari non potest, existimetur ergo, etiam priscis temporibus idem ius nationum Ducibus competiisse; sin, ut pars adversa vult, omnes olim non fuerunt, nisi vicarii, et Regum administrati; explicetur 2. rei gestae ratio, qua adeo conuersus sit totius Germaniae status: indicetur tempus: proferatur legis publicae sanctio: nominentur illi, qui primi hereditariam prouinciae possessionem in suas domos intulerunt, singularum prouinciarum Duces. Nihil horum, quod dubitanti animo satisfaciat, praestatur. Auctoritas doctorum et multitudo, 3. rerum Germanicarum cum Romanis quaesita similitudo, 4. libertatis priscae nimis laxa interpretatio, et 5. implicata ac saepe pa-

rum sibi constans dictio veterum|in Germania scriptorum, tam diuturnum peruulgatumque incertae opinioni assensum conciliarunt. Sunt enim eiusmodi, quae summorum virorum diligentiam, et doctissimorum, facile fallant: quos ego tantum abest vt reprehendam, vt potius de omni antiquitate Germaniae praeclare meritos, omnique laude ac praedicatione decorandos putem. Sed quis est homo tam aut acutus, cuius studium nihil vnquam in quaerendo fugerit, aut tam felix in absolueudis perficiendisque laboribus, vt subsequentium industria nihil possit amplius requirere?

VII. Quamobrem non est mirandum, si in re, cuius tam longinqua memoria est, et multis rudium saeculorum tenebris involuta, haesitarunt aliquando clarissimi viri, nec de omnibus explicate satis docuerunt, nec vna sunt et consentiente sententia vfi. Mutati enim status rerum ac Ducum potestatis alii ^{1.} ad *Conradum* Imperatorem tempus referunt, alii ad ^{2.} *Henrici* IV. alii ad ^{3.} Suevicae familiae imperium, alii ad ^{4.} *Conradum* I. Regem, aut *Ottonem*: alii, et haud scio an verissime, ^{5.} tempus, fatentur, non posse definiri. ^{6.} Primum tamen, qui, non contentus regii Praefecti ac magistratus honore, hereditarium prouinciae imperium affectauerit, *Henricum* fuisse plerique asserunt, Saxoniae Ducem: quem alii tamen

men non totam rexisse Saxoniam, sed honorarium Ducis nomen gessisse autumant. Vtrosque a vero abludere, ex iis, quae dicturi sumus, breui erit apertum. Iamque, ut arbitror, vel sola haec, quae commemoravi, sententiarum diuortia non iniustam excitant suspicionem, non esse totius rei satis explicatam ullam rationem iis, qui mutabilem Ducum potestatem, nec aliam fuisse, nisi praefectorum, defendunt. Ex quo nemo erit tam iniustus rerum aestimator, qui vitio nobis veritat, aut qui succenseat, quod rem obscuram et inuolutam, non per vela coniecturarum, sed in rerum gestarum luce, non ad recentioris doctrinae lucernam, sed ad veterum monumentorum puriores radios, intuendam, nec in verborum cortice, sed in factorum nucleo, inhaerendum putamus. Altius ergo repetenda erit memoria Germaniae veteris, ut simul cum regni origine et incrementis, Ducatum quoque quae fuerit natura atque conditio, intelligatur.

VIII. Nam quum primum Romanae potentiae terror in Germania obsoleuit, non sperni modo imperium, sed vltro oppugnari coeptum est, compluribus Germaniae magnae gentibus in prouincias Romanas immigrantibus, quae noua in nouis sedibus regna condiderunt. Diuersa hinc regna, cum in aliis prouinciis aliarum nationum, tum in Germania
Thu

Thuringorum, Saxonum, Francorum, Alemannorum, Boiorum: quae singula suas sibi res, suas leges, sua regnandi instituta habebant. Franci tamen, Galliarum maxima parte occupata, longe vicinas nationes potentia anteibant, perpetuisque bellis singulas atterebant. 1. Thuringi primum, adiuuantibus Francos Saxonibus, subacti partim Francorum, partim Saxonum ditioni accessere. 2. Alemanniae et Boiorum Reguli Francorum Regum maiestatem comiter habere, atque vt socii et amici Francorum, etsi haud aequissimo iure ac foedere, in Ducum nomine acquiescere compulsi. Non tamen illi Duces e regia magnitudine in praefectorum sortem sunt detrusi, sed suae quisque nationi suo et hereditario iure imperavit, filiis, si qui erant, in parentum locum succedentibus. Post, quum excutere iugum Francorum conarentur, Alemanni a *Carolo-manno et Pipino* fratribus victi, 3. sublato Ducatu, in prouinciae formam redacti sunt. Imitatus est patris factum *Carolus M.* et 4. *Tassilonem*, Boioariae Ducem, *Desiderii Longobardi* generum, perduellionis reum peregit, ipsumque et filium Ducatu exuit. Hoc modo Alemannia et Boioaria, amissis suis Ducibus, in Francorum iura concesserunt.

IX. Fuit ergo etiam Caroli M. temporibus Dux in Germania, *Tassilo*, non Regis praefectus, sed Boicae genti auito, et patrio, et suo iure

iure imperans, qui suae gentis ^{1.} conuentus egit, leges tulit, ^{2.} legatos misit, cum Carolo ipso de conditionibus tractauit: vt nihil ei ad regiam dignitatem, nisi nomen, defuerit. Exstinctis autem Alemannorum Boiorumque Ducibus, Saxones tandem, quum diutino bello non tam domiti, quam defatigati, pacem a Carolo acciperent, non vt subiecti Francis, sed vt ciues aequo iure futuri, ^{3.} in vnum regnum, unumque populum, perpetuo foedere coaluerunt. In quo imaginem quandam videre mihi videor priscae illius Romanorum Sabinorumque coniunctionis, qui Romulo et Tatio Regibus in vna ciuitate confederunt. Tum igitur *Witekindus* ^{4.} Saxoniae Dux vel constitutus vel relictus est, proximusque Carolo et dignitate et potestate, suae nationi imperauit. Quid est autem, quod dubitemus, eodem iure hunc fuisse Saxonum Ducem, quo haud multo ante *Tassilo* Boiorum fuerat, hereditario, et suo? Praesertim quum tota illorum temporum historia loquatur, illos gentium singularum Principes, qui cum summo imperio praefuerunt, Regi tamen potentiori vectigales, aut alio nexu deuincti, in regia potestate Ducum gessisse nomen: id quod Britonum Duces, * Bohemorum, Morauorum, Obotritorum, abunde confirmant. Eadem Saxonum, Francis se adiungentium, quum fuerit conditio, quid causae est, cur, quod ⁵ *Thrasconii*, aut *Ceadrago*, Obotritis, conceditur, id
Wite-

Witekindo Saxoni, eundem honoris titulum adeptus, negemus, ut et ipse regis instar Saxonibus suis praefuisse, et filium eiusdem reliquisse potestatis heredem dicatur?

X. Qui enim *Witekindo*, primaeque eius stirpi, veram Ducum potestatem detrahunt, nec, nisi ¹ nomen honorarium ac inane relinquunt, nae illos, ut mihi quidem videtur, ipsarum rerum testimonia, omni verborum pondere grauiora, refellunt: propterea quod *Witekindus* senex admodum, viuo etiam *Carolo Magno*, bellum ². cum Sueuis vicinis gessisse, in eoque occubuisse scribitur, quod sine summae potestatis et armorum iure factum esse non potest. Transiit idem non honorarium nomen, sed magnum numen, magnaue potestas, ³. ad filium *Witekindi*, *Wigbertum*, et qui ab eo genus duxerunt: quorum e numero *Bruno*, ⁴. Brunsvigae urbis conditor, infelici aduersus Danos expeditione interiit, successore *Ottone* fratre, cuius maxima auctoritas non modo in Saxonia regenda, sed in *Ludovici* quoque pueri regno moderando, omnium in se oculos laudesque conuertit. Illosne iam honorarios dicemus, et nulla, aut exigua potestate, Duces, qui vrbes condiderunt, qui vicinis gentibus bella intulerunt, qui regio fastigio digni sunt ab omnibus iudicati? Quae omnia imperantibus in Germania *Caroli* posteris, et ante, quam *Henricus*, cui
postea

postea Aucupis cognomen haesit, Saxonibus praeesset, gesta sunt. Habemus ergo etiam sub Francorum Regum imperio Duces, summam in sua gente potestatem suo iure exercentes, et ad filios agnatosue transmittentes. Quod si dissimilis eo tempore Alemannorum, Boiorum, Francorumque conditio fuit, nec illi perpetuos suae nationis habuerunt Duces, minime illud vero dignitatis ipsius naturam immutat, neque eo valet, ut Duces nationum temporarios tantum, et praefectos fuisse, colligatur. 5. Belli et copiarum Duces in eorum Ducum censum, de quorum nos dignitate agimus, non veniunt. Aliud fuit et maius horum imperium, qui regnis earum nationum, e quibus vnum postea Germaniae regnum conflatum est, praefuerunt, antiqua Regum stirpe geniti, et imminuto quidem, non ablato omni regio iure, Duces sunt appellati. Tales fuisse, aio, ante Carolum M. Alemanniae Boioariaeque Duces: tali iure creatum a Carolo *Witekindum* Saxoniae Ducem.

XI. Idque eo nobis concedendum est magis, quod in minoribus quoque prouinciis * populisque, et in nouis Ducatibus institutis, idem ius est, Francorum moribus, seruatum. 1. Brabantiam maiores Caroli Magni connubii iure adepti, hereditaria successione tenuerunt. in Italia *Carolus II.* Imperator, conuentu regni Langobardici Ticini acto, *Bosonem* Ducem illa-

illarum terrarum constituisse perhibetur, et
2. corona Ducali ornasse. Regium insigne corona est, et regiae potestatis indicium, non magistratus ab alieno nutu pendentis: quod si Duci nouo, et Regis libera voluntate constituto, datum est, qua ratione illis adimetur, qui maiorum suorum in solio federunt? Alienum id esse, dicat aliquis, a libertatis amore, qui semper Germanorum animos ab addictione Principum imperio auerterit. Vtrum vero maiore aut libertate, aut specie certe, blanditur? vniusne, et eius externi Regis, imperio ceruices summittere? an suae gentis colere Principem, qui et cum Rege in partem imperii veniat, eamque suo populo gloriam conferuet, et ipse, Regis verecundia, mitius cum ciuibus agere teneatur? Nisi forte existimamus, libertatem perosos fuisse 3 Vasconas, quum bello se implicare, quam, Ducatu gentis sublato, ipsius *Ludouici* Regis imperio obtemperare maluerunt: aut imprudenter fecisse *Carolum M.* qui viuus ipse 4. Regem Langobardis *Pipinum*, filium, dedit, ne illi magis Francorum victoriam, quam sui Regis maiestatem subire viderentur.

XII. Magna fuit, quod annales declarant, et omnes fatentur, procerum inter Francos, etiam aduersus Regem, auctoritas, vt et 1 de-
trectare militiam auderent; et a Rege, si bellum ipsis inuitis susciperet, discessuros, domum-
que

que redituros minarentur. Qui si non fuerunt nisi Regis praefecti, et mercenarii magistratus, quos sibi renitentes Rex honore exuere, dato successore obsequentiore, posset, unde tanta in Regis ac heri voluntate laedenda libertas? aut illorum discessus quam magnam noxam Regi afferebat, si, praefectis domi desidentibus, ciues tamen illorum curae commissi, Regis fuissent castra secuturi? Quin potius satis hoc argumenti est, Francorum principes, multoque magis nationum integrarum Duces, ius imperii proprium, *) secundum tamen regio, in suis prouinciis habuisse: vt, quum hi recusarent, ne ceteri quidem ciues, Rege delectum habente, nomina profiterentur. Hoc autem ne cui mirum videatur, in regno, quod armorum et victoriae iure partum erat, ita circumscriptam Regis potestatem, ita valentem auctoritatem optimatum exstitisse: nihil fuit iniqui, si prisci Francorum Duces in regionibus bello occupatis regnandi ius, et hereditariae successionis, sibi asseruerunt, reliquos copiarum ductores, qui laboris ac periculorum focii fuissent, in fortunae quoque et praemiorum venire societatem; et, sicut in acie sub imperatoris auspiciis partes administrauerant belli, sic, pacata et in potestatem redacta prouincia, ciuilis etiam imperii, ac hereditariae dignitatis partem capessere.

XIII. Sed haec de prima fortasse Francorum Regum aetate, et prope nascente regno, concedenda aliquis putet: adulta vero Regum potentia mutatas regnandi rationes: maximeque in Germania, sublata et delata Ducum, quos antea diximus, potestate, omnia fuisse inero Regum arbitrio subiecta: ut, qui post Carolum M. fuerint Duces, cuncti sint Regum nutu et constituti et moti dignitate. Primum de Saxonibus hoc confirmari non posse, iam demonstratum est: tum de aliis nationum Germanicarum Ducibus, aut, si nulli fuerunt, nihil est affirmandum, aut, si noui creati sunt, idem ius, eandemque potestatem, credibile est, illis redditam, quae prioribus adempta, quaeque aliis, qui tum erant, propria fuit. Cuius rei fidem faciunt annales, qui vel nouorum, vel instauratorum in Germania Ducatum origines continent, ^{1.} ad *Caroli III.* tempora referendas. Nam quum, quae olim Magno Carolo paruerant regna, ^{2.} ad vnum Carolum iuniorem, cui corporis crassities cognomen fecit, rediissent omnia, nec Franciam modo occiduam Normanni premerent, sed Germaniae quoque iidem, et praeter eos Sclauui, Vngarique, imminerent, nec posset omnibus ipse periculis occurrere Carolus: non putauit, absentem se vel hostium arcere insultus, vel subiectas gentes in potestate retinere facilius posse, nisi, si priscam populis rem publicam, suosque singulis redderet Duces.

XIV.

XIV. Itaque ab eo tempore 1. *Poppo* Thuringiae Dux memoratur, qui cum Saxonibus belligeravit, et post eum 2. *Burchardus*: cuius post necem ad *Henricum* Saxoniae Ducem, consobrinum *Burchardi*, Thuringia dicitur devoluta. Mox 3. *Luitboldus* Boioariorum Dux laudatur, cui ab Vngaris caeso filius *Arnulphus*, regnante *Ludouico* puero, successit. Post paullo a *Conrado* Rege Alemannis etiam vetustum regimen restitutum, creato 4. *Burchardo* Duce. Accedit Ripuariorum regnum, quod et *Lotharii* dictum est, post 5. *Zuentibaldi* obitum, quem pater *Arnulphus* Imperator praefecerat, ab indigenis Ducibus gubernatum. Atque hi regnorum nationumque in Germania Duces quum non tam nouo instituto, quam repetito veteri, exorirentur, quid impedit, quo minus ius illud omne et obtinendi et gerendi imperii, quo prisci illi ante *Corolum M.* Duces gauisi fuerant, quo, qui tum supererat, Saxoniae Ducatus fruebatur, quo etiam tributariarum gentium Duces utebantur, recuperauerint, vt, quibus nomine honorisque titulo essent aequati, iisdem possidendae et ad posteros transmittendae prouinciae iure, summaeque potestatis exercitio haberentur. Pertinebat hoc ad gentes, diuersis institutis legibusque assuetas, saepe etiam inter se discordes, absente communi Rege facilius in officio continendas, si cuiusque rationis principibus, nouo Regis beneficio delinitis

et conciliatis, antiquus imperii usus redderetur. Nec vero illa ratio, qua 6. Alexander quondam, Romanorum Imperator, motus limitaneis Ducibus agros ex hostibus captos donauit, non valuit apud Carolum, ut attentius militaturos crederet Duces, si non Regis tantum, sed suas quoque terras, defenderent. Ex quibus dubium esse nemini debet, quin proprio et hereditario iure prouinciarum receperint imperium Duces: quod et pristinis regnorum moribus, et aliarum prouinciarum congruebat usui, et tranquillitati rei publicae, et finium securitati expediebat.

XV. Quodsi hae tam graues rationes non audirentur, et si huius sententiae argumenta ex rerum actarum ordine requirerentur, tamen, ut opinor, illam veterum Ducum potestatem liberam fuisse et hereditariam, perspiceretis. Perspicuum certe id futurum omnibus arbitror, qui non sunt diuturnae opinionis caligine suffusi, auctoritatumque tenebris inuoluti, si ostendero, non ad filios tantum a parentibus, a fratribus ad fratres, sed ad impuberes quoque, et ad sequiorem sexum, sanguinis ordine delatam fuisse Ducatum administrationem, et per connubia ad alias familias transisse. Quis est vero tam hospes in annalibus, tam omnis ignarus antiquitatis, qui nesciat, *Luitboldo* Boioariae Duci, quod iam attigimus, *Arnulphum* filium successisse, cuius

cuius ^{1.} inquietum ingenium et turbulentum *Mali* cognomento notatum est? cuius post obitum filii ^{2.} nec inter se de imperio consentientes, nec Regi *Ottoni* I. dicto audientes, quum perduellionis crimine Ducatum amisissent, ^{3.} *Bertoldus* eum, *Arnulphi* frater, suscepit, quo vita functo ^{4.} *Iuditha*, *Arnulphi* filia, *Henrico* Saxoni, *Ottonis* Augusti germano, nupta, adiutum viro ad possidendum Boioariae Ducatum fecit, filio quoque et nepoti, *Henricis*, successionem tradendum. In Lotharingia, caeso *Zuentibaldo*, ^{5.} *Regnerus* praefuit, et *Giselberto* Ducis dignitatem reliquit moriens. Hic quum bellum aduersus *Ottonem* Regem nefarie susceptum suo exitio finiuiisset, filio tamen parvulo ^{6.} *Henrico* tutor procuratorque *Otto* constitutus est, qui et educandi pueri, et Ducatus administrandi negotium gereret.

XVI. Alemanniae vero primus Dux *Burchardus* ^{1.} bella gessit cum *Rudolfo*, Burgundiae Rege, rursusque foedus et affinitatem iunxit, haud sane precarii imperii argumento. Idem in Italia occisus, ^{2.} *Hermannum* sicut tori, ita dignitatis habuit successorem. Huius filiae matrimonio ^{3.} *LVDOLPHVS*, *Ottonis* I. Regis filius, Sueviae Ducatum sibi, ac postea ^{4.} filio suo *Ottoni* acquisiuit. Intercessit tamen ^{5.} *Burchardi* II. Ducatus, propterea quod et *Ludolphus* aduersus patrem arma cepisset, suaque pertinacia indignum se Ducis honore effecisset,

et filius eius *Otto*, infans admodum, nondum aptus imperio haberetur. Huius *Burchardi* tanto magis memorabilis Ducatus est, quod idem 6. ad viduam quoque *Hadwigam* transit, quam a moriente viro cum dotibus et Ducatu relictam, ac longe lateque terris fuisse terribilem, luculento 7. *Ekkehardi* testimonio constat. Quondam vero ius erit hereditarium, si hoc non est, quod socerorum dignitatem generis, maritorum viduis, parentum filiis infantibus relinquit? Namque et hoc postremum in Alemanniae Ducibus reperitur, quum 8. *Hermannus* puer, *Henrico II.* imperante, *Hermann*o patri, auoque *Ottoni*, *Ludolphi* filio, successit, mortuusque adolescentulus sororio *Ernesto* Ducatum reliquit. Quae quum ita sint, quid est, quod de hereditario iure dubitemus, quum facta ipsa, rerumque euentus sint clarissimi?

XVII. Taceo 1. disceptationes, quae de fuscipiendo Ducatum regimine ortae, iudicio Regis, et causa cognita, finitae sunt. Non commemoro querelas eorum, qui 2. iniuriam sibi fieri contenderunt, nisi omnem parentum potestatem obtinerent. Nihil dico de 3. proscriptorum conatibus in potestate vel retinenda armis, vel recuperanda. Licebat ipsos illorum temporum scriptores producere testes nostrae causae, eorumque nos verbis defendere, qui 4. *Henrico Saxoni Ottonem* patrem
toti-

totius Saxoniae reliquisse Ducatum, et *Gisberto* Lotharingo principatum regionis paterna successione cessisse, scriptum reliquerunt: ne in ulla parte defuit, quod his, qui verbis se veterum librorum tueri volunt, reponamus. Sed posteaquam tot ac tam clara audiuius rerum testimonia, nihil opus esse verbis puto, quorum formam illius rudis saeculi scripta neque ad Romani usus regulam, nec ad eorum placita, qui res civiles tractant, exegerunt. Datturos id spero aequos iudices, non dico DV CVM nostrorum splendori, cuius in hac causa magnum decus vertitur; non priscorum Heroum virtuti, quae magna iniustitiae et cupiditatis labe purgatur; non rationum acuminis, quod a nostro ingenio polliceri non audeamus: sed datturos historiarum luci, datturos rerum gestarum euentibus, datturos veritati nudae et simpliciter commonstratae, vt quod 5. *Agilolfingis* in Boioaria, Witekindeae genti in Saxonia, ante nos tribuerunt clarissimi viri, id omnibus nationum Germanarum et regno-eum Ducibus ne abiudicent, hereditarium ius, et maiorem magistratu vicario potestatem. Quodsi de vlla gente reperitur in hac causa aliquid, cur dubitandum sit, in Saxonica profecto omnium minime reperitur.

XVII. Patiamini oro, SERENISSIMI DV CES, in Vestri generis fulgorem perculos me oculos intendere, feruatamque nascenti

di ordine successionem, quam licet breuissimo tempore, veneratione vero perpetua, contueri. Auctor Domus Vestrae, WITEKINDVS, cuius et armorum virtus, et vitae Christo consecratae ^{1.} sanctitas, cum sanguine in Vos idfluens, inter illustrissima Vestra et verissima decora iure censetur, non honorarium et inane Ducis nomen, sed, quod initio demonstraui, maximam potestatem, filio primum ^{2.} WIGBERTO, ab hoc WALBERTO nepoti, eoque sine prole vita functo, LVDOLPHO pronepoti ex *Walberti* fratre BRVNONE, inde abnepoti, qui filiorum *Ludolphi* natu maximus erat, BRVNONI, reliquit, a quo ad fratrem transiit. ^{3.} OTTONEM eum, qui, quum puer *Ludouicus*, *Arnulphi* filius, Regis nomen gereret, auctoritatem Regis vicesque tenuit: qui oblatum sibi diadema, quo dignissimus erat, magno animo et senili prudentia repudiauit: qui filium reliquit HENRICVM, non Ducem Saxoniae solum, sed primum ex illa gente et fortissimum Regem. Continuauit huius filius OTTO, et auxit paterna decora, quum regnum Italiae et Romanum Imperium primus in Domum suam intulit.

XIX. Adhuc sibi constat Saxoniae Ducum successio, quae in *Ottonibus* defecit, quanquam aliquid mutationis passa, quum Saxones ad summum Romani Imperii culmen ascendissent. Non ferebant mores illorum temporum, ^{1.} vni
Duci

Duci duos Ducatus, hoc est, duo regna, duas nationes, legibus moribusque diuersas, concedi. Hinc factum est, vt, quum 2. fratres *Ottonis*, filiique, qui Saxoniae Ducatus legitimi successores esse poterant, omnes vel aliis iam Ducatibus praeessent, vel sacro se ordini dedissent, Imperator, *Ottone* filio iam Rege appellato, in Italiam abiturus HERMANNVM, patre 3. *Billingo* Comite natum, quem antea militiae Saxonicae praefecerat, tunc Saxoniae ipsius Ducem constitueret. Tum vero in *Hermannum* hunc, propinquum suum, qui antea pro Rege in Saxonia curauerat, ius suum, maiorumque suorum, *Otto* transtulit, Ducisque honorem hereditarium dedit. Successit enim *Hermann* filius 4. BENNO, isque rursus filio BERNARDO, hic item OTTONI filio Ducatum transmisit, quem tandem MAGNVS filius excepit, in *Henrici IV.* imperium incidens. Atque hic nulla relictā prole mascula obiit, eo tempore, quo iam hereditarium ius in Ducatibus viguisse, vix quisquam infitiatur, praesertim cui haud ignota sit controuersia, quae 5. *Henrico Leoni*, Boioariae Duci, cum *Alberto Vrso*, Marchione, fuit, utroque Ducatus Saxonici hereditatem matris nomine, quae Magni Ducis fuisset filia, petente. Haec est altera quasi Saxonici Ducatus aetas, non interrupto successionis ordine prouinciam successoribus tradens.

XX. Omittatur ergo illa etsi doctissimorum hominum in extenuanda Ductum potestate

sententia: ne frustra rerum gestarum testimoniis obluemur. Cedat tandem auctoritas veritati, recentior coniectura vetustorum annalium fidei, subtilis meditatio factorum documentis. Postulat hoc Ducum nomen, regnorum vectigalium dominis pro regio concessum: postulat origo Germanici Imperii, quinque diversarum gentium regna complectentis: postulat veterum Regum cum acuitas, tum regendi prudentia: postulat memoria temporum *Caroli Crassi*, qui imperii partes per Duces regnorum absens voluit tueri: confirmant scriptorum veterum monimenta: cogit seruatae successionis ordo. Vindicetur ille veterum tam decantatus candor: asseratur prisca Germanorum integritas: relinquatur etiam nostris Principibus bonae fidei possessio: nulla turpis nota splendidissimae omnium dignitati inuratur. Nunquam labe careret excelsum illud et illustrae fastigium, si quid cupiditate maiore, quam iure certiore arreptum, imminuta Regum maiestate sibi arrogasset, et vi magis atque calliditate, quam iusti et aequi amore, posteris temporibus retinuisset. Non conuenit, hac cura sollicitari patriae Patres, vt quaerant, quis primus ex sua gente Regis obsequium detrectauerit, imperium circumscripserit, sibi posterisque suis rapuerit, quod Regi, cuius in verba iurasset, debebatur. Sciant potius et sentiant, primis Suae gentis, quorum superstit mentio, conditoribus hereditariam potestatem, et

et regionum perpetua et propria imperia, vel voluntate ac beneficio Regum concessa, vel a maioribus relicta, a Regibus confirmata esse, optimoque et firmo iure ad posteros transmissa, nec appetitum quidquam, quod iure tenere non potuissent. Qua in causa quo exploratior SAXONIAE DVCVM ratio est, quorum populus diuisum quasi cum Francis imperium habuit, alteramque Germanici partem regni effecit, tanto purus nitidiusque ante omnes huius SERENISSIMAE DOMVS gloria effulget, et cum antiquitate, tum magnitudine iusti imperii ceteris palmam facile praeripit.

XXI. Hanc TV, summe rerum moderator, DEVS, iustam et gloriosam, ac TVAE vicariam MAGNORVM SAXONVM potestatem, Tu idem, qui dedisti, tuere, protege, omni decore et incremento adauge. Hanc et sacro coetui Tuo beneficam, et ciuium commodis salutarem, et virtutum ac literarum studiis fauentem atque adiutricem praesta. Haec et Tua regna, quae animae aeterna bona ferunt, bonitate sua et patrocinio, et Augusti Imperatoris Germanaeque gentis imperium consiliorum iustitia, armorumque virtute, defendat, illustret, amplificet. Hac MVNIFICENTISSIMI NVTRITORES nostri ac DOMINI CLEMENTISSIMI, omnisque IPSORVM POSTERITAS, cum summa felicitate ac gloria, depulsis periculis et fortunae terroribus, laetissime diutissimeque perfruantur. Haec semper Musarum nostrarum
vota

vota erunt, hic animus, vt res SERENIS-
SIMORVM PRAESIDVM SVORVM
secundissimas videant, omnemque obsequii,
fidei, et gratae pietatis gloriam, omni labore,
cura, atque industria consequantur. Tu, DEVS
OPT. MAX. cuius numine hoc stat floretque
bonarum artium seminarium, fac vt illud per-
petuis incrementis pulcherrimoque flore ex-
uberet, atque immortalī nomini Tuo laudis
ac venerationis quam cumulatissimos fructus
producat!



ADORATIONEM
DE DVCATIBVS IN VETERI
GERMANIAE REGNNO
HEREDITARIIS
AVCTORIS ANNOTATIONES.

II. 1. *calliditate maiorum*) Parum certe Principibus hono-
rifica videtur opinio eorum, qui eos, scribunt, *magnis*
perrarum spatiis praefectos, *genio ambitionis humanae*,
igna-

ignauum duxisse, occasione proprias stabiliendi opes non solerter uti; aut Ducum, id est, summorum Gubernatorum, potentiam tandem eam fuisse, ut Duces hi de prouinciis sibi proprio iure attribuendis cogita-uerint, libere, Regum instar, regnaturi; aut: hanc in curam incubuisse Duces, ut se subiectioni subtraherent, et instar Regum prouinciis praecessent.

2. *ut nationum singularum Regibus*) quod ostenditur §. VIII.

3. *a stirpe crescentibus*) Pipini, Caroli Magni, Ludouici Germanici, Conradi I. et Ottonis M. temporibus. Vid. §. IX. et X.

III. 1. *Negant potestatem ullam Ducum propriam fuisse*) Ne fingere controuersiam videamur, paucos tantum huius sententiae fautores, ac fere principes, quibus sequens aetas applausit, eorum, quae diximus, testes citabimus. Facem ceteris praetulit, NICOLAUS CUSANVS, Abbas primum, *) post Episcopus Brixienfis et Cardinalis, libro ad Sigismundum Imperatorem et Concilium Basileense scripto, de *Concordantia Catholica*: in quo felicem imperii statum sub Ottone I. & II. legumque obseruantiam, stilo persecutus, lib. III. c. 28. haec addit: *Ordinabantur etiam tunc principes, duces, et comites, constitui debere, tanquam officia publica imperiali iussione habentes, ad nutum remouibilia: rationem sui ministerii aerario publico reddentes.* Suffragati sunt BEAT. RHENANVS, *Rer. German. lib. II.* IOACH. VADIANVS, *de Collegiis et monasteriis Germaniae veteribus, lib. I.* PAULLVS AEMILIVS VERON. *de rebus gestis Franc.*

*) S. Florini in Treuiris, natione Teutonicus, vid. CRANZ. *Vandal. lib. XII. c. 24.* LANGII *Chron. Zitic. p. 876.* Cusani verba adducta sunt ex vetusta editione, a qua nonnihil variat Schardiana in *Syntagm. tractatum de imperiali iurisdictione.*

Franc. lib. I. SEB. MÜNSTERVS, *Cosmograph. lib. III. c. 20.* Recentiores magno numero nihil attinet hic commemorari.

2. *quae istud efficiant, nulla.*) Nam auctorum veterum testimonia, quae aliquando producuntur, partim nihil omnino ad hanc causam faciunt, partim, propter eandem eius aetatis et minus accuratam dictionem, in alium sensum, quam qui auctori fuit, detorquentur. *Formulae et Comitivae*, quae inter CASSIODORI *Varias* leguntur, huc nullo modo pertinent. Quam ex Marculpho affert PITHOEVUS, *de Palatinis*, excerptus a FREHERO in *Append. Orig. Palat.* quaeque est XXXII. inter Marculphi formulas, in *Codice Legum Antiquarum* FRID. LINDENBROGII, neque ad Germaniam omnem spectat, neque ad *nationum Duces*, neque nobis vlla in re aduersatur. *Venantii Fortunati* carmina, et *Hincmari* verba, ex *ep. IV. c. 14.* LEHMANNO adducta in *Chron. Spiren.* *lib. II. c. 16.* neque ad Germaniae statum, neque ad *Duces* proprie pertinent, neque aliud euincunt, nisi hoc, omnes, qui in magna sint dignitate constituti, iusti et aequi seruantes esse oportere: nulla mentione facta de Ducum siue constitutione arbitraria, siue successione hereditaria: quum potius, quae ex *ep. III. HINC-MARI ab eodem* afferuntur, pro successione filiorum loquantur, et prioribus illis lucem foenerentur. E dignitatum vero sacrarum et ciuilium comparatione, quae est apud WALAFRIDVM STRABVM, *libro de exordiis et incrementis rerum Ecclesiasticarum*, cuius testimonio PITHOEVUS utitur, non video quid colligi possit ad probandum ambulatorium Ducum munus. Verba WALAFRIDI, quae huc faciant, sunt: *Deinde et Archiepiscopos, qui ipsis metropolitanis prae- eminent, Regibus conferamus. Metropolitanos autem Ducibus comparemus, quia, sicut Duces singularum sunt prouinciarum, ita et illi in singulis prouinciis singuli ponuntur.* Simili comparatione GUILIELMVS MINATENSIS utitur in *Rationali diuin. offic. lib. II.* Quae

Quae omnia gradus quidem dignitatum, non item ius ac potestatem, indicant. Neque ex eo, quod *LUITPRANDVS lib. II. c. 6.* scribit, *nonnullos Christianorum, ut proximi caderent, anhelasse, ut, dum proximi caderent, soli ipsi liberius quasi regnarent;* conficitur, Duces nationum Germanicarum non habuisse eo tempore nisi vicariam potestatem. Quin potius, si vicaria potestas fuisset, nutum euocantis Regis sequi oportuisset. Praeterea *Luitprandus* de *Italis* magis, quam de *Germanis* loquitur. Nec *WITICHINDVS Corbeiensis* nobis aduersus est, *lib. I. p. 635. edit. Meibom.* scribens: *Igitur patre patriae et magno Duce Ottone defuncto, illustri et magnifico filio Henrico totius Saxoniae ipse reliquit Ducatum. Rex autem Conradus, quum saepe expertus esset virtutem noui Ducis, veritus est ei tradere omnem potestatem patris. Prima verba Henrici hereditariam successionem satis aperte declarant, quem NOVVM dicunt DVCEM, nondum requisito Regis consensu, sed suo iure, et hereditario. E quibus declarari sequentia debent, ut per omnem potestatem patris, non intelligatur dignitas Saxoniae Ducis, sed ea potestas, quam Otto, tanquam tutoris auctoritate, a temporibus Ludouici pueri Regis, obtinuerat, ut Regi quodammodo adiutor, et, paene dixerim, confors imperii haberetur. Quam auctoritatem in toto Imperio etiam sub Conrado retinuit Otto, eandemque paullo ante descripsit WITICHINDVS his verbis: Conradus quondam Dux Francorum ungitur in Regem: penes Ottonem tamen summum semper et ubique vigeat imperium. Ab eadem auctoritate Otto, Dux Saxoniae, hoc consecutus videtur, ut illi, qui Saxoniam incolebant exempti Ducis imperio, et Regi soli, nullo interiecto, parebant, quasi Regis vice esset, eosque haberet devinctos et obsequentes: qualem in Episcopos Boioariae potestatem postea etiam Arnulpho Duci Henricus Rex concessit, teste LUITPR. lib. II. c. 8.)* Hanc ergo*

*) Talem in Episcopos Saxoniae potestatem et ius investiturae

ergo potestatem patris *Henrico* tradere veritus est *Conradus*, etiam si de ipso Ducatu Saxoniae dubitatio nulla fuit: eamque *Henricus* vel inuito *Conrado* obtinere conatus est, occupatis etiam iis, quae *Hattonis Moguntini* erant in omni Saxoniam vel Thuringorum terra: ut, sicut sub *Ottone Duce*, ita sub filio *Henrico*, quod fassus paullo post scribitur *Conradus*, iam morti vicinus, rerum publicarum secus (i. e. penes) *Saxones* summa esset. Ita *Witichindus* sui ipsius est optimus interpretes. Ex his etiam declarari possunt, quae de eodem *Henrico* *DITMARVS Mersseburgensis* habet: *Ottone 2. Kal. Dec. carnis uniuersae viam intrante, saepe memoratus inuenis in vacuum succedens hereditatem iure, et maximam beneficii partem gratuito Regis suscepit ex munere, et quod ei defuit, cum suis omnibus aegre tulit.* Quem locum paullo aliter interpungit *MADERVS*,**) legitque: *in vacuum succedens, hereditatem etc.* duriuscule, ut mihi videtur. Vtunque scripserit *Ditmarus*, saltem beneficii pars dignitatem Ducis feudalem, non administrantem regii aut praefecti arbitrarium, indicat. Ut ne ex hoc quidem id efficiatur, omnem Ducum Saxoniae

turae etiam sequentibus temporibus affectauit *Henricus Leo*, teste *HELMOLD. I. 69.* et exercuit c. 70. in dissidio cum *Conrado III.* etiam postea, reconciliatus *Frederico I.* *HELMOLD. I. 79.* Porro Episcopalis electio Dno. Duci reservata est. cf. etiam *I. 87. n. 11. 12.*

**) Sic vero *MADERVS* interpungendum putauit, ut confirmaret distinctionem inter praedia hereditaria, et Ducatus beneficium. At hereditatem non discerni ab ipso Ducatu indicio est, quanquam sequentibus iam aetatibus, locutio *Ottonis San. Blasiani c. 6.* Sicque *Henricus, fratruelis Welfonis, DVCATV Bauariae et Saxoniae potitus, HEREDITATEM PATERNAM consequitur.* Item paulo ante: *Ducatum Noricum sui iuris HEREDITATE PATERNA affectans.* Ita et c. 21. de *Welfonis hereditate.* Nec obstant, quod beneficia et praedia ibi distinguuntur. Per praedia enim intelligo *die Cammergütter*, vel similia, quae Princeps sibi speciatim acquisiuit. Quod ad *Welfonem*, is praedia habuit in *Alemannia.* Vid. *Id. c. 18. 20. p. 206. lin. 49. 19.*

niae potestatem illo tempore a Regibus Francicis dependisse, eoque iugo se primum Henricum exemisse. Id enim quam sit infirmum, ostendetur ad §. VII.

3. *exempla commemorari oportuit*) Quid est enim opus, ius fingere, quod nunquam usurpatum esse scias? Si Ducum constitutio aut abdicatio, ut magistratum, ex Regis arbitrio pependit, mirum certe est, non enarrari exempla Ducum e Ducatu reuocatorum, et aliis forte in palatio honoribus affectorum, aut ad alium Ducatum regendum missorum: neque esse quenquam alius Ducis, e. g. Boioarici, filium alii Ducatui praefectum, paterno Ducatu in alium collato. Id enim, nisi vel extincta Ducis stirpe, vel per conubia, nunquam est factum.***)

4. *per-*

***) Si exemplum afferatur *Godofredi Lotharingi*, de quo LAMBERT. *Schafnab.* a. 1044. *Gozelo Dux Lotharingorum obiit, cuius filius Godofredus, quia ducatum patris non potuit obtinere, arma contra remp. corripuit, Adelbertum ducem, quem Rex patri eius surrogauerat, praelio victum occidit.* Respondemus: Hoc quid sit apertius ex SIGEBERTO colligitur. Confusa enim narrat ista, ut longius distita Lambertus. Nam Godofrido 1) non Ducatus patris, sed ducatus Mosellanorum negatus est. 2) Adelbertum, Ducem Mosellanorum, non eodem anno 1044. sed 1048. Godefridus occidit. Res ita se habet: Mortuo Ottone, Caroli Ducis filio a. 1005. sine liberis, ducatus Lotharingiae, nempe inferioris, datus Comiti Godefrido, filio Godefridi Ardennensis. At Mosellanorum Dux tum fuit Theodericus, Kunigundis Imp. frater, de quo SIGEBERT. a. 1009. HERM. *contractus* 1011. Iam tum ergo fuerunt duo separati ducatus Mosellanorum et Lotharingiae inferioris. In hoc Godefrido (de quo etiam HERM. *contr.* a. 1017. Ducem patris Lotharingorum nominans. Conf. Chron. Belg. p. 110. III.) a. 1019. successit frater Gotbello: et hic mortuo Friderico. Mosellanorum duce a. 1033. etiam hunc ducatum impetrauit, et sic utramque ducatum coniunxit. Quo a. 1044. mortuo, rursus diuisit hos ducatus Imperator, Godefrido quidem, filio Gothelonis, autem Lotharingiae inf. ducatum relinquens, aufe-

4. *perduellionis crimine*) siue vero, siue per inuidiam obiecto. Huc pertinent exempla *Thassilonis*, Boiorum Ducis, quem Theffalonum pro affectata sua Latinitatis elegantia vocat AVENTINVS, sub *Carolo M.* filiorum *Arnulphi* Boiici, *Conradi* Lotharingici, et *Ludolfi* Sueuici, sub *Ottone I.* quorum perduellio Ducatum amissu punita, stirpi tamen dignitas seruata est. Conf. infr. § XVI.

IV. 1. *Fuit vero*) Neque causa tantum subfuit dubitandi, verum etiam re ipsa dubitatum est, et dica scripta illi opinioni a CAESARINO FURSTENERIO, *de Suprematu Princ. Germ. cap. XIV. --- XVIII. †*)

2. *a prima Francorum Regum origine*) stirpis Merouingicae, e qua orti veteres Alemannorum Duces traduntur. Nec minus antiquum stemma Agelolfungorum in Boioaria: quae cum aliis pluribus exstant apud HENNING. *Tom. IV. Part. I.*

3. *ab illo veteri Romannorum imperio*) Vid. stemma Ducum Brabantiae, quod vsque a primorum Caesarum tem-

auferens vero ducatum recens acquisitum patri, et *Adelbertum* ducem Mosellanorum constituens. Hinc *Godefridus* arma capit, Flandrum sibi adiungit, *Adelbertum* a. 1048. in praelio occidit; itaque proscriptus est. Mosellanorum ducatus *Gerardo* de Alsatia, alter ducatus *Friderico* datus. conf. ad a. 1055. Sequenti anno 1049. *Godefridus* Imperatori reconciliatus, ac deinde in Italia vixit aliquamdiu. Duce autem *Friderico* a. 1065. mortuo, *Gerardus* ducatum recepit, vt vtrumque ducatum regeret. Hic *Gerardus* Mosellanorum, et *Godefridus* quondam Lotharingiae inf. Dux (sed extorris et *Beatricis* Marchionissae Tusciae maritus) a. 1070. moriuntur. *Gerardo* de Alsatia filius *Deodericus*, *Godefrido* filius *Godefridus* gibbosus succedunt. Haec ex SIGEBERTO *Gembl. Add. HERM. Contr. a. 1044. 1046. 1047. 1048. et LAMBERT. Schaf.*

†) c. s. SCHVRFLEISCH *Diff. qua imperii Medo-Perfarum initia* descripsit §. 18. p. 38. ius principum ab incunabulis regni Teutonici arcessendum affirmat. Saxonum proavos non meros magistratus, sed regionis potentes fuisse dictos, etc.

temporibus e Romana nobilitate (haud scio, quibus documentis,) deducitur ab HENNING. *Monarch. IV. P. I. f. 119.*

4. *duces militum*) Hoc argumento vtuntur B. RHE-
NANVS, et MVNSTERS II. cc. ex vetusto diplo-
mate foundationis ap. *Ludegarium Lucernatem*, vbi:
Ego Wighardus et frater meus Ruopertus, dux mili-
tum (Sueviae) Regis Ludewichi. Ex quibus consta-
re putant, Ducis nomen nihil aliud significasse, nisi
praefectum exercitui, seu belli ducem.

5. *mutata pro scriptoris affectatione vocabula*) Gemina
ratione argumento illi occurritur. (I.) Notum est,
scriptores eius aetatis, etiam in diplomatibus, valde
variare in nominibus honorum, aut elogiis, quibus
Reges Principesue ornant, prout, in illa obscura lite-
rarum umbra potius quam luce, *monachorum* aut *Ca-*
pellanorum quisque ornamenta quaedam orationi suae
conciliari posse putauit. Quod quum cogitabimus,
ad rerum potius et factorum naturam, et ad ea, quae
actionem circumstant, quam ad verba, quibus rude
saeculum vsus est, animum attendemus. Hinc non
videbitur absurdum, eum, qui non copiarum modo
praefectus, sed prouinciae et gentis Dux fuerit, or-
nandi sermonis causa *ducem militum Regis* vocari, si
meminerimus, *milites Regis* dici *nobiles vasallos Re-*
gis, quod illorum temporum scriptoribus frequen-
tissimum est. ††) Vnde saepe dicitur *miles fieri* is, qui
vel se, terrasque suas, in clientelam dat, vel cingu-
lo militari cingitur, quum annos aetatis maturae at-
tigit. LVITPR. II. 8. *Conniuens igitur Arnoldus,*
(aliis Arnulphus, Boioariae Dux, iam saepe nomi-
natus) *huic optimo suorum consilio, Henrici Regis mi-*
les efficitur, et ab eo totius Boioariae Pontificibus ho-

E 2

nora-

††) *Militis* vocabulum postea generatim pro *Nobili*, in pri-
mis libero, vsurpatum, vid. *Annal. Colmar.* p. 62. lin.
33. ALBERT. *Argent.* passim, speciatim p. 99. lin. 29.
p. 144. lin. 24. 28. p. 152. lin. 14. *Multi milites noui*
sunt creati. add. p. 155. lin. 52.

noratur. Cuius rei supra iniecta est mentio ad §. III. 2. Hoc sensu forte loqueretur, qui Episcopum Wirceburgensem, pro Duce Franconiae, Ducem militum Regis in Franconia salutaret: milites Regis vocans Francos equites Imperii, ut dicimus, immediatos. (2.) Etiam si demus, *Rupertum* illum fuisse *ducem militum*, h. e. copiarum militarium praefectum, non consequitur propterea, omnes, quibus Ducum nomen tribuitur, eiusdem conditionis fuisse. Namque *Ducis* et *Ducatus* nomen non tantum de illis usurpatur, qui exercitum ducunt, veteri Romanorum usu: verum de illis etiam, qui itineris securitatem et *conductum* praestant: maiore autem excellentia illis competit, qui genti cuidam et provinciae, antea liberae, aut quae suos habuit Reges, imperant, sed ita ut Regi potentiori sint obnoxii et beneficia subiectione obstricti. Hos vel *Duces* sine addito, vel, discriminis causa, *nationum aut provinciarum Duces* vocitare licebit, quorum de dignitate nos agimus. Vid. §. VIII. et IX. Itaque ex eo, quod *duces militum* et fuerunt olim, et sunt hodie, stipendiarii tantum et praefecti Regis, non est integrum colligere, etiam *provinciarum Duces*, Saxoniae, Alemanniae, Boioariae, ceteros, eadem conditione fuisse.

V. r. *iudices dicuntur*) *Berchtoldum* et *Erchingerum*, qui tum Alemanniae praecerant, *iudices suos* vocat Rex *Conradus I.* apud *EKKEHARDUM*, de casib. monast. S. Galli, c. I. ***) Sed hi Missi Regis, aut Camerae nuncii erant, non *Duces*. At mirum non est, etiam *Duces*, ipsosque Reges, saepe officii admoneri, iisque iustitiae curam commendari: ut iure suo operam dent, pauperum et inopum querimonias ipsi audiant et cognoscant: quod nouo Principi Boiorum praescriptum dicit *AVENTINVS*,

*) Sic etiam *Conradi III.* temporibus, quibus iam hereditarias fuisse ditiones negari non potest, *Leopoldus*, Marchio Austriae, suscepto a Rege Ducatu Norico (proscripto Henrico superbo) strenui iudicis officium exercuisse dicitur apud *OTTO. Frising. Chron. Lib. VII. c. 25.*

TINVS, *Ann. Boi. lib. III. p. 302. edit. Ingolstadt. a. 1554.* Ex quo quidem, eos *solum administrationem et iurisdictionem quoad Ecclesiasticas et civiles causas habuisse*, nolim inferre: quanquam eadem mente *Adamum Bremensem et Helmoldum* citat SCHILTE-
RVS, in *Dissert. de inuestit. Princ. simultanea*, inserta *Codici iuris Alemannici feud. cap. IV. §. 4.* qui *Ottonem I.* scribunt, *consilium habuisse, quem post se vicarium potestatis relinqueret ad faciendam iustitiam in his partibus, etc.*

2. *Reges quoque*) quod in sacris non est insolens, vt *Pf. II. 10.* et *2. Sam. XV, 4.* Regesque iustitiam in populo administrare debere saepe dicitur. Quamobrem nec vetustis annalium scriptoribus monachis vitio vertendum, si illi stilo non tam *Liuii aut Taciti* voluerunt vti, quam sacrarum literarum, et qualis tum vsitatus erat, quum ferme omnes doctrinae laudes *Claustorum* repagulis essent inclusae. *)

3. *praesidere provinciis*) Ita *WITICHINDVS Annal. lib. I. Rex Henricus transiit in Baioariam, cui praesidebat Arnulphus Dux.* **)

4. *ne tributum quidem hoc nomen Ducibus*) Ipsum nomen Praefidis de Duce nationis dictum me legere non memini: sed *Praefides limitis Sorabici, Pannonici, Carantani, etc.* interdum legimus apud veteres. Recentiores id Ducibus pariter tribuerunt. Praeter rem

E 3

tamen,

*) Sic *iudicem cinctum* Traiectenses *Conradum III.* vocant ap. *Frising. de Gestis Frid. I. Lib. I. c. 62. it. Lib. II. c. 16. Tali Principi*, (Imperatori) qui non solum *legitimus Iudex*, sed et *primus Praeful* dici potest, *reluctari* etc. add. II. 28. Sic etiam officii vox de regia dignitate dicitur apud *REGIN. a. 919. de Conrado rege morituro et Henricum Saxonem Principibus commendante: Aliumque ei ad hoc officium aequae condignum inueniri non posse* etc.

**) Sic etiam *Rex praesidere* dicitur, cum alicubi ius dici solenniter. *ALBERT. Argent. p. 161. lin. 11. et 31.*

tamen, ad hoc probandum, adducitur THEODORVS ANIEM, qui *Nemore Vnionis*, Tract. VI. cap. 33. p. 366. edit. Basil. 1566. fol. scribens: licet in antiqua Saxonia, quae nunc Westphalia appellatur, praesidatus et omnia iura Imperialia ibidem antiquis temporibus pro custodia pacis deputata, per vicinos dominos spirituales et temporales usurpata fuissent, prout et hodie usurpantur, et non superesset, nisi vnum castrum Imperiale, Tremonia nuncupatum, ad quod adhuc comprouinciales in casibus iuris dubiis concurrere solent etc. praesidatum non pro Ducatu dixit, sed numero plurium, praesidatus, pro tribunalibus, aut mallis, siue iudiciis, quae in liberis Imperii ciuitatibus habebantur, ad quae, vt ait, *Comprouinciales in causis dubiis concurrere solebant.* ***) Hos praesidatus, f. libera Imperii iudicia, quibus in ciuitatibus liberis Praetor Imperii, (der Reichs-Schultheiß) praesidebat, ipsasque ciuitates liberas, praeter vnam Tremoniam, esse in aliorum Dominorum potestatem redactas, et patrimonio Imperii detractas, queritur Theodorus: de antiquo Saxoniae Ducatu fortassis ne cogitauit quidem. Ceterum a vetustis scriptoribus Duces sane, et Praesides distinguuntur, et Dux Praesidibus, praefectis, subregulis, opponitur. WITICHIND. lib. III. p. 657. ed. Meib. Caesorum spoliis potitus Dux Herimannus discedit. Erant autem, qui eum adiuuarent, Henricus Praeses cum fratre Sigfrido. HELMOLDVS Chron. Slav. lib. I. c. 10. Rex necessitate persuasus, Hermannus primum tutelae vicem in Saxonia commisit. -- Eidem -- succedentibus prosperis commisit vices praefectorum, in quibus officiis strenue administratis, -- et tunc carus in populo, et clarissimus deinceps factus

***) Praesidis nomen ita tribuitur comiti Wirtenbergico, quem Carolus IV. Imp. Praesidem in Sueuia reliquisse, dicitur, nempe in cuius defensione essent ciuitates imperiales, Sueviae als Reichs-Schultheiß und Schutzherrn. Vid. ALB. Argent. p. 153. init. Sic Praeses Alsaciae memoratur ab eodem p. 144. lin. 41. p. 160. 46. p. 165. 11.

factus est in palatio. Postquam vero Ducatum Saxoniae meruit, etc. Vbi videmus, primo *praefectum*, ex hoc, *clarum in palatio*, tandem *Ducem* factum, quum Otto esset in Italiam iterum abiturus. Ita WALAFRIDVS etiam, et, qui eum secutus est, GVILELMVS MINATENSIS, in libris antea citatis, Duces eximunt numero atque ordine Praefectorum aut Praesidum. Ille, postquam Duces cum Metropolitanis comparauit: *Quod Comites, ait, vel praefecti in saeculo, hoc Episcopi ceteri in Ecclesia explent.* Hic, post ea, quae supra adduximus: *Episcopi, inquit, Comitum similitudinem gerunt, Coepiscopi, quorum potestas sublata est, praesidum et praefectorum.* Quos quidem WALAFRIDVS *missos Comitum* vocat. Seruauit hoc discrimen AVENTINVS, inter leges nouo Duci Boioariae Thassiloni praescriptas ab Ordinibus regni Boiorum hanc referens: *Princeps Magistratibus, praesidibus, praefectis, praetoribus, ne ciues, colonos, pauperes, seruitute opprimant, demando.* *Annal. Boi. lib. III. p. 302.* E quibus perspicitur, quam parum loquantur cum veteribus, qui Ducum non aliam fuisse potestatem tradunt, quam Praesidum aut Praefectorum.

5. *Vicarii nomen ad Hermannum Billingium*) De quo ADAMI BREMENSIS et HELMOLDI verba in *Chron. Slav. I, 10.* paullo ante ad §, V, 1. citauimus. Ipse tamen *Helmoldus*, (cuius quidem errores in huius viri historia commissos iam olim refutauit MEIBOMIVS in *Vindiciis Billing.*) paullo post clarissimam *Hermanni* in palatio dignitatem disiungit a dignitate Ducatus Saxoniae. Vt, quum ibi *vicem suam* Imperator Hermauno commendasse dicitur, nihil aliud sibi velle *Helmoldus* videatur, quam, Ottonem, qui antea ipse Dux Saxoniae fuerat, sui loco, adeoque et suo iure in eum translato, Hermannum in Saxonia Ducem creauisse: sicut antea *vices praefectorum* dixerat, pro *munere praefecti*.

6. exercitui aduersus Slaus praefectus) contra Boleslaum Sclauorum Ducem. WITICHIND. lib. II. p. 643. Placuit igitur nouo Regi, nouum principem militiae constituere: elegitque ad hoc officium virum nobilem et industrium, satisque prudentem, nomine Herimannum. Herimannus autem, quum esset in prima acie, in introitu regionis in hostium pugnam incidit, eosque fortiter vicit.
7. Prius igitur Vicarius et Praeses, quam Dux) Quod auctorum collatio, Witichindi ac Helmoldi, rerumque gestarum et temporum ordo euincit, id expressis verbis asserit CRANZIVS, Saxon. lib. IV. c. 15. Imperator Otto, quum iterum in Italiam vocaretur, --- Hermannum, antea praefectum inferioris Saxoniae partium constitutum, quum illum probe omnia administrasse comprobaret, ducali insignitum bonore promouit.
8. nobilis vir et regis propinquus) quod singulari opere ostendit ex Witichindo Meibomius, in Vindiciis Billungianis.
9. quod a parentibus acceptum) WITICHIND. lib. III. p. 660. Erant duo subreguli Herimanno Duci inimicitiae a patribus vicariae relictæ.
10. Imperii Vicarius) Ab Hermann Billungii vicaria potestate in Saxonia, antequam Dux crearetur, de qua iam egimus, diuersus est Imperii Vicariatus: cuius quidem origines nunc nobis haud est propositum altius inuestigare. Vero tamen quam similitimum videtur, eundem ab Ottonis I. temporibus esse arcessendum. Hoc enim in Italia ob res Romanas constituendas diutius commorante, primum Imperii Vicariae nomen usurpatum legimus, ap. EKKHARDVM de Cas. mon. S. Galli, c. 10. qui res non auditas, sed visas, et ab se ipso in aula Sueuica actas describens, Hadwigae Ducis, (de qua plura dicenda erunt §. XVI.) verba refert: *Miror etiam, me Imperii Vicaria*
tam

nam prope affidente, duo Ducatus mei monasteria, me quidem sprete, tanta miscuisse infortunia. Loquitur de simultate inter monasterium S. Galli, cui tum *Burchardus a Buchborn Abbas* praefuit, et *Ruodmannum Abbatem Augiensem*. Hic si quis Ducem viduam putet ideo *Imperii Vicariam* dici, quod Ducum omnium potestas non fuerit propria, sed vicaria, iudiciaria, et praefectorum: eum rogo, ne pro Ottone, magno et fortissimo Imperatore, *Varium* quendam nobis obtrudat, qui *Semiamiricum Senatulum*, ut ille ap. *Lampridium*, aut feminas exercituum ductrices et summas prouinciarum iudices contra Germanorum mores, fecerit. Rectius, cur se *Imperii Vicariam* dicat *Hadwiga*, ex re subiecta iudicatur. Lis erat *Abbatibus monasteriorum*, in quam etiam *Episcopus Constantiensis, Salomon*, *) trahebatur. His *regiae libertatis*, ut ipsa fatetur, *Abbatibus et Episcopo*, solo Ducis iure diem dicere *Hadwiga* non poterat: (quae *sui iuris esse* dicit, *si laicus laicum inuolauerit, ut coram Camite suo mulctetur*;) dicit tamen, absente in Italia Imperatore, et *regiae libertatis Abbates regali coram se*, non Ducali, *sententiae subiacerere* iubet, colloquio publico pro his et pro aliis regiminis causis *Walewis villa edicto*, ut ait *EKKEHARD*. Quae villa est inter *Duellium*, Ducis sedem, hod. *Hohen-Twiel*, et *Stokachium*, haud ita procul lacu *Bodamico*. Rem actam *Hepidannus* in annum 967. refert. Sed numeri annorum praecurrunt alios scriptores: uti, quum *Ottonem I. Romae coronatum anno 964. mortuum a. 978.* scribit, quorum illud a. 962. hoc a. 973. contigisse, *Continuator REGINONIS* et *HERMANNVS*

E 5

CON-

*) Immo vero *Conradus*. Legitur quidem *Kaminoldi* nomen apud *EKKEHARD*. Quod ipsum tamen ex glossmate insertum videtur, cum *Conradi* ponendum esset. Hunc enim et in sequenti narratione aliquoties nominat *EKKEHARD*. c. 11. et 12. et illis temporibus fuisse ostendunt *Chronicon Epp. Constant.* et *HERM. Contr.* ubi successor *Conradi, Kamenoldus* sub *Ottone II.* demum nominatur.

CONTRACTVS, cum aliis, rectius tradunt. Itaque reuera illa *Ruodmanni* Augiensis et *Burchardi* San-Gallensis concertatio in annum 965. incidit, ac paullo ante Ottonis ex Italia reditum iudicata est: id quod series narrationis Ekkehardinae ostendit. Quod si quis *Hermann* quoque *Saxoniae Duci* similem Imperii Vicariatum tribuere velit, faciat id quidem me non repugnante: praesertim quum *Helmoldus I*, 10. post ea, quae ante adduximus, scribat: *Igitur tali viro piissimus Rex vicem suam in hac regione commendans in Italiam discessit.* Adiuuant hanc coniecturam ea, quae *DITMARVS MERSEBURG. lib. II.* de *Hermann* Duce commemorat, eius reprehendens superbiam, quod, Magdeburgum indicto conuentu publico, eundem honorem, quo Imperator ipse excipi solebat, sibi haberi passus sit: *quomodoque in medio Episcoporum ad mensam loco Imperatoris sederet.* Videtur enim *Hermannus*, ordinum Saxoniae conuentum agens, et eum Magdeburgi, vrbe regia ac palatio *Ottonis*, absente Imperatore Imperii Vicarium egisse; sed in eo reprehensus, quod loco etiam, et omni apparatu pompae ipsum Imperatorem aequare voluerit. Ita duos haberemus Imperii Vicarios, *Hermannum* in terris iuris Saxonici, et *Hadwigam* Sueviae Ducem in terris iuris Alemannici s. Franconici: videturque probabile, pro gemini huius iuris discrimine totam Germaniam esse duobus his Vicariis commendatam, sicut iam ante, posteaquam Saxones se Francorum regno adiunxerant, omnes Germaniae populi sub *Francorum et Saxonum* nomine comprehensi sunt: qua de re dicitur §. IX. Ceterum totum hoc de origine *Vicariatuum Imperii* argumentum altiori indagacioni relinquendum est.**)

II. per-

**) Constitutus dicitur *Rupertus*, Palatinus Rheni, tempore absentiae Regis, Vicarius Regni Generalis a *Carolo IV.* a. 1354. cum Rex esset Italiam adiuturus, (adeoque ante auream bullam conditam) Adde, quod iam *Ludouici Bauari* tempore a. 1338. in comitiis Francof. Pala-

II. *permutandisque dignitatum nominibus*) Variatio etiam in honorum titulis, videtur elegantiae causa a veteribus interdum quaesita. Sic *Maiores Domus*, aut *Comes Palatinus*, quam variis nominibus apud scriptores ornetur, docet FREHERVS *Orig. Palatin. lib. I. c. 1.* Ducum vero et Comitum vocabula saepissime confunduntur. Ita Eberhardus Franconiae, et Henricus Saxoniae, Duces, nonnullis etiam Comites vocantur. Marchiones vero saepe Marchenses, Duces limitum, custodes limitum, praesides, Comites appellatos reperias. ***)

12. *unum Ducem, ceteros Comites*) Hoc quoque argumentum habet LEHMANN. II, 16. Sic ALBERTVS STAD. *ad. ann. 1050. Ditmarus Comes -- est interfectus. Cuius mortem germanus eius Dux* (Bernhardus, Vid. inf. §. XIX.) *filiusque illius, aegre ferentes etc. LAMBERTVS SCHAFNAB. an. 1075. Magnus, Dux Saxoniae, Herimannus Comes, patruus eius, etc.* (frater hic fuit Ottonis Ducis, filius Bernhardi Ducis.) Sed ex his nihil contra nos pugnat, ut exemplo hodiernae Electoralis dignitatis patet.

VI. 1. *olim alio iure*) nam quod in supra adductis de Carolingorum temporibus pro concessio sumitur, id ipsum est in quaestione, et quousque valeat, ostendetur §. X.

2. *rei gestae ratio*,) singuline Duces primum, an vniuersi, liberum in suis prouinciis et summum imperium affectauerint? Rexne hic se postulatis opposuerit, an cesserit? tum, si vnus Dux inuito Rege id obtinuit, cur, ne reliquis idem liceret, non sit prospectum? aut qua tandem ratione, quo tempore, vtrum per pacis conditiones aliaue pacta, an per legem in comi-

Palatino et Saxoni ius Vicariatus assertum est, ut refert CLVVER. *Epit. Histor. p. 571. a.*

***) Sic in Flandris *Baldwinus* dicitur *Ducatum* tenere, qui Comes erat, apud REGIN. ad a. 818.

comitils latam, data aut confirmata Ducibus hereditaria illa potestas sit, et a quo Imperatore? vt, quod antea vsu tantum ac vi tenuissent, iure quoque habere inciperent. Horum nihil vsquam claris esse literarum monumentis mandatum, mirum profecto esset in re tanta, quae totius imperii formam immutauisset.

3. *rerum Germanicarum cum Romanis*) Haud immerito miratur CAESARINVS FVRSTENERIVS, *cap. XVIII. unde viri eruditi in sententiam historiarum monumentis adeo contrariam, et ab illorum temporum facie abhorrentem, venerint.* Nobis eius rei occasio fuisse videtur, quod, quam superioribus saeculis rudibus ac fere barbaris monumenta rerum antiquarum valde obscurata et ignota iacuissent, literis in Italia primum, inde in Germania quoque, renascentibus, Romanorum res gestae et imperandi rationes potissimum euolui coeptae sunt, ab Italis maxime, qui suae gentis prius historiam illustrare voluerunt, quam Germani facerent idem. Quumque eadem ferme aetate plures in Italia dignitates illustres essent hereditariae factae, quod *Castrucii, e Luccensi Vicario, Ducis* a Ludouico Bauaro Imperatore creati, cuius rei diplomata exhibet ex vita Castrucii ab Aldo Manutio descripta Marqu. Freherus in Append. Tomi I. rer. German. et Ducatus Mediolanensis, a Wenceslao, frustra refragantibus Germaniae Principibus, instituti, exempla comprobant: tum illud, quod Italis contigerat, ad Germanos pariter accommodabatur: primusque, quod sciam, CVSANVS, (neque alias satis aequus Principibus, quos saeculares vocamus, vti aduersus *Sigismundum*, Ducem Austriae Tirolensem, patuit,) ea de omnibus, etiam Germaniae, Principibus palam professus est, quae supra ad §. III. n. I. retulimus. Accedebat, quod cum praecipua eruditionis gloria in antiquitatis Romanae notitia reponeretur tum Germaniae regnum, quod Romani Imperii ius nomenque sibi vindicauerat, in quam plurimis rebus putarent veteri Romano simile esse oportere,

tere, quo magis illius antiquum decus tueri posset. Hinc subinde comparationes cum rebus Romanis, velut probandi causa, quum de Germanis sermo est, interponuntur: quemadmodum C V S A N V S his, quae supra citauimus, proxime subiicit: „Postea, quia Senatorum filii, licet equestres primo forent, tamen ad Senatum demum perueniebant: introductum fuit, „vt parentibus rite in officio se habentibus filii eodem officio non priuarentur, etc. Elegans vero conclusio, a Senatu Romano ad Principes Germaniae: quae tamen illorum temporum genio et literulis condonanda. Similes ergo collationes BEATO RHE-
NANO, et IOACH. VADIANO placuerunt, aliisque, quibus illud frequens est: *Romanos imitati sunt Franci*. Nobis alia esse historiae patriae ratio videtur. Ita semel tradita et propagata a tantis magistris sententia, quae etiam antiquae eruditionis specie blandiebatur, recepta a discipulis et seruata defensaque fuit,

4. *libertatis priscae*) Eidem Romanorum historiarum admirationi tribuendum puto, quod libertas Germanorum, CAESARI *de B. G. VI. 23.* et TACITO *de mor. Germ. c. VII.* memorata, etiam ad Germaniae mutatam faciem relata est: de cuius tamen argumenti infirmitate agitur §. XI. Eo qui vtuntur, fallunt in libertatis vocabulo, quod pro animi ferocitate, omne iubentis imperium aspernante, videntur acciperè, ita vt omnem subiectionem excludat, non pro *αὐτονομία*, quae sub vnius imperio felicius saepe, quam in populari aequalitate, conseruatur.

5. *Implicata dictio veterum scriptorum*) qui certe vocabula non ex ciuilibus prudentiae vsu, sed ex vulgari loquendi consuetudine plerumque sumpserunt. Vnde vehementer errabit saepe, qui ex vocabulis certam rei formam, neglectis factorum conditionibus, iudicare voluerit. *) Vno tantum exemplo verbi *eligere*,

*) Ita etiam ex vita et sermone communi multa colligi posse,

gere, id declarabimus; quod frequenter non *electio-*
nem liberam, sed *applausum* modo populi, aut *com-*
probationem laetam factae ab aliis electionis, interdum
 etiam meram *subiectionis confessionem* promissionem-
 que notat, ac *Regis agnitionem*. **) HEPIDANNVS
Annal. an. 1040. Cbuonradus Imperator iterum Bur-
gundiam cum exercitu intrauit, et omnia municipia
cum ciuibus usque ad Rhodanum fluvium suae ditioni
subegit, Geneuamque peruenit. Ibi - coronatus pro-
ducitur, et in regnum Burgundionum Rex eligitur. Li-
 bera vero electio, quando Rex cum exercitu regnum
 suae ditioni subegit. Talia sunt fere, quae Ioannes
 VIII. Pont. Max. dixit in Synodo Rom. ann. 876. quum
 Carolus Caluus Imperator iam coronatus esset: *ele-*
gimus hunc merito et comprobauimus, - et solenniter
ad Imperii Romani sceptrum proveximus. Cui respon-
 dent Episcopi: *quem elegistis, elegimus, et quod in eo -*
Coronae Imperialis impositione gessistis, viscerali affectu
sequimur et veneramur. Quas Ioannis Papae et Epi-
 scoporum orationes inseruit *Annalibus suis* PAPI-
 RIVS MASSONVS lib. II. p. 139. et seqq. posteaque
 plenius, quanquam lectione interdum variante, edidit
 PITHOEVVS inter scriptores *annal. Franc. veteres*
 XII. p. 501. seqq.

VII. 1. *ad Conradum Imper.*) qui Ildus est inter Reges
 Germaniae, et in regno Langobardico *res feudales* no-
 vis legibus constituit: unde in Germania quoque huius
 temporibus cum *feuda* alia, tum *Ducatus*, heredita-
 rios factos, et *regalia Ducibus concessa*, existimant.
 Sed

posse, ubi, si verba, non rem, sequeremur, nihil confi-
 ci posset, docet CICERO de Orat. Lib. I. p. m. 166. b.

**) Sic et apud RADEVICVM de *Gestis Frid. I.* Lib. I.
 c. 24 dicuntur nuncii regis Daciae (Daniae) nuper *ele-*
cti i. e. constituti, coronati et regnantis. Nempe haec
 acta a. 1158. ubi hic nuper *electus* dicitur *Woldemarus*,
 qui Suenonem Regem in praelio occiderat, et ita totum
 regnum armis occupauerat. Plura huiusmodi exempla
 verbi *eligere* aut *electio* vide ap. REGIN. 2. 838.

Sed extra Langobardiam antea pridem existisse *feuda* hereditaria, declarat *Ludovici Pii concessio Hispanis facta*, quae legitur inter scriptores *annal. Pithecanos* p. 431. seqq. Ibi: *Et ideo per hanc nostrae praeceptionis auctoritatem decernimus atque iubemus, ut, - - quidquid de inserto (nisi potius legendum: in deserto) excoluerunt, absque ullius inquietudine possideant, tam ipsi, quam eorum posteritas.* Add. quae de maioribus *feudis*, et speciatim de *Comitatu Waldecensi et Gleichenensi* disputat CAES. FÜRSTENERIVS c. XVIII.

2. *Henrici IV.)* cuius aetas immatura occasionem Ducibus ad soluenda regiae auctoritatis vincula dedisse dicitur.
3. *Suevicæ familiae)* quin etiam, hac deficiente, *maxime ad interregnum* magnum, ut vulgo loqui solemus; quo omne Germaniae imperium conuertum, et novam plane rei publicae faciem emerxisse arbitrantur.
4. *Conradum I. aut Ottonem)* Huic iam olim concesserunt RHENANVS, et MVNSTERVVS ll. cc. ad §. III, 1. Idemque censuerunt ex recentioribus complures. Fuerunt etiam, qui ad Carolum M. primordia referrent. Vid. *Limn. lib. II. c. 12. ***).*
5. *tempus non posse definiri)* quoniam id sensim contigisse aiunt, ut, qua aetate factum sit, haud liceat definire.
6. *Primum-Henricum fuisse).* Quanquam diffiteri non possunt, *maxime crevisse Ottonem*, Ducem Saxoniae, Henrici patrem, de quo sup. ad §. III. n. 2. pro Henrico tamen pronunciant ob WITICHINDI verba, *lib. I. p. 634.* scribentis: *Regum maximus optimus Henricus, qui primus libera potestate regnavit in Saxonia.* Quae RHENANVS *lib. II.* nonnihil addens de suo, interpretatur: *Primus sub veteribus Francis liberae pote-*

***) Alii ad *Ludolfum*, Henrici aucupis avum, vid. c. s. SCHÜRZFL. in Notis ad vitam *Alberti III.* disp. XXIX. p. 106. sq.

potestatis Dux fuit in Saxonia Henricus. Idque ob eam causam, ut Slavinos arceret: diligentius autem custediuntur, quae propria sunt. Nec hoc ius cuiquam aliorum praesidium concessum est. Huius auctoritatem alii sequuntur. At WITICHINDVS haec de Henrico, non qua Duce, sed qua Rege, loquitur, neque aliud vult, nisi hunc e Saxonibus primum fuisse, qui non subiectus Regi Francorum, sed Rex factus sit ipse. Sit rursus sui interpres WITICHINDVS, in praefat. ad Matildam: Sed de origine statuque gentis, in qua ipse rerum Dominus (i. e. Rex, non Dux,) Henricus primus regnavit, pauca scribere curavi. Idque ipsum aliis verbis effert Henricus ap. eund. p. 637. satis mihi est, ut prae maioribus meis (h. e. primus) Rex dicar et designer. Quae repetit Chronicon magn. Belg. ad ann. Dom. 920. Libera autem potestas dicitur, quod, eo Rege creato, Saxonia non amplius alienae gentis Regi parere cogeretur, sed ipsa potius aliis imperaret. Qua mente post etiam, p. 639. dicitur: Saxonia ex serviente facta est libera, et ex tributaria multarum gentium domina. Ex quibus, ut opinor, apertissimum est, qua potestate libera regnasse scribatur Henricus, nempe non Ducis, sed regia, non tributaria et Regi Francorum subiecta, sed gentium Domina. Itaque WITICHINDO non consonat Rhenani interpretatio. Quod vero idem de Sclavinis arcendis, et iure maiore, quam aliis praesidiis, concessio scribit, id de suo addidit Beatus: videantque, qua ratione hanc concessionem vel cum historia inimicitiarum inter Conradum I. Regem et Henricum Ducem, vel cum sua sententia, conciliant, qui in aliis Rhenanum, secuti auctorem, Duces tamen in Saxonia ante Hermannum Billingium fuisse negant.

VIII. 1. *Thuringi primum) Quos Clodouaeus M. vectigales quidem fecerat, sed Regem ultimum, Ermenfridum, Theodericus I. Clodouaei filius, Austrasiae Rex, victum et deditum, insidiis interfecit, a. C. 524. ut habet SIGEBERTVS. Vid. GREGORIUS TURON.*

RON. *Histor. Franc. lib. III. c. 7. et 8.* AIMOIN. *lib. II. c. 9.* WITICHIND. *lib. I.* Diuisionem inter Saxones et Francos factam pluribus persequitur SAGITTARIUS, *Antiquit. regni Thuring. lib. II. c. 12.*

2. *Alemanniae et Boiorum Reguli*) Utramque gentem vno maximo praelio apud Tulbiacum, caesis Regibus Alarico et Adalgerione, vt nominat AVENTINVS *lib. III. p. 252.* domuit Clodouaeus M. *ann. 499.* ex Sigeberti supputatione. *Hermannus Contr.* annum numerat 508. Vid. GREGOR. TVRON. *lib. II. c. 30.* Boiis, vt suis legibus, sub Principe gentis *Agilolfungorum*, non tamen Regis, sed Ducis nomen gerente, viuerent, permissum. AVENTIN. *l. c.* Conf. *Lex Baiuuar. in Cod. LL. Antiqq. Lindenbrogii, tit. II. c. 20.* In Alemannos durior fuit victor, cuius acerbitem mitigare conatus est Theodericus, Italiae Rex, *epistola*, quae est 41. *lib. II. in Cassiodori Variis.* Veruntamen et his, haud dissimili a Boiis iure, suas leges esse redditas, suumque Principem, qui Ducis nomine *regnum Alemannorum* teneret, colligitur ex *Lege Alemannorum*, maxime *cap. 35.* vbi: *Si quis Dux habet filium, - - et filius eius vult eum dishonorare, aut per raptum regnum eius possidere etc.* omniaque ferme eadem, quae de Boioarico Duce in illius gentis Lege, constituuntur, ab eodem Franciae Rege Theoderico et successoribus. Iamque temporibus Childeberti Neustriae, ac Theodeberti, qui huic Theoderico Legum latori successit, Austrasiae Regis, circa ann. 540. mentio fit *Leudefredi, Alemannorum Ducis, et,* qui postea *ordinatus loco ipsius* dicitur *Vncileni*, ap. FREDEGAR. *Chron. cap. 8.* Hos fratres vocat RHENANVS *lib. II. auctore Agathia*, sed *Leutharium et Buccelinum* nominat. *Buccillenum* vocat, et res ab eo in Italia prospere gestas laudat GREGOR. TV. *lib. III. c. 32.* Sequentis saeculi initio a. 614. *locorum ipsorum Dux Gunzo* memoratur, cuius haud exiguam potestatem fuisse, indicio est, quod

S. Gallo promittit *Pontificatum Constantiensis Ecclesiae se daturum*, et electioni institutae, a qua tamen Gallus se excusauit, interfuisse *cum Principibus et Comitibus suis* dicitur. Vid. WALAFRIDVS STRAB. *in vita S. Galli. c. 8. 16. 19. 24.* Huius filia vnica, *Frideburga*, Sigeberto, Theoderici II. Regis Aurel. et Burgund. filio desponsata fuit: isque successionem regni paterni per Clotharium II. exclusus, Alemanniae Ducatum tenuit, cuius stirpem recenset HENNINGIVS. Ex quibus intelligitur, *Alemanniam quoque, vt Boioariam, proprio iure et Ducatu vsam: recteque intelligendum esse* EKKEHARDVM, *de cas. mon. S. Galli c. I. p. 15. edit. Goldast. scribentem: Nondum adhuc illo tempore* (Ludouici Regis, Arnulphi filii,) *Sueuia in Ducatum erat redacta, sed fisco regio peculiariter parebat.* Ex quibus non est inferendum, Sueuiam nunquam antea, ne sub Merouingis quidem Regibus, Duces habuisse: sed hoc tantum, interruptum fuisse, non perpetuum, Sueviae Ducatum, et nouum illum, qui a Conrado I. Rege an. 917. instauratus, Ekkehardi aetate durabat, *nondum Ludouici Regis tempore existisse.* Sic distinctis temporibus concordabunt scriptores.

3. *sublato Ducatu*) quem vltimus gessit Theobaldus, Luitfridi Ducis filius. *Annal. Fuld. ad ann. 742. Hiepidann. a. 715. 742.*

4. *Tassilonem, Boioariae Ducem*) Anno 788. *Annal. Franc. Fuldenses, et Reuberiani, Regino, Chron. Laurisbam. et Eginhard.*

IX, 1, *conuentus egit, leges tulit*) idque suo, non Regis Caroli nomine, quod indicat *decretum Tassilonis*, Legi Baiuuariorum subiunctum in Cod. L L. A A. LINDENBROGII, cuius principium: *Regnante iu perpetuum Domino nostro Iesu Christo, in anno vero XXII. regni religiosissimi Ducis Tassilonis gentis Boioariorum, -- vt omne regni sui praenotatus Princeps collegium procerum coadunaret, etc.*

2. *Legatos misit, cum Carolo ipso etc.) Annal. REVERBER. a. 787. Quum adhuc Rex Romae esset, Tassilo Dux Boioariorum misit legatos suos, Arnun videlicet Episcopum, et Henricum Abbatem, ad Adrianum papam, petens, ut inter Regem et illum mediator pacis fieri dignaretur. Nec pontifex precibus eius censuit abnuendum. -- Cui quum Rex idem se magnopere velle respondisset, etc. E quibus apparet, Carolum cum Tassilone non multo aliter, quam cum inaequali foederato, egisse. Conf. iid. Annal. ann. 781. Et Mon. Engolismens. vita Caroli M. Exercitus etiam ordinandi potestas Duci tribuitur, non minus, quam Regi, et Comites Duci subesse ostenduntur in Lege Baiuvar. tit. II. c. 4. princ. c. 5. §. 4.*

3. *in unum regnum, unumque populum) Saxonicum bellum ea conditione finitum scribit Eginhardus, ut Saxones Christianae fidei sacramenta susciperent, et Francis adunati, unus cum eis populus efficerentur. Quae sic explicat Poeta anon. in Annal. Caroli M. ad. ann. 803.*

*Hoc sunt postremo sociati foedere Francis,
Ut gens et populus fieret concorditer unus,
Ac semper Regi parens aequaliter uni.*

Quae tamen non hoc volunt, Saxones, nullo postea suae gentis magistratu usos, immediate Regibus Francorum fuisse subiectos: neque aliud euincunt, nisi, Saxones, antea hostes perpetuos, in posterum sub vnus Regis potestate, et, ut dicimus, in vno systemate rei publicae cum Francis se futuros spondisse. Cui non repugnat, eosdem, aut magnam certe eorum partem, suos habuisse Duces, a Rege fiduciaria lege constitutos. Non secus ac Liuni Curonique, quum se Poloniae permisissent, unus cum Lithuanis populus facti, stilo illorum veterum dicerentur, etiam si Curonia suum Ducem, sed Regi Poloniae iureiurando obstrictum, accepit. Exprimit illam sententiam

tiam WITICHIND. *lib. I. p. 634.* de Saxonibus: *Ob id qui olim socii et amici erant Francorum, iam fratres et quasi una gens ex Christiana fide, veluti modo videmus, facta est.* Quae tamen iis temporibus scripta sunt, quibus Saxonia suis Ducibus, et ita Imperatori *mediate*, parebat; neque eo secius *una* gens cum Francis esse dicitur. Id potius inde colligitur, aequatos fuisse Francis Saxones, et alteram quasi partem regni constituisse. Ex quo factum est, ut saepe Germania omnis *Francorum* et *Saxonum* appellatione comprehenderetur, *) Alemannis Boiisque, qui Ducibus suis orbati a Francorum magistratibus regebantur, sub horum nomine latentibus, Saxonibus autem distinctis. WITICH. *lib. I. p. 634.* *Omnis populus Francorum atque Saxonum quaerebat Ottoni diadema imponere regni.* Sic et *p. 637. et lib. II. init.*

4. *Saxoniae Dux*) Qua potestate antea fuerit Witekindus, iam non disputo. Pace cum Carolo facta, eum Saxoniae Ducem plerique appellant, nonnulli speciatim Angriae Ducem. **) Totam quidem Saxoniam antiquam, ac Westphaliam non tenuit, sed Angriam ac orientalis Saxoniae partem, ubi et posteri eius sedes habuerunt, urbemque condiderunt Brunswigam: magna ceteroquin Saxoniae parte Episcopis attributa, quorum in ciuitatibus res ciuiles per Comites administrabantur. Quare quum in Westphalia Comes *Trutmannus* a Carolo constitutus dicitur, haudquaquam ideo Witekindi Ducis potestas in reliqua Saxonia negari

*) Sic *Henricus* auceps dicitur electus Fridislariae, ubi Eberhardus egerit conuentum Francorum et Saxonum. Explicat hoc REGIN. *Contin.* ad a. 920. *Henricus Dux, consensu Francorum, Alemannorum, Bauarorum, Thuringorum et Saxonum rex eligitur.*

**) Ducem in praeorum monumentis, non Ducem Saxoniae, *Witekindum* dicit C. S. SCHVURZFL. *Disp. XXIX. p. 106.*

gari debet. Vid. WITECHIND. *lib. I. p. 638.* ALB. STAD. *ann. 785. seqq.* CRANTZ. *Saxon. lib. II. c. 22. et seqq.* qui tamen *Westphalia* ab eo gubernatam scribit, c. 24. sicut GOBELINVS in *Cosmodrom. aetat. VI. c. 47.* Ducem Saxoniae et Westphaliae vocat; id quod de parte hodiernae Westphaliae, non de tota, concedo. Add. CRVSIVS in *Witekindo, c. 11. et 15.*

*) *Britonum Duces*) de his vid. REGIN. ad a. 799. 836. 37.

5. *Thrasconi, aut Ceadrogo*) Thrasco Dux Obotritorum laudatur in *Annal. Fuldens.* et REUBER. itemque REGIN. 809. de Ceadrogo, et, qui eum antecessit, Sclaomiro, *Ann. Fuld. ann. 817.* Sclaomir Dux Obotritorum, propterea quod regiam potestatem, quam post mortem Thrasconis solas super Obotritos tenebat, cum Ceadrogo filio Thrasconis partiri iubebatur, iratus etc. *Annal. Reuber. ann. 823.* Ceadrogus Obotritorum princeps, cum quibusdam primoribus populi sui Compendium venit, -- verum muneribus donatus ad regnum ire permissus est.

X, I. *nomen honorarium*) Qui hic, quum successionem posterorum Witekindi, a Ludolfo saltem, negare non possint, discernendum putant Ducem Saxoniae uniuersalem, Vicarium Imperatoris, a Duce Saxoniae honorario, qualis fuerit Witichindus, vellem nominarent aliquem Ducem Saxoniae uniuersalem, qui non fuerit stirpis Witekindae. Plane contra auctoris mentem huc adducuntur, quae MEIBOMIVS in *Vindic. Billing. princip.* scribit: *Post tempora Karoli M. apud Saxones cum imperio fuere, non praesidatus titulo, sed iure hereditario, Widechindi, ultimi Regis, et primi Saxoniae Ducis poster.* Non enim negat Witekindi posteris veram potestatem Ducum, honorario tantum titulo relicto, (qualium titulorum usus illa aetate inauditus fuit,) sed eorum Ducatum dicit non

fuisse vicaria tantum potestate in Saxonia gestum, qualis aliorum Ducum potestas fuisse credatur, sed hereditario iure, quo Witekindi posterius alios Duces, quibus Praesidatus tantum tribuatur, antecelluerint. Hanc sententiam esse MEIBOMII, integra eius ostendit demonstratio de Ducibus Saxoniae ante Billingium. Et, si Witekindios Duces non gessisse, nisi honorarium nomen, in suo veteri patrimonio contentas, quid facias WITICHINDO Corbei. lib. I. p. 634. scribenti: Bruno, quum Ducatum administraret totius Saxoniae, duxit exercitum contra Danos, et --- periit cum omni exercitu, fratri natu minori --- (Ottoni) relinquens Ducatum. Habes Saxoniae Ducem uniuersalem, et hereditario iure. Non desunt tamen summi viri, qui, Saxoniam ante Hermannum Billingium non habuisse Duces cum propria potestate, praeter Caesares, contra Meibomii, quam dixi, demonstrationem contendunt: hisque se auctoritatibus tuentur. 1.) Karoli ipsius ap. Adamum Brem. lib. I. c. 10. dicentis, Saxones pristinae libertati donatos, et omni Regibus debito censu solutos a se fuisse. Resp. pristina libertas non significat priscam formam rei publicae popularem, sed ius populi ab externae gentis imperio et dominatione liberi, ut suis uti legibus patriis, et libertatis honore posset, quod 2.) est testimonium Poetae Anonymi, sed cui interdum libertas poetica in verbis concedenda fuit. Huic ergo libertati, quae plenissime Saxoniae restituta dicitur, potius congruebat, ne alios, quam suae gentis magistratus haberet. Itaque quod Poeta ille in Annal. Karoli M. a. 803. dicit:

*Tum sub iudicibus, quos Rex imponeret ipsis,
Legatisque suis, permissi legibus uti
Saxones patriis, et libertatis honore:*

sub eo etiam Duces Witekindi, Regum beneficio Saxonibus impositi, intelligi possunt, non minus, quam in alia parte Trutmannus Comes, aut alii a Rege

Rege constituti. Vid. ad §. IX. n. 4. 3) EGINHARDI: *ut Saxones Francis adunati unus cum eis populus efficerentur.* Resp. hoc explicatum est ad §. IX. n. 3. Alio enim sensu si accipias, repugnabit auctoritatibus iam adductis, quae libertatem Saxonum docent: et sic ista argumenta ipsa se destruent. 4) WITTECHINDI, quod *Henricus primus libera potestate regnauerit in Saxonia.* 5) ADAMI BREMENSIIS lib. II. hist. Eccles. c. 4. *Nondum post tempora Caroli, - - Saxonia Ducem accepit, nisi Caesarem.* Resp. Wittechindi mens declarata est ad §. VII. n. 6. Eum si de libera potestate Ducis intelligas, iam hae duae scriptorum auctoritates inter se aduersae sunt, et altera alteram euertit. Nam si Henricus fuit Dux libera potestate, habuit sane Saxonia Ducem cum propria potestate ante Billinium. Non ergo vtrumque testimonium ad eandem rem probandam adhiberi potest. De Adamo respondit iam pridem MEIBOM. in *Vindic. Billing. hominem peregrinum, et in Saxonia hospitem vocans*, et fabulae arguens auctorem: quo minus quenquam mouere debet eorum suffragium, qui iisdem verbis hoc dicunt, non aliam ob causam, nisi quia Adamum fideliter exscripserunt, *Helmold. et Albert. Stad.* CRANZIVS tamen conciliare potius Adamum cum aliis scriptoribus videtur, quam eidem penitus astipulari, quum haec de *ea Saxoniae parte, quae Vandalicis contermina est finibus ad Albim fluium*, non de vniuersa Saxonia interpretatur, *Saxon. lib. IV. c. 8.* quanquam nec ipse satis sibi et vbique constans, quod cum alii notarunt, tum MEIBOM. in *demonstrat. de Ducibus Sax. ante Billing.* 6) HELMOLDI, lib. I. c. 3. qui *Saxoniam in prouinciam redactam esse* scribit. Resp. Hoc quoque ex Adamo hausit *Helmoldus*: quanquam non diffiteor, etiam *Carolus* in *diplomate*, quod est apud ADAM. BREM. lib. I. c. 9. dicere, *se omnem terram eorum antiquo Romanorum more in prouinciam redegisse.* ***) Sed, quod ante

F 4

obser-

***) Sic *Lotharius II. Imp.* citeriorem Italiam dicitur in prouin-

obseruauimus, non est semper Ciceronis aut Liuii
 usus in legendis illorum temporum scriptoribus spe-
 ctandus, qui dictionem Romanam forte arreptam ad
 rem interdum valde dissimilem accommodarunt. Ita-
 que et hic nihil aliud ex illis verbis possum elicere,
 quam *Carolus omnem Saxoniam sibi subiecisse*, vt in-
 ter *prouincias*, h. e. partes insigniores, regni Francici
 numeraretur: quod dici commode potest *de populo*,
qui proprium Ducem, cum potestate tantum libera,
quantum fiduciarius nexus, et fides Regi iurata pati-
tur, habet. Additur 7) *temporum ratio*, quod *Ludo-*
vicus Caroli nepos, Germaniae, illiusque alter filius Lu-
dovicus, Saxoniae, iure regio, aequae ac eorum fratres
 suis regnis, praefuerint. Id quod haecenus admitto:
 quod additur: *immediate*, id nondum persuadeor.
 Namque et frater Ludouici iunioris, Carolomannus,
 in paterni regni diuisione *regna Beheimensium et Ma-*
rahensium est sortitus, quibus suos fuisse Duces nemo
 inficiabitur. REGIN. ann. 879. 890. Conf. *Annal.*
Fuld. 871. Facile igitur largior, Ludouicum Saxoni-
 bus praefuisse eodem iure, quo Carolomannus frater
 Bohemis: vtrumque *mediate*, et Duce interposito.
 Manet ergo firma *Meibomii demonstratio*, resque ipsae
 a Ducibus Saxoniae gestae declarant, eos *non* fuisse
 tantum *lectos belli Duces*, sed suam gentem et in pace
 gubernasse, et aduersus hostes, si bello peterentur,
 eduxisse. Id quod e sequentibus magis patebit.

2. *cum Sueuis vicinis*) CRANZ. *Sax. lib. II. c. 24.* *Erat*
illi (Witekindo) ex magnis causis cum Geroldo Sue-
vorum Duce atrox bellum, quod varia diu fortuna pro-
trahabatur. - - Sed eo consumptus periit Wedekindus.
Nothardum Ducem Sueuonum nominat FABRICIUS,
Orig. Sax. lib. IV. Sueui hi non fuerunt in Aleman-
 nia, sed illi, qui e transalbinis regionibus olim, quum
 Saxonum magna pars Langebardos in Italiam secuta
 esset,

uinciam redegisse et subegisse, cum illa antea ad Conra-
 dum, Lotharii competitorem, respexisset. OTTO. *Fri-*
sing. Chron. Lib. VII. c. 19.

esset, in illorum argos immigrauerant, et Saxones sua repetentes vicerant. Vnde bella inter vtramque gentem fuisse non est mirandum. Vid. WITICHIND. lib. I. p. 634. GOBELIN. Cosmodrom. aet. VI. c. 29.

3. *ad filium Wigbertum*) quod recte asserit CRVSIVS in *Witekindo* c. XVI. n. 7. et 8. ipseque CRANTZIVS, quanquam alibi subdubitans, eum *Ducem Angriae* vocat, Sax. lib. II. c. 26.

4. *Brunsvigae conditor*) cum fratre Tanquardo. Vid. Chron. Duc. Brunsvic. in *Antiquitatib. Brunsvic. a Madero editis* p. 2. Add. p. 174. De Brunonis interitu WITICHINDI locum praeced. n. 1. citauimus. Conf. *Annal. Fuld. ann. 880.*

*) *Prouinciis*,) In Galliae (etiam Germaniae cis Rhena-nae aut regni Arelatensis) *prouinciis mos seruatur, quod (vt) semper seniori fratri, eiusque liberis, seu maribus seu feminis, paternae hereditatis cedat anteritas.* OTTO Frising. de Gestis Frid. I. Lib. II. c. 29.

5. *Belli duces*) supr. ad §. IV. n. 5. p. 13.

XI, 1. *Brabantiam -- connubii iure*) Magnum Chron. Belgicum, p. 24. in Tom. III Pistorii; *Obiit praefatus Dux* (Grimoaldus, Pipini de Lauden, primi Ducis filius) *secundum chronica an. Dom. DCLIX.* (mendo-se enim exprimitur numerus DCXXVIII. id quod supputatio ex locis connexis euincit) *post cuius mortem, quia sine prole legitima decesserat, Ducatus eius deuotus est ad S. Beggam sororem eius, uxorem Ansigiso nobilis Francigenae.* Et p. 26. *Ansigiso succedit filius eius Pipinus.* Hunc excepit filius Carolus Martellus, Pipini, postea Regis Franciae, pater. conf. BROUVERI *Annal. treuir.*

2. *corona Ducali*) AIMOINVS lib. V. c. 32. *Carolus* (II. qui et Caluus dictus) *Papiam rediit, ubi et placitum suum habuit, et Bosone, uxoris suae (Richildis) fratre, Duce ipsius terrae constituto, et Corona*

*Ducali ornato, cum collegis eius, quos idem Dux expectiit, in eodem regno relictis, - - iter acceleravit. Regium vero nomen ipse Bosso, inuitis et reclamantibus Francis, persuadente vxore, sumpsit, ut idem confirmat AIMOIN. lib. V. c. 39. Quae confudit Regino ad ann. 877. Fallor? an illis Francorum institutis hoc quoque debetur, ut etiam nunc corona Ducalis peculiarem sibi formam in insignibus illustrium familiarum vindicet? *).*

3. *Vasconas*) Hos et Aquitanos post diuturna bella a Pipino subactos tradunt *Annales Franc.* sic tamen ut suos haberent Duces. *Vasconum Dux Lupus* memoratur *ann. 779.* et ab *Eginhard.* Hinc Duce sibi adempto iniuriam inferri arbitrabantur. *Annal. Fr. REUBER. ann. 816. Vascones, qui trans Garonnam et circa Pyrenaeum montem habitant, propter sublatum Ducem suum, nomine Sigwinum, quem Imperator (Ludouicus Pius) ob nimiam eius insolentiam ac morum prauitatem inde sustulerat, coniuratione facta, omnimoda defectione descuerunt.* Similis fuit Morauorum indignatio, quum Ducem suum a Karlmanno Ludouici Reg. Germ. filio, oppressum putarent, *Annal. Fuld. ann. 871.*

4. *Regem Langobardis Pipinum*) *Annal. Franc. REUBER. et REGIN. ad ann. 781. EGINHARD. p. 9. ap. Reuber. THEGAN. de gestis Ludou. c. 2.*

XII. 1. *detrectare militiam*) *EGINHARD. pag. 4. Reuber. Carolus bellum contra Langobardos suscepit: quod prius quidem et a patre eius, Stephano papa supplicante, cum magna difficultate susceptum est: quia quidam ex primoribus Francorum, cum quibus consultare solebat, adeo voluntati eius renisi sunt, ut se Regem*

*) Coronam Ducalem insigne Ducatus collati etiamnum in Francia Gallica ostendit damnatio Ducis *Bironii*, a quo Cancellarius, more recepto, reposcit cingulum ordinis equestris, *Coronam Ducalem*, et baculum *Marchalli*, ut his dignitatibus exueretur.

gem deserturos, domumque redituros, libera voce proclamarent.

*) *Eius imperii proprium*) De Saxoniae Ducatu, et ei adiuncto Holfatiae et Wagriae comitatu, temporibus *Henrici Leonis*, Ducis, sub initium imperii *Frid. I.* circa a. 1153. *HELMOLD. Lib. I. c. 73. n. 5.* In hac enim terra, inquit, solius Ducis auctoritas attenditur. Et id quidem de inuestitura Episcopali dicitur, quae alioquin Regi conueniebat.

XIII. 1. *ad Caroli III. tempora*) *Historia Landgrav. Thuring. c. 7.*

2. *ad unum Carolum*) ita ut omnia regna Francorum, quae praedecessores sui non sine sanguinis effusione cum magno labore acquisierant, ipse perfacile in breui temporum spatio sine conflictu, nullo contradicente, possidenda perceperit. *REGIN. ad. ann. 888.*

XIV. 1. *Poppo.*) cuius consensus non minus, quam Regis, in constituendo praefule Moguntino commemoratur a *REGINONE*, ad ann. 889. His etiam diebus *Luidbertus Maguntiae urbis praesul* e rebus humanis sublatus est: in cuius loco subrogatus est *Sunzo*, - - *Poppone Thuringorum Duce*, et *Arnolpho Rege annuente*. De bello cum Saxonibus *Annal. Fr. Fuld. ann. 882.* Civile bellum inter Saxones et Thuringos exoritur, machinantibus *Popone fratre Heinrichi et Eginone comitibus*. Id. ann. 883. Iterum inter *Popponem et Eginonem discordia cum crudeli bello crepat.*

2. *Burchardus*) *LAMBERTVS SCHAFN. ann. 909.* *Burchardus Dux Thuringorum occisus est ab Ungaris.* *Histor. Landgrav. Thuring. c. 8.* *Dux Thuringorum tertius (Burchardus) percussus interiit sine heredibus, ann. Dom. 972. et Ducatus Thuringiae deuolutus fuit ad Henricum Ducem Saxoniae eius consobrinum, tunc imperatorem Romanum.* Vbi temporum quidem rationes non congruunt: *Henricum tamen Thuringiae*
non

non minus, quam Saxoniae praefuisse, argumento est, quod orto dissidio cum Hattone Moguntino, *omnia, quae iuris eius erant, in omni Saxonia vel Thuringorum terra, occupavit*, Witich. lib. I. Et Luitprando lib. II. c. 7. *Henricus Saxonum et Thuringorum Dux praepotens dicitur.*

3. *Luitboldus*) Vid. *Regin. contin. ad ann. 907.* HERM. CONTR. ET LAMBERT. SCHAFN. it. *Chronica Australis, ann. 908.* Equidem iam *ann. 882. Annal. Fuld.* mentionem faciunt *principis Boioariorum Arnolfi*: Sed hic fueritne Carlmanni filius, postea imperator, cui iam pridem pater, et post eum *Ludouicus Rex*, patruus, *Corantanum concesserat*, teste *Reginone*, an alius ab illo, Luitboldi pater, hic non disputabo.
4. *Burchardo Duce*) Id. in ann. 918. reiicit HERMANNVS CONTRACTVS *Chronica Australis* (Tom. I. Freher.) annum numerat 917. quo anno Erchangerum et Bertoldum maiestatis damnatos et capite plexos ipse *Hermannus* cum *Reginone* scripserat. Vtrumque euentum coniungit EKKHARD. in *cas. mon. S. Gall. c. 1.* *Sueviae Principum assensu statuitur Alemannis Dux primus Burkhardus, gentis illius nobilissimus et virtutum dote probatissimus.* - *Episcopo autem apud Ducem inducias damnatis rogante, ut, si fieri posset, exilium eis a Rege intercederet, aliquot eos dies Dux in custodia tenuit. Rex autem crebro ab eo fatigatus tandem eos iugulari praecepit. Camerae nuncii fuerant illi fratres Pertold et Erchinger.*
5. *Zuentibaldi*) Hunc Arnulphus regno Lotharingiae cum regio titulo praefecit a. 895. quo occiso a. 900. regni hereditas ad fratrem Ludouicum Regem Germanorum rediit. Vid. REGINO. Turbatae tamen res erant, maxime post Ludouici mortem, *Reginario*, quem *Ducem Zuendebaldo fidissimum et unicum consiliarium* vocat REGINO a. 898. et huius
filio

filio Giselberto, cui principatus regionis paterna successione cessit, ut WITICHINDVS lib. I. scribit, in Carolum simplicem Galliae regem, aliis ad Rudolphum Burgundiae Regem, inclinantibus, usque dum Henricus Rex Germ. Giselbertum sibi, filiae Gerbirgae nuptiis, deuinxit, sublegato ei omni Lotharii regno. WITICH. l. c. et fragmentum ex Conrado Abbate ap. Pitheum p. 216. FRODOARD. ad. ann. 923. Giselberto, homine perfido et instabili, Rheni aquis merso, Otto I. Rex praefecit regioni Lothariorum Oddonem Riowinis filium, et ut nutriret nepotem suum, filium Giselberti, optimae spei puerulum, nomine Henricum WITTICH. lib. II. p. 648. Ricwinem hunc Giselberti fratrem facit Henningius Part. I. f. 66. 67. Mentio eius est ap. FRODOARD. a. 921. et 923.

6. Alexandrum) LAMPRID. in Alex. Sola, quae de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus et militibus donauit; ita ut eorum ita essent, si heredes illorum militarent, nec unquam ad priuatos pertinerent: dicens, attentus eos militaturos, si etiam sua rura defenderent.

XVI. inquietum ingenium) quod in armis aduersus Conradum, et Henricum, Reges, captis apparuit. Vid. REGIN. cont. a. 917. LVITPR. lib. II. c. 7. Proscriptionis deuotionisque horrendum carmen recitat AVENTINVS lib. IV. p. 485. quanquam ab aliis criminibus, sacerdotum, ut putat, inuidia obiectis, eum liberat p. 488. Idem Arnulfus bellum gessit in Italia aduersus Hugonem Regem. LVITPR. lib. III. c. 14. Avent. p. 488. Mortuus est a. 937. REGIN. cont.

2. filii) REGIN. CONT. a. 938. filii Ducis Arnolphi ambitione Ducatus Regi rebellarunt, quos ipse debellaturus in Bauariam ibat, sed non ut voluit eos pacificare valens, reuertitur. - Iterumque Rex in Bauariam reuertens, omnes sibi subdidit, et Eberbardum, Arnolphi filium, plus aliis rebellem in exilium misit.

WI-

WITICHIND. lib. II. p. 644. Meib. *Ea tempestate defunctus est Arnulfus Boioariorum Dux, et filii eius in superbiam elati, regis iussu contempserunt ire in comitatum. Eorum insolentiam et regnandi cupiditatem grauib. verbis describit AVENTINVS lib. IV. p. 489. ed. Ingolst.*

3. Bertoldus) *vir strenuus, qui regis partibus toto fauebat conamine, LVITPR. lib. IV. c. 18. cui et Gerbirgae sororis filiam Otto uxorem dedit, Id. et Sigeb. a. 943. Obiit a. 945. REGIN. Cont. quanquam alii in anno variant.*

4. Iuditha) WITICH. lib. II. p. 649. *Rex recordatus est multis laboribus fatigati fratris, praefecitque eum regno Baioariorum, Bertoldo iam defuncto. - Erat autem ipse dominus Henricus copulatus matrimonio filiae Ducis Arnulfi, feminae egregiae formae, mirabilisque prudentiae. Hanc Hrosvittha, de gestis Oddonum, vocat*

Arnulphi natam Ducis egregii generosam,

Nomine Iuditham, vultus splendore coruscantem, etc.

His parentibus natus est Henricus, qui et Hetzilo, et Pius vocatur, filiumque reliquit Henricum Sanctum, Boioariae Ducem, post Imperatorem Rom. DITMAR. lib. IV. SIGEB. ann. 1002. Chron. Austral. ann. 997. 1002. REGIN. cont. a. 955.

5. Regnerus) De his vid. ad praec. §. XIV. n. 5,

6) Henrico tutor Otto) *Defuncto autem Vdone, Lothariorum praeside ac Regis nepote Henrico, Ducatus regionis conceditur Chuonrado. WITICH. lib. II. p. 649.*

XVI, 1. *bella gessit etc. HEPIDANN. a. 919. Rudolfus Rex et Purchardus Dux Alemannorum pugnaverunt ad Wintertura, et Rex superatus est. Idem narrant Herm. Contr. et Chron. Austral. ad eund. ann. Rursus a. 922. Hepid. Rudolfus Rex filiam Burchardi Ducis accepit. Luitprand. lib. III. c. 4. Rodolfus - - Burchardo Saeuorum Duci, cuius sibi filiam*

coniugio copulauerat, denunciat, ut sibi in auxilium veniat. Qui collectis copiis, cum Rodulfo confestim conuenit in Italiam. In ea expeditione occisus est Burchardus Italogum infidiis, ut id. LVITPR. docet. Consentunt HEPIDANNVS in *Annal.* a. 925. et in vita S. Wiboradae, c. 25. fin. REGIN. cont. et HERM. CONTR. a. 926. Chron. Austr. a. 927.

2. Hermannum) REGIN. cont. ann. 927. Burchardus Dux Alemanniae in Italia occiditur. - - Herimanno Ducatus Alemanniae committitur, qui Vuidam Burchardi duxit uxorem. Vuidam quasi proprio nomine, pro viduam, scriptum arbitror, haud secus ac ap. REGIN. a. 877. cum in Schardii, tum in Pistorii editione, legimus: Bosoni Germanichildis reginae Hirmingardem filiam Ludouici imperatoris in matrimonium iungit: vbi omnino reponi debebat: Bosoni, germano Richildis Reginae. Conf. ad §. XI. n. 2.

3. Ludolphus) WITICH. lib. III. in. Videns autem Rex filium Liudolphum virum factum, dedit ei coniugem diuitiis ac nobilitate claram, Ducis Herimanni filiam, nomine Idam. Quam quum accepisset, in breui post haec socer moritur, cum Ducatu omni ei possessione relicta. Accepta autem potestate animum tranquillum, quem in puero gessit, exuit, armatumque militem in Italiam ducens, aliquantis ibi urbibus captis, et sub custodia traditis, ipse reuertitur in Franciam. Ex quo simul ius armorum a Duce usurpatum, denuo intelligitur. Conf. LVITPRAND. lib. V. c. 1. vbi Hermannus se absque liberis esse dicit, praeter unicam filiam, quam Ludolpho sponsam offert. At Reginonis continuator tertiam Hermannii filiam Ludolpho nupsisse scribit a. 947. forte quod priores iam diem obierant supremum. Decessit Hermannus a. 948. ut HERMANNVS Contr. refert. REGIN. cont. HEPIDAN. in *Annal.* et Chron. Austral. annum numerant 949.

4. *filio suo Ottoni*) qui a patre an. 957. mortuo relictus infans, sub Burchardi II. et Hadwigae consobrinae tutela, vt videtur, creuit: mortuo autem Burchardo, et postquam in suam tutelam venerat, a. 973. Ducatum Sueviae suscepit, rexitque annis nouem. HERM. *Contr. & Chronic. Austral.* Apud HEPIDANNVM, numerorum vitio, est annus 978. Interiit Otto in praelio aduersus Saracenos, a. 982. vt ex LAMBERTO SCHAFFN. discimus, conf. *Herm. Contr.*
5. *Burchardi II. Ducatus*) REGIN. *cont. a. 954.* Ludolphus in gratiam Regis reuocatus Vasallos, quos habuit, et Ducatum patri reddidit, cui Burchardus in Ducatu successit. *Chron. Austral. ad. ann. 957. addit: Is Comes de Heluanstain natus.*
6. *ad viduam quoque Hadwigam*) Singularis est locus EKKEHARDI, in *cas. mon. S. Galli c. 10. p. 42.* Goldast. *Hadwiga, Henrici Ducis* (Boioariae, fratris Regis Ottonis I. *Wittich. lib. III. p. 656*) *filia, Suevorum post Burckhardum virum Dux vidua, quum Duellio habitaret, femina admodum quidem pulchra, nimiae seueritatis quum esset suis, longe lateque terris erat terribilis. - - Burkhart illam Dux multipliciter dotatam duxit, et quum iam esset decrepitus, - - moriens cum dotibus et Ducatu reliquit puellam.* De huius Hadwigae potestate dictum est etiam ad §. V. n. 10. p. 20.
7. *Ekkehardi testimonio*) cuius fidem vel ideo refutare non possum, quod omnes rerum ab *Hadwiga* eo tempore actarum partes admodum curiose persequitur: vt facile appareat, hunc *Ekkehardum, casuum monasterii scriptorem*, ista, quae de *Ekkehardo palatino* fusius multo et accuratius, quam de vilo alio, narrantur, ex ipsius *Ekkehardi* commentariis excerpisse. Ipse *Ekkehardus, casuum scriptor*, quae de rebus inter Ruodmannum Augiensem, et Ekkehardum San-Gallenensem, actis consignauit, se de *mediis amborum excerpisse* profitetur, *ead. cap. 10. sub fin.* e quo haec de Had-

Hadwiga defumpta sunt. Nec aliter accipi volo, quod ad §. V. n. 10. p. 19. notavi, *Ekkehardum res non auditas, sed visas, et ab se ipso in aula Sæuica actas scripto complexum*: quoniam eius commentarios si non integros, at magnam certe partem, suo *de casibus* libro inseruit alter, et illo *iunior Ekkehardus*, qui etiam in eius temporis historia definit, in quo *Ekkehardi palatini* tabulae, vna cum vita, defuerunt. Hic enim eodem, quo Otto I. Augustus, anno obiit, teste *Hepidanno*.

3. *Hermannus puer*) HERM. CONTR. ad ann. 1004. *Herimannus Dux obiit, pro quo filius eius puer Herimannus*. HEPIDANN. ad ann. 1008. Otto Imperator Romae sine herede defunctus est, cui successit *Henricus de regio genere, Dux quoque Boioariorum tertius eo nomine*: cum quo et *Heremannus Dux Alemanniae et Alsatiae regnum sorte diuidere, et parti aspirare temptabat*; sed mox a Rege subiugatus diem anni non repleuit. *Parvulus filius eius, consobrinus Regis, Dux a populo ordinatus est*. Id. ann. 1018.

Dux puer en patribus apponitur hic Heremannus.

Signa capit tum res vir huicque sororius Ernest.

HERM. CONTR. a. 1012. edit. Vrstif. *Herimannus Dux Alemanniae obiit, cuius Ducatum Ernist accepit.*

XVII. 1. *disceptationes*) Exemplum litis ab Imperatore cognitae exstat in *vita Ludouici Pii*, a PITHOEO edita, p. 413. sq. de *Septimaniae Ducatu*: Sed et *causa Gothorum ibidem ventilata est, quorum aliqui partibus Bernardi fauebant: alii ducebantur fauore Beringarii Huronici* (nisi mendum subest) *quondam Comitis filii*. Sed *Beringario innumera morte praerepto, apud Bernardum potestas Septimaniae quam maxima remansit.*

2. *iniuriam sibi fieri*) De *Henrico Saxone*, qui hoc aegre tulerit,

tulerit, adducta sunt loca *Witichindi & Ditmari lib. I.* ad §. III. n. 2. p. 8. et 9. Addit *Ditmarus*: ac postea sicut cum tritico lolium, sic ex eo latentis odii filix excrevit. Aliud in minore dignitate exemplum dederunt *Wilbelmi et Engelschalci*, ducum limitis in Oriente, filii, a multis etiam *Boioariorum primoribus*, velut propulsandae iniuriae causa, adiuti. *Annal. Fuld. ann. 884.*

3. *proscriptorum conatibus*) De Arnulphi Boii filiiis vid. locus *REGINONIS cont.* ad §. XV. n. 2. citatus. Idem rursus anno 953. Boios concitarunt. Vid. *REGIN. cont. ad. ann. dictum. WITICHINDI lib. III. p. 653.* Proxima nocte Baioarii comites fratris Regis, relicto eo coniuncti sunt Liudolfo. -- Erat autem iunior Arnulfus cum fratribus, qui tamen consilium machinatus est contra Henricum, eo quod paterno regno subrogaretur, ipse autem honore patrio priuatus esset.

4. *Henrico et Giselferto*) *WITICHINDI* {verba adducta sunt ad §. III. n. 2. et ad §. XIV. n. 5. †)

†) *LAMBERT. Sehafn. p. 193. ap. Pistor. Dux Otto (Sax) paulo ante humanis rebus excesserat, et filius eius Magnus, cui Ducatus legitima successione debebatur, adhuc in castello Hartesburg deditus servabatur, et Rex — praestolari putabatur, ut — ultro iure suo cederet, et Ducatum, cui Rex voluisset, dandum permetteret. Cf. supra ad §. X. Sic SIGEBERTVS de Friderico Mosellanorum Duce ad a. 1033. Quia mares filios non habebat, quibus Ducatus competeret, etc.*

5. *Agilolfingis*) de his fatetur *B. Rhenanus lib. II. sect. 2.* nec negari potest ob *Legem Boioar.* laudatam ad §. VIII. n. 2. De Witeckindi posteris *MEIBOMIUS demonstr. de Ducibus Sax. ante Billing.* Vid. supr. ad §. X. 1. De utrisque *SAGITTARIUS in Histor. Bardeuici, c. 3.*

XVIII. 1. *sanctitas*) ob quam posteris temporibus Diui honore cultus est, ut scribit *FABRICIUS, Orig. Sax. lib. IV.* et indicat inscriptio monumenti Witeckindei

- kindei in vico Westphaliae, Engern, referente Reineccio in discurs. de Angria, ex quo Crusius in Witikindo, c. ult.
2. Wigberto) qui filius et regni heres dicitur in epitaphio iam dicto. Genus Witekindi recenset ALBERTVS STAD. ad ann. 917. et 1024. Sed Ludolphum Walberti filium facit. At CRANTZIVS, Sax. lib. II. c. 29. compertum esse scribit, hunc Brunonis, qui frater erat Walberti, filium.
3. Ottonem) quem patrem patriae vocat WITICH. lib. I. non vicariae aut praetoriae potestatis argumento. Conf. sup. ad §. III. n. 2. p. 8. et §. IX. n. 3.
- XIX, 1. uni Duci duos Ducatus) Sic Conradus III. Rex iniustum esse perhibuit, quenquam Principum duos tenere Ducatus: ap. HELMOLD. lib. I. c. 54.
2. fratres Ottonis, filii) fratres, Henricus Boioariae Dux factus, iam obierat. Bruno, Colonienfis Praeful erat: filius Ludolphus Ducatum Sueviae habuerat, Otto II. iam Rex erat.
3. Billingo Comite) Vid. MEIBOM. Vindic. Billing. et A. L. B. STAD. ann. 1152.
4. Benno) Corruptum nomen est, ex vulgari contractione vocis, Bernardus: sicut ex Henrico factum est Hetzilo. Bernardi integrum nomen legimus ap. DITMAR. lib. II. et ap. Alb. Stad. ann. 1152. Vbi stemma Billingianum describens post Hermannum locat ordine Bernardum I. Bernardum II. Ordulfum, qui aliis Otto, et Magnum: a cuius tempore Ducatus Saxoniae fere semper fuerit in lite, quia filium non habuerit, sed filias.
5. Henrico Leoni) qui prior huius nominis fuit, Superbus etiam dictus: unde eius filius, Henricus Leo iunior, hoc cognomine frequentius denotatur. Vid. HELMOLD. l. I. c. 35. 54. 56.

Haec sunt, L. B. quae de veteri Ducum potestate, relictis riuulis, ex ipso scriptorum eius aetatis, aut proximae, fonte hausta hic apponenda putavi. Quoniam dissentendum mihi esse videbam a doctissimis viris, qui contrarium proxima aetate vel docuerunt, vel scripserunt, eorum, ubi euitari potuit, vix quenquam nominaui, quo facilius intelligeretur, me nihil, nisi de causa ipsa, cogitare, a reprehendi studio quam maxime abhorrere: id quod in ipsa etiam oratione §. VI. *fin.* fatis, ut opinor, declaravi. Si quid a me offensum est, ut fateor me esse hominem, aut si quid minus loco positum, minusue explicate dictum videbitur, venia, ut spero, dabitur cum breuitati, quae necessaria fuit, tum ipsi generi orationis, quod nec historiae ordinem ubique seruari patitur, et audienti forte magis, quam legenti sine actione, potest probari.



III.

ALBERT. MENON. VERPORTENNII

SS. TH. D. ET P. P. O. CASIMIRIANI DIR.

P R O G R A M M A

Q V O

SALFELDIAE INITIA EX PRIORIS
AEVI MONUMENTIS BREVITER
REPETIT

AD ORAT. IN DIE NATALI SEPTVAG. SEREN.

IOANNIS ERNESTI

DVCIS SAX. IN CASIMIR.

HABITA

A. D. XI. KAL. SEPT. A. C. c101000XXVII.

Discreta quidem a Coburgensi Ducatu Ga-
bretae filuae iugis est SALFELDIA, ve-
runtamen communi eoque sanctissimo vincu-
lo iuris ac fidei erga SAXONES SERENISSI-
MOS inde ab antiquis temporibus nobis con-
iunctissima. Quod facile persuadeat, ne Vr-
bis fata a nobis ducamus esse aliena.

I. Haec ab aliis partim plenius descripta
sunt, *a)* vel accuratius diligentiusque in po-
sterum describenda restant. *b)* Nobis suffice-
rit, pro instituti modulo, primas quasi lineas

ducere, et pietati in PRINCIPEM EREN ISSIMVM litare.

a) Elaborarunt in hoc argumento SYLVESTER LIEBENIVS *Salfeldensis*, apud Numburgenses Senator et Aduocatus, conscripta *Salfeldographia*, quam feruat tabularium Salfeldense: CASPAR SAGITTARIUS, cui primus in hac vrbe ad munus publicum aditus obtigit, præter alios in *historia Thuringica* labores præclaros sane, etiam *Salfeldiae* suae *Historiam* parauit. Similis fructum laboris a se exspectari iusserat noster, dum viueret, amicus, CHRISTIANVS SCHLEGELIVS: cuius *Schediasma* habemus de nummis antiquis *Salfeldensibus*, in quo simul ex instituto de nobili quondam Salfeldensi Benedictini Ordinis Abbatia exponitur. Sed illa omnia, quod sciam, in lucem publicam nondum prodierunt.

b) Neque enim desunt, quae ipso in causae limine sint a multis peccata. Quam crebro a recentioribus, in monumentis mediæ æui non satis attente versantibus confunditur *Sala Franconica*, in diœcesi Virceburgensi, cum *Sala Thuringica*? v. g. cum *Carolum M. Salfeldiae* fuisse, ex istis *Annalium Francicorum* verbis colligunt: Rex autem, ne quasi per otium torpere ac tempus terere videretur, per Mœnum fluvium ad *Salæ palatium suum in Germania juxta Salam fluvium constructum nauigauit*. Sane præter rem. Neque enim per Mœnum Carolus Salfeldiam nauigio peruenire vnquam potuit. Atqui ad Salam Franconicam exstabat Caroli Palatium; cuius rudera adhuc *Salzburgi*, prope Neustadium, in Episcopatu Virceburgensi ostendunt, mentionem autem faciunt *Annales Fuldenses cum Reginone ad a. 10 ccc iii.* Eodem tractu, non procul Hamelburgo, quærendum *Caroli M. castrum Saleccense*; cuius meminit *Diploma Cizæ* exstans: non vero in Thuringia, vt *Arnoldus, Cizensium Cancellarius*, ap. *Schlegel. de numm. Salf.* aliis perperam persuaferat.

Con-

Consimili in errore versantur, qui *Saulifeld* REGINONIS a. 10. ccc LXXVI. Salfeldiam nostram faciunt. Nobis non alia videtur, quam *Sualefeld* in dioecesi Aichstadenfi, prisca appellatione *Sualefeldum* et *Sualefeldoni*, in Franconiae et Norici confinio sita: quod bene obseruat Frater noster, IO. BVRC. VERPOORTENNIUS in *De Inuestitura allodiorum*, p. 62. Agit ibi REGINO de Carolomanno, Ludouico, et Carolo, Ludouici Germanici FFF. Posthac cum venerunt supra dicti fratres in loco, qui dicitur *Saulifeld*, ibi diuiserunt paternum regnum. Carolomannus sortitus est Bajoariam, Pannoniam et Carnutum, - - : Ludouicus Orientalem Franciam, Thuringiam, Saxoniam, Frisiam, et partem regni Lotharii: porro Carolus Alemanniam et aliquot ciuitates ex regno Lotharii. *Annales Fuldenses* b. a. ajunt, eos conuenisse in *Pago Recienfi*. Quem in Thuringia frustra quæras, non obscura tamen nominis vestigia deprehendas circa *Veissenburgum* Norici in fluuio *Rezat*. Eo fratres ipsa loci opportunitas ad erciscundam paterni regni hereditatem inuitauerat, in ipso Franconiae Orientalis, Alemanniae et regni Bajoariorum confinio siti. Confecta res fuerit, si compares, quae de *Sualafeld* habent *Annal. Nazar. ad a. 10 cc xciii*. Indictum hoc praetermittere nolui-
mus, cum aquam hic hæsisse videamus viris Clarissimis et in historia Germanica versatissimis, c. SAGITTARIO in *Antiq. Duc. Thur.* et TOLNERO in *Historia Palatina*.

II. Initia vrbis, vt pleraque Germanicarum, in obscuro sunt. a) Quod si, stante veteri Thuringorum regno, b) locus iste habitatus fuit; eodem fatorum cursu, euerso occisoque Hermenfrido Rege, ad Francos, c) et cum postea Dagobertus, praeter promissi fidem,

a Saxonibus defereretur, *d*) ad Venedos venit, eorumque colonias admisit. *e*)

a) Nullas Germanorum populis vrbes olim esse habitatas, satis notum est, vel ex *Tacito de Mor. Germ. c. 16.* quod institutum fere vsque ad Henricum Aucupem, Germaniae Theseum, magna tenuit Germania. Castella tamen, belli tempore, ad usum praesentem, muniuere.

b) Quod per fines nostros vsque ad Moenum pertigisse, non improbabile est.

c) Quibus, jure victoriae, et pacti cum Saxonibus sociis, Thuringia cis Unstrutum, Saxonibus reliqua trans eum fluuium, accessit. v. *SAGITT. de Antiq. Regni Thur.*

d) Rem omnem explicat *FREDEGARIVS c. LXXII.* et *Auctor vitae Dagoberti, c. XXXI.* tactam etiam a nobis in *Praef. ad Thomae Eicht am Abend, §. XIV.*

e) *Venedos*, (quos *CRANZIVS* et alii male cum *Vandalis* confundunt) ex iisque *Sorabos* haec ad Salam loca tenuisse, idoneis rerum argumentis doceri potest. Et Salfeldiae quidem Soraborum regiam aliquam fuisse, cuius rudera conditorum suorum memoriam in appellatione des *Schwarms*, q. *Schworbenburg*, seruent, fama tenet; nec *SAGITTARIO* improbata, *Antiq. Duc. Th. pag. 299.* itemque *Schlegelio de Nummis Salf.* qui totum istum tractum olim das *Schwerberland*, q. *Sorberland*, et certum in Sylvis vicinis locum, das *Wendische Gericht*, appellatum esse refert. *Venedi* quoque sermonis vestigia in pagorum fluminumque Salam inde a fontibus suis cingentium atque augentium appellationibus supersunt luculenta, commemorata *ll. cc.* et nobis *§. XV.* et *Schlegelio.* *Sala* enim, teste *EGINHARDO in Vita Caroli, inter Thuringos et Sorabos diuidebat*: ita tamen vt alicubi etiam in ripa citiore essent Soraborum coloniae. Nos ex tabulis publi-

publicis ab *Illustri Viro* nos audisse nouimus repetitam mentionem des Sorbenwaldes, circa Græfenthalium: meminimus, prope Moenum exstare Pagum Schwerbitz: itemque nondum obsoletum plane esse nomen pagi Sörbigsdorf, vel, vt alii scribunt, Sirmigsdorf. v. HOENNI *Chron. Cob. P. II. p. 21. THOMAE l. c. p. 621.* Altas enim radices in his Thuringiæ Franconiæque finibus natio egerat Sorabica: adeo vt his terris *Regionis Slaunorum* inde nomen esset: quod prodidit *a. clō LXXV LAMBERTVS ASCHAFNABURGENSIS*, ex eoque transcripsit *MARIANVS SCOTVS*. Cujus fines vsque ad Moenum productos fuisse, *Antiquitates* docent *Fuldenses*, edit. *Pistor. p. 536.* Itaque non mirandum, adhuc a. clō ccc xxxviii haud procul Coburgo sonuisse nomen Windischen Einberg, quod a. clō cccc lii Windischen Einberg, Ripsendorf genant: vt ex *monumentis Roethensis monasterii* didici. Quin et mores et sacra majorum diu retinuisse Venedos Salfeldiae colonos, vel ex *Honorij II. P. R. litteris* ad Waltherum, Abb. Salf. a. clō c xxvi satis perspiciamus: vbi: *Gens illius terræ, priusquam eam venerabilis Anno Archiepiscopus per illud cœnobium, et per alias, quas construxit, ecclesias, aggressus est, pagana fuit, et adhuc semipagana videtur.* Exstant illæ et ap. *HOENN. Chron. Cob. P. II. p. 10.* et ap. *SCHLEGEL. de Numm. Salf.* propter lectionum diuersitatem utrobique diligenter inspiciendæ et inter se comparandæ.

III. Pressi tandem sunt hi Venedi Caroli Martelli, Pipini et Caroli M. opibus et fortuna, *a*) constitutaque per Ludouicum Pium Marca Thuringica, aut, vt Latine appellabant, Limite Sorabico, *b*) cum Ducatu Thuringiæ *c*) conjuncti, non vero terris suis ejecti sunt. *d*)

a) De quo vide, si lubet, *dictam Praefationem nostram* §. XVI. XIX. XX.

b) Prima enim mentio *Marcae Thuringicae* aetate Ludovici Pii. *Annales Bertiniani* de Ludovici Pii inter Filios dispositione paterna a. Idcccxxxix agentes Lothario *Ducatum Thuringiae cum Marchis suis, Regnum Saxoniae cum marchis suis*, tribuunt nominatim. Aliæ ergo *Marcae* ad Regnum Saxoniae, aliae ad Thuringiae Ducatum pertinebant. Cujus quidem diuersæ commemorationis ea ratio fuit: cum, quod jura terminosque regionum fratribus quam diligentissime describi publicis tabulis, (nisi major vis confilia euerteret) pacis publicæ, domusque regiae plurimum interesset: tum vero, quod diuerso plane fœdere jureque Saxones, atque Thuringi tenerentur. Saxones non nisi post diuturna grauissimaque bella, Caroli M. non virtutem modo et fortunam, sed, Duce Vitekindo, mansuetudinem pectusque generosum secuti, in eandem tandem cum Francis ciuitatem, et aequo quidem fœdere, coaluerunt; ciues futuri unius reip. non meri subditi. EGINHARDVS *de Vita Caroli M. c. VII. Bellum*, inquit, *constat esse finitum, ut Francis adunati, vnus cum eis populus efficerentur*. Quod sine ejusdem juris communione intelligi non potest. *Thuringorum regnum*, in partes laceratum a victoribus, non certa pacti formula, sed solo belli jure in Francorum venit potestatem: et quicquid ex populo pristino supererat, leges accipere coactum est arbitrio victorum: in longe aliam formulam, quam ante fuerat, redactum. Itaque recte ac provide a Francis actum est, quod, *Marcis* constitutis (quæ præferoces vicinos a vi in populos Francis subjectos absterrent ac reprimerent) suorum prospexerunt quieti: moderate simul iusteque, quod diuersa variorum populorum jura turbare aut confundere noluerunt; sed, saluis supremæ potestatis rationibus, vnicuique recte prospectum ire. Infunt
in

in his, quae diximus, nonnulla, quibus in explicandis mediæ ævi gestis, recteque intelligendis veterum monumentis admodum iuuemur. Tantum *Marchiam Orientalium Slavorum* et *Marchiam Sorabiam*, s. *Comitatum limitis Sorabici* mihi vide. Vtriusque crebra in historia Carolingica et Ottonum fit mentio. Se tamen et alios plurimum fefellerunt, qui has duas inter se permiscuerunt, ut cum diuersa iura confundit coquus. Fuit in G. FABRICIO literatura: fuit rerum Germanicarum haud vulgaris intelligentia. Non tamen effugere potuit, quin, aliud credo agens, hic impingeret, *lib. II. Rerum Saxoniae univ. p. 165.* Vilelmum Marchionem, aduersus Luticios ab Henrico III. Imper. missum, caesum ab hostibus a. MLVII. praeter fidem veterum tabularum, nobis Thuringiae Marchionem faciens: quum constet ex LAMBERTO ASCHAFNAB. aequali eorum temporum, Vilelmum Marchionem Thuringiae anno demum MLXII. post res in Thuringia, et alibi, praecclare gestas, mortem, in itinere ad sponsam Hungaricam, obiisse: alterum autem Vilelmum ad regnum Saxoniae pertinuisse. Hujus enim exercitui praerat; hujus Marchiam aduersus Slauos Orientales regebat. Quae ab Ottonem M. constituta, ad Saxoniam non Thuringiam, spectabat. Fraudi fuit FABRICIO, quod cum legisset *Comites limitis Sorabici*, non satis meminisset, alios ab his esse *Marchiones Orientalium Slavorum*; et terminis populorum, Saxonum scilicet et Thuringorum, et tempore Originis suae distinctos; quippe quum alter Ludouicum Pium, alter Ottonem I. Impp. agnoscat auctorem. Ut taceam, quanta ambiguitas *Marchionis Orientalis* appellationi insit; quae satis explicari non potest, nisi attenderis, cujusnam ad populi regnique Marchiam, haec spectent. Alioqui nihil facilius fuerit, quam *Austriam, Osterlandiam, Landsbergiam, Lusatiam*, quae singulae interdum *Marchiae Orientalis* nomen habent, aliaque turpissime confundere.

c) Inde *Trachulfus* (vel, vt ad a. 10 CCC LIX dicitur, *Thachulfus*) in *Ann. Fuld. a. 10 CCC Lxxxiii. Dux et Comes limitis Sorabici. Ita et Popo Comes et Dux limitis Sorabici. ib. a 10 CCC Lxxx. et a. Mccc Lxxxiii. Boppo et Eginio Comites et Duces Thuringorum, etc.*

d) Si enim hoc fuisset, tamdiu prouinciæ non hæsisset nomen *regionis Sclauorum*.

IV. Non tamen in hac aetate diserte commemorari Salfeldiam vidimus adhuc: quam sunt, qui eam a Lullo, Moguntino AEp. Bonifacii Successore, munitam velint A. C. 10 CC LXIII. a)

a) Fide id asseritur *inscriptionis* cuiusdam:

LULLVS ANGLVS NATIONE DIA-
CONVS ECCLESIAE MOGVNTI-
NENSIS OPPIDVM SALFELDIA
IN HONOREM B. VITI ET BONIFA-
CII AMPLIAVIT ET MVNIVIT
ANNO CHRISTI REDEMPTORIS ET
SALVTIFERI DCLXII, vt ex *Libenio SA-
GITT. Antiq. Fur. Thur. p. 103. aut, DCLXIII,*
vt SCHLEGELIVS *l. c.* habet. Sed fidem monu-
menti merito dubiam esse dicit SAGITTARIIVS.
Valde enim suspectum est (1) quod illud ab *Sa-
gittarium* Erfurti in Monte S. Petri, ap. SCHLE-
GELIVM in Mariæ fano, nisi fallor, Salfeldiae
inuentum dicitur. Tum vero (2) fraus satis trans-
paret. Facit enim *Lullum* a. 10 CC LXII adhuc *Dia-
conum* Moguntinum, qui jam inde ab a. 10 CC LIII.
fuit *Archiepiscopus*: quos in monumentis publicis
Diaconos appellare, insolens est. Nec (3) istius
aeui moribus consentaneum fuit, Episcopis conce-
dere vrbium muniendarum potestatem. Talia
enim longe serius cœpisse, aduersus *Cranzium* bene
obseruat CONRING. *de antiqu. stat. Helmst. p. 110.*

V. Ve-

V. Verosimilius, Salfeldiae, aequae ac Coburgi nostri, incrementa, Regibus Germaniae Saxonice, Henrico I. a) et Ottonibus Imperatoribus deberi. b)

a) Non tantum, quod Henricus pater urbium sit Germanicarum: sed eo maxime, quod tum demum a continuis turbis atque vexationibus regiones istae acquiescere coeperint. Antea enim bella Carolingorum civilia, Slavorum Hungarorumque incursiones, Ducum Praesidumque aemulationes ac dissidia nihil ferme tuti reliquerant Thuringis, et pacati. Quam Thuringiae adiectique limitis Sorabici faciem miserrimam satis nobis depingunt REGINO, alique *Annalium* scriptores, dum de Popponis et Conradi Ducum vicissitudinibus, de Popponis et Eginonis odio pugnisque, de Burcardi Ducis caede commemorant.

b) Henricus enim Saxoniae, et cum ea conjunctae Thuringiae Borealis Ducatum ab Ottone Patre acceptum, Thuringiae Australis Ducatu auxit, consentientibus populi suffragiis, ut credibile est, ad tuendam regionem aduocatus; quam etiam, aduersus Hattonis Moguntini insidias Regisque Conradi I. iram, sibi obsequentem habuit, ipso tandem Conrado consentiente. Vnde LVITPRANDO *Saxonum et Thuringorum Dux praepotens* audit: Frustra enim sunt, qui non aliam hujus appellationis vim esse volunt, quam quod diu ante, victo Hermenfrido, Borealis Thuringiae tractus Saxoniae accesserit. Ita vero et aliis Saxoniae Ducibus Thuringiae nomen in signum potestatis addendum fuisset: neque Henrico noue esset adscriptum; neque tantum hic valuisset, ut in tota Thuringia, etiam Australi, quicquid ad Moguntinum pertinebat, sibi occuparet, amicosque Regis (quos *Burcardum* et *Bardonem* fuisse, quorum alter gener Conradi erat, facile damus) ita affligeret, ut Thuringin-

ringia plane cedere cogeretur: quae de eo DIT-
MARVS l. I. memorat. Volentibus enim impe-
rabat, regionemque diuturnis cladibus afflictam
erigebat auctoritate opibusque suis; quod et mox,
defuncto Conrado, in Regem electus toti praesti-
tit Germaniae. Otto M. vero, quum in Saxoniae
Ducatu Hermannum Billungum sibi suffecisset
Ducem, Thuringiae tamen Ducatum sibi seruauit,
adhibita ad prouinciæ regimen vicaria Marchio-
num opera: duplîcique adeo nomine, et Imperato-
rio et Ducali, Thuringiae praefuit. Quod institu-
tum et ceteri Ottones, Henricusque II. tenuerunt.
Et de Marchionibus quidem Thuringiae Commen-
tarium promiserat SAGITTARIUS: successit ta-
men huic operae I. G. REINHARDVS, editis
Antiquitatibus Marchionatus et Originibus Land-
grauatus Thuringici; in quibus multa, quantum
in materia difficili multisque tenebris obducta li-
cuit, egregie illustrauit.

VI. Haec illa est aetas, qua sub mitissimo
justissimoque Saxonum sceptro et Saalfeldiae
mentio ad posteritatem a) facta est, et fortu-
na gloriaque praemultis aliis Thuringiae op-
pidis eminere coepit, b) atque ita Dominis
suis placuit, vt, praeter ea, quae jure publico
tenebant, proprio et mancipi iure quaedam
ibi pararent. c)

a) Auctor est *Anonymus*, qui REGINONI *Appendi-
cem* subjecit, ad ann. 1544 Ludolfum, Otto-
nis M. F. Alemanniae Ducem, cum rediret ex
Italia, natalem Domini in *Salefelt* celebraſſe vna
cum Friderico Archi-Ep. Moguntino, aliisque re-
gni proceribus. Quanquam consilia ibi tunc capta
ſint, non probanda. Atque hæc prima certior
mihi hujus vrbs mentio in monumentis veterum
occurrit.

b) Fuit

b) Fuit enim vrbs regia, eodem jure, quo Northusa et Mulhufa, vt annotat, vbi de verso ciuitatis jure exponit, *Auctor Historiae de Landgr. Thur.c. XXXIII*, aut in interpolata ab aliis *editione Eccardina p. 401*. Et in regio Palatio Ludolfum cum Principibus splendidum illud conuiuium, de quo *Contin. Regin. l. c.* agitaſſe prorsus verifiſimile eſt.

c) Salfeldia ad Reges Imperatoresque Saxones perti-
nuit. Sed diſtinguendi ſunt acquisitionum tituli et
jura poſſeſſionum. Alia jura ſunt, quae Henricus
Rex *regio ſummæque poteſtatis nomine* in Thuringia itaque et Salfeldiae, obtinuit: alia, quae ſuffra-
giis populi in *Ducem* lectus Conrado I Rege poſtea
conſentiente, adeptus eſt, Ottonesque, retenta Du-
cis Thuringiae dignitate, ſibi itidem ſeruarunt:
alia denique, quibus vtebatur in his, quae ſibi et
familiae Saxonicae *proprio hereditarioque jure* quae-
ſuerat. Itaque, *vt Dux Thuringiae*, hunc quoque
limitem Sorabicum, juribus Thuringicis adſcri-
ptum, ditione imperioque complexus ante eſt,
quam Rex fieret; quantoque majus aduerſus ho-
ſtium et Slauorum et Hungarorum crudelitatem
in Henrici potentia, pietati prudentiaeque conjun-
cta, Thuringis erat praefidium; quantoque prom-
ptius illi relictæ ab omni ſpe, ad Henrici fidem
opemque confugerant ipſimet: tanto alacrius con-
ſtantiusque ductum auſpiciūque Henrici, ejusque
Succellorum, in iis, quae ad communes prouinciae
rationes pertinebant, ſequi tenebantur. *Vt Rex*
non quidem liberioſiorem ſibi poteſtatem in Ducatu,
(ſinguli enim populi Germaniae ſuis legibus
gubernabantur) ſed tamen efficacioſiorem, populo
ſibiſque honorificam et ſalutarem habuit, et cultum
ſui majorem ſanctioſioremque meritis partum a Thu-
ringis jure poſtulare potuit. Verum quae ſibi ſuis-
que comparauit *priuatiuim*, aut ab aliis juſto titulo
accepit, in iis nequaquam juſ Regni Germanici,
aut Thuringici Ducatus, imminuit, neque, qua
erat aequitate ac fide, ab aliis imminui voluit. Cujus
jus

jus praecepti ut usus pateat, tenendum, Fuisse omnino Salfeldiae, ut et Coburgi, quaedam Saxonorum Principum *allodia*, quae ad heredes transmitti, in dotem dari, donari, alienari poterant; salvo tamen supremo Regni Germanici jure, salvo jure Ducatus, succedentisque in hujus vicem Landgraviatus, Thuringici. Talia fuisse bona *Coburgi* et *Salfeldiae* sita, quae vel *Otto II. Mecbtildi* filiae, ejusque marito, *Ebrenfrido*, Com. Palatino, vel *Henricus II. Ottoni*, *Ebrenfridi* f. dedit, (nihil enim hic affirmo, donec magis liqueat, quanquam priorem conjecturam magis probabilem esse credam) *Rixaque*, *Ebrenfridi* filia, *Ottonis* soror, *Miecislai Poloni* vidua, quum aliquando possedisset, *Annoni* tandem *AEp. Coloniensi*, donavit, studiose ambient; qui ea in Cœnobium *Benedictinorum*, Salfeldiae a se exstructum, contulit. Sed nec vrbs Coburgensis, nec Salfeldia, multo minus tota, quae adjacet, regio Rixae aut Annonis unquam fuit, multo minus Salfeldiensium Monachorum. Mansit potius Salfeldiae libertas sua et ciuitatis regiae honos, donec Landgraviorum Thuringiae ditioni, volentibus jubentibusque Cæsaribus, plene accederet. Nam

VII. Plane iuris Saxonici facta est, quum in bello Philippi Sueui et Ottonis Saxonis, Imperatorum, Hermannō Landgrauio Thuringiae, tanquam Principi ac Domino, sacramentum dicere iuberetur; *a)* quibus in turbis grauissimas quidem sustinuit calamitates, *b)* sed postea constanter *c)* Dominis suis, Serenissimis Saxonibus, addicta fuit, atque nunc sub eorundem imperio placidissime acquiescit.

a) Nam et ab *Ottone*, et postea a *Philippo*, *Hermannō* Landgrauio certis pactis addicta, v. *Hist. de Landgr. Thur.*

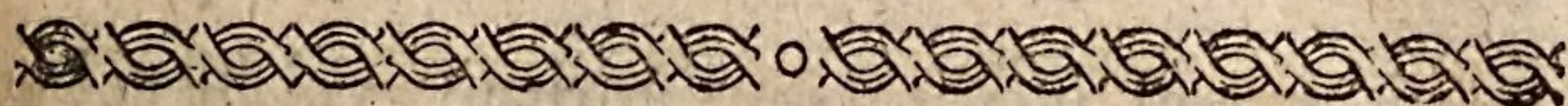
Thur. impr. editionis Eccardinae, quae hac in parte plenior.

t) Exusta quippe et tantum non plane destructa a Bohemis.

u) Neque enim Saxonum juri officit, quod Abbatibus Petrinis aliquando *jus monetæ* fuit. Neque enim dubium est, id non nisi concessione, vel permissione Principum, iis conuenisse: quemadmodum nec Senatui urbis, in quem Monachi jus illud suum certis conditionibus transfulerunt. Quanquam ex jure monetæ cudendæ summum imperium minus recte collegeris. Lubecae Monasterium D. Ioanni sacrum olim hoc jure gauisum esse ajunt; sed nihil ei in urbem fuit vnquam potestatis. Dignitatem Principis Imperii affectare potuerunt Abbates, vt erat id genus hominum, regnante superstitione pristina, sane ambitiosum: Sed nec obtinuerunt vnquam; neque id tulissent impune, Serenissimis Saxonibus jura sua non negligentibus. Quod v. Salfeldia aliquandiu in potestate Comitum Suarceburgensium et Orlamundanorum fuisse dicitur, semper, saluo Saxonum jure superiore, intelligendum est; cui derogare Gentes hae illustrissimæ nec potuerunt, nec voluerunt. Videmusque, stante adhuc Abbatia, Urbem in patrimonio Principum fuisse, et in parte hereditatis Saxonicae multoties descriptam. V. MVELLERI *Ann. Sax.* ad an. MCCCCXI. MCCCCXXXVI. MCCCCXLV. MCCCCLXXXV. MDXXXII. MDLXVI.

Nunc sedes est SERENISSIMI DVCIS, IOANNIS ERNESTI, Principis in tantum laudandi, in quantum exquisita bonitas et clementia laudari possunt. Qui, dum praeter alia innumera benignitatis Ducalis exempla, Salfeldiam suam, nuperrimo incendio gravissime defor-

deformatam, nunc quam maxime refouet, neque benefaciendo vnquam defetiscitur, commouit animum iuuenis, et patria virtute, et suopte ingenio atque industria omnia praeclara minantis, **VILELMI LVDOVICI HAGEMANNI**, Salfeldensis, vt, Natali, hoc Celsissimi Patriae Patris septuagesimo, *Principem nostrum, benignissimum Salfeldiae suae instauratorem*, pia deuotaque mente celebrare constituerit. Cui quidem Panegyri, si *Ipsi Serenissimi Principes* gratiosissima praesentia lucem addere, *Aulae proceres, iustitiae, sacrorum, bonarum literarum Praesides et Fautores* adesse, votaue sua pro perenni *Serenissimi Principis totiusque Celsissimae Domus Saxonicae* salute nostris addere voluerint, omnia nos consecutos putabimus.



IV.

IOH. CONR. SCHWARZII

POES. PROF. P. ET LAT. L. EXTR.

DISSERTATIO

DE

NOVA DESIGNATIONE
VETERIS HELVETIAE FINIVM
LONGIVS QVAM VVLGO
SOLET PROTRAHEN-
DORVM

M. OCTOBR. A. C. CIOIOCCX PVBLICE
DEFENSA

A

FRIDERICO ZOLLMANNO, COB.

ET

VIRO PERILLVSTRI

GODEFRIDO GVILIELMO DE LEIBNIZ
CONSECRATA.

Perillustris et Excellentissime Domine,

Persaepe mihi cogitanti de dissensionibus
eruditorum, in mentem venit eorum per-
H 2. versi.

veritas, qui scriptoribus antiquis vel in rebus plane fallis clarissimam veritatem affingunt, vel in obscurioribus fidem omnem detrahunt. Vtrique malo multa quaesita sunt et parata remedia: sed vnum illud omnium fere nobilissimum videtur, vt suas quisque conjecturas in conspectum eruditorum hominum venturas suspicetur. Optimus enim quisque existimatione sapientium virorum mouetur maxime, et errorum suspensionem effugere gestit. Quo magis mihi nunc ratio constabit, qui, conjecturas quasdam meas literis mandaturus, nemini me potius probare cupio, quam Tibi, Vir Excellentissime. Etenim humana sapientia nihil habet tenebris quibusdam inuolutum, in quo TV vacillares et offenderes; nihil in propatulo collocatum, quod TV non dudum perlustraris, expenderis, et memoria comprehenderis. Nam inuentiones veterum mathematicorum habent eae quidem apud intelligentes magnum pondus; sed tamen vniuersae, Tuis ex altera parte collocatis, vix minimi momenti instar habere videntur. Qua quidem in re major literis nostris affulsit felicitas, quam Coae quondam Veneri. Huius enim os et summa pectoris ab Apelle incoata, nemo pictor reperi- tus est, qui absolueret: nostrae vero literae per TE cum primis veterum eximiam subtilitatem non solum assequuntur, sed etiam longissime praecedunt. Omnino si vnus mathe- seos terminis Tua circumscriberentur inuenta; tamen
ad

ad supremum gloriae gradum adscendisse viderere: nunc vero cum reliqua etiam philosophia, cum historia, cum iurisprudencia Tuis ornamentis splendescat; vnus omnium augustissimo videris esse ingenio. Non vereor, ne, si laudes Tuas singulas non persequar, pigritiae vel inertiae crimen incurram. Nam nec magnitudo meritorum Tuorum in angustias epistolae concludi potest, nec splendor doctrinae hac orationis obscuritate exprimi. Illud vereor, ne Tuae laudi praedicator reperiri possit nemo. Cum enim is demum iustum alienae laudi praeconium tribuat, qui tantumdem laudis ipse mereatur; ne vel ob inscitiam in obrectationem, vel ob beneuolentiam in adulationem incidat: quis est, qui doctrinam suam cum Tua conferre audeat? Ne ex doctissima quidem Ciceronis aetate quisquam exurget, cuius ingenium ad Tuum accedat. Nam Varrones possunt illi quidem ciues suos in vrbe sua peregrinantes errantesque tanquam hospites domum deducere, vt aliquando, qui et vbi sint, agnoscere queant: possunt iidem aetatem patriae, descriptiones temporum, sacrorum iura; sacerdotum, domesticam et bellicam disciplinam; sedem regionum et locorum; omnia diuinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperire; plurimumque poëtis, omninoque Latinis et literis luminis afferre et verbis; atque philosophiam multis locis innouare: sed quae tandem est

haec laus, etiam si vel ipsa paucis contingat? Omnino qui TE praestantiore laude non ornaret, quam qua Cicero doctissimum aetatis virum ornat; a) is sibi vel inuidæ vel ignorantiae notam inureret, ac Germaniae nostrae gravissimam afferret injuriam. TIBI enim aut neminem aut vix quenquam exaequare potest vlla memoria. TV enim non nostrae solum Europae literas et artes illustras, sed vetustam quoque Serum interiorem sapientiam in lucem reuocas; vt doctrina et merita Tua iisdem spatiis, quibus ipsae litterae, terminentur. Quaecum ita sint; merito, vt dixi, TE mihi ob oculos pono, dum Geographiae veteri, quam TV quoque nuper luxatam correxisti et sanasti, ex diuturno morbo veterem colorem redde conor.

Est videlicet *Caesaris* quidam locus, cuius *fides* CLVVERIO suspecta est. Recessit is ad finem capitis II. libri I. de *bello Gallico*, his verbis definitus: *Heluetii pro multitudine hominum, et pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX. patebant.* De his verbis CLVVERIVS in *Germaniae Antiquae* libro II. c. 4. pag. 11. iudicium illud expromit: *Haec dimensio si examinetur, falsa utrobique deprehenditur. Quippe summa Heluetii agri longitudo est inter Rhenum siue lacum Brigantinum, qua*
Con-

a) libr. I. *Quaest. Academ.* c. 3.

Constantiam oppidum is alluit, et Geneuam urbem, millium passuum CLXXII; latitudo vero maxima inter Arolam et ortus Rhodani Rhenique millia passuum LXXVI. Itaque longitudini LXVIII. passuum millia ultra, quam æquum erat, Caesar addidit; latitudini vero CIIII. Quem errorem non incurioso, uti quidam volunt, librario; sed Caesari ipsi adscribendum censeo. Grauis in Caesarem sententia, quæ fidem eius pene omnem euertat, aut certe infirmet. Quid ergo? Cluuerii potior nobis et antiquior auctoritas, an Caesaris? vincat ratio, veritas, auctoritas intelligentium. Sed vter tandem intelligentior, Cæsar, an Cluuerius? Ab vtriusque parte veritas stat et ratio? Hoc nimirum quaeritur, hoc disceptatur, imo pugnatur. Ex rationum conflictu veritati quaeratur victoria.

Cluuerius longitudinem Helvetiae CCXL M. passuum ad pudendam breuitatem redacturus, circumspicit limites Helvetiae ab ipso Caesare constitutos. Deprehendit autem Heluetios a Caesare in hos limites includi: *Vndique loci natura tuti Heluetii continentur; una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Heluetium Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos et Heluetios; tertia, lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Heluetiis diuidit. b).* Ex his terminis Cluuerius concludit, Cæsarem boni ratiocinatoris partes minus
H 4 tueri,

b) *Comment, de B. G. libr. I, cap. 2. sect. 4.*

tueri, qui tantulae locorum angustiae tantum passuum numerum assignarit. Ipse, ut fidem ratiocinatoris consequatur, Helvetiorum fines curatius sibi persequi videtur. Eos igitur usque ad Rhodani ripam, fontibus proximam, negat prolatandos, quod vallis, quam Rhodanus a fontibus discedens dirimat, ab aliis populis circumfessa fuerit; Ergo eos iugo montium illo, quod inter Heluetios et vallem, Rhodani alueum, intercedit, terminat. Neque deinde fines Helvetiorum ad fontes Rheni protendit, quippe quibus Rhaetorum circumfusa fuerit multitudo. Denique agro Helvetiorum, a Geneua septentriones versus usque ad fontes Dubis fluminis, iuram praetendit; qui mons dextram Dubis ripam usque ad vicum Petraeportas prosequatur, inde in ortum aestivum sinistram amnis Arolae ripam cingat, donec eum ad oppidum Confluentes in Rhenum perduxerit. Quamobrem ab Helvetiorum ditione etiam agrum illum excludit, in quo Basilea, Lichstadium, Sissacum, Lauffenberg, Rheno-felda confederunt.

Admiror viri eruditi egregiam diligentiam et accurationem. Omnia enim conquississe videtur, quae disputatori candido circumspicienda sunt. Cognoscit et inquirit terminos accurate, ut concordet in causa, de qua disceptatur: interjectum deinde spatium metitur curiose, ut numerum passuum reperiat: Denique repertum numerum cum Caesaris calculis

culis comparat. Ex comparatione autem emergit numerus nimio major, quam concedere veritas videatur. Ergone vero Caesar non recte ad calculos reuocauit Helvetiae fines? an re nondum explorata, iudicauit, et lectoribus imposuit? Ita sentit Cluuerius; sentit VALESIVS; c) sentit item, dubitanter tamen, diligentissimus et recentissimus Geographiae veteris corrector, in quo magnum Germaniae nostrae lumen extinctum esse grauiter dolemus. d).

Nos Caesarem recte et sensisse et scripsisse iudicamus; sed aliter atque oportebat, sententiam eius acceptam esse. Quod vt demonstrem, postulo mihi concedi, vel, ne quam spem nimiam ingrediar, tantum pono paucas quasdam enuntiationes, ex quibus asseuerationis et interpretationis nostrae veritas profiscatur. Primum igitur eam esse germanam cuiusque scriptoris sententiam puto, quae non solum cum perpetua eius narratione et proposito, sed etiam cum ceteris rebus, dubiae causae et affinibus et lucem affundentibus, belle congruit; commentitiam contra, quae finis et temporum scriptoris solidam et expressam effigiem non tenet. Ita, vt exemplo rem declararem, cum veritate congruere videtur, quod veteres scriptores narrant, ab Imperatoribus Germanorum in Palaestinam susceptas esse expeditiones.

H 5

peditio-

c) *Notit. Gall. p. 243.*d) *In notis ad Caesaris Comm. de B. G. Lib. 1. c. 2.*

peditiones contra Saracenos. Horum enim opes quotidie magis efflorescentes, Imperatoribus orientis perniciem allaturae videbantur; tanti mali contagio ne ad finitimos serperet, metuendum erat. Praeterea pontifices Romani potentiae suae seruiebant, quam, Imperatoribus tam longinquo bello distractis, optime constabilire poterant. Denique superstitio tempora illa tanquam pestis quaedam invaserat, ut mirum non sit, rebus inanibus, et in his Palaestinae, numen ac diuinitatem quandam pueriliter affectam esse. Hae rationes omnes conspirant ad firmandam illorum scriptorum fidem, qui Germanorum imperatoribus expeditionem in Palaestinam tribuunt. Contra si quis Ludouicum Bauarum in Brasiliam trajecisse milites dicat, ut regios Narsetis spiritus reprimeret; is audiendus non esset: quia Chronologorum et Geographorum rationes repugnarent. Tales autem repugnantiae concoqui non possunt, nisi forte ab ingeniis Iudaicis. e)

Pono deinde, eam sententiam, quae ex conflictu sermonis plurium auctorum veterum sine appositione et detractioe recentiorum coniecturarum elucet, illi sententiae praefarendam esse, cui a recentioribus scriptoribus multum fuci pigmentique allinitur. Ita resurrecturos esse aliquando mortuos, ex epistola

e) Multae enim tales per totum *Zemach Davidis Ganzii*, dispersae sunt.

stola Pauli ad Thessalonicenses, ex epistola ad Hebraeos, ex multis Christi sermonibus omnino constat. Huius igitur sententiae simplicitati plus tribuendum est fidei, quam si beati tantum ad vitam redituri dicantur, vel facinorosi tantum, vel in Palaestina sepulti, vel Muhammedani soli, vel vniuersae etiam herbae et lapides.

Tertio pono, libros manuscriptos pluribus in locis corrumpi potuisse, et aliquando corruptos esse. Nam, vt reliqua argumenta praetermittam, summa lectionum varietas ac diversitas nullo ex fonte alio manare potuit, quam ex librariorum et Criticorum vel inscientia, vel malitia et indiligentia.

Quarto pono, eos locos corruptos esse, et facile corrumpi potuisse, qui vel communi omnium diligentium scriptorum consensui repugnant, vel indoctioribus aut similitudine nominum et scriptionis, aut alia quavis obscuritate imponunt; vel denique, ne longus sim, tempestarum et tinearum injuriae fuerunt expositi. Singula monita singulis exemplis illustrabo. Primi moniti hoc erit exemplum. Si quis scriptor seculi duodecimi reliquae orationi aliquid contexeret, quo negare videretur, vllum imperatorem Germanicum in Palaestina mouisse; tum non male sentiret, si quis illud praeter scriptoris opinionem in reliquam eius orationem irrepsisse, vel ab aliena manu infer-

infertum esse suspicaretur. Alterius moniti exemplum habeto istud: *Lucus et locus, patrare et parare, Apameani et Appiani*, et similia verba facile potuerunt a librariis vel commutari vel immutari. Ad tertium momentum ponderandum memineris, res Geographicas, praesertim exterorum, a cogitatione mortaliū fere esse remotiores. Hinc Varillasii errores nati sunt, hinc Erasmi, et multorum aliorum. Denique Aristotelis libros et Clementis epistolas, quia fuerunt a vermibus exesa et compuncta, misere corrupta esse, nemo temere mirabitur. Has nunc admonitiones reuocabimus ad vsum, et ad causam propositam accommodabimus.

In ea igitur oratione, ex qua fines Helvetiorum metitur Cluuerius, non id sibi proponit Caesar, vt accurate nobis fines Helvetiorum designet, sed fallaciam quandam Orgetorigis colorat, qui Heluetios, naturae praesidiis fere vndique septos, ad belli gloriam stimulaturus, f) maiori eos fortitudinis opinione studuerit implere, quam homines per se iam teme-

f) *Scienter dico fere vndique, et paulo ante colorat. Patebat enim Helvetia Rhaetis et Vindelicis, aliisque, quorum excursionibus perpetuis vexabantur.* STRABO libr. IV. p. 206. *Patebat a Rhodano, qui nonnullis locis vado transitur.* CAESAR B. G. Lib. I. c. 6. §. 2. *Patebat ab ea parte, quam muro et fossa XIXM. passuum clausit Caesar.* Idl. c. 8. §. 1.

temere nimium inflati, implendi erant. g) Hanc Caesaris sententiam esse, conspectus ipse verborum eius declarat. Quare cum veritate consentit. h).

Deinde, quod ad causam cognoscendam maximum momentum habet, Caesar eadem in oratione Helvetiorum agrum non toto Rheno flumine definit, sed ea solum parte, quae illum a Germania diuidit. Germania enim Caesaris aetate non ad lacum Acronium, nec ad Alpes protendebatur, sed parte Rheni et Danubii maiore continebatur. Quibus terminis eandem circumsepit TACITVS quoque, *) *Germania omnis, inquit, a Gallis Rhaetiisque et Pannoniis Rheno et Danubio fluminibus separatur.* Item STRABO: λέγωμεν, inquit, τὰ ἰλλυρικὰ πρῶτα, συνάπτοντα τῷτε Ἰστρο καὶ τοῖς ἁλπεσιν, ἀ καίται μεταξύ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς κατὰ τὰς οὐινδολίλους καὶ Ραιτῆς καὶ Τοινίδης. i) *De Illyricis dicendi faciamus initium, quae Istro sunt et Alpibus finitima, atque inter Italiam, et Germani-*

g) *Ad Cimbrorum aduentum quieti fuerant et pacis studiosi Helvetii. Cimbris adiuncti, fuerant caesi videlicet. STRABO VII. p. 451. Iterum deinde a Caesare debellati. Vbi igitur illa fortitudo, quam Caesar praedicat?*

h) *Per postul. 1.*

*) *German. cap. I.*

i) *Pro τοινίλους legendum forte τουγίλους; aut, ut CAV-
SAVEONVS vult, Βοίαι.*

maniam interjecta. Oriuntur autem a lacu Vindelicorum et Rhaetorum et Tugiorum k). Conspirat in eandem sententiam ipse CLUVERRIVS, qui Germaniae terminos, inter Marcomannos ac Rhaetos, constituit in montis iugo illo, quod XXM passuum supra fontem Danubii ad Dutlingam, oppidum amni appositum, exurgens, in meridiem ad lacum Acronium et oppidum ei adiectum Ratolfi cellam extenditur. l) Et si maxime repugnaret Cluverius, tamen et Dio Cassius et STRABO repugnantem reprimeret. Neuter enim unquam in illorum temporum sententia proponenda titubabat. DIO quidem m) eleganter Caesaris verba explicat, ita scribens: Ο' Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἀλπεων τῶν κελτιβήρων, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας. προσχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν ἐν περισερᾷ μὲν τήντε Γαλατίαν καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν. ἐν δεξιᾷ δὲ, τῆς Κελτοῦς ἀποτέμνεται, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβάλλει. ἔτος γὰρ ὁ ὅρος ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν ἐπικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο αἰεὶ νομίζεται. *Rhenus oritur ex Alpibus Celtiberorum paulum extra Raetiam: progressus autem ad occidentem a sinistra quidem Galliam, et eos, qui illic confederunt; a dextra vero Cel-*
tas

k) Geogr. VII. p. 481.

l) German. Antiqu. libr. III. cap. 4. pag. 10, 11.

m) Libr. 39. p. 137.

tas diuidit, et ad extremum in Oceanum infunditur. Hi enim fines, etiam ex quo discrepare nomina coeperunt, iidem tamen perpetuo existimantur. Praeclare hic tum demum Rhenus intercurſu ſuo Galliam et Celticam ſeu Germaniam diſtinere dicitur, cum ad occaſum ſe inflectere coepit. Ex STRABONE praeterea duos attingemus locos, ex quibus idem appareat. Vnus extat libro XII. vbi communis illorum temporum ſententia declaratur: n)

προσάρκτια μὲν εἶναι τῷ ἰσθμῷ τὰ πέραν τῆς Ῥήνης καὶ τῆς κελτικῆς. Ταῦτα δ' εἰς τὰτε γαλατικά ἐθνη καὶ τὰ γερμανικά μέχρι βασιρῶν καὶ τυρρηγετῶν καὶ τῆς ποταμῆς τοῦ βορυσθένης, καὶ ὅσα μεταξὺ τούτων καὶ ταναΐδος καὶ τῆς σόματος τῆς Μαιώτιδος, εἰς τε τὴν μεσόγαιαν ἀνατείνει μέχρι τῆς Ὠκεανῆς καὶ τῇ ποντικῇ κλύζεται θαλάττῃ. Μεσεμβριναὶ δὲ τὰ Ἰλλυρικά καὶ τὰ θράκια, καὶ ὅσα τούτοις ἀναμείκται τῶν κελτικῶν ἢ τινῶν ἄλλων μέχρι τῆς ἐλλάδος. Quae igitur trans Rhenum et Celticam, ab Istro ad septentriones vergunt terrae, eae complectuntur omnia, quaecunque Galli et Germanici tenent usque ad Bastarnas et Tyrregetas et omnem Borysthenem, et quaecunque inter hunc et Tanaim et ostium Maeotidis in interiora usque ad oceanum extenduntur, marique Pontico alluuntur. Quae autem ab Istro
meri-

meridiem spectant terrae Illyricae et Thracicae, et quicquid his admistum est gentium Celticarum, aut aliarum quarundam usque in Graeciam. Alterum STRABONIS locum hunc habeto: ο) λοιπὴ δ' ἐστὶ τῆς Ευρώπης ἡ ἐντὸς Ἰστροῦ καὶ τῆς κύκλῳ θαλάττης, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ μυχῶ τῷ Ἀδριατικῷ, μέχρι τῷ ἱεροῦ σώματος τῷ Ἰστροῦ, πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν θάλατταν τὰ ἰλλυρικά. δεῖ δ' ἀπὸ τῷ Ἰστροῦ τὴν ἀρχὴν ποίσαθαι τὰ ἐφεξῆς λέγοντας τοῖς περιωδευθεῖσι τόποις ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ συνεχῆ τῇ Ἰταλίᾳ τε καὶ ταῖς ἄλπεσι καὶ γερμανοῖς καὶ δάκαις καὶ γέταις. Reliqua pars Europae inter Istrum et circino quasi circumductum mare interjacet, orsa a sinu Adriatico, et ad sacrum Istri ostium protrac̃to. Ad Adriaticum mare accedunt Illyrica, Et ab Istro quidem primordia sunt capienda iis, qui cum terris, finibus hisce circumscriptis, cohaerentia volunt dicere. Sunt autem ea, quae Italiam, et Alpes, et Germanos et Dacas et Getas attingunt. Apparet igitur, a lacu Acronio illyrica orta esse. Ergo Caesar quia tantum fines Helvetiorum Germaniam attingentes memorat, *) ab ea Rheni parte, quae lacum

ο) Libr. VII. pag. 480.

*) Dicit enim, Rheno, qui agrum Helvetium a Germanis diuidit. Illud qui est determinatiuum, non explicatiuum, vt Logici loquuntur. Si enim dicam: Caius periit in Danubio, qui Hungariam superiorem ab inferiore diuidit, significo quandam Danubii partem, non totum Danubium.

lacum Acronium Illyricumque magnum spectat, Helvetiae nullos fines constituit. Quamobrem si quis veterum scriptorum ultra istum lacum in Illyricum magnum Helvetiae terminos prolatarit: nobis quoque eos, nec Caesare nec veritate repugnante, ultra proferre licebit. *p)*

Quid igitur, si Helvetiorum fines ad Bojos vsque protendamus? TACITVS certe illos ad Bojos vsque dilatare videtur! *Igitur, inquit, inter Herciniam siluam, Rhenumque et Moenum amnes Heluetii, vltiora Boii, Gallica utraque gens tenuere. q)* Haec autem verba, si accipiantur simpliciter, Heluetiis omnes eas terras, quae inter Herciniam silvam Rhenumque et Moenum intercedunt, assignare videntur. Assignant igitur Marcomannorum, Sedusiorum, Harudum, Nariscorum, Hermundurorum, fortassis etiam Vindelicorum sedes, eam vero sedem, quam Caesaris memoria tenebant, quamque Tacitus vnice spectasse videtur, *r)* ab Heluetiis abjudicant. Quaeritur igitur, quo tandem tempore terras Rheno, Rhodano et Iura monte conclusas occuparint Heluetii: Per quas gentes, ex amplissimo terrarum tractu in tantas angustias, ex agris in asperrimas montium latebras, compulsi sint: Quo-

p) per postul. I.

q) Germ. c. 28. §. I.

r) Vid. Cluverii German. Antiquae libr. III. cap. 30.

Quomodo terras eas, quas et Marcomanni, et Harudes, et Sedusii colebant, vno eodemque tempore simul colere potuerint Heluetii? Nam diuersitas colonorum in iisdem locis eodem tempore summam inducit repugnantiam: Quando tandem a Boiis, Bojohemum tenentibus, tanto locorum interuallo sejuncti sint Heluetii, quanto Caesaris aetate sejuncti fuisse, nunc quidem creduntur? Cur Caesar, cum eos scribit sibi visos esse angustis terminis circumscriptos, s) non addat, *pro veteribus eorum terminis, qui latius patuerant?* huic enim narrationi commodissimus hic erat locus. Sed quid multa? Tacito (si his ex verbis sententiam ejus exquiramus) repugnat communis omnium, etiam diligentium, scriptorum fides; repugnat inprimis Caesar, quem is tamen perlustrauit, et hic vnice sequitur; repugnat etiam ratio. Ergo locus corruptus est. t)

Corruptelae igitur medicina quaerenda. Eam si chirurgia praecipue curandam putes, nihil errabis. Etenim de *Moeno* si rescindas primam literam, relinquetur *Oenus*. *Oenus* autem vel *Aenus* fundit sententiam conuenientem numeris Caesaris; et, vt opinor, omni antiquitati; quantum quidem ejus ad nos inuiolate peruenit. Nam extrusa prima litera *Moeni*, redibunt Heluetii in veteres suos et notissimi-

s) *Libr. I. Bell. Gall. cap. 2. f. 54*

t) *per postulat. 3 & 4.*

tissimos terminos. Circumscribentur enim primum Aeno et silua Hercinia, deinde Rheno Galliae et Germaniae limite, deinde Iura, denique Rhodano. Corruptio loci Corneliani nasci potuit, vti nata est, ex ignotiori nomine fluminis *Aeni*, in cuius locum librarius *Moenum* subdidit. Omnino *Aeni* nomen obscurius et minus tritum fuit. Nam in eo scribendo turpiter alibi quoque lapsi sunt librarii. *u)* Non autem si Heluetii Aeno flumini affusi fuerunt, iccirco per omnem Aeni ripam ita diffusi erant, vt Danubium quoque attingerent. Nam id nos nequaquam asseuerauerimus. Boii enim inferiorem illam Aeni partem, quae ad Danubium vergit, obsidebant: Heluetii superiorem, quae ad Rhenum amnem quam proxime inclinatur. Etenim iam Caesaris temporibus Boii eas terras, quae Aeno inferiore alluuntur, infederant. Sic enim CAESAR ipse, *Boios, inquit, x) qui trans Rhenum incolebant, et in agrum Noricum transferant, Noreiamque oppugnant, receptos ad se socios sibi Heluetiis adsciscunt.* Hic primum aduertendus animus ad locum, vbi Caesar composuit commentarios de bello Gallico, scilicet in itinere per Alpes, cum ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret: *y)* Ergo trans Rhenum eae potissimum terrae erant, quas

1 2

Rhe-

u) Ex. caus. in TACITI III. histor. cap. V. sect. 5. ubi Rhenanus primus Aenum reposuit.

x) B. G. I. cap. 5 sect. 4. *y)* SVETON. in Cas. c. 56.

Rhenus interfecat. Deinde perpendenda sunt singula verba diligenter. Dicit Caesar, Boios trans Rhenum sedes habuisse, non trans Danubium; deinde eosdem Boios ab Heluetiis ad se receptos et pro sociis adiunctos esse. Si recepti sunt ab Heluetiis, eis antea coniunctissimi fuerint, oportet. Omnino igitur de tota Caesaris oratione, si me audias, ita senties; Boios tum eas tenuisse terras, quas etiamnum Boiohemum appellamus, et pertinuisse ad viciniam Vindeliciae et magnam partem Aeniripae. Horum autem qui ad Aenum assederant, colonias, in agrum Noricum profecturas, transisse Aenum, et ab oppugnatione Noreiae statim ab Heluetiis ad societatem expeditionis Gallicae receptas esse. Caesarem autem iccirco domicilium eorum declarasse, ut ab iis Boiis eas fecerneret, qui trans Danubium in Boiohemo se tenebant. Ita manebit illibata veritas annalium vetustissimorum, qui Boiorum sedem, in Boiohemo etiam ad maturefcentem Augusti aetatem protendunt, quae tamen sedes deinde propter Marabodui vim angustioribus terminis circumscripta videtur, 2) perinde ut Sequanorum propter vim Ario-

2) *VELSERVS Rer. Boicar. lib. II. pag. 49. negat Boios propter Marcomannos sedem mutasse, sed veterem, amissa libertate, retinuisse. Eum refellere conatur Cluverius, sed minus prospere. Ego vero partem gentis Boicae in Boiohemo relictam fuisse puto, partem in Noricum recessisse, reliquos jam antiquitus*
ad

Ariouisti. Manebit sua Caesaris orationi perspicuitas ; manebit antiquarum rerum facies et euentum fides. Nam nusquam ne minimum quidem vestigium extat belli, quod inter Boios et finitimos Vindelicos exarserit de noua sede. Neque vero credibile est, bellum ea de re conflatum esse nullum inter populos feroces et bellicosos, quales et Boii tum erant et Vindelici. *a)* Sed quorsum omnis haec argumentatio, quasi de re dubia et lubrica? Nonne ipse quoque Cluuerius illorum Boiorum, qui Galliam Cisalpinam emensi ad Venetos se aggregauerant, et mox inde pulsi Alpes transierant, antiquissimam in transrhenanis regionibus sedem agnoscet, quaecunque tandem ex scriptore graui demonstretur? At ex Strabone constat, Boios ex Gallia Cisalpina pulsos circa Danubium Tauriscos inter populos confedisse. At Taurisci, vt concedit Cluuerius, a Noricis et Vindelicis sono discrepant, re conueniunt. *b)* Ergo Boii iam multo ante, quam ex Boiohemo sunt exterminati, Aenum circumfederunt. Accipe STRABONIS verba: *Romani Boios ex vicinia Venetorum eiecerunt,*

I 3

qui

ad flumen Aenum incoluisse. Rationes bujus sententiae post ex Strabone demonstrabo.

a) De Vindelicorum fortitudine passim Strabo: De Boiorum iccirco dubitare non licet, quod expulsos in confiniis Pannoniae nouam sibi sedem peperisse contendit Cluuerius.

b) De Vindelic. cap. 2.

qui deinde occupatas circa Danubium regiones cum Tauriscis coluerunt, Dacis bello molesti, donec ipsi funditus exciderentur. Illyricas autem regiones, quibus pascendis accommodatas, finitimis reliquerunt Daci. c) Ultima Strabonis verba belle et neruose Boiorum terras Illyricas seiungunt a Germanicis. Nam nisi Boii extra Illyricum magnum, hoc est, in Germania quoque, tenuissent agrum; inepte Strabo Illyricum meminisset, quum iam sine isto vocabulo clara esset et perspicua oratio. Quare a primordio constitutae sedis transrhenanae usque ad interitum suum Boii et cis Danubium coluerunt et ultra.

Sed, ne quid dissimulem, sunt momenta, propter quae fortassis alii veterem opinionem praeponderare putent. Vnum est, quod ex nostra correctione termini Heluetiorum non satis signentur. Etenim ab vna tantum parte Rhenum et Herciniam siluam, ab altera Aenum circumduci; tertium vero latus et quartum silentio praeteriri, quod Tacitus praeterire nequinerit. Sed in procliui est responsio. Nam Caesar quoque praetermisit tertium et quartum latus in designandis Heluetiorum terminis; d) ut mirum non sit, Tacitum itidem duo praeteriisse. Neque Tacitum necessitas urgebat, ut latera, iamdiu nota, nota faceret. Neque enim Romanum quemquam fugiebat, Heluetiam

c) *Lib. V. pag. 325. 326.*

d) *Cluverius certe quartum praetermissum esse concedet.*

uetiam finibus Allobrogum interseptam esse a reliqua Gallia; Alpibus ab Italia.

Alterum momentum, quod in veterem opinionem inclinet animos, illud est, quod Tacitus, dum Gallos in Germaniam transisse coniecit, recte Heluetios et scienter Rheno, Moeno et Hercinia silua circumscripserit; Rheno, Aeno et Hercinia silua circumscribere non potuerit. Hunc enim tractum ad Illyricum magnum spectare; illum ad Germaniam. Sed hoc momentum nullius est momenti. Tacitus enim Heluetiis plane nullam in Germania sedem assignat, sed in Heluetiorum mentionem incidit iccirco, quod Boios Gallos, Germaniae quandam partem insidentes, persequendos sibi sumserat. Pariter enim, dum Osos in Germania cupit attingere, Arauiscos pannonicam gentem, admiscet, quod similes utrorumque mores, sermo, instituta eandem originem prodere videbantur. Non igitur Heluetios in Germania collocat, sed propter Boios, qui in Germania sedem collocarant, atque etiam Aeni magnam partem occuparant, Heluetiorum fines perstringit. Digna est haec ratio, quae curate expendatur. Non enim vlla temere inuenietur, quae paribus eam ponderibus libret. Deinde non repugno, paucos Heluetios in Germaniam transfuisse domicilium. Cum enim Heluetios et Marcomannos Rhenus fecerneret, horum autem ingentem multitudinem Ariovistus ad se trans Rhenum illectasset ab Hel-

uetiis quibusdam partem vacuae sedis statim occupatam esse, rationi consentaneum est. Et hi quidem Hercinia silua praecipue septi fuisse videntur, quae a finibus Rauracorum, Nemetum et Heluetiorum recta fluminis Danubii regione ad Dacos et Anartes protendebatur e.)

Denique ante Germanos Heluetiorum iccirco erat mentio facienda, quod itinerum et ipsius naturae ductum sequi statuerat Tacitus. Nam Romani, quod neminem fugit, in Germaniam excursuri, per Heluetios iter faciebant. f) Itaque Tacitus non in Germania collocat Heluetios, sed quia proxime ad Germaniam accedebant, iccirco eos ante Boios reliquosque incolas Germaniae ponit. Exemplo rem illustrabo. Si quis Germanus hodie nationes Gallicas recte persequi vellet; tum sine dubio vicinorum confinia primum demonstraret. Igitur, si ex Heluetia in Galliam ingressus esset, primum Geneuensium fines, vrbi in figuram literae o circumductos, explicaret; tum Bressiacis suos poneret terminos; post ad Delphinatum et Prouinciam pergeret, ac reliqua. Sed ex hac Geneuensium commemoratione illud effici conflarique non posset, Geneuenses etiam Galliae finibus contineri. Contrarium enim ex infinitis horum temporum scriptoribus eluceret. Quare hoc vnum relinqueretur, vt in eam veniremus opinionem, Ger-

e) *CAESAR VI. Bell. Gall. c. 24.*

f) *STRABO passim. vid. libr. VII. p. 448. 449.*

Germanum istum iccirco tantum Geneuenses praemisisse Bressiacis, vt appareret, vnde primordia cepisset narrationis suae. Sculptores quidem insectatur nemo, qui Germanos Polonis, Hungaris, Italis, Gallis et Belgis circumsepiunt. Nec enim curiosis lectoribus ex ea re confusionis periculum impendet, nec aliter Germanorum fines aut caelo rectius fingi aut mente depingi possunt. Cur igitur Geographum nostrum oneremus conuiciis, quod in enumerandis Germanorum gentibus a Boiorum terris exorsurus, primum Heluetiorum finitimorum terminos designet, deinde Germanos ipsos persequatur.

Haecenus igitur peruenimus, vt ex *TACITO* et *CAESARE* fines Heluetiorum Boiorumque ad Aenum flumen coniungere-
mus, idque vna literula, ex corruptis Taciti verbis detracta, perfecimus. Iam ex *STRABONE* quoque terminos Boiorum et Heluetiorum coarctabimus. Is nobis haec verba perlustranda reliquit. g) *Alpium partes, quae post Salassos ortum spectant, et in meridiem vertuntur, Rhaeti et Vindelici tenent, contermini Heluetiis atque Boiis, quorum campis imminet.* Haec verba quamuis nihil obscuritatis habeant, tamen a Geographis obscurantur, dum varie ad ipsorum optationes et praeiudicatas opiniones torquentur. Cluuerius enim h) et
I 5 affecta-

g) *Geograph. IV. p. 315.*

h) *Libr. II. Geogr. antiq. cap. 7. pag. 524.*

affectatores *i)* ea sic accipiunt, quasi vtrique, et Rhaeti et Vindelici, Heluetios confinio tetigerint; Vindelici autem soli ab ortu Boios, quorum campis imminerent. Sed, si quid ego video, simplicitas orationis Strabonianae non patitur illam disjunctionem; protendit enim ad Boiorum et Heluetiorum campos fines vtrorumque, et Rhaetorum et Vindelicorum. Huius igitur loci recens expositio, tanquam a Strabonis mente aliena, recte repudiatur *k)* Non licet autem cuiquam dubitare, quin Boiorum fines ad Rhaetos proferendi sint propius, cum Rhaetorum termini longius protendi nequeant; ut omnibus satis liquet eruditis. In hanc autem productionem finium Boicorum ne temere videar incidisse; demonstrabo viam, quae vel repugnantem huc abstrahat.

Nimirum si ego, ipsius Strabonis auctoritate, fines Boiorum usque ad lacum Brigantium prolataro: non licebit dubitare, quin Rhaetorum quoque fines ad Boios pertinuerint. STRABO igitur cum ad lacum Brigantium Rhaetos et Vindelicos collocasset, addit eis alios populos, et Alpes ipsas et Alpium confinia insidentes. *Rhenus, inquit, magnas in paludes magnumque lacum effunditur, quem Cereti et Vindologi attingunt, Alpinorum quidam*

i) Per postul. 2.

k) Legendum forte Rhaeti et Vindelici, sed verba Graeca etiam sunt deprauata. add. not. Casaubon.

dam et transalpinorum. l) Quinam autem Alpini et Transalpini huc referendi sint, si Boii et Helvetii non sint, equidem non video. Nam hic vetera monumenta nulli præterea genti vicinitatis jura tribuunt. Quid? quod in accolis Brigantini lacus nominatim Boios numerat STRABON). En eius verba: *Ceterum Tiberius a lacu* (in quem Rhenus infunditur et in quo insula refedit, ex qua velut arce Tiberius bello nauali vexaret Vindelicos) *unius diei progressus iter, Istri fontes intuitus est. Ejus lacus exiguam partem Rhaeti contingunt: maximam vero conjunctim et Helvetii et Vindelici, et Boiorum desertum, quod ad Pannoniam usque pertinet; Omnes, maxime vero Helvetii et Vindelici, tenent montanas planities. Quid clarius? quid testatius? quid luculentius, quam Boiorum fines lacum Acronium attigisse paulo ante Tiberii imperium?*

Sed vereor, ne propagatio haec terminorum Boicorum euertere videatur, quaecunque supra posuimus, fundamenta. Sic enim, vt Cluverius optat, Helvetii intra lacum Acronium comprimuntur, et Caesaris numeri passuum concident, quod vtrumque nostris istis praeceptis, quae supra constabiliuimus, inimicissimum et capitale est. Sed salua res est. Cohærent omnia, nisi temere diuellantur et inconsiderate. Nam Caesaris ætate Boii nondum

l) Libr. IV. Geogr. pag. 294.

m) Libr. VII. pag. 449.

dum attingebant lacum Brigantinum, sed cum ad Danubium et Albim, tum ad partem Aeniripae diffusi erant. Circumfluebant autem iuventute, ut in proximas eam terras dimitterent. Et quoniam eodem tempore Helvetii ex cauernis quasi et latebris suis erupturi erant, his eam tanquam sacrum ver adiungebant. Cumque tandem erupissent Helvetii, Boii ut eorum amici et finitimi statim succedebant in vacuas eorum possessiones, cis lacum iacentes. Qui tamen ipsi ultimo tempore, hoc est, paulo ante quam Augustus e vita decederet, a Dacis sunt extincti. In hanc sententiam, nisi fallor, omnia conspirant antiquitatis monumenta. Sed ex aduersariorum sententia nec cohaerentiae tantum elucet, nec elucere potest. Neque mirum. Tam enim ad sententiam nostram illustrandam apposita cum sint omnia; necesse est, ut ad dissentientium optata nihil sit alienius.

Ostendimus igitur, ut omnia dicta in vnam summam conferam, Boios Heluetiam confinibus attigisse; Hanc autem ad Aenum usque flumen protractam fuisse. Apparet igitur, spatium illud, quod Rhenum et Aenum intercedit, facile explere septuaginta passuum milia, quae Caesar reliquo numero addidit, Cluuerius rescidit. Diluimus etiam argumenta, quae nostrae sententiae maculam videbantur inurere. Quamobrem Cluuerii fides minoris est momenti, quam Caesaris. Quem ipsum
qui-

quidem si omnia defecissent praesidia; tamen illorum temporum et occupationum ratio tueri debuisset, et ab obtreptione defendere. Occupationes enim tantae illum distinebant, ut nec opinanti possent errores obrepere: nam unius hominis mens non potest in omnia simul aeque intenta esse. Tempora vero tam erant inculta apud Heluetios, et ab humanitate litterarum aliena, ut Caesar passuum numerum sine dubio ex itinerum tantum ratione collegerit, non ex dimensionibus Geometrarum. Non igitur, si maxime Caesar a via aberrasset, cuiquam mirum videri debuisset, Caesaris et Cluverii rationes inter se discrepare. Alter enim Geometricas sequutus esset, alter populares numerandi rationes. Quemadmodum autem apud nos Coburgo Ienam exeuntes LVI millia passuum numerant, Geographi multo pauciora; Propterea quod alteri ambagum quoque rationem ducunt, alteri ambages praescindunt: ita Caesar, etiamsi a veritate recessisset, tamen inertiae pigritiaeque culpa vacaret, quod ex itinerum ratione numerum passuum accuratius inire non potuerit. Ipse Strabo nonnunquam ex Geographorum doctrina, nonnunquam ex itinerum ratione distantiam locorum metitur. *Inter Rhenum et Albim, inquit, tria stadiorum millia intercedunt, si quis recta possit uti via. Nunc autem paludum silvarumque ambages longioris viae necessitatem imponunt n).* Alibi, *Dicitur Abydus, inquit, ab Aesepo*

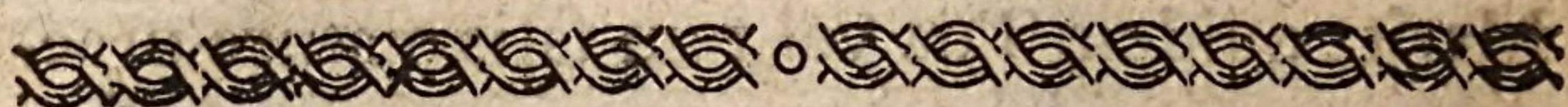
n) Strabo VII. p. 448.

Aesepo septingenta stadia recessisse; rectum autem cursum tenentes in nauigando pauciora numerare o). Sed, ut ostendimus, excusationem Caesaris ratiocinatio non desiderat, quod quidem ad longitudinem agri Heluetii pertinet. De latitudine vero, quam itidem graues adhuc difficultates circumstant, erit alibi differendi locus.

Exposui igitur, VIR PERILLVSTRIS, coniecturas meas de locis quibusdam veterum scriptorum intelligendis corrigendisque, de quibus Tu pro singulari Tua et pene interminata vetustatis scientia omnium accuratissime sentire potes id, quod sentire veritas postulat. Mihi quidem in iis non fuco illitus, sed sanguine diffusus veritatis color inesse videtur: sed Tu, VIR EXCELLENTISSIME, veritatem, si qua inest, multo magis exploratam habebis et perspectam. Illud quidem video, quod, si haec sententia mea TIBI albam videatur mereri calculum, eo quoque nomine gauisurus sim, quod officii conscientiam, quae me adhuc inquietum habuit, tranquillasse videbor. Etenim operi, quod me suscepisse dudum TIBI significauī, consilia Tua tantam lucem attulerunt, ut nihil ialubrius, nihil opportunius suaderi potuisse existimem. Gratias igitur TIBI iamdiu persoluedas putauī, sed grauissima negotia Tua et studia inanibus literis interpellare nefas duxi.

Me-

Merita quidem Tua vel tum satis mature praedicatum iri videbantur, cum iam ipse conspectus docere posset, satisne consiliis Tuis diligentia mea responderet: sed properare iubebat eorum exemplum, qui suis inuentis nec iudicem acriorem, nec patronum meliorem dispicere potuerant. Iis autem ego quamuis praeter conatum nulla forte re alia conferri queam, tamen ne sic quidem facti mei mihi non constabit ratio. Nam nec e longinquo sequi magna et praeclara exempla ineptum videri potest et temerarium. TE rogo obseruantissime, vt gratiam Tuam erga tenuissima studia mea in reliquum quoque tempus propages. Tua namque beneuolentia si proposita fuerit conanti, ad maiora eniti non cessabo. Vale.



V.

IO. CONR. SCHWARZII

ELOQV. AC GRAECAE L.P.P.O.

IVDICIVM DE RECONDITA THEOLOGIA EPICVRI

A. c1010 cc xviii

RESP.

NICOL. STOESSEL COB.

ET

TOB. MARTINI COB.

Lector Beneuole!

Dolendum est, ea nostrum oppidum infelicitate fuisse, vt intra breue tempus duos homines videret incolas valde prauos. Alter enim Atheorum insaniam contortulis quibusdam et spinosis conclusiunculis defendit, et ipsi tandem Deo horrendum in modum maledixit. Alter praecepta quaedam diulgauit ad insaniam Atheorum pertinentia, atque etiam atheos instrumenta Satanae esse, hoc est, faces veritatis, religionis, virtutis, fidei, iurisiurandi, pietatis, salutis denique publicae fidenter

ter et palam negavit, ipsa impunitate ferox et superbus. Mihi igitur faciendum putavi, quod boni civis officium postulat. Dum igitur philosophorum veterum, quorum auctoritas ab atheis tantopere ostentatur, praeceptiones intueor: incido in Epicureas quoque a multis studiose infamatas. Quanquam enim Epicurus caeteris in rebus iam dudum acerrimos reperit defensores, ut cum veritas, tum perspicacissimi hominis nobilitas merebatur: a) vix tamen vnum inveni, qui theologiam clarissimi viri satis expenderit. Adhuc igitur de ea sic comparatum est, ut non satis constet, utrum anteponenda sit praeceptis reliquorum philosophorum, an aequiparanda, an postponenda. Veritatem igitur ut exquiramus, agemus simpliciter, et, antequam procedamus longius, a te, Lector, pauca Geometrarum more postulabimus.

Vnum est, ut liceat verba et sententias Epicuri ita ponderare, ut non, quid adversarii ejus optarint, sed quid ipse docuerit, cognoscatur. Alterum, ut ex definitionibus Epicuri germanam Epicuri sententiam elici posse et debere concedas. Tertium est, ut liceat duas duorum philosophorum sententias pro iisdem habere, si ipsis vna eademque res ante oculos versa-

a) Vide Gassendi opera, Baelium in *Epicure* lit. L. pag. 1135. Omeisium in diss. de Epicuri summo bono, Rondelli vitam Epicuri, et alios.

versata fuisse reperiatur : pro diuersis, si discreparint.

Primum igitur videbimus, quid Epicuri iudices et hostes de diis Epicuri sentiant. Deinde, qua cogitatione diuinam naturam informarit Epicurus. Denique comparabimus Epicuri diuinam naturam cum Deo illo, quem Christiani philosophi cum primis probant, et, ut discrimen appareat, iudicium nostrum interponemus.

CAP. I.

Iudicia doctorum de diis Epicuri proponit.

I. Cotta igitur, Pontifex Romanus et Academiae studiosus, quum aduersus Velleium disputat hominem Epicureae disciplinae peritissimum, *Video, inquit, nonnullis videri Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse Deos, re sustulisse.* Cic. de nat. Deor. l. c. 30. Quanquam autem Cotta mox talia subiicit, quae cum Epicurum, tum eius sectam hac suspicione liberent: tamen idem ad extremum autoritate Posidonii nimium moueri videtur. *Verius, inquit, est igitur illud mirum, quod familiaris omnium nostrum Posidonius disseruit, in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos Epicuro videri, quaeque is de diis immortalibus dixerit, inuidiae detestandae gratia dixisse.*

II. Seneca satis acerbe lib. IV. de benef. c. 19. *Tu denique, Epicure, deum inermem facis, omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, et ne cuiquam metuendus esset, proiecisti illum extra metam.* Add. lib. IV. c. 4-

III. Aelianus itidem morose lib. II. Hist. V. c. 31. p. 123. edit. Perizon. *Nemo e barbaris Deos impugnauit, nec de iis, sintne, an non sint; curent nos, nec ne, dubitauit. Nemo igitur nec Indus nec Celta nec Aegyptius in talem venit cogitationem, qualis aut Euemeris Messenii, aut Diogenis Phrygis, aut Hipponis, aut Diagorae, aut Sosiae, aut Epicuri fuit.*

IV. Neque Maximus Tyrius remissiore animo. Sic enim differt. XXIX. p. m. 310. τὰ δὲ ἐπικούρου τίνι μύθῳ εἰκάσω, τίς οὕτω ποιητῆς ἀργὸς καὶ ἐκλελυμένος καὶ θεῶν ἀπειρος; κ. τ. λ. *Sed quae Epicurus dicit, ad quam tandem fabulam comparem? Qui Poëta tam otiosus, et dissolutus et deorum ignarus? Immortale nec habet negotia nec aliis faceffit. Quid tandem huic fabulae simile reperiam? Quemadmodum Iouem confingam? quas ei occupationes, quae consilia, quas voluptates assignem?*

V. Sextus Empiricus aduers. Math. p. m. 319. edit. Steph. parum item liberaliter: καὶ ἐπικούρος δὲ κατ' ἐνίους, ὡς μὲν πρὸς τὰς πολλὰς ἀπολείπει θεόν, ὡς δὲ πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, οὐδαμῶς. *Epicurus autem secundum non-*

nullos, quod ad vulgus attinet, relinquit deum: quantum vero ad naturam veram, tollit.

VI. Praeterea Lucianus persaepe satis ini-
que. Quod Icaromenippus p. 210. et Bis ac-
cusatus p. 213. ac 227. condocerent.

VII. Poteram scriptoribus hisce Plutarchum
interponere: Sed quia plerisque animus eius
nimia in Epicurum malevolentia suffusus fuisse
videtur, hominem praetermittendum putavi.
Vid. Gassend. in vit. Epicuri lib. III. c. 7. pag.
67. seqq.

VIII. Neque vero primi Christianorum do-
ctores dissident. Iustinus Martyr cohortatione
ad Graecos p. m. 5. *Επίκουρος ἀρχὰς τῶν ὄν-
των σώματα λόγῳ θεωρητὰ εἶναι λέγει, ἀμέτοχα
κενῶ, ἀγέννητα, ἀφθάρτα, οὔτε θραυσθῆναι δυνά-
μενα, οὔτε διάπλασιν ἐκ τῶν μερῶν λαβεῖν, οὔτε
ἀλλοιωθῆναι· δια τῆτο καὶ λόγῳ θεωρητὰ.* *Epi-
curus principia rerum corpora ratione videnda
esse dicit, vacui expertia nec nata unquam nec
interitura, nec aut diffringenda, aut figura cer-
ta induenda aut immutanda, et propterea menti
soli conspicua.*

IX. Clemens Alexandrinus Strom. lib. V.
p. 591. a Iustino nihil discrepat. *Καὶ μὲν Επὶ-
κέρῳ μὲν ἢ τῇ αὐτομάτῃ παρείσδυσις, ὃ παρακολῶ-
θήσαντι τῷ ῥητῷ. κ. τ. λ.* *Et Epicurus quidem
spontaneam induxit creationem ideo, quod non
sequebatur sententiam illam. Hinc vanitas illa
summa*

summa nata est et undique elucet. Add. lib. eundem p. 604. Huic Epiphanium adiungere nolo, quamvis itidem lib. I. Haeres. 8. p. 14. 15. de Epicuro non magnifice sentiat. Nam parum eius iudicio fere tribuunt eruditi.

X. Ab hoc ne latum quidem vnguem discedit Lactantius Divin. Instit. lib. III. c. 17. et de ira D. c. 4. Quos locos exscribere non licet, propterea quod verbosiores sunt. Nos enim breuitati studemus.

XI. Subiiciemus huic Eusebium, qui mentem Epicuri in Praepar. Euang. lib. I. c. 8. p. m. 24. sic exponit: τὸ πᾶν αἰεὶ τοιοῦτον ἦν καὶ ἔσται τοιοῦτον. κ. τ. λ. *Hoc uniuersum semper tale fuit et erit. Neque noui quicquam perficietur in uniuerso, quum iam infinitum tempus defluxerit. Uniuersum corpus est, neque modo immutabile, sed etiam infinitum. *)*

XII. Augustinus tom. I. epist. 56. p. 261. cum Epicureis et Stoicis sic expostulat: *In naturalibus quaestionibus si isti dicerent effectricem omnium naturarum esse incorpoream sapientiam, illi autem a corpore usquam (male nusquam) discederent, quum alii atomis, alii quatuor elementis - - principia rerum darent: quis non videret, stultorum abundantia corpori dedita (male abundantiam corpori deditam) quum incorpoream potentiam conditricem rerum*

K 3

rerum

*) Athanasius de incarnat. Verbi Dei p. 38. οἱ μὲν γὰρ αὐτομάτως καὶ ὡς ἔτυχεν τὰ πάντα γεγεννηθῆναι λέγουσιν· ὡς οἱ ἐπικερεῖοι, οἱ καὶ τὴν τῶν ὄλων πρόνοιαν κατ' ἐαυτῶν δοκ εἶναι μυθολογεῖν.

rerum nequaquam valeret intueri, in quorum potius suffragium raperetur?

XIII. Tristem sententiam fert Isidorus etiam Pelusiota Epist. 460. *Επίκουρος μὲν ὁ ποιμὴν τῆς ἀγέλης σου αὐτοσχεδίως πάντα γεγενηῶν καὶ μετὰ τὰυτα ὡς οὐχ ὑπάρξαντα ἔσεσθαι, ἀσεβῶς ἀπεφώνηατο. Epicurus gregis tui pastor temere omnia extitisse, et posthac tanquam non fuissent, fore, impie asseueravit.*

XIV. Suidam addere antiquioribus poteram: sed modus praeoptandus est. Satis enim habeo, vel hos maxima ex parte summae P. Gassendi diligentiae adjecisse. Vid. Animadv. eius ad Epicuri Physiolog. tom. I. p. 381. 382. 383. et Philosoph. Moral. tom. II. p. 37. Neque ego vnquam autoritatum vllam vim esse putavi in huiusmodi rebus.

XV. Et quoniam recentiores fere antiquiorum insistant vestigiis: causae nihil est, cur noui quicquam expectes. Samuel igitur Parkerus quum in Disp. de Deo I. sect. 12. p. 30. Epicurum acriter insectatus esset: mox f. 15. pag. 40. pergit: *Duobus, quae superius dicta sunt, capitibus iam probare aggredimur: In primis eum nullos agnouisse Deos nullumque deorum cultum. etc.*

XVI. Consimilia Marcus Meibomius adscribit ad Laërtii X. seg. 139. not. 185. *Impius fuit Epicurus, quod hominis desideria, quietem et indo-*

indolentiam, Deo tribuere ausus sit, humanarum rerum cura omissa.

XVII. Theophilus Galeus Philosoph. General. Part. alter. lib. I. c. 5. p. 751. Epicurum haud dubitanter Atheum vocat. Eundem magni athei nomine insignit R. Cudworth, vti ex Clerici Biblioth. Select. tom. I. p. 87. intelligo, et tom. II. p. 14 - 19. Jenkini Thomasia opinio ex eius historia atheismi liquet. Vid. cap. VI. §. 4 - 8. p. 108. seqq. Multo quidem vehementiori et acriori sermone utitur, quam Stanleius, cuius cum reliquis scriptoribus itidem congruit iudicium. Magis quidem ad colligendum, quam ad iudicandum idoneus fuisse videtur. Vid. Eius Histor. Philos. libr. XII. p. II. c. 3. p. 993. Agmen claudat Kuhnus in obseruat. ad Laërt. X. f. 139.

XVIII. Sed hi forsitan exigui sunt iudicii homines. Quid igitur Petrus Baelius, is, qui philosophorum et historiam curiose persecutus esse, et praecepta libere ac humaniter ponderasse putatur? Quaeris etiam? Grauitur in Epicuri sententiam de diis inuehitur, quamvis summum eius bonum et alia quaedam praecepta collaudet eximie, a multis itidem insigniter vituperata. Sic enim scribit: *Ce qu' il enseigne sur la nature des Dieux, est très impie.* In commentariis addit: *La seule preuve du texte de cette remarque est, qu' Epicure reduisoit la nature divine à l' inaction: Il lui ôtoit le*

gouvernement du monde: il ne la reconnoissoit point pour la cause de cet univers. C'est une énorme impiété. Vide Baelii Diction. Crit. et Hist. p. 1132. 1133. not. E. Adde p. 1136.

XIX. Tanta haec tot scriptorum consensio, subringente Perizonio in commentario ad Aeliani Historiam Variam p. 125. n. 4. satis ostendit, nec veteres multum Epicuri tribuisse opinioni de Deo, nec recentiores scriptores. Quocirca desperanda pene videtur defensio hominis: quum praesertim acerrimus eius defensor P. Gassendus ipse cum spe defensionis animum propugnandi abiecerit. Vide eius Animadv. ad Physiol. Epicuri tom. I. p. 364-387. et vitam Epicuri lib. III. c. 3. et 4. Sed tamen in Animadv. ad Moral. Phil. tom. II. p. 37. aliqua probat, quae ad *περάληψιν* pertinent.

XX. At enim quia Jacobus Rondellus in vita Epicuri p. 20 - 96. cum Epicuri defensoribus consilia consociat, is potissimum in causa est, cur causam a reliquis exagitatam minus suspectam habeamus, aut saltem habere debeamus. Sed is quidem in vita Epicuri gallice scripta Epicuro parum affert auxilii: verum in latino libello melioribus opinionem eius rationibus firmat, Nos autem nunc hoc agimus, ut plures rationes et partim meliores afferamus, quam quae Rondello venerunt in mentem.

XXI. Quodsi iam exquiramus causas, quam obrem Epicuri theologia tam male audiat et a
tam

tam multis identidem infametur: reperiemus, multas esse. Primum enim philosophi veteres sectae quisque suae consuetudine et amore caecati florentissimum Epicuri hortum infamare laborarunt. Horum deinde quasi dictata quaedam decantare coeperunt plerique omnes posterioribus. Ita enim nec ingenium periclitandum est, et multis laboribus occurritur, quibus solertiores fere sunt exerciti. Multis etiam ingenium defuit, quod ad perspicienda hominis infantissimi, saltem negligentius scribentis, verba necessarium est. Aliis, quamuis nullius sectae legibus astricti essent, detrahendi tamen et disputandi facultas qualiscunque placuit. Rursus alii, quo exemplis veterum, et praesertim autoritate celebrium philosophorum, impietatem et insaniam suam facilius vel excusarent, vel ornarent, vel protegerent, aduersarios suos in errore versari facile vel passi sunt vel etiam voluerunt. Quidam fortassis alias causas habuerunt, ut inueterata opinio aetatem ferret. Omnium vero opinio satis confirmari potuit partim moribus quorundam Epicuri discipulorum, partim inscientia praeceptorum doctoris huius, partim *reliquarum* praeceptionum eius suspectis vocabulis, et similibus rebus. Hae fere sunt causae, quae sententiam Epicuri de diis infamarint.

CAP. II.

De naturae diuinæ definitione Epicurea.

Nos vero quasi non despondeamus animum, tribus definitionibus, quae nunquam fallere putantur, si modo sine praeiudicatis opinionibus tractentur, sententiam Epicuri proponemus.

SECTIO I.

I. Vna igitur definitio est, Deum esse ζῶον αἰσθητόν καὶ μακάριον, *animal ab interitu immune et beatum*. Proponit hanc definitionem Epicurus ipse in epistola ad Menœceum libr. X. Laertii segm. 123. Idem eidem in breuibus ac maxime ratis sententiis suis principem assignat locum. Vid. Diogenes lib. X. f. 139.

II. Ex Epicuri libris repetiit eam Cicero, qui lib. II. de fin. c. 27. ita scribit: *Quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus, beatum et aeternum?* Add. lib. I. de nat. Deor. c. 17. et lib. I. c. 24.

III. Ciceroni assentiuntur reliqui scriptores cum veteres tum recentiores. Verum in singulis definitionis illius verbis intelligendis haudquaquam concordant. Quamobrem, ut, quid veritati consentaneum sit, emergat: quaedam quasi necessitas requirit, ut verba singula perpendamus.

IV. Primum igitur Deus ab Epicuro ζῶον appellari potuit commode et scienter. Quum enim ζῶον sit *animans seu natura vita praedita b)*: infensibilis Deo foret, qui a Deo vitam abiudicare auderet. In scripturis quidem sacris saepe vna vitae proprietate fecernitur Deus a diis fictis et commentitiis. Vide praeter ea, quae B. Baierus in Theolog. Posit. collegit, Rom. IX. 26. I. Tim. VI, 17. Ebr. XII, 22. et alia alibi.

V. Deinde *beatum* esse deum, magno quidem consensu omnes statuerunt philosophi, sed alii alia in re vitam beatam posuerunt. Nobilissimi quique cum Epicuro concordant, qui
beatum

b) Sextus Empiricus adv. Mathem. p. 333. seqq. et Strabo quoque Deum ζῶον vocavit lib. XVII. p. m. 1164 Male autem in indice annotatum est: *deos animalia impie vocans Strabo*. Male etiam Gassendus hoc verbum reprehendit in Animadv. de morali philosoph. Epicuri tom. II. p. 36. edit. Lugd. Inepte item eadem ex ignoratione commentatur aliqua ad Ratam sententiam XXXV, tom. II. Animadv. pag. 301. col. 1. Neque enim ζῶα ἄλογα dicere potuisset Clemens Alexandrinus in Strom. si ζῶον per se *brutum* significaret. Quid multa? Latinum *animal* itidem late patet. Vid. Cic. de nat. Deor. l. c. II. *)

*) Apud Platonem Euthydem. p. 227. ὁμολογίῃς γὰρ ὅσα ψυχὴν ἔχει, ζῶα εἶναι. imo l. X. de leg. p. 670. C. de animis (ψυχαῖς) loquens εἴτε, inquit, ἐν σώμασιν ἐνέσται, ζῶα ὄντα, κοσμοῖσι πάντα ἐνέκοντα *sive in corporibus insitae, animalia quum sint, coelum ornant omne*. Id. Plato Epinomid. p. 699. A. τίς ἐπιστήμη μὴ παραγενομένη ἀνοητότατον ἄν καὶ ἀφρονέστατον παρέσχοι τὸ ζῶον τὸ τῶν ἀνθρώπων. *Quae scientia si absit, stultissimum et desipientissimum reddat hominem.*

beatum vocat eum, cuius vita, sapientia re-
ctrice, omni bonorum virtutisque genere ex-
pletur. Et haec est vita illa voluptaria, quam
Epicurus commendavit. Sed ne quis forte
propter calumnias philosophorum vel inui-
dentium vel imprudentium suspicetur, longe
aliter sentire Epicurum: primum Epicuream
diuinae beatitudinis formam ex ipsa Epicuri
descriptione vna cum confectariis exquiremus,
tum eam hostium eius confessione et testimo-
nio munemus.

VI. Epicurus igitur per vitam *voluptariam*
intelligit incorruptum naturae cuiusque rei
statum. Sic enim apud Laertium lib. X. f.
131. 132. differit. *Quum igitur voluptatem*
dicimus finem bonorum esse, non ganeorum vo-
luptates nec iucundam sensuum titillationem dici-
mus, ut quidam ignari et discordantes, aut male
accipientes existimant, sed indolentiam corporis
cum animi tranquillitate coniunctam. Non enim
potus et comessationes, nec usus puerorum et fe-
minarum, neque piscium aliarumque rerum,
quas sumtuosa fert mensa, vitam iucundam pa-
rit, sed sobria ratio, quae et causas peruestigat
omnis appetitionis ac fugæ, et opiniones exter-
minat animorum fere perturbatrices maximas.
Horum autem omnium princeps ac summum
bonum est prudentia. Quamobrem etiam philo-
sophiae praecipuum ornamentum est prudentia,
ex qua reliquae virtutes omnes nascuntur, quippe
quae docent, iucunde vivere non licere, nisi pro-
uide,

uide, honeste et iuste viuatur, neque prouide et bene et iuste, nisi iucunde. Nam virtutes natura sunt coniunctissimae cum iucunda vita, neque vita iucunda ab istis diuelli potest. Cum hac Epicuri sententia consentanea est oratio M. Tullii lib. I. de finib. c. 7. Multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo (Epicuro) recta et honesta quae sint, ea facere ipsa per se laetitiam, id est, voluptatem. Adde cap. 9. 10. 11. 18. et libr. II. c. 3. 4. 10. 15. 16. V. 9. 25. 31. Idem Cicero Tusculan. lib. III. c. 25. Negat, inquit, Epicurus iucunde posse viui, nisi cum virtute viuatur. Reliqua vero, quae Zeno apud Ciceronem Tusc. Quaest. III, 17. ad beatam hominis vitam requisuisse dicitur, a beata vita Deorum seiungenda esse, satis per se apertum est, et ex iis, quae deinceps dicemus, magis liquebit; quamquam iam nunc repraesentare possimus aliqua. Cicero enim in persona Velleii lib. I. de nat. Deor. c. 18. Deos, inquit, beatissimos esse constat. Beatus autem esse sine virtute nemo potest, nec virtus sine ratione constare. Adde cap. 19. Laert. X. f. 121.

VII. Denique omnem a Deo corruptionem et interitum remouet Epicurus *). Rectissime.

*) Declarat autem Dei immunitas a corruptione naturam sempiternam. Etenim Velleius ap. Cic. I. Nat. D. c. 8. irridet Platonem, quod qui non modo natum mundum introduxerit, sed etiam manu pene factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc (ita pergit Velleius,) censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, id est, naturae rationem, qui quicquam, quod ortum sit, putet aeternum esse posse? quae est enim

me. Neque enim beatus videri vlllo pacto queat, qui naturam habeat aliquando dissoluendam et exitio obnoxiam. Precaria saltem et terminis nimium angustis circumscripta felicitas est naturae eius, quae aliunde ducat originem. Quicquid enim dissi-ci et perire potest, ei vita non est propria et necessaria. Vidit hoc Epicurus praeclare. Quamobrem quanquam in atomis et vacuo principia huius rerum vniuersitatis posuisset: diuinam tamen naturam nominatim ex atomorum concretione exemit. Non possum lectorem ad locupletiores testem allegare, quam ad Ciceronem, hominem Epicuro vehementer offensum. Scribit enim lib. I. de natura D. c. 25. haud dissimulanter: *Idem facit Epicurus in natura Deorum, dum indiuiduorum corporum concretionem fugit, ne interitus et dissipatio consequatur: negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus, nec sanguinem, sed tanquam sanguinem.* Adi etiam Baelium in *Epicure* p. 1133. lit. E. Et quoniam nec felicitas nec natura Dei corrumpi potest: perspicuum est, ea, quae in hominem cadere possunt et solent, mala, remouenda esse a diuina natura. Ita ergo satisfecimus pollicitationi nostrae. Praeterea vero illud praesertim in aeternitate hac Dei memineris velim, quod quum et Epicurus ipse et discipuli eius diserte profiteantur, mundum ori-

enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, nihil sit extremum? Idem l. I. Nat. D. c. 10. Sed nos nisi Deum sempiternum intelligere qui possumus?

originem aliunde duxisse: non possit quisquam autor mundi ex Epicuri sententia statui, nisi deus. Nam primum ex nihilo aliquid fieri posse, negat. Laert. X. f. 38. Deinde nihil rerum mundanarum eam firmitatem habere, quam aeternitas postulet, Lucretius ipse libr. I. v. 488. seq. docet, et tamen naturae cuiusdam aeternae necessitatem agnoscit et inculcat. Hanc autem, nisi in aeterno deo, frustra quaerimus, quum res ex atomis concretae insigne illud aeternitatis non habeant ne ex ipsius quidem Epicuri praeceptis. Denique etsi nonnumquam hoc vniuersum etiam aeternum appellare videtur: tamen apertum est, id propter Deum, non propter mundum aeternum appellari, neque originem mundi negari, sed perpetuitatem vnus eiusdemque conditionis ac naturae significari. Vid. Laert. X. f. 39. 41. 88. Lucret. VI. v. 42.

VIII. Jam circumspicienda sunt consuetudina, quae ex hac definitione circumspicte et simpliciter Epicurus, vt cum philosophum tum virum bonum decet; reliqui vero disputatores satis insidiosae deducunt.

IX. Epicurus iccirco, quod beatus et aeternus esset Deus, negabat *aut ipsum quicquam negotii habere, aut cuiquam faceffere, et iccirco nec ira nec gratia moueri. Etenim haec talia infirmitati inesse.* Laert. X. l. 139. adde seg. 78. Nolim hic multitudinem consuetari philosophorum, qui eandem hanc sententiam tribue-

buerunt Epicuro. Liberavit nos hac cura Menagius in commentariis ad locum citatum, et Gassendus Animadv. ad Moral. Phil. Epic. tom. II. p. 271.

X. Tantum igitur consequentias, quas philosophi cupide hinc ducebant, intuebimur. Si scilicet criminabantur, Epicurum providentiam diuinam tollere c). Graue crimen profecto, et si modo ex inuidia inscitiaeque profectum non sit, satis aptum ad infamandum Epicuri nomen. Prouocant ad autoritatem ipsius Epicuri apud Laertium X. f. 77. *Neque enim occupationes et curae et irae et studia concordant cum beatitudine, sed cum infirmitate, cum timore, cum desiderio alieni auxilii.*

XI. Non possum hoc loco nec debeo conflictum defugere. Dico igitur, candorem me in Epicuri aduersariis desiderare. Neque enim a reliquo sermonis corpore ita pars quaedam rescindenda est, ut neruorum vestigia simul deleantur. Paulo enim antea scripserat Epicurus. *Motus et conuersio et defectio et ortus et occasus et his consimilia nec imperante nec administro ullo fieri existimanda sunt, qui simul omnem beatitudinem teneat et perpetuitatem.* Laert. X. f. 76. ac X. f. 97. et 104. . Add. Lucret. lib. I, 127-130. et V. 1180-1239. Rondellus vit. Epic. p. 57. Hic quamuis quis indoctus

c) Vid. Lactant. div. instit. I. c. 2. If. Casaubonus ad Laërt. X. f. 139. P. Gassendus ad Philos. Epic. tom. I. pag. 374, seqq.

doctus sit et invidia flagret: tamen per se facile intelligat, ab Epicuro tantum vulgi opiniones *) reprimi et explodi. Nam quum vulgus solis currui imponeret aurigam Apollinem, quum singulis stellis singulos, vel etiam plures deos assignaret, d) quum Dianae defectionibus succurrere se posse putaret tubarum tympanorumque sonitu, e) quum, ne singula persequi necesse sit, fines actionis humanae ab interminata Dei potentia, quae nullo plane negotio vna voluntatis vi et creare omnia et regere et perdere valet, haudquaquam secerneret; sapientis erat profecto, commentis eius generis refragari. Ergo interjectis iis, quae modo protuli, verbis, continuo pergit: *Neque rursus oportet existimare, naturas quasdam igneas inter se conuersas, si quidem beatae forent, consulto ita moueri, f) sed omnem potius dignitatem tueri, g) ut ideis talibus nomina sua omnino*

*) Et Stoicorum, qui stellas deos esse putabant. Cic. nat. D. II. c. 31.

d) Vide notas nostras ad Germanici Phaenom. Arat. v. 64 et 216.

e) Vid. Tacit. Annal. lib. I. cap. 28. f. 2, 3.

f) Vt v. g. Saturnus et Mars et reliqui Planetæ inter se congregiantur ac rursus discedant.

g) Haec verba ad verum Epicuri deum referenda. Neque Rondellus hic satis rem explicat, quamuis sibi explicare videatur. Vid. vita Epic. p. 29. Nam sententia Epicuri est, Deos non ita concurrere, ut stellas: sed beatitate sic frui, ut discursatione opus non sit.

omnino respondeant: si quidem nihil ex ipsis appareat, quod dignitatem illam refellat. Hoc nisi teneatur: pugna ista maxime perturbabit animos h). Quamobrem ita nos sentire oportet, congressiones istas et circuitum, quae inde a mundo condito semel susceperunt, ex intervallo necessitate quadam fieri. Vide etiam, quae Laertius seg. 78. 79. et 81. persequitur, et Cicero. de nat. Deor. l. c. 17. et praesertim 9. differit.

XII. Omnino igitur praeclare stetit Epicurus, et quo magis excutietur, eo minus reperietur improbus. Nam quis non videt, homini philosopho pugnandum fuisse cum sceleratissimis nugatoribus Astrologis, auspiciis, i) Poetis et ipso vulgo, k) ut tandem aliquando expugnaretur teterrimus error, qui tum omnium pene animos infederat, *) Deos inter se dissentire, Deos propter studiorum diversitatem alium falce, alium fulmine, alium fuste, alium facibus, alios aliis telis armatos discurrere, fugere et fugare, l) victimarum nido-

res,

h) Quum videlicet e. g. Mars impedit studia Iouis aut Veneris, etc.

i) Confer hanc in rem bellos Lucretii versus 380. et sequentes libri VI. Laërt. X. f. 115, 116.

k) Qui Iovem templa sua percutientem fulmine sibi ipsum irasci putaret. Lucr. VI, 416. add. Laërt. X. f. 118. 134. 143.

*) Deos abesse a locis quibusdam, vide memorabile exemplum in Cic. nat. D. II. c. 27.

l) Videantur Mythologi,

res, quibus alerentur, captare, *m*) flagitiis et sceleribus non minus praesidere, quam honestissimis quibusque factis: *n*) Deos denique acerbissimo flagrare odio erga homines eos, quos alii dii strenue tuerentur. Ovidius Trist. l. eleg. II.

*Saepe, premente Deo, fert Deus alter opem.
Mulciber in Troiam, pro Troia stabat Apollo.*

*Aequa Venus Teucris: Pallas iniqua fuit.
Oderat Aenean propior Saturnia Turno:*

Ille tamen Veneris numine tutus erat.

Haec talia igitur si concoquere potuisset Epicurus, indignus fuisset nomine hominis, nedum philosophi. Hanc quidem veram causam fuisse, cur Epicurus Deos ab administratione rerum humanarum remoueret, Lucretius etiam docet lib. I. v. 62-110. et II, 598. seqq. Sed eam ob causam veram providentiam et naturam vere diuinam tollere voluisse dici non potest. Nos enim Deos istos itidem tollimus omni autoritate spoliatos: neque tamen ideo aut Deum aut providentiam diffitemur. Omnino, ut ad Menæceum scripsit Epicurus apud Laërtium X. §. 123. *impius non est,*

L 2

est,

m) Lepidum caput in his exagitandis est Lucianus in Icaromenippo Tom. II. p. 207. et de Sacrific. tom. I. p. 361. seqq. et in Ioue Tragoed. p. 131.

n) Vide Lucian. in Prometheo, in colloquiis deorum Ovidium trist. lib. II, Mythologos.

est, qui multitudinis Deos tollit, sed qui multitudinis opinionem ad Deos transfert. Non enim praenotiones sunt, sed suspensiones falsae, quaecunque plebi de diis videntur. Inde enim Diis maximarum utilitatum gratiam aequè tribuunt improbi, ac detrimentorum culpam. Nam suis assueti virtutibus perpetuo recipiunt sibi simile, repellunt vero omne dissimile, ut alienum o). Add. Lucret. II, 651. seqq. et II. 1088. seqq.

XIII. Cum primis autem memorabile est, quod Epicurus saepissime dicit τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον, substantia beata et sempiterna. Quamquam enim interdum etiam p) numero plurali utatur; tamen facile apparet, vulgi eum abreptum esse sermone, quum longe aliter sentiret.

o) Lector etiam hic intelliget, me approbare non potuisse aut coniecturam M. Meibomii aut confirmationem Rondelli in vita Epicuri p. 25. Nam Critici certe hoc loco non est interponere duo verba καὶ ἀγαθοῖς, quum sententia verborum ex illa adiectione melior non fiat, nec cohaerentia stabiliatur. Ego igitur puto, me propius ad sententiam verborum et cohaerentiam accedere, si legam βλάβης αἰτίαι τοῖς κακοῖς ἐκ θεῶν ἐπάγονται καὶ ὠφελείας. Per ἀρετὰς autem intelligendae solertia et artes, quibus dii gentilium praestabant et excellebant. Nam Mercurii virtus erat furari, Cupidinis amoribus incendere, non secus ac Iustitiae defendere innocentiam et aequitatem.

p) Interdum enim singulari utitur. Laërt. X. f. 123. Sed hic numerus nihil magnopere probat. Vid. Baelius dans la Continuation des Pens. Div. tom. I. §. 26. p. 116. seqq. et §. 66. p. 331 seqq.

ret. Eius enim scribendi genus popolare fuisse nec vlla rhetorum arte perpolitum, multi testantur scriptores veteres. Cicero *Fin.* I. c. 5. et 7. Laertius X. s. 13. ex emendatione Menagii, Sextus Empiricus *advers. Mathemat.* lib. I. princip. Atque hoc quidem accurate hic tenendum est. Nam quoniam saepe incidunt tempora, quibus philosopho a vulgari sermone recedere non licet: mirandum non est, si qui fuerint, qui Epicurum talia loqui putarent, quae inter se pugnarent, quum reuera pugnent haudquaquam. Nam etsi alibi deorum humanam esse formam dictitat, alibi longe dissimilimam: tamen nihil esse videtur repugnantiae. Quum enim de diis popularibus loquitur, non fere potest aliam comminisci formam, nisi humanam. Fuerunt enim plerique gentium dii homines, vt Cicero ipse *q)*, et praestantissimi quique scriptores antiqui fatentur. *r)* Contra quum Epicurus de ea sermonem instituit natura diuina, quam ratio inuenit et sapientia: tum necessitas postulat, vt deflectat ab illa, quam vulgus terit, via. *s)* Quamobrem

L 3

Epi-

q) Lib. II. de nat. Decor. c. 24.

r) Pausanias *I.* c. 34. Strabo *lib. VII.* p. 456. 457. Arnobius *adv. Gent.* lib. III. p. 123. et V. p. 178. edit. Lugd. 1651. Theophilus *ad Autolyc.* lib. I. p. m. 75. A. Cyprian. *de idolor vanit.* princip. Adde reliquos scriptores ecclesiasticos.

s) Hoc discrimen si teneatur, intelligetur facillime, quod ne Gassendus quidem satis intellexit. Nam
Laër-

Epicurus malebat ille quidem formam diuinam a se non exquiri curiose, propterea quod ad colendam pietatem & fugiendam superstitionem nihil pertineret: Verum tamen quum vrgeretur a reliquis philosophis: solebat interdum aperire sententiam suam, vt curiositati etiam suae satisfaceret, neque veritati deesset. Sic enim Velleius apud Ciceronem lib. I. de nat. D. c. 17. *Si nihil aliud quaeremus, nisi vt deos pie coleremus, et vt superstitione liberaremur: satis erat dictum. Nam et praestans deorum natura hominum pietate coleretur - - et metus omnis a vi atque ira deorum pulsus esset. - - - Sed ad hanc confirmandam opinionem inquirat animus et formam et vitam et actionem mentis atque agitationem in Deo.* Mox autem cap. 18. interiecto sermone amplo de figura humana, satis prodit elegantiam sententiae suae de Deo. *Quoniam ratio, inquit, nusquam potest inesse, nisi in hominis figura, hominis esse specie Deos confitendum est. Nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus, nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. Haec quanquam et inuenta sunt acutius et dicta subtilius ab Epicuro, quam vt quiuvis ea possit agnoscere: tamen fretus*

Laërtii locum X. f. 139. ubi duplices dii Epicuri proponuntur, ita conscindit, ut germanae formae et coloris nihil relinquatur. Vide quae infra dicimus ad Ciceronis l. de nat. D. c. 19. ubi suspicio Rondelli de Pythagoreorum monadibus et quaternionibus refellitur, Kuhnii autem coniectura stabilitur.

tus intelligentia vestra differo brevius, quam causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas et penitus abditas non modo viderat animo, sed etiam sic tractat, ut doceat nos quasi manu, EAM ESSE VIM ET NATURAM DEORVM, ut primum NON SENSU, sed MENTE cernatur, NEC SOLIDITATE quadam AD NUMERVM,*) ut ea quae ille propter firmitatem steremnia appellat, sed IMAGINIBVS SIMILITVDINE et TRANSITIONE perceptis. Cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus indiuiduis existat et ad Deos affluat: tum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixamque nostram intelligentiam capere, quae sit et beata natura et aeterna. Summa vero vis infinitatis magna et diligentis contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est eam esse naturam, ut omnia omnibus, paria paribus respondeant. Hanc *ισονομίαν* appellat Epicurus, id est, aequabilem tributionem.**)

L 4

mor-

*) Hoc Cic. Nat. D. 1. c. 37. ita explicat: Sic enim dicebas, speciem Dei percipi cogitatione, non sensu: nec esse in ea ullam soliditatem: neque eandem ad numerum permanere (non permanere, quod nullam sententiam fundit et philosophiae Epicuri, qui Deo aeternitatem tribuit, repugnat) eamque eius esse visionem, ut similitudine et transitione cernatur.

**) Si dixeris per omnia et paria, itemque per mortalia et immortalia ipsa corpora mundi intelligi: tum quaeritur, quid horum mentio in sermone de Deo significet, quum Deus ex atomis et corpore non constet. II. negant Epicurei, mundum aeternum esse. Quid igitur sunt aeterna illa, quae
hic

mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: et si quae interimant, innumera-bilia sint, etiam ea, quae conseruent, infinita esse debere t).

XIV. Digna sunt hæc verba, quae diligen-tius a nobis perpendantur. Nam ex arte Cri-tica certi sumus, eam cuiusque scriptoris pro-priam esse sententiam, quae a communi suo-rum et superiorum temporum ratione rece-dit. Atqui hic talis est opinio, quam Epicu-rus cum nemine temporis sui scriptore com-munem habet. Quamobrem diligentius eam contemplabimur; quum praesertim Kuhnus ad Laert. X. §. 139. fateatur, se ignorare, quid Cicero sibi velit. Omnino quo magis verbo-rum illorum momenta examinauerimus, eo minus facultas nobis deerit muniendae viae maxi-

hic commemorantur? Lucret V. 92. seqq. III. Cic. nat. D. I. c. 39. *Confugis ad aequilibratam: Sic enim ἰσονομίαν, si placet, appellemus, et ais, quoniam sit natura mortalis, im-mortalem etiam esse oportere.* Adde antecedentia, ex quibus apparet, imagines infinitarum rerum e mundo profluentes dici mortales, fluxas, caducas: quae affluant ad Deum im-mortalem, sempiternum, et quia compositus ex atomis non est, numquam interiturum. IV. ex postremo hoc loco et tota disputatione Ciceronis patet, ita ratiocinatum esse Epi-curum: si infinitus est mundus, qui idem tamen fluxus et caducus est, infinitus multo magis est Deus immortalis et aeternus.

- *) Haec vltima verba si ex Epicuri disciplina vel scri-ptis expressa sunt, neque Epicurus omnino incon-sistans fuit, ita vt easdem res alias aeternas, alias mortales appellaret: ex infinitate effectuum infini-tatem causae collegisse videtur.

maximo et vulgo prorsus ignoto praecepto Epicuri.

XV. Primum enim illud sic satis est perspicuum, Epicurum maluisse supersedere deformatione et quasi repraesentatione deorum, uti iam praedictum est. Neque vlla species aut forma definitione Dei expressa est, aut exprimi potuit: *u)* sed simpliciter posuit Epicurus τὸ ἀφθαρτὸν καὶ μακάριον naturam sempiternam et beatam.

XVI. Deinde speciem Dei cum specie hominis congruere, docet Epicurus. Cur tandem hominis? *x)* Quia vult quasi manu docere. Manu autem docet is, qui ex sua quemque conscientia docet. Atqui omnium conscientia constricta tenetur vis quaedam rationis in figura hominis innexa quasi et infixa. Verum tamen ne de corporea quadam figura suspiceris, primo dicit, animum nostrum inquire formam et vitam et operationem ΜΕΝΤΙΣ in Deo. Tacet de corpore; tacet de operatione mentis in corpore. Tum funditus extirpat suspicionem de corpore. Negat enim, speciem diuinam corpus esse; contra, ne quis eam forte nihilum aut cassum quiddam atque inane putet, quasi corpus esse ait. Nam,

L 5

vt

u) Est enim Deus Epicuri incorporeus. Corporeae autem naturae figura propria est, incorporeae seu immaterialis naturae figura nulla est.

x) Adde Gassendi Anim. ad Epicuri moral. Phil. tom. II. p. 45. col. I.

vt infra demonstrabo, *y*) corpus dicebant veteres, quicquid verum quiddam esset et vspiam reperiretur, non modo mente confingeretur. Ipse quidem Cicero fatetur, Epicurum quasi corpus et quasi sanguinem de Deo dixisse, vt a natura diuina atomorum concretionem excluderet *z*). Si autem Deus ex atomis factus non est: corporeus non est. Nam atomi vulgo habentur causae efficientes corporum *a*). Natura autem corporis seu materiae expers quum a vulgo difficulter et vix ac ne vix quidem intelligatur: *b*) etiam hoc ipsum diserte monet Epicurus, et intelligentibus tantummodo proponi ait. Quid? quod addit, non sensu, sed mente cerni Deum. Num clarius potuit ex corporum numero et existimatione eximere Deum? *c*) Sola mente mens cernitur optime. Quid? quod solidum quiddam negat esse Deum. In corporibus enim soliditas potissimum animaduertitur. Quid? quod numero censi non vult Deum, vt corpora numerus definit et quasi circumscribit. Ex tot igitur argumentis satis perspicuum est, materiam

y) Cap. II. sect. III. §. 6. Adde Gassendum l. c. 47. 48.

z) Vide Cicer. de Nat. D. l. c. 25. Qua de re supra §. VII. egimus.

a) Vide sect. III.

b) Vid. Gassendum l. c. p. 47. col. 1.

c) Adde Gassendi animadv. ad Epicuri moral. Philosoph. tom. II. p. 44. col. 2.

teriam non esse Deum de sententia Epicureorum. Praeclare, inquam, solidum quidpiam et numerosum esse negatur Deus. Vidit scilicet Epicurus, mundum, quem aeternum non putat, *d)*, nusquam nec existere nec esse potuisse, si quidem infinita quaedam materia iam ante fuisset. Add. Lucret. I. 340. seqq. Materia enim quia materiae resistit, nec partibus suis occupatum iam locum occupare potest: recte vidit Epicurus, materiam esse a natura diuina alienissimam. Nam per soliditatem hoc loco materiam vnice intelligi, ex steremniis, quae mox memorat, liquido percipimus. Sunt enim Steremnia corpora imagines perpetuo profundentia. Neque numerum pertinere ad diuinam naturam, acutissime idem vidit Epicurus. In materia enim numerus partium specierumque potest annotari: in natura diuina non potest, quippe a materia diuersissima. Vidit hic iam aliquid, vt solet, Gassendus. Quamobrem apud Laertium X. s. 139. vult legi: *ὅτι κατ' ἀριθμὸν*, sed reliqua, quae mox addit, ob nimium studium immutandi nimis corrum-
pit. Hoc quidem certum est, locum illum Ciceroniano huic simillimum esse. Quare alter ex altero ita, vt ratio postulat, corrigendus. Postulat autem ratio, vt, quia corpora ex numerosis et compluribus particulis constant, hisque diuina natura diuersissima oppo-
nitur,

d) Vide infra cap. I. sect. II. §. 10. et 11. Gassendi
Physiolog. Epicuri tom. I. p. 340. seqq.

nitur, ab hac diuina natura numerum omnem abiudicemus. Ergo Laertius ex Cicerone, non Cicero ex Laertio corrigendus: cum praefertim res ipsa eo nos deducat, nec alio deflectere patiatur. Rondelli autem conjectura et aduersus Kuhnium disputatio pag. 44. 45. merito repudiatur. Nam etiamsi quis Epicurum Pythagorae monadem et quaternionem respexisse dicat: tamen nisi simul fateatur id, quod Kuhnus vult, incorporeum esse Deum numeris istis adumbratum, nunquam nobis Epicuri mentem respexisse videbitur.

XVII. Denique naturam diuinam ex imaginibus quibusdam percipi dicitur, hoc est, ex comparatione quadam et argumentatione a virtute ad firmitatem summam, a sapientia ad sapientiae exuperantiam, a diuturnitate ad aeternitatem, a simplici ad simplicissimum. Ergo ne mentem quidem ipsam hominis satis accommodatam esse putat, non dico, ad exprimendam, sed vix ad adumbrandam naturam diuinam. Alioquin imagines non requisisset similitudine et transitione percipiendas. Quae profecto scholasticorum via perfectionis est, qua etiam ipsi ad cognoscendum Deum peruenire contendebant. e) Dicam, quae sentio, distinctius. Valde admirari soleo, quod Epicurus tantam esse naturae diuinae praestantiam censet, ut modo ex perpetuis corporum principiis

e) Ineptis et contortulis ratiunculis refellere conantur quidam hanc viam.

cipiis et hisce quidem innumerabilibus aeternitas eius percipiatur. Nam ea re vincit multos eorum, qui hodie in philosophis nomen profitentur suum. Hodie enim multi sunt, qui ex vnica et saepe fluxa re Dei naturam contendunt probare, satis illi quidem itidem sapienter et recte, sed nec Epicurus tamen incircumspecte, qui ex ingenti rerum stabilium et immutabilium multitudine magis et verius cognosci putarit interminatam Dei vim et naturam. Admirandum existimo hoc etiam, quod ad demonstrandam Dei naturam rem subtilissimam delegit et simplicissimam aeternae naturae. Conuenienter profecto iis initiis, quae posuerat. Nam quum solidum corpus non agnosceret in Deo suo: recte ne ex solidis quidem rebus seu materia ad cognitionem eius peruenire vult discipulos suos. Ex similibus quidem similium naturam mente assequimur optime. Admirandum denique iudico, quod non per se naturam aeternam intelligi posse putet, sed per speciem quandam tantummodo. Nam etiam haec cogitatio non potest non summae Dei praestantiae honorifica esse. Sic enim nihil ei par, nihil ei vere simile esse docetur. Sic omnis omnino suspicio nostra de corporeo Epicuri Deo exolefcit. Atomos et Deum inter se opponi videmus. Atomorum subtilissimas quasi partes ad Deos affluere dum dicit: diuinam naturam aliquid veri esse dicit. Non igitur verbis modo relinquit Deum, re tollit: sed nobilita-

bilitatem eius tantam constituit, ut reliqui philosophi vix satis eam caperent. Nihil addo de beatitudinis diuinæ honestate, quippe quam ex cognitione summæ rerum admirabilitatis metitur. Quid enim admirabilius, quam contemplatio perpetuitatis illius imaginum e corporibus emanantium, neque tamen hæc vlla ex parte spoliantium? Vid. Gassendus Animadu. ad Epicuri Physiol. tom. I. p. 128. et seqq.

XVIII. Postremo duarum rerum inter se distinctarum putat infinitatem esse, alterius imbecillae et intereuntis, alterius sempiternae et conseruantis. Quae quidem sententia uti partim vera est et Epicuri schola dignissima: ita hominem eum fuisse satis declarat, si modo, quod vehementer dubito, satis fideliter Epicuri sententia exposita est. Nam τὸ πᾶν *uniuersum* hoc infinitum esse ait Epicurus: corpora infinita dicere nequit, si constanter loqui velit, ut ipse profitetur. Laërt. X. §. 42. Qua de re infra locus erit dicendi. Sed quid hoc rei est, quod orationi de natura deorum subiicit et arctissime connectit mentionem infiniti, et infiniti quidem conseruantis? Non potuit, nisi in infinito, Deum inuenire, et Deum quidem conseruantem. *) Est autem conseruare nihil aliud,

*) Hoc bene obseruandum et tenendum. Quod enim conseruatio ad eum pertineat, ipse indicat Cicero, quum aduersus Velleium l. I. nat. D. c. 39. ita disputat: Et quia sunt, quae interimant, sint, quae conseruent. Sint sane, sed ea conseruent, quae sunt. Deos istos esse non sentio.

aliud; nisi interitum arcere. Quicquid autem interitum a se ipsum non arcet, non est sempiternum. Nam sempiternum non potest intelligi sine virtute et potentia infinita. Id quod ipse profitetur Epicurus. Quicquid autem sempiternum non est, originem habet. Ergo mundus originem habet. Nam Deus et mundus hoc loco inter se opponuntur.

XIX. Est igitur Deus secundum Epicurum natura aeterna, per naturam suam sine rerum externarum accessione beatissima, nulla soliditate, hoc est, materia, nec vlllo numero metienda, autor et conseruatrix infinita innumerebilibium rerum sed vt corruptibilium, ita neutiquam sempiternarum, animo solo cognoscenda.

XX. Nondum dimittere possum te, beneuole Lector, qui orationem nostram adhuc humanitate et patientia tua subsecutus es. Neque enim vereor, ne abuti videar patientia tua. Etenim ipse intelligis, in causa tam graui recognoscenda breuiorem me viam non reperisse. Jam non tenebo te diutius, si perpenderis mecum, num is, qui caute circumuectus scopulos, ad quos plerique olim philosophi naufragium fecerunt, in eum portum peruenit, vbi pene omnia, quae ad Dei naturam noscitandam pertinent, ante oculos exposita sunt, in atheorum numerum referri queat? Nullum profecto in Epicuri definitione Dei voca-

vocabulum est, quod suspiciosum sit et in naturam Dei iniurium: omnia potius et esse Deum, et necessario esse, et bonis omnibus circumfluere docent. Si igitur verbis et opinionem eius substantia quaedam respondere potest et respondet: quid criminantur tandem philosophi? Si stoici et reliquae sectae Epicurum infestant et irriferunt, qui aut mundum aut animum mundi aut alia ingenii sui commenta Dei nomine honestant: annon, quaeso te, gloriosum erat Epicuro ab his talibus irrideri et infamari? Annon ineptum est, ex talium criminationibus de Epicuro iudicare? Horum quidem opinionem quum a veritate nimium distare vidisset Epicurus, et tam negotiosum, tam versatilem, tam mobilem Deum suum esse nollet: quid, quaeso te, peccavit? quid supplicii meritus est? Num quis nostrum quavis mola magis volubilem Deum agnoscit? Explicet hic sui quisque animi notiones, excutiat quamlibet acriter: nisi forte ipse quoque erret, volubilitatem illam et mobilitatem neutiquam Deo tribuerit. Omnino circumspecte hic versandum putem, ne turpiter labamur.

XXI. Mihi, quamvis alibi a Baelio dissideam et dissidendi aliis autor sim, tamen a Baelio ne latum quidem vnguem discedendum puto in exquirenda natura Dei. Is autem in continuatione meditationum de cometa tom. I. p. 335. sic scribit: *Quel est l'état de la question*

stion lors qu' on veut philosopher touchant l' unité de Dieu? C' est de savoir, s' il y a une intelligence parfaitement simple, totalement distinguée de la matière et de la forme du monde, et productrice de toutes choses. Si l' on affirme cela, l' on croit qu' il n' y a qu' un Dieu: mais si on ne l' affirme pas, on a beau siffler tous les Dieux du Paganisme, et temoigner de l' horreur pour la multitude des dieux, on en admettra réellement une infinité, soit que l' on dise, que le monde ou que l' ame du monde, ou que le soleil est Dieu, et qu' il n' y en a point d' autre: soit que l' on dise que toutes les creatures sont l' ouvrage d' un seul principe par voie d' emanation, ou par une action immanente. etc. Conferatur nunc Epicuri deus cum Baelianae definitionis conditionibus: iam summa sapientiae Epicureae lux nobis oborietur. Primum enim Epicurus simplicissimam Dei naturam intelligentiaque summa praeditam libentissime amplectitur. Nam, ut supra §. VII. sect. I. vidimus, Epicurus Deum ex atomis concretum abominatur, et ei tamen bonarum rerum intelligentiam et singularem ex intellectis fructum differte usquequaque tribuit. Deinde quum mundum omnem ex atomis concretum esse clamat, ab atomis autem diversissimum esse suum vult Deum: an magis Deum a contagione et consortio corporum et formae corporum removere potuit? Neque vero ut mens corpus nostrum, ita Deus Epicuri mundum animat et quasi informat. Nam si animaret et

M

infor-

informaret: non potuisset Epicuri Deus a Stoicis irrideri, quorum Deus ab anima mundi nihil differt. *f)* Tertia conditio superest, creatio huius vniuersi. Hoc caput est totius controuersiae. At hoc quidem ex ipsa hostium Epicuri confessione jam satis constat, *g)* et ex iis, quae deinceps dicemus, magis etiam constabit.

XXII. Haftenus ergo peruenimus, vt, quod omnis vetustas et pene proxima etiam tempora quasi per coniurationem quandam tradiderant, id falsum esse reperiamus, Epicurum e mundo sustulisse conseruatorem Deum et providentiam funditus extirpasse. Neque vero me praeterit, quid iam suspicandum sit nobis, ne forte praepropere iudicantes libenter falli videamur. Etenim nimis in procliui est, vt homo a secta Epicurea alienus affingat ei aliquid, quod nunquam ei in mentem venerit affirmare pro certo. Itaque Cicero fortasse conseruatorem illum, quum Epicureis ignotus esset, confinxit satis liberaliter de suo. Quocirca vt antea, quum verendum esset, ne de Epicuri sapientia detraherent aduersarii philosophi, ipsum Epicurum

f) Vid. Lipsii *manuduct. ad Physiol. Stoicam* diff. VII. et VIII. p. m. 14-20. Laert. VII. segm. 147. Adde commentarium Menagii p. 318. 319. vbi multa loca hoc idem significantia collecta sunt. Hisce adiicio ego lib. II. c. 8. M. Antonini de seipso. Iustinum Martiorem Apolog. I. p. 46. A. B. Athenagoram Apolog. pro Christ. p. 7. B.

g) §. 18.

curum audire maluimus: ita nunc, quum liberalem fauentemque habet aduersarium Epicurus, nolumus ei quicquam laudis ac sapientiae tribui praeter meritum praeterque proprium eius effatum. Verum omnino difficilis est inuentio consimilis loci. Quid enim usquam tale apud Laërtium, vnum omnium fidelissimum et diligentissimum eius philosophiae custodem? Quanquam quum antiquitas, et inprimis Cicero, Epicurum pene perpetuo infectetur, et de opinionibus eius potius detrahat, quam vt eis quicquam laudis affingat: liberalitas haec, et, vt rectius dicam, humanitas plane nobis suspecta esse non potest. Ille potius iniquus fuerit nimium, qui viro vni omnium quondam celebratissimo et honoratissimo laudem eripere conetur omnem. Cum praesertim tam paucae sint reliquiae decretorum eius, et initia, vnde Ciceronis haec verba ducta sunt, consecrariis hisce consentiant egregie. Iam igitur in summum discrimen adducta res est, et victoria, nisi felicissime pugnetur, desperanda.

SECTIO II.

De Infinito Epicuri.

Explicabimus autem victoriam, si aditum nobis patefecerimus ad noscitandam infiniti naturam. Si enim infinitum tale nouerat et tenebat Epicurus, cuius definitio in corpus nullum cadere possit: necesse est, vt, si ab eo mun-

us profectus esse dicatur, infinitum illud reuera sit Deus, quem rerum huius vniuersitatis autorem habent saniores philosophi. Primum igitur deducemus lectores in Laërtii quendam locum, qui sit illi, quem in Cicero-
ne demonstrauius, apprime similis. Tum ipsam ἀπείρου definitionem proponemus.

II. Laërtius igitur posteaquam lib. X. sect. 57. p. 626. demonstrarat, Epicurum ita, vt sana ratio dictitat, docuisse, corpus seu magnitudinem rerum naturalium certis quibusdam terminis circumscribi, segmento 50. pag. 627. memorabilem quandam eiusdem sententiam aperit, quae nos minime dubitare sinit, quin Epicurus Deum agnouerit, quamuis propter vulgi prauitatem sermonis et inuentae veritatis insolentiam Dei nomine vsus non sit. Verba Laërtii fuerunt adhuc plurimis mendis deformata, quamobrem mens Epicuri non satis perspicui potuit. Nos autem non dubitamus, quin, illis jam nitore pristino restitutis, veritatem teneamus. Ecce illa ex emendatione nostra :
Ούτε γὰρ σαφῶς, ἐπειδὴν ἀπαξ τις εἶπη, ὅτι ἀπείροι ὄγκοι ἐν τινι ὑπάρχουσιν, ἢ ὀπηλικοῖον, ἐστὶ νοῆσαι, πῶς τ' ἂν ἐτι πεπερασμένον τοῦτο εἴη τὸ μέγεθος· πηλικοί γὰρ τινές, δῆλον ὡς οὐκ ἀπείροί εἰσιν ὄγκοι καὶ οὗτοι, h) ἐξ ὧν ὀπηλικοί ἂν ποτε ᾧσιν,

b) Meibomii τοῦναντίον ineptum, nam nec sententiam fundit bellam, et nimis discedit ab vocabulo οὗτοι.

ὥσιν, ἀπειρον ἂν ἦν καὶ τὸ μέγεθος, ἄκρον τε ἔχον-
 γες τὸ ὑπὸ πεπερασμένου διαληπτόν. Ὁ ἰ) εἰ μὴ
 καὶ καθ' ἑαυτὸ θεωρητέον, ἔκ' ἔστι μὴ καὶ τὸ ἐξῆς
 τῶν τοιούτων k) νοεῖν, καὶ οὕτω κατὰ τὸ ἐξῆς εἰς τὸ
 ἐμπροσθεν βαδίζοντα, εἰς τὸ ἀπειρον ὑπάρχον καθ' α'
 τοιούτον (non ὑπάρχειν κατὰ τοιοῦτον) ἀφικνεῖσθαι
 τῇ ἐννοίᾳ. Τὸ δὲ ἔλασσον τοῦ (non τότε ἐλάχι-
 στον τὸ) l) ἐν τῇ αἰσθήσει δεῖ κατανοεῖν, ὅτι οὔτε

M 3

τοιῶ-

i) ο' interponendum est, ad redintegrationem sensus,
 quem insequens oratio suggerit. Sed si expungen-
 dum censeas: nostrae causae nihil officietur.

k) Malim ὡς τοιοῦτον. Sed vetus illud facile ferri po-
 test.

l) Nam quia ne atomos quidem partes habere et sensu
 percipi statuit Epicurus Laert. X, 44. Lucret. II,
 312: multo minus infinitum sensu percipi putavit,
 et partes habere distantes. Attende ad insequentia.
 Nam Epicurum hic de re, quae sensibus minima
 videatur, non loqui, ex eo liquet, quia non video,
 quomodo minima res sensibilis mutari non queat,
 quum corpora, quae ex talibus constant, mutantur.
 2. non video, cur res minima sensibilis partes di-
 stantes non habeat. 3. Cur ea non conueniat per
 omnia cum alia quadam re. 4. Quomodo a pri-
 mo incipientes hanc nosse queant dici? 5. Cur ea
 partibus suis partes alienas contingere non possit?
 6. Quomodo plura et maiora plus, minora minus
 emetiatur? 7. Quamuis proxima inferiora videan-
 tur vulgari lectioni fauere: tamen quia atomi nihil
 cum materia commune habent, ne sic quidem quic-
 quam aduersus nos proficitur. 8. ἰσονομίας mentio,
 seu

τοιῦτόν ἐστιν οἷον τὸ τὰς μεταβάσεις ἔχον, *m*) οὔτε
 πάντα πάντων ἀνόμοιον, ἀλλ' ἔχον μὲν τινα κοι-
 νότητα τῶν μεταβάντων, διάλειψιν δὲ μερῶν οὐκ
 ἔχον, ἀλλ' ὅτε διὰ τὴν τῆς κοινότητος προσεμφέ-
 ρειαν οἰηθῶμεν διαλήψεσθαι τι αὐτοῦ, τὰ μὲν ἐπὶ
 ταῦδε, τὸ δὲ ἐπ' ἐκεῖνα, τὸ δ' ἴσως (non ἴσον) ἡμῖν
 δεῖ προσπίπτειν. Εξῆς δὲ θεωροῦμεν ταῦτα ἀπὸ
 τῶ πρώτου καταρχόμενα, (non καταρχόμενοι) καὶ
 εἴη ἐν τῷ αὐτῷ, οὐδὲ μέρεσι μερῶν ἀπτόμενα, ἀλλὰ ἐν
 τῇ ιδιότητι τῇ ἐαυτῶν τὰ μεγέθη καταμετροῦντα, τὰ
 πλείω πλείον καὶ τὰ ἐλάττω ἐλαττον. *n*) Τάυτη
 τῇ ἀναλογίᾳ νομισέον καὶ τὸ ἐν τῇ ἀτόμῳ ἐλάχιστον
 κεχρη-

feu potius significatio, de infinito praecessisse men-
 tionem ostendit. Nam inepte mundus se ipse me-
 tiri et sibi aequalis esse dicitur. 9. Ipse Gassendus,
 vir tanto ingenio, tanta doctrina, tanta perspicuita-
 te docendi, quum aut singula pene verba huius
 loci mutasset, aut novis significationibus donasset,
 quaedam etiam rescidisset: tamen de inuenta sen-
 tentiae veritate desperat. Id quod in nostram in-
 terpretationem dici commode non potest. Vid.
 Gassendum Animad. ad Epicuri Physiol. tom. I.
 pag. 220. seqq.

m) Infinitum enim est principium: principium autem
 nullum mutari potest. Lucret. II, 749.

n) Haec est ἰσονομία illa, quam Cicero lib. I. de Nat.
 D. c. 19. non fatis candide proposuit, et c. 39. per-
 uertit, neque Gassendus fatis perspexit Tom. I. p. 77.
 col. 2. et Tom. II. p. 43. col. 1. et p. 52. col. 2.

καχεῖται. &c. Neque enim, si quis semel dixerit, in re aliqua infinita corpuscula inesse aut quantacunque, clare perspici potest, quomodo magnitudo illa sit adhuc finita. Quae enim certae quantitatis sunt corpuscula, ea, perspicuum est, non esse infinita. Et haec, ex quibuscunque tandem aliquanta extitissent illa, infinitum forent, quamvis et magnitudinem et extremitatem haberent sub finito comprehensam. Hoc autem nisi per se o) considerandum sit: tum tu nec intelligere ea, quae his talibus consequentia sunt, nec deinceps in ulteriora progressus ad id, quod infinitum est, quatenus tale est, cogitando peruenire possis. Infinitum quidem subtilius, quam res sensibus percipiendae, reputandum est, propterea quod neque tale est, qualia sunt ea, quae varie immutari possunt et solent, neque omnino omnibus rebus dissimile, sed quandam quidem convenientiam cum rebus varie mutabilibus, intercapedinem autem partium nullam habens. Sed quum propter convenientiam illam, quam importat, putauerimus aliquid eius concepisse animo: alia quidem in eo aliis, nonnulla vero etiam nobis fortasse cognata reperiemus et consimilia. Videmus autem deinceps mundana haec ab eo primo proficisci,

M 4

neque

o) Id est, non ex usu nominis vulgari, sed ex meditatione philosophica et ipsius rei vi et potestate. Vid. Laert. X. f. 67, 71. Non nego tamen, καὶ ἐαυτὸ etiam τῷ συμβεβηκότι opponi. Vid. Laert. X. f. 68. et locum Sexti Empirici a Menagio ad lib. X. f. 73. citatum.

neque tamen in eo partibus partes tangere, sed propria quadam ratione magnitudines metiri, maiores magis, minores minus. Hac igitur proportionem etiam id, quod in atomo minimum est, uti, putandum est. Etenim apertum est, istud differre a re sensu percipienda, proportionem autem eadem uti: quando quidem secundum hanc proportionem asseverauimus, etiam atomum habere magnitudinem, exiguam saltem, non eximiam.

III. Explicabo breui emendata verba, et rationem emendationis. Nam mendosa esse, omnes eruditi, Gassendus imprimis et Menagius et Meibomius communiter sentiunt. Primum igitur, ut iam praedixi, interponendum fuit ὅ, quod in oratione, quae de infinito instituta esset, et continuaretur, particula demonstratiua desiderari non posset. Malueram item legere καὶ τὸ ἐξῆς τέτοιον ὡς τοιούτων: sed ferri vetus quoque lectio potest.

IV. Deinde nihil est illud εἰς τὸ ἀπειρον ὑπάρχον. Quis enim ita loquitur? quum praesertim subsequatur verbum ἀφικνεῖσθαι, ad quod praepositio εἰς commode referri possit, et reuera pertineat. Participium autem ὑπάρχον nominibus crebro adjici solere, nemo nescit. Unum exemplum satis iam nobis sit, Clemens epist. I. ad Corinth. sect. XI. Ὁ δεσπότης τὰς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν ἔκ ἐγκαταλείπει. Τὰς δὲ ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας εἰς κόλασιν καὶ αἰκισμὸν τίθησι.

V. Prae-

V. Praeterea Praepositio *κατά* nulla est eo in loco: sed *καθ' ἃ* accommodatissima lectio, Nam supra itidem dixerat *καθ' ἑαυτὸ*, et solet fere ita loqui, quum accuratione utitur. Vid. Laert. X. sect. 71. 72. 73. Et f. 90. *Καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα οὐ καθ' αὐτὰ γεγόμενα ὕπερον ἐμπεριλαμβάνετο ὑπὸ τοῦ κόσμου.* Add. f. 91.

VI. Mox verba *τότε ἐλάχισον τὸ ἐν τῇ αἰσθήσει* repugnant orationi subsequenti. Nam quae sensibus minima sunt, sunt profecto corpora et res finitae, quae alias atque alias formas induunt. Sensilia enim alias aliter immutari mirifice posse, constanter Epicurus docuit. Vid. Diogenes lib. X. seg. 55. et 56. Est autem *τὸ ἐλασσον* τοῦ ἐν τῇ αἰσθήσει res multo minor, tenuior et subtilior, quam sit ea, qua, ex iudicio sensuum modo, minor et subtilior esse non possit. Sin retineas veterem lectionem: tum per *αἰσθησιν* necesse est intelligi mentis contemplationem, animi considerationem a sensuum obtutu hebetiore auocatam, seu intuitum mentis acie sensuum obtusiore subtiliorem.

VII. Jam verba *τὸ ἴσον ἡμῖν δεῖ προσπίπτειν* vix intelligas. Nemo autem non videt, *τὸ δὲ ἴσως ἡμῖν δεῖ προσπίπτειν* parua immutatione eximiam sententiam fundere. Nam infinitum quin aliqua etiam in re nobis simile sit, vix ad dubitationem habet. Gassendus hic haeret.

VIII. Neque vero cuiquam mirum videbitur, si causam, cur *καταρχόμενοι* deleam, *καταρχόμενα*

χόμενα posuerim, silentio praeteream. Quum enim statim subsequantur ἀπτόμενα et καταμετρῶντα, interueniantque particulae καὶ, ἀλλὰ, quibuscum καταρχόμενοι stare nequaquam possit: rationis, quam inertiae librariorum potius esse debuit momentum. Neque si καταρχόμενοι retineas, sana vnquam sententia vllō pacto emergat. Quum autem ex tam leui mutatione sententia elegantissima existat: quamobrem tandem a nobis repudietur? Etsi autem nomen πρώτου non sollicitaui, tamen praeoptarim ἀπείρου vel ἀπ' αὐτοῦ πρώτου. Quanquam, etiam de Epicuri sententia, τὸ ἀπειρον est πρῶτον et τὸ πρῶτον ἀπειρον. Quod infra ostendetur curiosius.

IX. Res ipsa, quam Epicurus tractat, subtilis et consideratione dignissima est. Quam est enim diuinum et admirabile, quod res a primo seu infinito profectas suis partibus infiniti partes, hoc est, infiniti substantiam, tangere negat? Nam hic quoque populariter loquitur: negauit enim modo, in infinito partes cogitari posse. Similem autem in modum lib. X. Laert. seg. 73. partes dierum noctiumque memorat. Compara cum hisce, quae Lucretius in deos conuenire dicit libr. V, 147. seqq.

*Illud item non est, ut possis credere, sedes
Esse Deum sanctas in mundi partibus ullis.*

Tenuis

*Tenuis enim natura Deum, longeque remota
Sensibus a nostris, animi vix mente videtur.
Quae quoniam manuum tactum suffugit et
ictum:*

*Tactile nil nobis quod sit, contingere debet.
Tangere enim non quit, quod tangi non licet
ipsum.*

*Quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
Dissimiles debent, tenues de corpore eorum.
Quae tibi posterius largo sermone probabo.*

Obiter ex hoc Lucretii loco monendum videtur, quod Dii humana mente, vix illa quidem, sed cerni tamen possint. Quare certum est, Deos ex sententia Epicureorum vere esse. Atqui mundi fines nullos admittunt Epicurei. Si autem Dii in nullis mundi partibus sunt: necesse est, deorum vim ac numen quoquo-uerfus pertinere nec partibus vllis circumscribi. Quid autem infinitum est, si hoc non est? Adde huc Creechii paraphrasin. Quam porro diuinum, quod Epicurus ait, suo quodam modo fieri, vt metiantur res paruae, medio-cres, maximae infinitum, seu respondeant partibus, vt ita dicam, infiniti! Vix enim in hac imbecillitate ingenii aliter intelligi potest *ισο-vopία* ista, quam mens nostra confingit, quum et Deum infinitum et mundum indefinitum contemplatur. Mundum indefinitum dico, quod

quod fines ejus vix reperiamus, Epicurei vero praeceptoris sui dictatorum obliti nullos repererint. Vid. Lucretius lib. I. v. 955. seqq. Repugnat, inquam, Lucretius et condiscipuli magistro suo. Nam singulae hujus mundi partes constant corporibus certa quadam figura praeditis. Ex certis autem figuris infinitum fieri non posse, diserte docet Epicurus apud Laert. X. f. 41. Quanquam magister etiam ipse titubet. Vid. Laert. X. f. 88. Sed alias aliter accipit nomen κόσμος. Quodsi haec vniuersa cum proximo superiore Ciceronis loco conferas: intelliges, vim quandam infiniti creatricem et conseruatricem Epicuro probatam esse simplicissimam et vnicam.

X. Alibi quidem Laërtius Epicurum ab infinito mundorum originem duxisse confirmat. Τους κόσμους, inquit lib. X. f. 73, δὲ κατὰ πᾶσαν σύγκρισιν πεπερασμένην τὸ ἐμοειδὲς τοῖς θεωρούμενοις πυκνῶς ἔχσαν νομίζειν γεγονέναι ἀπὸ τοῦ ἀπείρου. *Mundi, quod ad totam compositionem finitam rebus, quas conspiciamus, multipliciter similem pertinet, extitisse ab infinito putandi sunt.*

XI. Si mundos autem ab infinito profectos et fatos statuit Epicurus: consentaneum est, indidem rerum mundanarum quarumvis originem eum deduxisse. Et profecto ita est. Nam Laertius eodem libro X. f. 74. p. 633. testificatur, eum censuisse, οὐδὲ ζῶα εἶναι ἀποκρινθέντα

Θέντα ἀπὸ τοῦ ἀπείρου p). κ. τ. λ. Neque animalia ab infinito segregata esse. Neque enim quisquam ostenderit, qua ratione talis mundus conceperit talia semina, ex quibus animalia et plantae et reliquae res in oculos incurrentes constiterint, in tali autem infinito non potuerint inesse neque magis in eo nutriri. Idem est etiam de terra sentiendum. Lucretius lib. I. v. praeclare succinit:

- - Aeternaque suppeditantur

Ex infinito cita corpora materiai.

Non autem eum, si primam originem spectes, circulum quendam creationis intelligere, ex eo constat, quod alioquin ex nihilo aliquid fieri, et omnia omnino pari soliditate semper esse, statuendum foret: id quod Epicurus et Lucretius abominantur saepissime.

XII. Atqui Epicurus idem quamuis multos aut potius innumeros confinxisset mundos, tamen vnum modo et singulare infinitum constituit. Verba eius ex Diogenis lib. X. seg. 59. & 60. pag. 627. et 628. proponam. Ἐτι τε τὰ ἐλάχιστα καὶ ἀμιγῆ πέ-
ρατα δεῖ νομίζειν τῶν μηκῶν εἶναι, τὸ καταμέτρη-
μα ἐξ αὐτῶν πρῶτον τοῖς μείζουσι καὶ ἐλάττοσι πα-
ρασκευάζοντα τῇ διὰ λόγῃ θεωρίᾳ ἐπὶ τῶν ἀορά-
των.

p) Αποκρίναι est h. l. ab efficientia et subsidio infiniti seiungere et distrahere.

των. Ἡ γὰρ κοινότης ἢ ὑπάρχουσα αὐτοῖς πρὸς τὰ ἀμετάβολα ἰκανή ἐστὶ τὸ q) μέχρι τούτου συντελέσαι. Συμφόρησιν δὲ ἐκ τούτων κίνησιν ἐχόντων οὐχ οἰόντε γενέσθαι. Καὶ μὴν κατὰ τὸ ἀπείρου ὡς μὲν ἀνωτάτω ἢ κατωτάτω, εἰ δὲ κατηγορεῖν τὸ ἄνω ἢ κάτω. Ἴσμεν τοι τὸ ὑπὲρ κεφαλῆς, ὅθεν ἂν θῶμεν εἰς ἀπείρου ἄγον (non ἄγειν) ὄν, r) μηδέποτε φανῆσθαι τούτο ἡμῖν, ἢ τὸ ὑποκάτω τοῦ νοηθέντος s) εἰς ἀπείρου t), ἅμα ἄνω τε εἶναι καὶ κάτω πρὸς τὸ αὐτό. Τούτο γὰρ ἀδύνατον διανοηθῆναι. ὥς ἐστὶ μίαν λαβεῖν φορὰν τὴν ἄνω νοημένην εἰς ἀπείρου καὶ μίαν τὴν κάτω. Ἄν καὶ μυριάκις πρὸς τὰς πόδας

q) Particulam τὸ velim delere liceat. Nihil enim opus est. Similiter infra sect. 115. συμφιλίας γενομένης εἰς τὸ τοῦτο τελέσαι. Vel legendum εἰς τὸ μ. τ. συντελέσαι. *) Similiter Iulianus in Misopogon. p. 356. C. καὶ οὐκ εἰς ἄνδρας, ἀλλ' εἰς ἀνδρόποδα τελέσαντες καὶ γενόμενοι σώφρονες-λάθωσι διαφθαρέντες παντάπασι.

r) Similis locus est apud Ignatium epist. ad Magnes. §. 7. p. 48. Ο κύριος ἄνευ τοῦ πατρὸς εἰδὲν ἐποίησεν ἡνωμένος ὢν. **)

s) Malim τὸ νοηθὲν εἰς ἀπείρου. Sed ferre illud quoque possumus.

t) Sic distinctio debet fieri.

*) Paulo aliter Plato Theaetet. p. 127. C. οὐδ' ὄντες οὐδὲν ἔχοντες τῆς διανοίας εἰς ἄνδρας ἐκ μερῶν τελευτῶσι. Nihil fanæ mentis habentes ex pueris facti sunt viri. Plato de legib. XI. p. 679.

**) Apud Aristot. de generat. et corrupt. l. I. c. 8. text. 57. κινηθῆναι δ' οὐκ ἂν δύνασθαι (τὸ κενὸν λέγουσι) μὴ ὄντος κενδοῦ κεχωρισμένου. negant inane moveri posse, quia non sit divisum.

δας τῶν ἐπάνω τὸ παρ' ἡμῶν φερόμενον ἐπὶ τῆς ὑπὲρ
 κεφαλῆς ἡμῶν τόπους ἀφικνῆται, ἢ ἐπὶ τὴν κεφα-
 λὴν τῶν ὑποκάτω τὸ παρ' ἡμῶν κάτω φερόμενον.
 Ἡ γὰρ ὅλη φορὰ ἔδεν ἦττον ἑκατέρω κατέρω ἀντι-
 κειμένη ἐπ' ἀπείρον νοεῖται. Porro quum mens
 contemplatur res in oculos non incurrentes, mi-
 nimos et mixtioni minime idoneos fines longitu-
 dinum oportet existimare primam ex sese men-
 suram praebeere maioribus minoribusque rebus.
 Nam communitas, quae eis cum rebus immu-
 tationis expertibus intercedit, huc nos satis de-
 ducit. Concurfus autem ex his rebus, quum
 moueri coeperint, nullus potest fieri. Et de in-
 finito quidem quatenus aut in superiora aut in-
 feriora protendi putatur, nihil oportet aut supe-
 rius aut inferius cogitare. Nouimus enim, nec
 infinitum id, quod supra caput nostrum ex quo-
 cunque termino, nec id, quod infra caput semper
 ultra procedere fingimus, interminatum nobis
 videri, ita ut simul et supra sit et infra eodem
 respectu. Nam hoc nullo pacto potest plane intel-
 ligi. Quocirca una modo eademque excursio
 (seu extensio infiniti) statuenda est et eius, quae
 in superiora loca, et eius, quae in inferiora fit.
 Quamuis millies excursio aut eius infiniti, quod
 a nobis in locos capiti nostro impendentes ad pe-
 des eorum, qui in reliquis mundis supra nos sunt,
 fiat, aut eius quod a nobis ad capita eorum, qui
 in mundis infra nos sitis incolunt, procedat: ta-
 men omnis illa progressio altera alteri in infini-
 tum opposita intelligetur.

XIII. Refutat Epicurus praeclare illos, qui progressionem in infinitum concipi posse putent, alteram per superiora, alteram in inferiora. Recte quidem censet, neutram esse infinitam, propterea quod utraque, dum ex certo quodam termino in ulteriora fieri putatur, illo ipso termino fines suos nimium declaret, atque ideo haudquaquam nomen infiniti sustinere queat. Quocirca mundi Epicuri neque singuli neque universi sunt infiniti. Nam quia singuli sunt pars hujus rerum universitatis, unaquaeque autem pars inferius quiddam et superius habet: universa mundorum compages infinita esse non potest. Ex finitis enim infinitum conflare non magis potest, quam ex decem pomis innumerabilia poma. Add. Lucret. I, 997.

XIV. Conferamus iam omnia, quae adhuc dicta sunt, in unam summam. Epicurus igitur quum infinitum et esse dicat, et ineptias ab eo segreget, nec, quod ei consequens est, plura infinita statuere aut velit aut possit: multum vidit profecto. Nam quid tandem est infinitum, nisi, ut Epicurus censuit, natura individua, extremitatumque expers, mundo non contigua, ut corpora inter se tangere solent, mundi tamen autor, et conservatrix, item immutabilis, neque mutabilibus similis, quamvis nec omnino dissimilis, neque mente satis percipienda. Hae enim sunt proprietates, quas ex locis huius sectionis II. colligere possumus

sumus. Iam igitur habemus pene illum Deum, quem ratio sana cognoscere vnum potest. Sed haec quidem demonstratio in tertiam partem huius opusculi reiicienda est. Quare deinceps agemus id, quod ordo postulat.

SECTIO III.

Reliquum est, vt tertia expromatur definitio, quae in exponenda atomorum natura versetur. Haec enim percellere et prosterne-
re videtur, quicquid de infinitate modo astru-
ximus. Videbimus igitur, num hic non magis
sibi constet Epicurus, quam in aliis rebus ti-
tubasse putandus est, si Ciceronem et alios au-
diamus. Vid. de finib. I. c. 6. Tusc. Quaest.
III. c. 20. & alibi.

II. Epicurus igitur, vt e Laërtii lib. X. f. 40.
et 41. discimus, corpora alia concreta, alia
concretionis efficientia esse tradidit. τῶν σωμά-
των τὰ μὲν ἐστὶ συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρί-
σεις πεποίηνται. κ. τ. λ. *Alia corpora sunt com-
pacta, alia compactorum efficientia. Haec sunt
individa et immutabilia (nisi forte omnia in
nihilum recidant) stabilia etiam in dissolutione
concretorum, plena per naturam, neque ullo aut
loco aut modo dissolubilia. Quare, si ultimam
spectes originem, individa sunt corporum natu-
rae, id est, res illae, ex quibus corpora per
naturam suam perpetuo constant.*

III. Lucretius a magistro suo nihil diffidet. Sic enim canit lib. I. v. 484.

*Corpora sunt porro partim primordia rerum,
Partim concilio quae constant principiorum.
Sed quae sunt rerum primordia, nulla potest
vis*

*Stringere. Nam solido vincunt ea corpore
demum.*

*Etsi difficile esse videtur credere quicquam
In rebus solido reperiri corpore posse.*

*Transit enim fulmen coeli per septa domorum
etc.*

Sed quia vera tamen ratio naturaque rerum

*Cogit, ades, paucis dum versibus expediamus,
Esse ea, quae solido atque aeterno corpore
constent,*

*Semina quae rerum primordiaque doce-
mus,*

*Vnde omnis rerum nunc constet summa
creata etc.*

Aem. lib. I. v. 519. et 539. et II. v. 79. Vid. itdd infra locum e Lucretii I. v. 585. citatum.

IV. Primordia autem rerum diuersissimae esse a corporibus naturae, docet Lucretius, *) aduersus Anaxagoram disputans lib. I. v. 847:

*Adde quod imbecilla nimis primordia fingit:
Si primordia sunt, simili quae praedita con-
stant*

*Natura, atque ipsae res sunt, aequaeque laborant
Et pereunt: neque ab exitio res ulla refrenat
etc. etc. etc.*

V. Etenim primordia rerum motum habent per se, quem corpora non habent. Lucretius quum de puluisculis in sole volantibus differuisset, lib. II. v. 132. pergit:

N 2

Pri-

*) Probari hoc idem potest ex Cic. Acad. IV. c. 40. 2) ex philosophia Democriti, quem autorem vehementer sequitur Epicurus. Democritus autem, qui nutare Ciceroni videtur in natura Deorum, censuit *imagines diuinitate praeditas inesse vniuersitati rerum: tum principia mentesque, quae sunt in eodem vniuerso, deos esse dixit: tum animantes imagines, quae vel prodesse nobis solent vel nocere: tum ingentes quasdam imagines tantasque, ut vniuersum mundum complectantur extrinsecus.* Cic. N. D. I. c. 43. Sed haec facile conciliari possunt. 3) ex Sexto Empirico adv. mathem. pag. 433. ubi dicit: *ἐξ ἀπείρων δὲ ἐδόξασαν τὴν τῶν πραγμάτων γένεσιν δὲ περὶ Αναξαγόραν τὸν κλαζομένιον καὶ Δημόκριτον καὶ Εὔπικουρον καὶ ἄλλοι παμπληθεῖς. Ἀλλ' ὁ μὲν Αναξαγόρας ἐξ ὁμοίων τοῖς γενομένοις, οἱ δὲ περὶ τὸν Δημόκριτον καὶ Εὔπικουρον ἐξ ἀνομοίων τε καὶ ἀπαθῶν, τούτῃς τῶν ἀτόμων.* 4) Ex consensu Epicuri cum Pythagoricis, qui principia rerum statuerunt incorporea. Sextus enim Empiricus adv. Mathem. p. 423. quum sententiam Pythagoreorum quam modo dixi, commemorasset; subiicit: *ὅπερ καὶ Εὔπικουρος ὁμολόγησε, φήσας κατ' ἀδρασμόν σχήματος τε καὶ μεγέθους καὶ ἀντιτυπίας καὶ βάρους τὸ σῶμα νενοῆσθαι.* Id quod Epicurus quoque professus est, quum dixit, coniunctione figurae et magnitudinis et soliditatis et grauitatis corpus intellectum esse.

Prima mouentur enim per se primordia rerum;

*Inde ea, quae paruo sunt corpora conciliatu,
Et quasi proxima sunt ad vireis principiorum,
Ictibus illorum caecis impulsa cientur,
Ipsaque quae porro paulo maiora, laceffunt.
Sic a principiis ascendit motus, et exit
Paulatim nostros ad sensus, ut moueantur
Illa quoque, in solis quae lumine cernere qui-
mus :*

Nec quibus id faciant plagis, apparet aperte.

VI. Primordia rerum sunt aeterna: corpora intereunt. Lucretius II. 529.

Ostendam, corpuscula materiai

Ex infinito summam rerum usque tenere.

add. lib. I. v. 630. III. v. 518. alibi. Add. Gassendus physiol. Ep. pag. 311. col. 2. Lucret. III. 483.

*At quaecunque queunt conturbari inque pediri
Significant paulo si durior insinuarit
Causa, fore ut pereant aeuo priuata futuro.*

VII. Addit Lucretius lib. II. v. 541. gignendi vim inesse primordiis rerum, et illam quidem infinitam:

Sed

Sed tamen id quoque uti concedam: quamlibet, esto

*Unica res quaedam natiuo corpore sola,
Cui similis toto terrarum non sit in orbe:
Infinita tamen nisi erit vis materiai,
Unde ea progigni possit concepta, creari
Non poterit, neque quod superest, procreescere
alique.*

*Quippe etenim sumant oculi, finita per omne
Corpora jactari unius genitalia rei:
Unde, ubi, qua vi, et quo pacto congressa coibunt*

Materiae tanto in pelago turbaque aliena? etc.

Vid. etiam lib. II. v. 529.

VIII. Et quoniam atomi sunt principium rerum, ab iisdem ordo et modus et situs est. Lucret. III. 785.

*Denique in aethere non arbor, non aequore
in alto*

*Nubes esse queunt, nec pisces vivere in arvis,
Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse:
Certum ac dispositum est, ubi quicquid crescat et insit.*

Idem lib. V. 668. seqq.

*Multa videmus enim, certo quae tempore fiunt
 Omnibus in rebus. Florescunt tempore certo
 Arbusta et certo dimittunt tempore florem.*

*Nec minus in certo dentes cadere imperat
 aetas*

Tempore, et impubem molli pubescere veste. etc.

*Namque ubi sic fuerunt causarum exordia
 prima*

*Atque uti res mundi cecidere ab origine
 prima :*

*Consequa natura est jam rerum ex ordine
 certo.*

IX. At enim temere ordinem hunc coortum esse contendunt Epicurei. Ita videntur quidem. Sed nequicquam. Nam qui principium ab effectu segregant, et in effectu ordinem et modum agnoscunt: ii, necesse est, in ipso etiam principio admirabilem vim quandam ordinandi videant. Quod autem non satis plane loquuntur Epicurei fere: ea causa esse videtur, quod quum reliqui philosophi nimium etiam ad faciles quaestiones soluendas Deum quasi ex machina producerent, ipsi vel in effectu infiniti creatoris tantum sapientiae, tantum ordinis esse putarent, ut ad creatoris recurrendum non esset abstrusio-
 tiam

tiam et potentiam. Lucret. VI. v. 49. seqq. et I. 149-154.

X. Primordia vix satis admirandam simplicitatem habent: corpora vero obtusa, crassa, constipata sunt. Quid imaginibus, quae ex omni corpore sine eius detrimento sensibili fluunt, minutius, abrasius, tenuius? at hae ad primordia rerum comparatae sunt quasi moles quaedam. Lucretius IV. 109. seqq.

*Nunc age, quam tenui natura constet imago,
Percipe: et in primis quoniam primordia tantum*

*Sunt infra nostros sensus, tantoque minora,
Quam quae primum oculi coeptant non posse
tueri.*

Nunc tamen id quoque uti confirmem, exordia rerum

*Cunctarum quam sint subtilia, percipe paucis.
Primum animalia sunt iam partim tantula,
eorum*

*Tertia pars nulla ut possit ratione videri:
Horum intestinum quoduis quale esse putandum est?*

Quid? cordis globus, aut oculi? quid? membra? quid? artus?

*Quantula sunt? quid? praeterea primordia
quaeque,*

*Vnde anima atque animi constet natura, ne-
cessum 'st,*

*Nonne vides, quam sint subtilia quamque mi-
nuta? etc.*

Adde eundem lib. I. v. 622. seqq. Vbi partes omnes a primordiis abjudicantur. A materia vero qui possint partes abjudicari?

XI. Conferemus iam Epicuri et Lucretii sermonem in summam. Videmus igitur primum, concreta et concretionis efficientia inter se opponi. Deinde diuersissimas utrorumque proprietates statui. Nam concreta dissolui possunt et disici: efficientia concretionis non possunt. Concreta per se non mouentur: atomi contra mouentur. Concreta sunt finibus circumscripta certis: primordia non sunt. Concreta sunt id, quod sensibus fere apparet: primordia longe sunt aliud quiddam, nec in sensus incurrunt. Concreta sunt ordinata: primordia ordinarunt. Concreta sunt genita et crescunt: primordia genuerunt et amplificauit. Concreta non sunt aeterna: primordia sunt aeterna. Concreta paucissima mentem adiunctam habent: primordia mentem habent. Concreta sunt crassa et densa: primordia vero adeo tenuia, ut ipsas imagines, quas

quas camera obscura repraesentat, subtilitate superent.

XII. Et quo magis atomorum naturam perpende-
 penderis ex praeceptis Epicuri, hoc minus
 dubitaueris, quin per *ἄτομα individua* intelli-
 gatur vis illa, quae particulas materiae pri-
 mum coniunxerit et adhuc contineat. Nam
 apud Laertium X. f. 45. *ἀλλὰ μὲν, inquit,*
καὶ κόσμοι ἄπειροί εἰσιν εἴθ' ὅμοιοι τούτῳ εἴτ' ἀνόμοιοι.
ἅτε γὰρ ἄτομοι ἄπειροι ἔσαι φέρονται καὶ
πορρώτῳ. Οὐ γὰρ κατηνάλωνται αἱ τοιαῦται
ἄτομοι ἐξ ὧν ἂν γένοιτο κόσμος, ἢ ὑφ' ὧν ἂν ποιη-
θείη, οὐτ' εἰς ἓνα, οὐτ' εἰς πεπερασμένους, οὐθ' ὅσοι
τοιᾶτοι, οὐδ' ὅσοι διάφοροι τῷτῳ. *Mundi quidem*
etiam infiniti sunt seu huic similes seu dissimiles.
Nam individua infinita quum sint, etiam longis-
sime feruntur. Neque enim consumpta fuerint
individua haec, ex quibus MVNDVS EXTI-
TERIT aut A QVIBVS FACTVS SIT,
vel in unum, vel in determinatos, vel in similes
vel in dissimiles huic nostro. Ecce clavis ver-
 bis dubitationem suam exprimit, vtrum ex
 individuis coortos, an ab atomis factos esse
 mundos dicat. Alterum materiam, alterum
 autorem indicat mundorum. Nolim igitur
 praepropere assentiri Augustino, qui repre-
 hendit Epicurum, quod Democritum deser-
 uerit,

uerit, animales atomos confingentem ^{u)}). Epicurus enim aut falso videtur Democritum deseruisse, quippe quum atomos effectrices putet itidem, vt Democritus fecit: aut rectius etiam sensit, propterea quod atomos tales statuit, quae populariter ipsam infiniti vim, in quasdam quasi partes tributam, repraesentent. Nam popularis est Epicuri sermo, etsi vocabulis quibusdam nouam potestatem interdum tribuat. Accedit huc momentum aliquod ex oratione Ciceronis lib. I. de nat. D. c. 23. extr. *Doce me igitur, unde sint dii, ubi sint, quales sint corpore, animo, vita. - - Abuteris ad omnia atomorum regno et licentia. Hinc quodcunque in solum venit, vt dicitur, effingis atque efficis.* Ergo ipsos etiam animos, quos compositionis corporeae expertes recte putamus, ex atomis fieri posse, saltem aduersarii Epicureorum fingeant. Quomodo igitur atomi omnes omnino corpus esse putentur? Quid? quod principia esse atomos confirmat nobis Epicurus? Num autem corpus villo pacto sempiternum potest existimare, quod et ortum esse et varie mutari et perire putat. *Αρχὴ δὲ τῶν ἄτων ἔστιν, αἰώνων τῶν ἀτόμων ἔσων καὶ τῶ κενῶ.* Diogen. X. f. 44. Quid? quod immutabilia facit Epicurus indiuidua, et propriam

^{u)} Tom. I. Opp. epist. 56. Sed dubitanter loquitur. Baelius in Epicuro lit. E. p. 1132. ignorauit hoc, quod nos nunc demonstrauimus. Vid. etiam infra §. 13. verba Lucret. II. 284.

priam tum molem tum figuram, quae a corporum figura et mole longe distet, habentia?

Καὶ μὴν καὶ τὰς ἀτόμους νομισέον μηδεμίαν ποιότητα τῶν φαινομένων προσφέρεσθαι, πλὴν σχήματος, καὶ βάρους, καὶ μεγέθους, καὶ ὅσα ἐξ ἀνάγκης σχήματος συμφοῇ ἐσι. Ποιότης γὰρ πᾶσα μεταβάλλει.

Αἱ δὲ ἀτομοὶ ἔδεν μεταβάλλουσιν. Ἐπειδὴ δέ τι

ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων τερεὸν

καὶ ἀδιάλυτον, ὃ καὶ μεταβολὰς ἔκ εἰς τὸ μὴ ὄν

ποιήσεται, ἔδ' ἐκ τῆ μὴ ὄντος, ἀλλὰ κατὰ μετα-

θέσεις ἐν πολλοῖς· ἐπὶ τινῶν δὲ κατὰ προσόδους καὶ

ἀφόδους. Ὅθεν ἀναγκαῖον τὰ μὴ μετατιθέμενα

ἀφθαρτα εἶναι καὶ τὴν τῆ μεταβάλλοντος φύσιν

ἔκ ἔχοντα, ὅγκους δὲ καὶ σχηματισμὸς ἰδίους. Τῷτο

γὰρ καὶ ἀναγκαῖον ὑπομένειν. Num autem ato-

mi, si omnes corporeae sint, transponi et im-

mutari non queant? num alias habeant figu-

ras et magnitudines in compositione corporum,

quam extra compositionem? in compositione

autem mutabiles sunt, et in dissolutione alias

atque alias figuras induunt. Quid enim assi-

dua contusio non efficiat, quae vel aurum ipsum

manare cogat? Vid. Lucret. l. 790. seqq.

XIII. At enim Epicurus saltem, si minus

alii, individua esse immutabilia putavit. Ne-

quicquam igitur argumentaris. Non enim

quid

quid Epicurus sentire aut potuerit aut debuerit, sed quid senserit, videndum. Sed ipse agnosco id ipsum et pro fundamento argumentationis meae pono. Video enim, Epicurum hic nihil admodum peccasse, nisi quod non satis discernere conatus est ea, quae sensit. Verissimum est enim, immutabilia esse principia quaedam, quum tam sint subtilia et tenuia, ut demi nihil possit, quamuis aliquam eis magnitudinem non possimus non affingere. Etenim, quaeso te, qui mens sine aliqua magnitudine intelligi queat, quae in homine totus nusquam non est? nihilo secius ea mentis est natura, ut nihil detrahi, nihil ne mente quidem rescindi queat. Quamuis mentem in mortario contuderis, quamuis comminuere studueris: nunquam tamen ne ramentum quidem vnum diuellere, aut scalenum oblongumue quoddam extundere possis. Quid igitur, si talia individua sua esse voluerit Epicurus? Ecce voluntatem et liberam esse voluit, et causam moti corporis. Audiamus discipulum Epicuri, si pateris, nec a magistro discipulum discordare putas. Omnino ne ipse quidem nimium discipulo tribuam, si repugnaueris. Sic autem Lucret. lib. II. v. 257.

Vnde est haec, inquam, fatis auolsa voluntas?

Declinamus item motus, nec tempore certo,

Nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens.

Nam

Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas

*Principium dat: et hinc motus per membra
rigantur.*

A corpore autem seu materia nihil motus aut expectatur aut expectari potest. Nec Epicurus indidem expectare voluit: quantum equidem eum novi. Nihilo secius secundum eum, si eidem discipulo credimus, principiis rerum voluntas inhaesit. Sic enim idem II, 277. pergit: *Famne vides igitur, - - -*

- - - tamen esse in pectore nostro

Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit,

Cuius ad arbitrium quoque copia materiai

Cogitur interdum flecti per membra, per artus,

Et proiecta refrenatur retroque residit?

Quare in principiis quoque idem fateare necesse est,

Esse aliam praeter plagas et pondera causam

Motibus, unde hæc est nobis innata potestas:

De nihilo quoniam fieri nil posse videmus.

XIV. Iam igitur, nisi me omnia fallunt, intelligitur, quid tandem per principia intelligendum sit, si quidem sententiam Epicuri nosci-

noscitare velimus. Haftenus nimirum ego mihi in eius philosophia profecisse videor, vt intelligam, principia dici ea, quibus in rebus mundanis nulla res magis tenuis et subtilis cogitari queat, ita vt, si pro causa efficiente ponantur, tum ipsa omnia fecisse dicantur: sin pro materia accipiantur, tum ad eius concretionem et numerum et modum et situm maioris cuiusdam et augustioris naturae auctoritas aduocetur. Lucret. l. 263.

Haud igitur penitus pereunt, quaecunque videntur:

Quando aliud ex alio reficit natura: nec vllam Rem gigni patitur, nisi morte adiutam aliena.

Idem lib. II, 221.

Quod nisi declinare solerent: omnia deorsum, Imbris uti guttae, caderent per inane profundum:

Nec foret offensus natus nec plaga creata Principiis: ita nil vnquam natura creasset.

Idem lib. II, 300.

Et quae consuerunt gigni, gignentur eadem Conditione: et erunt, et crescent, inque valebunt,

Quantum cuique datum est per foedera naturae.

Natu-

Naturae autem nomen, non Dei, ideo tantum adhibet Epicurus, quod et nomen Dei creatoris prorsus apud Graecos nullum esset, vti in demonstrationibus meis Dei demonstraui: et communis vulgi opinio de diis statim aliquid peruersi ineptique addidisset. Hinc nascitur etiam illud Lucret. II, 1069.

*Nunc et seminibus si tanta est copia, quantam
Enumerare aetas animantium non queat omnis:
Visque eadem et natura manet, quae semina
rerum*

*Coniicere in loca quaeque queat simili ratione,
Atque huc sunt coniecta: necesse est confiteare,
Esse alios aliis terrarum in partibus orbeis.*

Add. l. v. 170. II. v. 699. 1104. 1115. et 1116. Quod autem *individuorum* nomen interdum pro re non simplicissima et omnium prima ponatur ab Epicureis, ex Ciceronis lib. I. de Nat. D. c. 9. constat, *) quem locum supra curiose explicauimus.

XV. At enim individua Epicurus in corporum classe ponit. Quid enim, nisi σώματα, sub-

*) Ibi enim Cicero dicit, ex *indiuinduis* seu atomis existere species imaginum; imaginibus autem subtiliores sunt atomi s. individua teste Lucretio IV. 109. seqq. Si ergo *indiuindua* h. l. non ponerentur pro paruis corporis particulis, sed pro indiuiduis strictè dictis: ex indiuiduis, quippe subtilioribus omni specie, existere non possent species, quippe crassiores omni indiuiduo,

subintelligat, quum ἄτομα identidem appellat? Sed obtusum hoc quidem telum est. Nam multi scriptores antiqui σῶμα *corporis* nomen imponunt omnibus rebus, quae non inane quiddam sint, et omni proprietate atque efficientia destitutum. Cicero de finib. IV. cap. 14. *Ipse quoque animus non inane nescio quid est (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis.* Ex quo loco satis apparet, veteres spirituum naturam agnouisse, vocabulo tantum isto caruisse; saltem caruisse, eo sensu, videri. Hoc eodem quidem sensu, quo Cicero, Epicurus animum ipsum, qui a nobis in spirituum numerum refertur, σῶμα λεπτομερὲς vocat, hoc est, *corpus tenue et exile.* Vide Diogen. X. §. 63. Subiicit autem Diogenes seg. 67. memorabilem explicationem τοῦ σώματος. Τί, τε σπέρμα, inquit, ἂφ' ὅλων τῶν σωμάτων φερεῖται. Ὅ γε δεῖ προσκατανοεῖν, ὅτι οὐκ ἄσώματον. Λέγει γὰρ κατὰ τὴν πλείστην ὁμιλίαν τῷ ὀνόματος καὶ μὴ ἐπὶ τῷ καθ' ἑαυτὸ νοηθέντος πρῶτον. Καθ' ἑαυτὸ δὲ οὐκ ἔστι νοῆσαι τὸ ἄσώματον, πλὴν ἐπὶ τῷ κενῷ. Τὸ δὲ κενόν, ὅτε ποιῆσαι ὅτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτῷ τοῖς σώμασι παρέχεται. Ὡς θ' οἱ λέγοντες ἄσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαιάζουσιν. Οὐδὲν γὰρ ἂν ἐδύνατο ποιεῖν ὅτε πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη. *Et semen ex totis corporibus*

ribus existere statuit Epicurus. Quod quidem corporis expers intelligere non oportet. Utitur enim hoc nomine ex communi usu, non ex primaria eius, si res per se spectetur, vi et potestate. Per se autem non possumus quicquam corporis expers intelligere, nisi vacuum. Vacuum autem nec facere quicquam nec recipere potest, sed motus tantum corporibus praebet facultatem. Quocirca vani sunt, qui corpus esse negant animum. Neque enim, si corpus non esset, quicquam aut facere posset aut pati. Neque hic aliam significationem corporis comminisci licere, foemineum quoque genus τῶν ἀτόμων ostendit. Cum enim partes nullas habeant atomi, neque μερίδος subintelligi nomen queat, Οὐσείως subintelligendum est vocabulum. x) *Physis* autem generale est. At enim teterrium Epicuri consilium satis prodit eius conatus vno corporis nomine omnia complectendi. Sed aequi esse debemus iudices. Nam quum ipsimet fateamur, interiorem spiritus et corporis naturam nobis esse obscuriorem: non vocabulorum sonus, sed rerum vis diligenter spectanda est. Dummodo igitur ad mundi factionem intelligentem, sempiternam et potentem causam admittat Epicurus: moderate nos et sapienter feremus eius vocabulum. Dummodo animis sensum, iudicium, memoriam relin-

x) Quod addendum est libello elegantissimo Lamberti Bos v. c., ut multa addi possunt.

relinquat: γ) eius vocabulo non nimium maledicemus. Vid. Lucret. l. 420. 431. 480. seqq. Referri huc possunt, quae dilucide et doctissime disputat V. S. R. Loeschnerus in praenot. III. contra dogmatist. p. 312.

XVI. Haec igitur corporis significatio si teneatur, explicare licebit pugnas et dissensiones sermonum Epicuri grauissimas. Nam in epistola ad Herodotum segm. 38. 39. ait, hoc vniuersum corpus esse. Ecce hominis verba: *Hoc vniuersum est corpus. Corpora enim quod sint, etiam ipsa perceptio testatur de omnibus. Cui conuenienter res obscurae ratiocinatione debent exquiri: ut antea dixi. Nisi esset id, quod vacuum et locum et naturam tactu non percipiendam vocamus, corpora non haberent, ubi starent, neque qua mouerentur sic, uti moueri videmus. Praeter haec autem nihil neque clare percipi, neque his conuenienter coniici potest, quod pro natura aliqua accipiatur, et non pro accessione quadam aut accidente.*

XVII. Contra lib. X. f. 78. praeter corpora et vacuum alias item res suspicatur. Neque, inquit, *vis inferenda est rerum naturae, neque simili per omnia contemplatione utendum, aut in rebus ad vitam pertinentibus, aut in caeterarum naturalium quaestionum explicationibus. Tale quiddam est, vniuersum corpus esse et naturam*

γ) Nam haec corpori inesse nequeunt.

turam tactui non subiectam, reliqua. Sed pugna nulla est, ut facile iam intelligimus.

XVIII. Ipsa vero corpora, seu materia, (nam sic quoque loquuntur philosophi) quam naturam habeant, ex ipsa Epicuri praeceptione itidem percipiemus. Breuitatis tamen amore ducti latine tantum mentem eius proponemus, ex legm. 68. 69. 70. 71. *Sed figurae et colores et magnitudines et pondera, et quaecunque alia de corpore tanquam accidentia et omnibus tum conspectis et ipso sensu perceptis, tum ipsi et naturae suae relictis rebus insita dicuntur, non sunt (neque enim hoc intelligi potest) aut nihilum putanda aut aliae quaedam res cassae et inanes corpori adiunctae, aut partes corporis, sed ipsum corpus totum, quod in uniuersum quidem ex his omnibus naturam suam perpetuo habeat, neque possit esse ita compositum, uti fit, quum ex ipsis corpusculis maior massa constituitur vel primariorum huius uniuersi magnitudinum vel hocce minorum, sed quod tantum, ut dico, ex his omnibus suam perpetuo naturam habeat. Et istis quidem omnibus accessiones suas et decessionem esse, licet intelligere, ita tamen, ut tota massa una sit neque usquam distineatur, sed ex ipsa praegnante corporis conceptione nomen accipiat.*

In corporibus autem saepe videmus, neque perpetuo proprietates quasdam inesse, neque item in rebus sub aspectum cadentibus inanitatem. Quare ex vulgari usu nomen hoc arripientes cla-

rum facimus, accidentia neque ipsam naturam totius absolute (quam quidem omnem coniunctim sumtam substantiam appellamus) neque perpetuas substantiae proprietates, sine quibus substantia intelligi non potest. Sed ex accessionibus quibusdam perpetuarum proprietatum coniunctim sumtarum singulae res appellentur. Sed nonnunquam singula accidentia cernuntur, quamvis non semper necessario adsint accidentia.

Neque de re quae est, hoc, quod perspicuum est, negari debet, quod nec totam rei naturam, quam etiam substantiam appellamus, absoluat accidens, neque rerum necessariarum. Neque existimandum est, accidentia per se subsistere. Quod ipsum neque de iis, neque de proprietatibus iudicandum est. Atque etiam, ut oculi ipsi testantur, omnia corpora accidentia sunt putanda, neque perpetuae quaedam proprietates, aut naturarum certus quidam ordo per se. Nam cernuntur talia, qualia sensus ea ipse deformavit et a reliquis rebus discriminavit.

XIX. Jam igitur haudquaquam est obscurum, atomos Epicuro sempiternas videri; corpora neutiquam sempiterna: atomos immutabiles, corpora mutabilia: atomos figura et magnitudine a corporibus esse diversissimas: atomos denique firmamentum esse corporum, corporum inquam, quorum natura talis sit, ut per se nequaquam persistant. Si igitur penitus perspicias omnia, quae nunc dicta sunt:

sunt: reperias, atomos esse ipsam infinitatem, unde hoc vniuersum profectum esse putauit Epicurus, sed populariter et pingui minerua traditam. Non enim eruditis modo, sed etiam literarum imperitis inculcatam volebat Epicurus philosophiam. Est profecto mundi exortus res omni humano intellectui obscurissima et difficillima, in qua facilius inuenias, quid sentias, quam quid verbis exprimas. Quid igitur miramur, Epicurum verba sua non semper potuisse probare omnibus?

XX. Ergo adhuc nihil attulimus, quod non ex ipsis Epicuri verbis per se liqueret. Nihil autem nos impedit, quo minus definitionibus eius adiungamus argumenta quaedam, quae ex atomorum eius natura sint petita, et Deum autorem conseruatoremque nobis demonstrent.

XXI. Gargettius igitur Philosophus quicquid ortum haberet, id etiam perire sensit. Cic. de nat. D. l. cap. 8. Mundo autem originem constanter attribuit. Laërt. X. s. 58. et 73. Lucret. lib. V, 365. seqq. et VI, 42. Gassendus de Physiol. Epicuri tom. I. p. 340. seqq. Quum autem eum nihiloscus perpetuum esse velit, Laërt. X. s. 39. necesse est ab infinita quadam natura sustentetur. Quae quidem non possit esse alia, nisi quae a nobis Deus appellatur. Ergo et Deus est, et providentia.

XXII. Omnia corpora sunt dissolubilia nec per se subsistunt. Laërt. X. f. 40. 68. 69. 70. et 71. Orta sunt autem vel potius facta ab *ατόμοις*, hoc est, natura indissolubili infinita. Laërt. X. f. 41. 44. 45. Necesse est igitur, perpetuitas eorum quantacunque debeatur atomis, seu rebus nunquam interituris nec vnquam ortis. Hae autem, si popularis opinio et ineptiae quaedam sermonis Epicurei demantur, necesse est, aeterna quaedam sint natura, siue (Deus &).

XXIII. Si mundi non fuerunt ab aeterno tempore, Laërt. X. seg. 73. nec a vacuo produci potuerunt, propterea quod agendi vi caret vacuum, Laërt. X. seg. 67: producti sunt a natura quadam alia, et quidem diuersissima. Nam quamuis simplicem finxeris Epicurum, tamen non eam possis simplicitatem suspicari, vt mundos ex se ipsis natos esse putarit. Vid. Lucretius passim, et Laërt. X. f. 38. Atomos autem si ipsum mundum esse putasset, idem ex semet ipso natum credidisset. Natura autem illa diuersissima quae est tandem, nisi quae in summa luce obscurissima intelligitur?

XXIV. Atque eadem haec mundi corpora, seu, vt Epicuri more loquar, hi innumerabiles mundi quum haudquaquam temere vagentur et inter se discurrant, neque imi summis confundantur: certe, quum a vacuo nihil sit

ex-

&) Vid. cap. IV. §. IV.

expectandum ad miniculi, oportet, singuli mundi a naturis singulis et propriis sustineantur, aut vniuersi ab vna aliqua communi, aut ab communi et propria simul. Si singuli mundi propriis et singulis naturis tenentur: non sunt illae naturae aeternae. Nam ad aeternitatem interminata vis requiritur. Quicquid autem in partes discerptum est, interminatis viribus non est. Ergo sunt vniuersae ab vna aliqua natura, quae commune vniuersorum firmamentum et fulcimentum sit: quanquam forte illa vna naturis quibusdam ad sustinendos mundos singulos vtatur administris. Sed ministerium hoc res incerta est, et in vtramque partem disputari potest, quia consilia infinitae naturae nobis perspecta non sunt. Nobis satis est, vnam tantummodo summam et potentissimam et aeternam naturam esse. Illa ipsa autem natura seruatrix quum infinitos mundos sustineat, infinita ipsa sit, oportet. Quae est autem natura infinita, mundi seruatrix, nisi quam nos appellamus diuinam?

XXV. Ex nihilo nihil fit, id est, sine principiis nulla res existit. Hanc enim dicti illius sententiam esse, perdocet Lucretius lib. I, 197. 198. seqq.

*Vt potius multis communia corpora rebus
Multa putes esse, vt verbis elementa videmus,*

*Quam sine principiis ullam rem existere posse.
Denique cur homines tantos natura parare
Non potuit, pedibus qui pontum per vada pos-
sent*

*Transire, et magnos manibus diuellere montes,
Multaque viuendo vitalia vincere saecula:
Si non, materies quia rebus reddita certa est
Gignundis, e qua constat quid possit oriri?
Nil igitur fieri de nihilo posse putandum est.*

Paulo ante idem Lucretius respectu deorum, quorum portenta iactarentur, fieri quidpiam ex nihilo asseuerarat*). Atqui mundus factus et coortus est. Ergo habet principium. Principium istud aeternum et mutabile sit, oportet. Igitur a mundo diuersissimum. Illud autem a nobis appellatur Deus.

XXVI. Mundus, quippe coortus, occupauit spatium vacuum. Lucret. lib. I, 341. seqq. Igitur vacuum aut jam ante fuit, aut simul. Si ante: Ergo per spatium vacuum intelligenda aut simplicissima et potentissima natura, aut nihilum. Non, nihilum: alioqui, quum ex nihilo nihil fiat, mundus ortus non esset. Ergo simplicissima et potentissima natura. Quid autem est natura simplicissima et potentissima, autor mundi? Haud dubie Deus. Sin vacuum ori-

*) Si portenta illa vere facta sint aut fiant;

originis expers semper cum mundo simul fuit: mundus primum non est genitus, seu creatus seu factus et conditus. Quod tamen affirmant Epicurei *a*). Deinde non perit, ut effoeta mulier, quod tamen itidem affirmant Epicurei *b*). Est igitur aeternus, quod rursus absurdum est, propterea quod facillime et perpetuo mutatur. Omne autem mutabile aeternitatis exors esse, recte contendunt Epicurei *c*). Res igitur ad triarios venit, hoc est, ad atomos. Atqui atomi sunt, ex populari locutione Epicuri, diuina natura in ipso quasi (si modo sic loqui liceat, sed liceat quaeso interim docendi causa) partu mundi occupata. Vide supra p. 33. §. 11. et seqq. et infra cap. IV. §. 5. p. 47.

Consentit Lucretius lib. I. v. 586. *Si primordia rerum*

Commulari aliqua possent ratione reuicta:

Incertum quoque iam constet, quid possit oriri,

Quid nequeat: finita potestas denique quoique

Quanam sit ratione, utque alte terminus haereat:

Nec toties possent generatim secula referre

Naturam, motus, victum moresque parentum.

O 5

Tum

a) Vid. supra cap. II. f. 1. §. 7.

b) Vid. Lucret. lib. VI, 42. seq. Vid. supr. Cap. II. f. 1. §. 7.

c) Cic. Nat. Deor. l. c. 8. et 13.

*Tum porro, quoniam extremum quoiusque
cacumen*

*Corporis est aliquod, nostri quod cernere
sensus*

Fam nequeunt: id nimirum sine partibus extat,

Et minima constat natura: nec fuit unquam

Per se secretum, neque posthac esse valebit.

*Alterius quoniam est ipsum pars, primaque et
ima:*

Inde aliae atque aliae similes ex ordine partes

Agmine condenso naturam corporis explent.

*Quae quoniam per se nequeunt constare: ne-
cesse est*

Haerere, ut nequeant vlla ratione reuelli,

Sunt igitur solida primordia simplicitate,

Quae minimis stipata cohaerent partibus arte,

Non ex ullorum conuentu conciliata.

Sed magis aeterna pollentia simplicitate etc.

*Atqui in mundo nihil solidi est. Sic enim do-
cet Lucretius V. 165.*

At neque, uti docui, solido cum corpore mundi

*Natura est, quoniam admixtum est in rebus
inane,*

Nec tamen est ut inane. &c. &c.

Quam

Quamobrem necesse est, mundum non esse compositum ex principiis, sed factum a principiis, seu potius a natura infinita soliditate praedita, quae ut orta non fuit, ita nec peribit. Adde de solidi cuiusdam necessitate ad aeternitatem tuendam Lucretium lib. I. v. 487. seqq. et 529. seqq. d)

CAP III.

Comparatio praeceptorum Epicuri cum melioribus.

I. Postulat iam instituti nostri ordo, ut comparemus Epicuri praecepta de Deo et saniorum philosophorum. Primum igitur utrinque magno consensu traditur, Deum vivere, Deum beatum, Deum aeternum esse *). Illud item haud dubitanter utrinque conceditur, Deum non ita agere, uti homines solent, nec laborare, quum quid effectum cupit. Neque enim actio infiniti ex naturae finitae actione iudicari potest, propter summam utriusque distan-

d) *Solidi* nomine hic firmitas et inuictum robur intelligitur. Nam alibi aliter hoc vocabulum accipit Epicurus. Vid. supra c. I. f. I. §. 13. p. 14. ubi corporum vis arcendi alia corpora ab occupato iam loco *solidum* appellabatur. Haec autem significatio aliena videtur ab ea, quae nunc ante oculos nobis obuersatur.

*) Ergo refutat Epicureus Velleius Democritum ap. Cic. Nat. D. I. c. 12. Cum idem, inquit, omnino quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quicquam sempiternum, nonne deum ita tollit omnino, ut nullam eius opinionem reliquere faciat.

distantiam, qua ne maius quidem ullum discrimen fingi potest. Praeclare Velleius apud Ciceronem lib. I. de N. Deor. c. 9. *Labor non attingit Deum: nec erat ullus, quum omnes naturae numini diuino, coelum, ignes, terra, maria parerent.*

II. Praeclare illud etiam Velleius, quod ex creatione mundi quicquam Deo accessisse negat oblectamenti. Neque enim summe beatus fuisset Deus, si quidem e creatis demum rebus compleri eius voluptas potuisset.

III. Sola praeterea mente cerni Deum, consentaneum est disciplinae vetustissimae. Theophilus ad Autolyc. lib. I. p. 72. καθάπερ ἡ ψυχὴ ἐν ἀνθρώπῳ ἔβλεπεται, ἀόρατος ἔσται ἀνθρώποις, διὰ δὲ τῆς κινήσεως τῆς σώματος νοεῖται ἡ ψυχὴ· ἕτως ἔχει ἂν καὶ τὸν θεὸν μὴ δύνασθαι ὁραθῆναι ὑπὸ ὀφθαλμῶν ἀνθρωπίνων, διὰ δὲ τῆς προνοίας καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ βλέπεται καὶ νοεῖται. Quod Epicurus nec soliditate nec numero metiendum putavit Deum, supra iam approbatum est, et Theophili lib. I. p. 71. A. Tariani orat. contr. Graec. p. 114. Iustini Martyris cohort. ad Graec. p. 15. et reliquorum omnium calculum facile meretur.

IV. Infinitum mundi autorem esse, nihil dubitant melioris philosophiae studiosi. *Unus omni-*

omnium dominus est Deus, neque enim illa sublimitas potest habere consortem. - .. Ergo unus est et ubique totus diffusus. Cyprian. de idolor. vanit. p. 14. 15. Adde Macarium homil. VII. §. 2. p. 101. Neque in hac re Epicurum discordantem et aduersarium habent theologi: si quidem eius verba cap. II. sect. 1. et 2. allata perpenderint.

V. Sapientiam quoque et sanctitatem, *e)* et iustitiam et potentiam, et bonitatem vindicauit Epicurus Deo, quia et vulgi deprauatissimam opinionem de diis detestatus est, *f)* et excellentissimae naturae necessariae sunt, *g)* et ex ipsa eius definitione Dei manant. Non igitur in re perspicua et plana comprobanda tempus conteremus.

CAP. IV.

Iudicium de Theologia Epicuri.

1. Adhuc diximus omnia, quae pro Epicuro dici queant. Verum tamen, quod caput nostri operis est, iudicium etiam de singulis ferendum. Ita igitur ego quidem arbitror, multa egregie et belle cogitasse meditatumque esse Neoclis filium: sed saepe tamen etiam infantia, saepe ingenii imbecillitate, saepe fortassis etiam memoriae infidelitate, saepe rerum obscu-

e) Vid. Lucret. V. 196.

f) Vid. supra cap. II. s. 1. §. 11. et 12.

g) Vid. supra cap. II. sect. 1. §. 5. seqq.

obscuritate, saepe rerum humanarum intempestiva comparatione, aliisque de causis lapsum esse. Quamvis igitur satis iam demonstraerim, Deum ei et proprietates diuinas satis, quod ad praecipua et summa capita pertinet, exploratas fuisse: tamen idem haud dubie confirmo, non eum in singulorum capitum partibus labe sua caruisse.

II. Primum enim videndum, an infiniti nomine usus, extensionem a Deo satis remouerit. In quem quidem errorem nuper Raphsonius incidit, in demonstratione Dei pag. m. 33. seqq. edit. Lips.

III. Deinde nusquam disertissime et luculentissime vis creandi et materia rerum inter se sunt discretæ.

IV. Tum eius erga Deos popularium reuerentia minus constantem indicat animum. Debuerat, quos irridebat Deos, prorsus negligere. Etenim qui ingratis hominum facere non audet, quod ingratis hominum recte sentit, is nobis non placet.

V. Praesertim autem atomorum nomen videtur incautiores deducere ad suspicionem eam, ut existimetur statuisse, ex Deo ipso manasse et quasi redundasse mundum hunc. Quem periculosissimum errorem equidem approbare neutiquam possum. Vid. Buddei V. S. R. theses de Atheism. pag. 524.

VI. Inconstantia quoque tanta est cum Epicuri, tum Epicureorum, ut magis ad disputandi facultatem et animi impetum accommodasse videantur philosophiam suam, quam ad decretorum stabilitatem et perpetuitatem. Prout commodum eis visum est vel impugnare perpetuitatem mundi vel propugnare, ita ad alterutrum adhaeserunt. Praesertim autem quum exortus mundi tradendus est, multum ostendant soliditatem atomorum et aeternitatem. Contra quum explicanda est natura rerum, tum soliditas illa tenebris quibusdam inuoluta iacet. Saltem Lucretius ita se gerere solet. Quare de illius saltem animo erga Deum nihil suspicari licet probi et philosopho digni.

VII. Ineptissimum est illud etiam, quod vniuersi nomine abusus est. Nam nusquam satis perspicue discriminari iussit substantiam infinitis rationibus nobilem, et mutabilem hanc ac tetram quasi naturam mundi. Semel Lucretius discriminauit, sed ita, ut mundi simul creationem a Deis, quales a gentibus eius temporis colebantur, abjudicaret. Bona igitur malis miscuit impie, dum pius videri voluit. Vid. libr. VI.

VIII. Dolendum est denique, quod libri Epicuri de sanctitate et alii interierunt. Istos enim si haberemus, certius iudicaretur, vtrum reuerentia quadam, an calliditate et versutia de

de diuina natura apertius sentire et crebrius differere noluerit. Discipuli saltem eius vix se nobis probant. Culpa in ipsis, an in magistro resederit, incertum. Quid autem homines de vtrisque suspicentur et senserint, videmus. Interim quod nec Epicuri nec discipulorum eius praecepta Atheorum insaniam constabilire possint, gaudeamus oportet. Insaniant ergo Athei, vt insaniae sunt eorum suspensiones. Nos gaudeamus et exulemus. Gaudeamus, inquam. Triumphat enim antiqua veritas et perpetuo triumphabit.

CAP. V.

De utilitate huius dissertationis nostrae.

Ergo tempus nostrum recte collocauimus in exquirendis conatuum horum utilitatibus, quae fortassis non nimis sunt obviae. Quod quidem eo suspicor, quia vindiciae hae minus adhuc contemptae fuissent, si utilitas quaedam maior inde expectata esset. Nos vt quaeque in solum venit, quod aiunt, ita exponemus.

Primum quo minor atheorum numerus esse demonstratur; eo testatior ipse Deus putandus est. Quo testatior autem Deus, eo maior et tetrior culpa hominum eum aut ignorantium aut auersantium. Quo maior horum culpa, eo sceleratiores ii, qui atheos ne stigmate quidem vlllo inuri volunt, et nomine digno insigniri. Quales si in terris Christianorum reperiantur, vbi nulla ratione fucari,

ri, nullo argumento protegi potest tanta temeritas: stultitiam ii suam produnt. Quis autem atrocior hostis est humani generis, quam atheus, ut qui vnius omnium rerum beneficentissimi autoris tutorisque memoriam et laudem ex animis extractam vult radicitus, qui spem, solatium, gaudium, pacem, amorem omnem eneruat et enecat. Si quis autem hunc talem defendere atque etiam honestare audeat; an non amicissimum atheis animum prodit et consociatissimam voluntatem? Quid enim defenderet, quid honestaret atheum, quem improbareret, quem abominaretur? An enim quem nos iure odimus, auersamur, execramur, eundem iure etiam amamus, etiam osculamur, in oculis gerimus, praedicamus, tuemur?

Deinde satis declarat opera nostra scripto-
rum veterum peruersitatem, quae non satis
passa est Epicuri praecepta iure suo uti. Nam
quum Stoici haud paulo peius sentirent de Deo:
tamen aequiore vsi sunt fama. In quo qui-
dem eis eloquentia seu potius verborum sub-
tilitas et accuratio plurimum profuit, infantia
contra isti obfuit. Nam dum verborum nec
leporem, nec momentum nec elegantiam con-
sectatur Epicurus; reliqui existimatione apud
vulgus eum praecurrerunt. Vnde intelligitur,
quam nulla sit ars negligenda et despicienda.

Tum magis nos iam demonstrauiamus, quam
infeliciter linguarum studium a philosophia
P difi-

difiungatur. Nam si ars interpretandi tantum apud philosophos superiorum temporum valuisset, quantum contendendi cupiditas: iam dudum sanati essent loci, qui nunc primum, spero, integritatem veterem recuperarunt: iam dudum intellecta essent, quae propter neglectum Epicuri sermonem intelligi non possunt sine cura et diligentia. Neque enim verba solum, sed etiam vis rerum spectanda.

Denique quid honestas morum, quid virtutis studium ad felicitatem meditationum valeat, etiam scriptum hoc nostrum declarat. Neque enim Epicurus incidisset in meditationem satis politam et lectam; si non in amplificanda hominum concordia et officiorum communitate omnia fixisset et locasset studia sua, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem.



VI.

IO. CONRADI SCHWARTZ

DISPUTATIO

DE

THEOLOGIA DEMOCRITI

a. clō Io ccxviii.

RESP.

IO. CHRIST. KORN.

P R O O E M I U M.

Nondum me poenitet Epicuro Deum creato-
rem et conservatorem vindicasse. a) Ne-
que dubito, quin omnes, quibus veritas et aper-
tissima natura Dei et philosophiae officium iu-
cunda

P 2

- a) Quum iam dissertationem de Epicuri theologia scripsissem: audiui, iam Anno 1713. a Viro Celeberrimo Stollio, Professore Jenensi Deum creatorem et conservatorem Epicuro vindicatum esse. Quumque argumenta mea ab rationibus eius diuersa esse vidissem; miratus sum, tot argumentis causam vulgo desperatam defendi posse. Fortassis alias eandem multo pluribus defendam ipse, quoniam, ut fit, materiam aliam atque aliam suppeditat lectio veterum. Sed noua nostra argumenta proferemus alibi,

cunda sint, hoc meo facto gaudeant. Quamobrem facile patior, ut ii, quorum mentem communis erroris autoritas praestringit, sapere sibi videantur, si ex praeiudicatis opinionibus Epicuro queant obiicere, quae in Epicuri philosophiam nequaquam conueniant. Ego nemini, quamuis Epicurum accusauerit, et fortasse meam quoque defensionem improbarit, respondebo, nisi demonstrarit singularem antiquitatis ac praesertim Diogenis intelligentiam. Ego enim fateor, critices me semper studiosum fuisse, propterea quod antiquitas omnis adhuc nobis obscura foret, si critici nulli fuissent. Omnino quicquid nos antiquitatis intelligimus: id omne criticis debemus. Quicquid ignoramus, nostrae tribuendum est socordiae, qui vestigiis superioris aetatis non satis insistimus. Ipsa Epicuri sapientia nondum satis cognita nobis est et explorata, quod criticis aliis diligentia defuit, aliis audacia superfuit.

Quantum ego in Epicuri philosophia profecerim, eruditi et aequi homines iudicent. Ex iis quidem, quae nuper scripsi iudicare in procliui est, et, ut spero, alias magis erit. Multa sunt enim, quae ad Laërtium monere possim.

CAP. I.

Iudicia eruditorum de diis Democriti, origine mundi et similibus rebus.

I. Aristoteles in Democritum infesta signa infert. Nam, ut Iustinus Martyr etiam in euerfione

ſione Ariſtotelis dogmatum p. m. 139. docet, ſcripſit libro VIII. c. 2. text. 16. natur. Auſcult. Ολως δε τὸ νομίζειν ταύτην τὴν ἀρχὴν εἶναι ἰκανὴν, ὅτι αἰεὶ ἐστὶν οὕτως, ἢ γίνεται, οὐκ ὀρθῶς ἐστὶν ὑπολαβεῖν. ΕΦ' ὃ Δημόκριτος ἀνάγει τὰς περὶ Φύσεως αἰτίας, ὅτι ἔτως καὶ τὸ πρότερον ἐγίνετο. Τοῦ δ' αἰεὶ οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν λέγων ἐπὶ τινῶν ὀρθῶς· ὅτι δὲ ἐπὶ πάντων, ἔκ ὀρθῶς. Idem Ariſtoteles Phyiic. lib. I. c. 2. Καὶ εἰ ἀπείρους, ἢ ἔτως ὥσπερ Δημόκριτος κ. τ. λ. *Ac, ſi infinita principia, aut ita, uti Democritus, eiusdem generis, ſed figura et ſpecie differentia, aut etiam contraria ſtatuerunt quidam. Adde cap. 5. textu 42.*

II. Cicero de finib. I. c. 6. male in eum animatus eſt. Nam Democritus, inquit, *atomos*, quas appellat, id eſt, corpora indiuidua propter ſoliditatem cenſet in infinito inani, in quo nec ſummum nec infimum nec medium nec ultimum nec extremum ſit, ita ferri, ut concurſionibus inter ſe cohaereſcant: ex quo efficiantur ea, quae ſint quaeque cernantur omnia, eumque motum atomorum nullo a principio, ſed ex aeterno tempore intelligi conuenire. Epicurus autem, in quibus ſequitur Democritum, non fere labitur: quanquam utriusque cum multa non probo, tum illud imprimis, quod quum in re-

rum natura duo quaerenda sint, unum, quae materia sit, ex qua quaeque res efficiantur, alterum, quae vis sit quidque efficiat: de materia differuerunt, vim et causam efficiendi reliquerunt. Adde Cicer. Acad. Quaest. IV. 38. Idem de Nat. Deor. I. c. 12. Quid Democritus? inquit, qui tum imagines earumque circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam, quae imagines fundat ac mittat, tum scientiam intelligentiamque nostram, nonne in maximo errore versatur? Et cap. 43. Mihi, inquit, Democritus nutare videtur in natura deorum. Tum enim censet imagines diuinitate praeditas inesse universitati rerum: tum principia mentesque, quae sunt in eodem universo, Deos esse dicit: tum animantes imagines, quae prodesse nobis solent vel nocere: tum ingentes quasdam imagines tantasque, ut uniuersum mundum complectantur extrinsecus. Adde huc, sis, Clementem Alexandr. Admon. Gent. pag. m. 43. et Augustinum Epist. 56.

III. Plinius Hist. Nat. II. c. 7. *Deos innumeros credere, atque etiam ex virtutibus vitiisque hominum, ut pudicitiam, concordiam, mentem, spem, honorem, clementiam, fidem, aut, ut Democrito placuit, duos omnino, poenam et beneficium, maiorem ad socordiam accedit.*

IV. Sextus Empiricus adv. Mathem. p. 433. D. decantat dictata aliorum itidem. Ἐξ ἀπει-
ρων δὲ ἐδόξασαν τὴν τῶν πραγμάτων γένεσιν - -

οἱ δὲ περὶ τὸν Δημόκριτον καὶ Επίκουρον ἐξ ἀνομοίων
τε καὶ ἀπαθῶν, τουτέστι τῶν ἀτόμων. Cum Sexto,
sed obscurius, consentit Chalcidius in Timaeum
sect. CCI. p. m. 351. clarius Aristoteles de Ge-
nerat. et Corr. libr. I. c. 1. p. 7. et Plutarchus
de placit. philos. I. c. 3.

V. Minutius Felix Octav. p. m. 20. vide-
tur Democritum probare, sed reuera graue in
Democritum testimonium dicit. *Quid Demo-
critus? quamuis atomorum primus inuentor,
nonne plerumque naturam, quae imagines fun-
dat et intelligentiam, deum loquitur?*

VI. Lactantius Instit. div. I. c. 2. f. 2. De-
mocritum de deo pessime sensisse putat. *Cu-
jus, inquit, sententiae, (fortuitu vel facta esse
omnia vel geri) auctor est Democritus, confir-
mator Epicurus.* Adde lib. III. c. 17. f. 23.
p. m. 210.

VII. Eusebius Praeparat. Euang. lib. I. c. 8.
p. 23. non longe abit a Lactantii iudicio: Δη-
μόκριτος ὁ Αῤῥηρίτης ὑπεσήσατο τὸ πᾶν ἀπειρον,
διὰ τὸ μηδαμῶς ὑπὸ τινος αὐτὸ δεδημιουργῆσθαι.
Ἐτι δὲ καὶ ἀμετάβλητον αὐτὸ λέγει καὶ καθόλου,
οἷον πᾶν ἐστὶ, ῥητῶς ἐκτίθεται μηδεμίαν ἀρχὴν ἔχειν
τὰς αἰτίας τῶν νῦν γιγνομένων. Fortasse rectius
hic legeris, ὅσον πᾶν ἐστὶ. Idem Eusebius asse-

uerat eadem disertius Praeparat. Euang. XIV. c. 14. p. m. 747. A. B.

VIII. Cyrillus Alexandrinus contra Julian. lib. I. p. m. 28. Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρείτης νοῦν μὲν εἶναι τὸν Θεὸν ἰσχυρίζεται καὶ αὐτὸς, πλὴν ἐν πυρὶ σφαιροειδεῖ καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν. Idem affirmat Plutarchus Placit. philos. I. c. 7.

IX. De recentioribus scriptoribus paucos attulisse iuuat. Parckerus igitur in Democritum acerrime inuehitur, disput. I. sect. X. p. 26. *At Leucippus et Democritus omnes vires adhibuere, ut quicquid veteres de causa effectrice statuissent, e rerum natura penitus tollatur: ita ut omnia quaecunque phaenomena, tum origo motus, tum mundi ornatus, unica materia, nullo consilio eam gubernante, absoluantur. Quo quidem instituto in apertissimum atheismum incidisse nemo non videt, et quidem si accuratius rem definire velimus, solos esse, quos jure in atheorum censu numerare oporteat.*

X. Bailius in Democrito p. m. 1030. acerbe hominem accusat. *Democrite n' étoit rien moins qu' orthodoxe touchant la nature divine. Addit ad literam O p. 1031. La nature que Democrite appelloit Dieu n' avoit ni l' unité, ni l' éternité, ni l' immutabilité, ni les autres attributs qui sont essentiels à la nature divine. Il prodiguoit le nom de Dieu aux images et aux idées des*

des objets, et à l'acte de nôtre entendement par le quel nous connoissons les objets. etc. Adde Thomasi histor. Atheism. c. V. §. 1. p. 82. et §. 3. p. 89. seqq.

XI. Si causas judicii tam immitis, tam injucundi scire cupias: alias aliorum scriptorum fuisse suspicamur. Nam praeter eas, quas in Epicuri theologia cap. I. §. 21. p. 6. memoraui, genus institutorum et rationum Democriti dissimilitudinem nonnullam habebat cum reliquorum philosophandi ratione. Hi enim fere sequebantur consuetudinem docendi Ionicam. Ion autem Thales, princeps disciplinae, solam pene scientiam naturae in oculis ferebat, morum elegantiam naturae suae bonitate potius, quam praeceptis, tuebatur. Diog. Laërt. proœm. sect. 18. et libr. I, 40. Cicer. Tuscul. Qu. V. c. 4. Hujus discipuli, item vt magister, deo partes animi mundani assignabant. Nam si Ciceroni de nat. Deor. lib. I. c. 10. Plutarcho de Placit. phil. I. c. 3. et 7. et Cyrillo adv. Julian. I. p. 28. fidem habeas, Thaletis deus mens fuit, quae ex aqua cuncta fingeret. Anaximander mundos innumerabiles, seu, vt Cyrillus loco citato, et Eusebius in Praepar. Evang. lib. I. c. 8. vult, infinitum esse deum statuit. Anaximenes aëri, Cic. de nat. D. I. c. 10. Anaxagoras menti infinitae inconditae molis mundanae exornatrici diuinitatem tribuit. Diogen. II. sect. 6. Aërem infinitum posuisse videtur etiam Archelaus, qui Athenis

philosophiam diuulgare coepit. Plutarchus Placit. ph. l. c. 3. Satis autem ex his quae dixi, perspicuum est, deum vel animum mundi vel ipsum mundum vel partem mundi inanimam existimatum esse. Ita necessitas postulabat, vt cum scientia naturali deus coniungendus esset. Quem morem quum aspernaretur fortasse Democritus, (nondum enim quicquam definitio) neque *principia*, quorum nomen retinebat, dei nomine honestaret: praeclarum hoc institutum ejus suspicio ista est infecuta, quae tantopere hominem vsque ad haec tempora infamauit. Nescio, an in patriam quoque Abderam infamiae culpam conferre liceat. Nimis magnum virum genuerat Abdera: Athenis tanta ingenii gloria dignior videbatur Atheniensibus. Verum tamen quum fortunae casum optatio nulla corrigere posset: tanti viri libri igne exurendi erant, nomen quoquo modo obscurandum, opiniones in alienissimam partem torquendae, quo sapientiae domicilium et sedes Athenae vnae viderentur. Platonis et Epicuri animum in Democritum recorderis velim, mi lector *b*). Adjungit tum gloriae studium gentis ingratiissimae, leuissimae, ineptissimae: vix dubium vllum supererit de causis infamiae hominis doctissimi. Poterant haud dubie impietatis Democriti argumenta quaedam proferri: poterant ipsa scriptorum ejus verba proponi: verum tamen quid

b) Cic. Fin. I, 6. Diogen. X, 8. IX, 40.

quid absurdi non existit e verbis, quorum occasio et cohaerentia ignota erat plerisque, nec, ut nosceretur, laborabatur? Quotusquisque scriptor omnia causae momenta circumspicit, et tum demum, quum singula perpendit, iudicat. Ecce tibi Baelii exemplum. Conquisierat is testimonia veterum aliqua, et, quantum equidem et video et suspicor, a commentatoribus Diogenis sparsim jam proposita: intelligebat, ea parum esse commoda, parum dei naturae congruentia: decernebat igitur homini doctissimo stigmata. Itane vero inuruntur eruditibus ab eruditibus notae? cum barbaris ego versari malim, quam cum eruditibus, si hoc jure sunt homines doctissimi. Talis enim iudicatus est Democritus. Vid. Aristot. de Generat. et Corrupt. I. c. 2. Cicer. Acad. Quaest. IV. c. 40. Plinius Hist. Nat. XXVIII, 8. Lucian. in auct. Vitar. tom. I. p. 378. Laërt. IX. 39. 40. 43. Clemens Alexandr. Stromat. VI. p. 631. Aelian. Hist. Var. IV. c. 20. Cornel. Celsus praef. libri I. de Medicina et libr. II. c. 6. p. 61. Jam si meminerimus, Democritum tot terras peragrasse, tot sapientes audiisse, tot praesidia doctrinae habuisse, quippe diuitem et regis Persarum commendatione usum: facile suspicari liceat, eum aliqua didicisse, quae Graecis essent ignota. Annon igitur theologia gentium, quas adiit, a theologia Graecorum discrepare potuit? Graeci igitur nonne potuerunt labi et errare in theologia pere-

peregrina? c) Fuit praeterea Democritus scriptor assiduus et impiger. Hic talis autem num singula verba sic ponderare potuit, ut nihil reprehensioni relinqueretur loci? etsi forte nonnunquam longe aliud sentiret, quam quod verba sonare viderentur. Hujusmodi autem verba quum a reliquo orationis contextu diuulsa sunt, uti in tanta praesertim philosophorum Atheniensium prauitate et inuidia diuelli facile potuerunt: annon ab Epicuro et Platone, philosophis tanta discipulorum frequentia circumfufis, diuulgari potuerunt ita, ut ea germana Democriti opinio videretur, quae ei fortasse nunquam in mentem venisset? Si Democritus gloriam appetiisset, si discipulorum frequentia delectatus esset, et Abderam tanta discentium multitudo confluxisset, quantam Athenas fortuna deduxerat: quantas tragoe-dias excitassent fideles discipuli? quot libris coarguissent Atheniensium perfidiam, desidi-am, calumniandi libidinem? Mores enim Graecorum dissoluti et inepti amplissimum eis campum dedissent, in quem excurrerent magistri sui laudes demonstraturi. Nunc gloriam fugiebat, et quibusdam quasi tenebris se ipse inuoluebat Democritus. Laërt. IX, 36. Aelian. Hist. Var. IV. c. 20. p. 346. edit. Perizon. Graeci ergo callide temporibus vsi, et libros suos et lectorum

c) Nam exempli gratia, Aristotelis Deus mouetur. Vid. Physic. eius VIII. c. 8. text. 64. Democriti Deus non mouetur.

lectorum animos contaminarunt infamia Democriti, hominis, vt Plinius testatur, ipsa officii cupiditate infamis et nimium infelicis *d*). Neque vero ipsum scribendi genus, quo Democritus utebatur, ad theologiam ejus infamandam non fuit accommodatum. Nam, quoniam, vt reliquiae testantur, multa etiam magica scriptis suis intexuit: *e*) ipsum autem magiae nomen inuisum fuit et suspectum: facile de theologia ejus pessima quaeque suspicari coeperunt imprudentiores. Nam quum de daemonibus Graeci, de geniis Romani neutiquam dubitarent summam autem Dei nostri vim et maiestatem obscurius agnoscerent: primum Graeci, postea Romani in eam veniebant opinionem, Democritum praeter daemonas nihil agnoscere. Et, quum daemonas dei nomine nusquam honestasset: atheum eum esse suspicabantur. Nam ita ex hominum, qui tunc viuebant, opinione ratio subducenda videtur: quum contra apud Christianos concludendum potius fuisset, eum Dei maiestatem agnouisse. Quamquam etiam in terris Christianorum aliqui fuerint, qui atheorum infaniae suspecti essent valde, et magiam tamen colerent *f*).

XXII.

d) Vid. Plinii Histor. Natur. XXVIII. c. 8.

e) Sed eas naturalis magiae stricturas fuisse et partim ineptias, recte suspicantur, imo judicant, eruditi. Nam reliquiae rem ipsam testantur. Vid. Naudaeus, Plinius, Geoponica.

f) Vide Baelium in *Ruggeri* p. 2627. 2628.

XXII. Posteaquam igitur vidimus, et qui et quanti viri Democritum accusarint, et causas, quibus inducti videantur, adjunximus: non possum non fateri, me inuitissimum eorum defugere auctoritatem. Verum tamen, causa omni diligentius cognita, quid sentiam, exponendum putavi. Si quis satis graua momenta esse putet, quae me ad dissentiendum instigarunt: poterit, si volet, assentiri. Sin exigua putarit esse, me non repugnante, statuet quid libet.

CAP. II.

Aditus ad Democritum absoluendum.

I. Mihi igitur, Democriti accusatoribus vt assentiar, nulla res persuadet. Nam, vt Romanorum sequar consuetudinem, qui velites et hastatos praelia exordiri jubebant, triarios ad grauiores casus reservabant: nihil infaniae summae in homine sapientissimo suspicari possum. Nam atheorum errorem omnis infaniae principatum tenere, perspicuum est. Ego autem perlustraui omnia, quae ex vetustate reliqua sunt, ingenii monumenta Democriti: neque tamen vsquam vestigia reperi summae illius infaniae. Vix erroris suspicio locum inuenit in paucis ejus effatis. Neque tamen ne in iis quidem deprauationis et calumniae deest suspicio. Satis enim nota est Graecorum leuitas et malitia.

2. Nimis vaga haec sunt. Veniamus ad signatiora, vt facilius lector judicare queat. Per-

Perlustraui sententias eius a Stobaeo sparsim praedicatas: admiratus sum hominis sapientiam, et, vt ipsa eius scripta extarent, etiam cum detestatione Platonis optaui. g) Non dif- fiteor, improbandas item legenti occurrisse: sed idem fateor, earum aliquas e memoria Sto- baei depromptas esse visas, non ex recentiori locorum Democriti lectione decerptas. Nam verba interdum discrepant in vna eademque sententia referenda. Vide sermonem Stobaei XCVI. pag. 533. et CXIX. pag. 603. Intelli- go equidem, quid hic obiici queat: sed insa- nia tamen summa apparet nulla. Atque ea tamen est, de qua hic potissimum quaeritur.

3. Si Laërtium a me perlustratum esse di- cam: vereor, ne subrideat lector. Nam istum si quis in hoc rerum genere se consuluisse pro- fiteatur, nescire fortassis putetur, quid scri- ptori praedicare honestum sit. Noua enim a scriptore nouo expectantur: tralatitia, trita, obsoleta, ita vti numi, vulgo despiciuntur. Sed ego tamen Laërtii me consultorem fuisse fateor. Quid enim? Pueri legerunt Teren- tium: legit item Grotius, et, quod mirere, vir Grotius, is qui iam puer longissime supe- rauerat viros. Neque tamen Grotius lectione Terentii aut erubuit aut erubescere videri vo- luit. Non transferam hic dictum Grotii in me: nam id arrogantiae cuiusdam foret: Sed lectoris

g) Nam Plato Democriti libros conquisitos, exussit, Laërt. IX. f. 40. Adde notas Menagii,

lectoris tamen aequitate haecenus confido, ut eum sperem in meam Laërtii lectionem inquirere. Hoc vnum mihi satis est.

4. Epistolas autem Hippocratis, nemo a me postulet, ut meminisse me dicam. Etenim fidem suppositorum scriptorum implorare indignum videtur persona ea, quam nunc sustineo, et si humanitatis veritatisque, ita ut debeo, cupidus sum, semper sustinebo.

5. Plutarchi libri plurima Democriti commode et breuiter dicta nobis asseruarunt: plurima prudenter disputata attigit Aristoteles. Nullum vsquam extat ineptiarum vestigium: nulla insaniae hujus, de qua hic quidem quaeritur, suspicio.

6. Quid? quod Lucianus quum in auctione Vit. pag. 378. facultatem summam haberet Democriti, si qua esset eius impietas et malus erga diuinitatem animus, notandi et sugillandi: tamen nullam eius rei mentionem fecit. Nam hoc ipsum praeclari eius de diis sensus indicium videtur esse. Etenim paulo ante p. 372. callide notarat Pythagoram: nec pepercisset huic, si quid in ea re peccasset. Ne inanem hanc coniecturam putes: pag. 381. Mercurius auctio nans ita loquitur: Τὸν Ἐπικούρειον σὲ ἤδη καλῶ, τίς κ. τ. λ. *Epicure, te iam voco. Quis est, qui hunc emat? Est ille quidem videntis istius (Democriti) discipulus et ebrii eius, qui paulo ante praeconis voci subiecti sunt: sed una re doctrinam eorum vincit, impietate.*

te h). Vides, Epicuro damnato, Democritum pene absolui.

7. Reliquos scriptores, quos consului, scripti huius progressio declarabit. Quorundam commemoratione supersedeo prudens. Nam qui vnum nouit antiquorum scriptorum aut saltem perpaucos, is aut omnes aut pene omnes nouit. Hoc enim etsi Hobbessii in re simili iudicium est i): parum tamen a veritate discrepat.

II. Perpendas velim, lector, sententias aliquas Democriti, quas ego insignia magnitudinis animi singularis habere puto. Nam contemptio deorum, quos gentes tum imprudenter et temere admirabantur, profecto sapientiae magnitudinisque animi est insigne. Vide autem, quid Democritus sibi assumserit. Μοῦνοι, inquit, Θεοφιλέες ὅσοις ἐχθρὸν τὸ ἀδικεῖν. *Vni illi Deo probantur, quibus injuria est odio.* Quid videtur tibi, lector, num potuit magis detestari communem memoriae illius opinionem, homines a diis in homines concitari, et si deorum voluntati obtemperarint, deo probatissimos esse. Num hic talis vir rectius de
Dei

b) Vide Baelium in *Hobbes* lit. N. pag. 1575.

i) Fortasse legendum *Επικουρίδιον*. *Επικύρῃον* vix probarim, nisi forte vafre rideatur tritissimum nomen *ἐπικύρῃον*, cuius nimis creber vsus etiam ex Cic. III. epist. 9. apparet.

Dei natura sentire, et a communi errore magis discedere potuit? Vide, quam Clemens Alexandrinus in admonit. Gent. p. 45. C. praeclarum Democrito impertiatur testimonium. Scribit enim: ὅθεν οὐκ ἀπεικόντως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ὀλίγους φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας ἐνταῦθα, ὃν νῦν αἴερα καλέομεν οἱ Ἕλληνες, πάντα θεομητεῖσθαι k) (non διαμυθεῖσθαι) Quocirca Democritus non absurde scripsit, paucos homines sanos, sublati in aërem, (ut nunc graeci loquimur) manibus naturae diuinae conuenienter sapere.

III. Verum, ne forte nimis impium hominem fuisse suspiceris, doctrina eius facit. Nam ca profecto fuit singularis et eximia, quemadmodum supra ex multis veterum monumentis ostendimus. Mihi autem in amplissima quaque doctrina amplissimum certissimumque naturae diuinae praesidium esse videtur. Nam quum res omnes diuinae originis insignia habeant:

k) Scio, eundem locum aliter proponi libr. V. Stromat. p. 598. E. et lectionem hujus paginae repugnare conjecturae nostrae, fauere contra lectioni veteri: Sed quia vterque locus corruptus est: ineptum est rationi refragari, et corruptum ex corrupto tueri. Sapiens scriptor sapienter scribit. Obiter moneo, proxima Clementis verba p. 45. ita legenda videri: τις ἔν ὁ βασιλεὺς τῶν πάντων; Θεός. τίς τῶν ὄντων ἀληθείας; τὸ μέτρον. Ridicula item lectio est Strom. IV. p. 532. βούλεσθαι pro ἐ βούλεσθαι.

beant: necesse est, quibus rerum plurimarum natura perspecta sit et explorata, ii Dei maiestatem maxime agnoscant et quadam officii necessitate celebrent. Nam profecto, qui atheorum insanias defendere cœperunt, et etiam num defensare conantur, ii fere tam inepti, tam artis ratiocinandi expertes sunt, ut absurdissima quaeque somnia sua ne ipsi quidem probare aggrediantur. Commenta sua ponunt, commentorum demonstrationem desperant ipsi. Tanta est tantorum autorum et tam exquisita sapientia! Id quod quum Gastrellus dudum animaduernerit tom. I. parte VI. c. 2. §. I. de religione: etiam recentissimum exemplum auctoris *meditationum Philosophicarum de Deo, mundo, homine*, declarat. Callide autem res suas ita instruunt, memores infelicitatis conatum Spinosae, quem praeter multos alios a Petro Baelio, et, si hoc addere licet, a me ipso quondam in demonstrationibus Dei partim pag. 10. collectos, cuius Roterodamensis literarum pene experts, sola ingenii sui solertia armatus debellauit, Joannes Bredenburgius. Vid. Baelius in *Spinosa* lit. H.

IV. Iam si memineris, Democritum ad gentes orienti soli subiectas abiisse discendi cupiditate inflammatum: magis jam magisque insaniae teterrimae suspicione vacabit. Neque enim gentes istae, unde sapientiam repetendam putauit, turpissimi erroris suspicione infamatae vnquam sunt aut infamari possunt.

Noli expectare, dum in amplissimum campum excurram theologiae Chaldaicae, Persicae, Iudaicae, Aegyptiae. Ad Stanleii philosophiae orientalis libr. I. section. II. c. I. p. m. 219. 220. et lib. II. c. 6. pag. 33. ad Galei Philosoph. General. part. I. lib. I. c. II. sect. II. §. 3. p. 42. et sect. V. §. I. pag. 67. 68. te allegabo. Satis habebis ad sitim restringendam, si vnis hisce laticibus frueris. Nec hodie quidem vlla pene pars orientis est, vbi vnus esse Deus summus negetur. Non loquor de regionibus, quae Mohammedanorum amplexae sunt religionem: sed de sectis et gentibus, quae vetustissimam disciplinam tenent. Knox de insula Ceilania lib. III. c. 3. *Vni ex diis principatum tribuunt, quem Ossa polla maup dio appellant, id est, creatorem coeli et terrae.* Tauer-nerius in Itinerar. Ind. lib. III. c. 5. pag. n. 436: *Quamquam Indi cultores simulacrorum tribuant creatis rebus, vaccae, exempli causa, simiae et variis monstris honores eos, qui non debentur nisi Deo vero: certum est tamen, eos agnoscere vnum Deum infinitum, summe potentem et summe sapientem, creatorem coeli, qui omnibus rebus intersit.* Vix reperias quemquam, qui plura itineraria et alios eiusmodi libros perlustrarit, Erasmo Francisci. Eius ergo testimonium erit hic nobis instar omnium. *In India, inquit, hostis humani generis perficere nunquam omnino potuit, vt non probabili argumentatione concluderent, Deum esse vnum omnium*

omnium summum, qui, ut Indi et Seres vulgo loquuntur, stellis dominetur. Vid. Ostind. Staatsgarten lib. III. c. 6. pag. 972. 978. 383. 984. 985. 989. alibi. Quod si igitur gentes orientis vnum Deum summum agnouerunt, praedicarunt, posteritati diligentissime commendarunt: Democritum id in tanta discendi cupiditate fugere non potuit. Iam si memineris, naturam vnius Dei non modo rationi non repugnare, sed mirifice etiam approbari: vir ingeniosissimus non potuit non sententiae istius sese totum consecrare. Vnde ergo atheus extiterit?

V. Nam quum ne ea quidem aspernatus sit, quae difficillima sunt ad credendum: qui factum sit, ut praeceptum vnum omnium probabilissimum, grauissimum ac sanctissimum repudiarit? Nam quin ab inferis excitanda fore corpora putarit, vix dubitarim. Plinius enim quum in Hist. Nat. VII. c. 55. irrisisset eos, quorum *vanitas in futurum etiam se propaget, et in mortis quoque tempora ipsa sibi vitam mentiatur, alias immortalitatem animae, alias transfigurationem, alias sensum inferis dando: ita pergit, similis et de asservandis corporibus hominum ac reuiuiscendi promissa a Democrito vanitas, qui non reuixit ipse.* Scilicet Aegyptiorum morem callebat Democritus, qui quum animum corpori aliquando redditum iri sperarent, etiam corpus ipsum asservare solebant diligentissime, quo facilius vtriusque foret con-

unctio. Atque huc etiam spectasse obeliscos et pyramides, non modo ad conseruationem nominis ac rerum gestarum, probabile est. Quanquam Lucianus de luctu Tom. II. p. 307. posteriorem modo finem memoret: Plinius alium proponat libr. XXXVI, 12. Vid. Marshami Canon Chron. pag. m. 46. 47. Quod autem Plinius Democritum qui aliis vitae redintegrationem pollicitus sit, cauillatur non reuixisse: insipienti ejus sapientiae tribuendum est. De reliquo Magi cum primis resurrectionem expectare suos jubebant. Vide quae Clericus ad Stanleii philosophiam orientalem annotauit in indice.

2. Neque a Chaldaeis acceptas rerum futurarum praedictiones neglexit Democritus. Quae de re Plinius sic H. N. XVIII. c. 26. *Democritus talem futuram hiemem arbitratur, qualis fuerit brumae dies, et circa eum terni: item solstitio aestatem.* Idem c. 28. *Ferunt Democritum, qui primus intellexit ostenditque cum terris coeli societatem, spernentibus hanc curam ejus opulentissimis ciuibus, praemisa olei caritate ex futuro vergiliarum ortu, quae diximus ratione, magna vilitate tunc propter spem olivae coemisse in toto tractu oleum etc.* Vaticinia eius ab Hebraeis repetit Schefferus Phil. Ital. c. 5. Sed praeoptarim conjecturam meam.

3. Magiam item retinuit ex oriente allatam. Plinius XXIV. c. 17. *Primi herbas magicas*

*gicas in nostro orbe celebrauere Pythagoras atque Democritus. confectati magos. Et paulo post: Democriti certe Chirocineta esse constat. At in his ille post Pythagoram magorum studiosissimus quanto portentosiora tradit? Plura et grauiora repetere licet ex Plinii lib. XXX. c. I. Sed institutum nostrum longiores nos esse non patitur. Afferam potius aliquid, quod in Stanleyo saepe desiderauimus. Is philosophiam orientalem scripsit, magna sane industria, sed velim tamen Plinium diligentius consulisset. Multa enim ex eo ad corpus Philosophiae istius conficiendum et explendum sumere potuisset. Neque vero non expediebat Cassiani Bassi libros XX. de re rustica adhibuisse, in quibus multa magiae Democriti vestigia supersunt, et a naturalibus rebus diserte secernuntur. Vide libr. V. c. 50. et XIII. c. I. Neque ego temere dubitarim, quin caput V. libri XIV. magicum sit, item vti, quod ad asini caluariam attinet, caput VI. libri XII. Prius illud caput adscribam latine: *Serpentes columbario non erunt molesti, si quatuor angulis columbarii inscripseris Adam, ac, si fenestram habeat, etiam ei.* De ipsa nominis *Adam* significatione lepida magis et speciosa et acuta, quam vera et simplex videtur conjectura P. Needhami.*

4. Medicinam quoque ex oriente in Thraciam suam importasse videtur. Plinius XXV. c. 2. *Ab Homero Pythagoras, clarus sapientia, primus volumen de earum (herbarum) effectu*

composuit, Apollini Aesculapioque et in totum diis immortalibus inuentione et origine assignata: composuit et Democritus, ambo peragratis Persidis, Arabiae, Aethiopiae Aegyptique magis. Legendum fortassis agris vel pertentatis - - magis.

5. Geometriae laude floruerunt Aegyptii, ad quos adiit Democritus. Neque infructuosum fuit iter eius. Nam librum de Geographia edidit, et Geometricum. Diogen, IX. f. 47. Adde Scheffer. Phil. Ital. c. 5.

6. Geometria et Astrologia numerandi arte carere non possunt. Sed Phoenices tamen propter mercaturam minus carere poterant arte rationes ducendi. Quocirca nec eos contempsisse videtur Democritus. Librum quidem certe de numeris conscriptum vulgavit. Diog. IX. f. 47. Add. Schefferum Phil. Ital. c. 5.

7. Commentarios quoque eius de virtute in manibus habuerunt veteres, et multos ad morum conformationem pertinentes libros. Diog. IX. f. 46. Neque suspicari non licet de peregrinitate huius item disciplinae. Nam et si temporibus istis efflorescebat in Graecia quoque meditatio morum: tamen Gymnosophitis potius hanc philosophiae partem debuisse videtur Democritus. Nam cum illis quoque eum versatum esse, memoriae prodiderunt nonnulli. Diog. IX. f. 35. Virtutis autem et
pati-

patientiae studium Gymnosophistis cordi fuisse, Strabo docet libr. XV. pag. 1041. seq. Striturae quidem disciplinae moralis Democriticae, quas Ioannes Stobaeus conseruauit, mirificam declarant sapientiam. Vnum exemplum ex sermone IV. p. 56. afferam a Gesnero non satis intellectum. *Simulacra sensu praedita (id est, homines) etiam ornamentis conspicua, aspectu modo, non item animo se nobis probant.*

8. Musicam persecutus est libris multis, quos Diogenes memorat lib. X. f. 48. Adde Scheff. Phil. Ital. c. 5. Musica quoque morbos quosdam curauit. Gellius IV. c. 3. Adde Bochartum Hierozoic. lib. II. c. 44. p. 461.

Tantae doctrinae laudem, vt initio dixi, iccirco commemorandam putauit, ne viri summi obscurior esset industria. Satis jam igitur apparet, nihil eum in oriente percepisse, quod non cum ciuibus et vicinis communicarit. Vnam igitur theologiam Democritus contempsit? aut corruptam accepit? aut ipse corripuit et conculcauit? Ita fecisse veteribus plerisque visus est, et multis hodie videtur. Quamobrem si suspicionem falsam et inanem euellere ex memoria hominum velimus: meliora quam quae adhuc expromimus, argumenta proponenda sunt. Versamur in causa diuina. Θεός ἀπὸ μηχανῆς praesertim pro eo qui Iouis voci comparatus est. l)

Q 5

CAP.

l) Sext. Empir. adu. math. p. 186. E.

CAP. III.

*Argumenta causae nostrae magis propria
exponuntur.*

Quaeritur de Philosopho vetere. Veteres ergo de illo audiendi. Loquantur illi, qui testes videri queant. Testium stabimus iudicio. At enim praeuaricatores multi sunt, qui actores videri velint, et testes saepe inveniuntur mercenarii. Ergo diuinatione opus est, ne Q. Caecilius pro Cicerone deligatur, ne C. Cassinius Schola pro M. Catone.

2. Liceat, velim, quaerere, quantum temporum interuallum inter Pythagoram et Democritum intercesserit. Ne saeculum quidem vnum. Tanto interuallo disciplina orientis, vt nobis quidem videtur, immutari non potuit insigniter. Videamus ergo, num Pythagoras ex oriente reuerterit atheus. Altum ea de re apud recentiores silentium: apud veteres non minus. Est hoc aliquid. At fortasse valet hic illud Ciceronis: *m) iisdem de causis alii plectuntur, alii ne appellantur quidem.* Bene est. Ergo videamus de theologia Pythagorae. Interim aliquid fit.

3. Antequam autem istuc abeamus: breui moneo, Pythagoram fuisse itidem, vt Democritum, medicum: *n)* eundem mathematicum

m) Offic. lib. I. c. 25.

n) Diogenes VIII. f. 12. adde Menag. p. 356. Plin. XXV. c. 2.

cum o), eundem magum p), eundem virtutis studiosissimum et reipublicae gerendae peritum, q) eundem musicum. r) Similitudo est igitur utriusque tanta, quantam vix suspicatus fueris s). Sed nos ad theologiam Pythagorae.

4. Pythagoras igitur infinitam statuit substantiam esse principium rerum. Aristot. Phys. III. c. 5. t. 37. *Fieri non potest, ut reuera existat infinitum. Aliquantum enim quiddam sit, necesse est. Verum rebus quibusdam accidere potest infinitum. Quod si ita est: diximus jam, fieri non posse, ut id principium dicatur, sed illud potius, cui infinitas accadat, aër, exempli gratia, aut perfectum. Quocirca absurde dixerint, qui id asseuerant, uti Pythagorei asseuerant. Pythagoram mundi originem statuisse, certum est e Sext. Empiric. adu. mathem. p. 422. seqq. Res autem creanda spatium vacuum occupet, oportet. At spatium illud a spiritu infinito profectum esse docuit idem. Aristoteles lib. IV. Phys. c. 6. t. 56. *Esse vacuum**

o) Plinius II. c. 8. Sext. Emp. adu. mathem. lib. IV. p. 104. seqq. Diog. VIII, 11. 12. adde Menagium.

p) Plinius XXIV. c. 17. XXX. c. 1. Bayle in *Pythagor.* p. 2444. K.

q) Diog. VIII, 16. add. Menag.

r) Diog. VIII. f. 24. adde Casaub. et Menag.

s) Ibid, Sext. Emp. adu. math. lib. XI. p. 128.

cuum, dixerunt etiam Pythagorei, et in coelum quasi respirans infundi ex infinito spiritu. Nescio, an hinc corruptum sit illud Plutarchi de placit. philos. lib. I. c. 9. vacuum extra mundum esse, in quod et ex quo mundus respiret.

5. Sed, nisi fallor, omnium solertissime Sextus Empiricus Pythagoreorum sententiam exponit. Is libro IX. adu. mathem. p. 422. ex mente illorum ita scribit: τὸ μὲν ἐν Φαινομένην εἶναι λέγειν τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν, ἀφύσικόν πως ἐστὶ. κ. τ. λ. *Principium rerum omnium sub sensus cadere, alienum est a natura. Quicquid enim apparet, ex rebus non apparentibus constituendum est. Si quid autem ex rebus quibusdam constat, non est principium, sed causa efficiens eius ipsius est principium. - - Quocirca principia huius rerum universitatis in sensus haud incurrere, posuerunt Pythagorei. Et p. 424. C. Hisce motus Pythagoras principium rerum dixit esse unitatem, ex cuius communitate res quaeque una dicatur. Ac secundum hanc suam ipsius naturam unitatem mente conceptam intelligi t). Laërtius cum hisce consentanea docet I. VIII. f. 25. Principium, inquit, rerum omnium unum, ex uno autem indefinitam rem alteram, ut materiam, uni tanquam causae subesse, in commentariis Pythagoricis inuenisse se ait Alexander.*

6. Ab

t) *Unitas* a nobis dicitur, Graece *μονάς*. Fuit semel verbum de verbo exprimendum.

6. Ab Deo semideos diligenter secrevit Pythagoras. Erat enim vna de sententiis, *Deis plus honoris tribuendum, quam daemonibus u).* Laërt. VIII, 23. Quod idem l. VIII. f. 33. explicatius tradidit. *Diis, inquit, semper cum laude amictu candido et caste: heroibus vero post meridiem honores tribuendos esse, censuit Pythagoras. Sunt heroes et daemones animi hominum mortuorum.* Laërt. VIII. f. 32.

7. At enim solem et lunam et reliqua sidera Deos esse dixit. Laërt. VIII, 27. Sed hic alia significatio *Dei* est, ac quum de vno Deo loquitur. Quod quidem probare in procliui est. Nam primum nemo iuerit inficias, lunam, solem, stellas caeteras oculis nostris cerni. At res sensibus subiectae secundum Pythagoram principium esse non possunt rerum mundanarum: vt supra ostendimus. Deinde mundi partes sunt stellae: mundo autem a Deo profecto, partes item mundi indidem profecti sunt. Ergo Deus esse non possunt. Effectus enim causa sui non est, nec causa effectus sui ipsius. Ineptae sunt igitur annotationes Casauboni et Aldobrandini ad Laërt. l. VIII, f. 27. Ac si maxime concedam, Pythagoram stellas pro diis habuisse: tamen ridiculum est, nomine *Dei* tam vulgari et vili apud Graecos rem in.

u) Quanquam hic *Dii* memorentur: tamen id non obstat, quo minus vnum Deum esse asseuerarit Pythagoras. Nam interest inter eius mentem et narrationem scriptorum veterum.

indubitata impugnare velle. Nam creatrix natura indubitata est Pythagorae.

8. At enim animum particulam Dei esse, censuit Pythagoras. Cicer. Nat. D. I. c. 11. Quocirca in solem quoque et stellas idem dicere potuit. Sed memineris, velim, principium rerum omnium vnum poni a Pythagora. Num autem de vno et aeterno pars auelli et detrahi potest? Num dissimillimum dissimillimi pars est? nam supra ostendimus, Pythagoreos principium rerum diuersissimum esse dicere a rebus creatis. Ergo Pythagoras animum cognatum tantummodo esse putauit Deo immortali. Laërt. VIII. f. 27. Diogenes quidem I. VIII. f. 28. testatur, Pythagoram docuisse, εἶναι τὴν ψυχὴν ἀπόσπασμα αἰθέρος, *animum esse particulam aetheris*. Aether autem principium rerum non est secundum Pythagoram. Imo quia secundum eundem pars modo animi immortalis est, pars mortalis, teste Laërtio VIII, 30: non potest animus esse Dei particula, quippe immortalis ac sempiterni.

9. At primordia mundi siue *δῶδε ἀόριστον* statuit. Verum *ἀόριστον* est *indefinitum* modo. Indefinitum ab infinito plurimum differt. Neque *δὺς* est per se, sed per monada. Quod contra Plutarchum notandum.

10. Nihil ergo suspicari quidem vsquam licet prauitatis in theologia Pythagorae. Neque vlla mundi confusio apparet cum Deo.

Agno-

Agnouit hoc Baelius. Ergo in *Pythagora* pag. 2446. lit. N. ita scripsit: *On ne peut rien voir de plus beau dans des philosophes Païens, que ce qu'il disoit de Dieu.* Quas autem rationes Baelius in notis affert ad eleuandam theologiae Pythagoricae existimationem: eae facile refelli possunt. Sed nobis longioribus hic esse non licet.

11. Atqui veteres quidam testati sunt, summe Democritum cum Pythagora concordare. Laërt. IX. f. 38. *Φησὶν ὁ Θράσυλλος, πάντα δοκεῖν Δημόκριτον παρὰ τοῦ Πυθαγόρου λαβεῖν καὶ αὐτὸς δ' αὖ ἀκηκοέναι, εἰ μὴ τὰ τῶν χρόνων ἐμάχετο.* κ. τ. λ. *Thrasyllus scribit, Democritum videri omnia a Pythagora mutuatum et eius auditorem fuisse, nisi temporum ratio repugnaret. etc.* Nos supra demonstraui, x) partes doctrinae easdem vtrunque cultas, ex iisdem locis repetitas: vnde ergo dissensio existat in praecipuo orientalis philosophiae praecepto? Et quid est, quod Pythagorei combustioni librorum Democriti, quam Plato decreuerat, intercesserint? Haud dubie consensus Democriti cum magistro ipsorum hoc eis persuasit, ut facerent.

CAP. IV.

Democriti absolutio tentatur.

Nolo hic singularum praeceptionum vtriusque, et Pythagorae et Democriti, conuenientiam

x) c. II. f. V. 2. seqq. et III. f. 2. 3.

tiam persequi. Alibi fortasse locus erit ea de re differendi. Quid est enim, cur cujusquam expectationem diutius teneamus suspensam? Ecce ergo locum egregium Sexti Empirici, hominis doctissimi, et, quod multa suadent, vnius omnium fide dignissimi γ). Δημόκριτος δὲ εἰδωλά τινά φησιν ἐμπελάζειν τοῖς ἀνθρώποις - - ὅθεν τῶν αὐτῶν φαντασίαν λαβόντες οἱ παλαιοὶ ὑπενόησαν εἶναι Θεόν, μηδενὸς ἄλλ᾽ παρὰ τὰυτὰ ὄντος Θεοῦ, τοῦ ἀφθαρτον φύσιν ἔχοντος. *Democritus autem simulacra quaedam dicit appropinquare hominibus, et alia quidem esse benefica, alia malefica. Quocirca etiam optat, ut compos fiat simulacrorum optabilium: esse autem haec magna et praegrandia et vix corruptioni obnoxia, sed perdenda tamen, ac praesignificare hominibus futura, sumta specie quadam et voce. Ergo horum ipsorum specie adducti veteres, Deum esse suspicati sunt, quum prae illis nihil sit Deus, ut qui corruptionis expertem naturam habeat.*

2. Hic ego ex te quaero, num sententiam de Deo magis Deo dignam defendere potuerit Democritus? Nam vnde in primis Moses, vnde alii apud Deum gratiosi viri, Dei vim et maiestatem agnouerunt? An Judaei naturam vllam angelis perennioremin minusque corrumpendam statuerunt? Vide Cosri P. IV. p. 276. et Dod Mardoch p. 27. Num quicquam aeternam

γ) Aduers. mathem. p. m. 311. D.

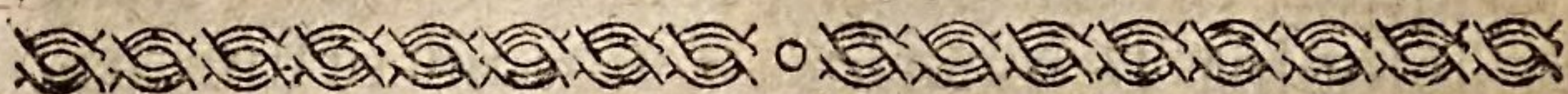
nam naturam habet, praeter Deum? Ipsa autem simulacra illa Deus ille sempiternus nec vnquam interiturus esse non possunt, propterea quod corrumpi ac perdi queunt. Nam Philosophia Democritica quicquid ortum habet, interire posse putat: et quicquid interire potest, aeternum esse negat.

3. Quid vero vos, Democriti obtrectatores, respondebitis ad locum Sexti aduers. math. p. 312. C. Εἰσὶ δὲ οἱ ἀπὸ τῶν γιγνομένων κ. τ. λ. *Sunt item qui ex casu rerum in mundo admirabilium suspicati sint, in mentem nobis venisse Deum. Cuius sententiae etiam Democritus fuisse videtur. Conspicati enim, inquit, meteororum affectiones antiqui homines, tonitrua scilicet et fulgura, fulmina item et stellarum congressus, solis quoque et lunae defectiones, verebantur Deos, quos harum rerum autores putabant.*

4. Nonne prophetae ex iisdem rebus Dei potentiam ac sapientiam demonstrarunt? Nihil opus est argumentis in re perspicua et peruulgata. Digitum eo intendisse, satis est.

5. At enim autorem mundi repudiauit Democritus? Ego vero quaero, quis tandem posthac hoc ei crimini dare velit? Nam si Deus solus aeternitatem possidet: vnde tandem reliquae res extiterunt, quum aliquando coeperint? Neque prouidentiam a Deo abiudicare potuit Democritus, si quidem res creatae mul-

ta bona a Deo habent, diu aluntur et conser-
uantur. Imo librum de prouidentia scripsit
Democritus. Laërtius IX. 47.



VII.

HENRICI WOLFGANG FRATZSCHER

SER. DVCI SAX. COB. IN PROTOSYNEDRIO
A CONSILIIS cet.

PROGRAMMA

DE

ACADEMIA ERFORDIENSI

DE

LVTHERO

OPTIME MERITA ET EVANGELICAE,
QVAM IS ADSERVIT, VERITATIS
TESTE AC VINDICE. M. MART.
CLIO CCCLI.

§. I.

Cum actus solennis, quo Illustri Gymna-
sio academico, quod COBURGI floret,
nouus DIRECTOR praeficiendus est, ita
exigente muneris ratione, publica dissertatio-
ne,

ne, quam programma appellamus, indicendus esset, varia mihi in mentem venerunt, quae argumentum scriptiois suppeditare possent; visum tamen fuit, tale deligere, quod historiae, tempore emendati a Deo, Lutheri aliorumque ministerio, coetus diuinioris res gestas complectenti, *a)* lucem aliquam affundendi ansam daret, et speciatim ACADEMIAM ERFORDIENSEM, NON MO-DO DE LVTHERO OPTIME MERITAM, SED ETIAM COELESTIS, QVAM IS ADSERVIT, VERITATIS TESTEM AC VINDICEM, in apricum producere: quod nemo mihi vitio vertet, spero, qui cum animo suo reputauerit, amore istius academiae, in qua natus et educatus, ac per annos aliquot docentis munere perfunctus fui, me adhuc teneri, ipsiusque memoriam non posse non mihi esse iucundissimam: immo et eum, cuius gratia haec pagina scribitur, itidem *Er-*

R 2

fordi-

- a)* Vix vlla historiae ecclesiasticae pars tantopere eruditorum industriam exercuit, tamque copiose, curate et solerter tractata fuit, quam emendatorum sacrorum historia. Scriptores qui in hac enarranda suam collocauerunt operum, recenset IO. ALB. FABRICIUS *Centifol. Luther.* P. II. p. 863. seqq. quibus ex recentioribus plures addi possent, si id ferret praesentis instituti ratio. In tanta tamen rerum memorabilium affluentia, post largam et felicem messem, aliis adhuc relictis esse spicilegia, nemo facile diffitebitur.

fordiensem esse, mihiq̃ue dilectissimum popularem.

§. II.

Perantiquae huic, quam Erfordia, celebris Thuringiae metropolis, gremio suo completitur, Musarum sedi haud exiguo est honori atque decori, quod Megalander LVTHERVVS, cuius opera Deus benignissimus ad doctrinam salutarem, spissis tenebris inuolutam, luci suae restituendam, et ad sacra, cum variis essent contaminata erroribus et superstitionibus, repurganda vti voluit, ad magnum hoc, immo maximum sanctissimumque opus aggrediendum, et felicissime perficiendum, adiuuante summi Numinis gratia, in ista paratus et formatus fuerit. Cum nimirum scholas inferiores, *Mansfeldensem*, *Magdeburgensem* et *Ise-nacensem*, in quibus linguas, philosophiam, artes ad humanitatem pertinentes, historiam, poësin, et alia, quae rerum diuinarum studium illustrent, augment, conseruant, quibusue is, qui veri et solidi theologi nomine gaudere cupit, neutiquam potest carere, didicerat, vitamque talem egerat, qualis a iuvene ingenuo, probo, modesto, obediente, strenuoque litterarum cultore requiritur, ac ceteros adolescentes, qui vna discebant, copia et elegantia sermonis, in loquendo et scribenda soluta et ligata oratione, longe superauerat; reliquisset, degustata litterarum dulcedine, academi-

demiam appetiit, tanquam fontem omnium doctrinarum. *b)*

§. III.

Erat tum temporis *academia Erfordiensis* celebris propter frequens bonarum litterarum studium, et doctorum virorum abundantiam. Prodiit enim ex ea, tanquam ex equo Trojano, magna eruditorum copia, qui passim per Germaniam dispersi, rebus publicis et ecclesiis vtilissime inseruierunt. Peperit ea theologos, iurisconsultos, medicos celeberrimos, adeo ut nusquam felicius, quam Erfordiae, litteras disci, plerique putarent. *c)* Hanc LUTHERVS, parentum iussu, anno seculi decimi sexti primo *d)* accessit, et JODOCO TRVT-

R 3

FET.

b) PHIL. MELANCHTHON *Histor. de vita et actis Lutheri* a. IO. POLLICARIO edit. MDXLVIII. in 8. p. A. 5. praemissa etiam Tom. II. *Opp. Luth. lat. Witteb.* IO. MATTHESIVS *Histor. Lutheri germanice descripta Serm. I.*

c) Hoc encomio eam ornat MATTH. DRESSERVS, dum Erfordiam describit *Rhetoricae* suae p. 331. et auct. edit. p. 359. Suffragatur LUTHERVS *Colloqv. mens.* ab AVRIFABRO edit. f. 575. b. testatus, ista aetate academiam Erfordensem inter ceteras existimatione et celebritate eminuisse.

d) Id testantur tabulae academiae Erfordiensis, quas ipse inspexi. Vid. quoque BARTHOL. LONEISSII *Series Rectorum Erford.* p. D. 4. a. et IVSTI CHRISTOPH. MOTSCHMANNI *Erford. literata* To. I. p. 696. MATTHESII *Hist. Luth.* l. c.

FETTERO e) clauum gubernationis academicae tenente, in numerum ciuium cooptatus fuit.

§. IV.

Incredibili, illuc quam primum venerat, flagrauit discendi cupiditate, nec, quod fieri interdum, vel ignauia, vel prauo sodalitio solet, de eo quicquam post ardore remisit. Inter litterarum studia, quibus vacauit, cum primis amauit historiam, eloquentiam, logicam, metaphysicam, physicam, ethicam. Sed incidit in eius aetatis dialecticam satis spinosam, quam, cum sagacitate ingenii praeceptionum causas et fontes melius, quam ceteri, perspicere, cito arripuit. Cumque mens auida doctrinae plura et meliora requireret, legit ipse philosophorum, in primis autem veterum Latinorum scriptorum monumenta, Ciceronis, Vir-

l. c. MELCH. ADAMI Vit. Germ. theolog. f. 48. edit. in fol. Corrigendi hinc sunt Ill. SECKENDORFIUS Histor. Lutheran. f. 19. edit. Lat. et p. 51. edit. Germ. FRID. STIEBERVS Prolus. hist. reform. p. 158. EVSEB. BOHEMVS Epitom. hist. eccles. N. T. p. 1105. IO. CASP. FVNCCIUS Histor. reform. in compendium redact. p. 25. IO. HENR. A SEELEN. §. 7. Praelect. Stad. de reform. Lutheri, quas inseruit suis Stromatibus Lutheranis, alique plures, qui anno MDII. immo MDIII. Lutherum academiam Erfordensem salutasse tradunt.

e) De hoc infra varia dabuntur.

Virgilii, Liuii et aliorum. *) Haec legit, non vt pueri, verba tantum excerpentes, sed vt humanae vitae doctrinam aut imagines. Quare et consilia horum scriptorum et sententias propius adspexit, et, vt erat ipsi memoria fidelis ac firma, pleraque ei lecta et audita in conspectu et ob oculos fuerunt, eaque postmodum in disputationibus et declamationibus ad vsum praeclare transtulit. Sic igitur in iuuentute eminuit, vt toti academiae LUTHERI ingenium admirationi esset, non modo ob eruditionem singularem, et peritiam linguarum haud vulgarem, sed et morum grauitatem ac modestiam valde amabilem, qua etsi aequales longo post se relinqueret interuallo, nemini tamen se se praetulit. Nec solum acroasibus docentium sedulo interfuit, sed etiam priuatim saepius cum praeceptoribus colloquia seruit, quae audiuerat, vt altius memoriae imprimeret, cum commilitonibus repetiit, et, dum publicae cessabant lectiones, se se in bibliothecam abdedit academicam, inspectione librorum optimorum animum pasturus, sicque omnia ingenui litterarum studiosi munia impleuit. f)

R 4

§. V.

(*) *De libris a LUTHERO iuvene lectis meletema historico-epistolicum* Lipsiae MDCCXXI. edidit GODOFR. CHRIST. GOETZIVS.

f) MELANCHTHON l. c. MATTHESIVS l. c. ADAMI l. c. Nec id dissentientur ipsi LUTHERI aduersarii, MAIMBURG. *Hist. Luther.* L. I. Sect. 8. COCHLAEVS *Comment. de actis et scriptis Luthe-*
ri

§. V.

Cum eo tempore *academiae Erfordienſi* non deſſent doctores in omni doctrina praeſantiſſimi, LUTHERVS quoque in ea praeceptor-
res g) nactus eſt, quibus ducibus et magiſtris non modo in artibus humanioribus et diſcipli-
nis philoſophicis egregios fecit progreſſus, ſed etiam diuiniſſimae doctrinae haud mediocrem ſibi comparauit intelligentiam. Hos inter fue-
re JODOCVS TRVTVETTERVS ſiue TRVT-
FETTERVS, a patria IſENACENſIS dictus, h)

IOAN-

ri aliique. Conf. FRID. ANDR. HALLBAVERI *Differt. de Luthero politioris litteraturae auto-
re et aeſtimatore*, quae Ienae prodiit MDCCXVII.

g) *De praeceptoribus Lutheri* peculiarem commenta-
tionem luci publicae expoſuit GE. HENR. GOE-
TZIVS Lipſiae A. MDCCXVIII. Vid. etiam FA-
BRICII *Centiſol. Luther.* p. 17. ſeqq. 516. ſqq.

b) Hic ex errore a SECKENDORFIO *Hiſt. Luth.*
f. 21. et edit. germ. p. 51. HALLBAVERO *Diff.*
cit. p. 20, FVNCCIO l. c. p. 25. SEELENIO
Strom. Luther. p. 176. aliisque IUSTVS IODO-
CVS nuncupatur, cum *Iuſti* et *Iodoci* nomen ex
uſu illius aetatis vnum idemque fuerit; vnde et-
iam IONAS et MENIVS, celeberrimi noſtrae
eccleſiae theologi, modo *Iodoci* modo *Iuſti* prae-
nomine uſi fuere. Haud parum miratus fui, cum
in FABRICII *Centiſolio Luther.* p. 19. et 518.
animaduenterem, ipſi TRENTIRERI nomen ad-
ſcriptum eſſe. Poſt impetratam Magiſterii digni-
tatem anno MCCCCXIII. S. paginae Licentiatus,
et MDV. Doctor theologiae renunciatus, et philo-
ſophiam et theologiam ſumma cum laude docuit,

κατ'

IOANNES GREVENSTEIN, 2) IOANNES GRYPHVS
R 5

κατ' ἐξοχὴν *Doctor Erfordiensis*, vel etiam *Philosophus et Theologus Isenacensis* appellatus, variisque editis scriptis inclaruit. Fuit Canonicus ad aedem Erfordiensem memoriae S. Seueri dicatam et templi OO. SS. Wittebergenfis, itemque Scholae Iurisperitorum Collegiatus. Ipso anno MDI. academiam Erford. gubernante *Lutherus* albo studioforum adscriptus est, vt supra iam obseruauimus. Wittebergam euocatus ibidem A. MDVII. Professoris theologiae et Archidiaconi in ecclesia OO. SS. munere functus est, immo et magistratum academicum gessit. Anno MDVIII. sub eius Decanatu *Nicolaus Amsdorfius*, *Andreas Bodenstein Carolostadius* et *Wenceslaus Lincus* Baccalaurei formati et ad lecturam sententiarum Lombardi admissi fuere. Inde autem Erfordiam reuersus ab ALBERTO Archiepiscopo Moguntino A. MDXVII. librorum censor et haeresium inquisitor constituitur A. MDXIX. die IX. Maji Erfordiae extremum vitae diem morte confecit, honorifice tumulatus in templo vrbis primario. Mortem eius CHRISTOPH. WIENERVS *Tumulorum* L. I. n. 2. hoc ornauit monumento:

Hic senis Isiaci cineres post fata quiescunt,

Corpore qui magnus, nomine maior erat.

Nota viri pietas, nota est sanctissima vita,

Notus sincerae religionis amor.

Doctrinae excellens studium, dignique labores,

Quos de naturae cognitione dedit.

Reliquiae quaedam, pie Truttuettere, supersunt,

De mensis quondam quae accidere tuis.

Quas

PHIVS siue GREIFIVS, k) BARTHOLOMAEVS
VSIN.

Quas patrio feruans dispensat amore senatus,

Inque vsus confert haec alimenta pios.

His fruitur studiis nunc exercenda iuuentus,

Vt feruire Deo promptius inde queat.

Ergo tuum viuet nomen, dum carmina viuent,

Lausque ea, te patriae consuluisse tuae.

Quam si praeripient alii, qui plura relinquent,

Ipse loco primo commemorandus eris.

Templa tibi curae cum relligione fuerunt;

Ossibus hinc requiem dant pia templa tuis.

Quanti aestimatus fuerit a *Luthero*, vel inde patet, quod se eius discipulum et famulum obsequentissimum, ipsum autem honorificentissime appellitet virum egregium et optimum, theologum et philosophum primum, dialecticorum principem, reuerendum et suauissimum praeceptorem, sibi in Domino maiorem, semper venerabilem suum in Domino patrem, cuius auctoritas apud se sit grauissima, cui omne bonum debeat, ex quo primo omnium didicerit, solis *Canonicis libris* deberi fidem, ceteris omnibus iudicium, ut *B. Augustinus*, imo *Paulus et Iohannes* praecipiant. Cum philosophiae Aristotelicae et theologiae Scholasticae nimium addictus esset, (quod *Lutherus Epistolarum* T. I. p. 11. deplorat) mirum non est, admodum ipsi displicuisse coeptam a *Luthero* sacrorum emendationem, quod intelligere est ex huius epistola, qua anno MDXVIII. Heidelbergae redux Erfordiam transiens eum compellauit, exhibita ab AVRI FABRO T. I Epp. p. 59. b. quacum conferenda alia ad Spalatinum data ibid. p. 62. ad quem itidem anno sequenti haec perscribit: *Audiui, excessisse e viuis Doctorem Iodo-*
cum

VSINGIUS, l) GERHARDVS HECKERVS, m)

HIE-

cum Isenacensem Erfordiae. Timeo et me causam acceleratae suae mortis fuisse: tantum aegritudinis fuit animo eius ex meis, ut dicitur, prophanitatibus et temeritatibus, quibus Scholasticam theologiam doluit incredibiliter contemni. Dominus misereatur animae illius. Amen. Supplem. epp. Luth. Halae edit. p. II. Idem de obitu TRVTVETTERI T. II. Epp. p. 179. ad IO. LANGVM ita fatur: *Audiui-
mus D. Iodocum Isenacensem e vita soluisse: Domi-
nus animam eius suscipiat, et ignoscat ei super omni-
bus peccatis eius, et nobis.* Vid. de TRVTVET-
TERO praeter *Lexica historica* Anonym. a MA-
DERO edit. de *Script. III. academ.* n. 89. LONEI-
SII *Series Rect. Erford.* p. D. p. 4. H. 3. b. SVE-
VI *Acad. Witteb.* p. Ccc. 4. b. G. 3. 6. CHRIST.
FRANC. PAVLLINI *Annal. Isenac. in Syntagm.*
rer. et antiquit. Germ. p. 129. GE. CHRIST. IO-
ANNIS *Script. Mogunt.* T. II. f. 826. n. 17.

2) Ex ore viri huius, docti non minus, ac pii, Lu-
therus saepius audiuit, a Concilio Constantiensi
Ioannem Hussum, hominem innocentem, praeter
ius et fas, causa non legitime cognita, et quidem
indefensum, ad supplicium raptum fuisse. Quae
dum diligenter secum reputaret, commodum se
offert liber quidam, sermones Hussi complectens,
in bibliotheca academica, in quo, hinc inde ver-
fando folia, legit aliqua a fide non aberrantia dicta,
sed quia persuasum sibi habebat, piaculum esse, si
quis haeretico diligentius attendat, illinc mox se
recipit, tanquam canis e Nilo bibens. Postea au-
tem, collatis ad sacram scripturam, tanquam ad
Lydium lapidem, Scholasticorum opinionibus ma-
gis magisque intellexit, quid distent aera lupinis,
atque Papatui valedixit. IO. WOLFII *Lect. me-
mor.* T. II. f. 72. b. *Lutheri Tr. von den neuen
Eckischen Bullen* T. I. *len. Germ.* f. 344. T. I.
Altenb.

HIERONYMVS EMSERVS, *n*) nec non, si coniecturae
locum

Altenb. f. 530. Conf. CYRIACI SPANGENBERGII Sermo VI. de Luthero. Plura de hoc GREVENSTEINIO mihi non innotuere.

k) Praeceptore hoc, quem Gryphiswaldensem patria fuisse indeque *Gryphii* nomen gessisse, ex more illius aetatis, quae viros illustres a patria denominabat, suspicatur IO FRIDER. MAYERVS *Diff. de Luthero* §. 2. Erfordiae vsum fuisse *Lutherum*, testis est MATTH. RAZEBERGIUS, Medicus Ioannis Friderici Saxoniae Electoris, in *Historia MStae Lutheri* (cui iam seniori familiaris fuit, aliquando et medici operam praestitit) Germanice scripta, quae in Serenissimi Ducis Saxo-Gothani bibliotheca asseruatur. Vid. SECKENDORFII *Hist. Lutheranismi* f. 21. et edit. Germ. p. 51.

l) BARTHOLOMAEVS hic, nomine gentilitio *Arnoldi*, et ab vrbe patria, in Flandria sita, *Vsingen* siue de *Vsingen* appellatus, quem quidam duplicem sibi fingunt personam, Erfordiae in studiis humanitatis ac liberalibus versatus, ibidem anno MCCCCXCI, Decano M. Io. Rhes philosophiae Magister, et anno MDXIV. theologiae Doctor renunciatus, docendo multum gloriae sibi comparauit, eamque ob causam ab EOB. HESSO in epistola ad Lud. Platz Melfungensem a. MDX. ex arce Riesenburgeni in Prussia data (quae exstat inter *epp. famil. f. 12.*) *praestantissimus doctissimusque* nuncupatur. Eum LUTHERI non modo praceptorem, sed et in monasterio Augustinianorum, quod vterque ingressus fuerat, intimum familiarem, inmo multis angoribus et paucis terribi consolatorem fuisse, liquet ex variis *Lutheri* epistolis, illius mentionem facientibus. *Georgium Leiffer*, itidem in monasterio Augustinianorum haerentem, T. I. p. 13. ita affatur: *Audio fraternitatem*

locum dare licet, SEBASTIANVS WEYNMANNVS siue

WIN-

tem tuam procellis tentatam agitari, et variis fluctibus inquietari: sed benedictus Deus, pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui prouidit tibi optimum, quantum in hominibus potest haberi, paraliticum et consolatorem, R. Patrem Magistrum Bartholomaeum; tantum curae tuae fuerit, sensu et sentimento proprio abiecto, illius verbis locum dare in corde tuo etc. Et litteras ad Io. Langum, Augustinianorum Erfordiensium Priorem, datas p. 26. b. his concludit verbis: *Christophorum et Staurophorum, ipsum inquam Patrem Bartholomaeum Vsingensem, doceto, ut nomini suo et operi satis sit, et portet Christum in corpore suo, quia sic bonum est in conspectu Domini.* Idem tamen in alia ad eundem Langum perscripta p. 11. dolet, *Vsingium, Iodocum Isenacensem*, aliorumque Fratrum optima ingenia bonis studiis nata, Aristoteli nimium credere, et in huius coenis vitam agere operamque perdere, addito voto, ut abstinerent, immo se continerent aliquando ab istis laboribus. Cum *Lutherus* anno MDXVIII. Heidelbergae, ubi XL. theses paradoxas, tum theologicas tum philosophicas, vberissimo cum fructu publice disputauerat, (de qua velitatione vid. SECKENDORFII *Hist. Luther* f. 28. seq. et edit. Germ. p. 86.) reuertens itineris focium haberet *Vsingium*, quem iam nouerat alieniori a se esse animo, cum eo quidem egit, ut ad sanio rem mentem perduceret, sed parum profecit, et modo cogitabundum ac mirabundum reliquit, quod ipse refert *Epp. T. I. p. 63.* Postero tempore *Vsingius* infensissimum in *Lutheri* personam et doctrinam animum aperte prodidit, habitis publicis sermonibus et vulgatis scriptis felleis aduersus primos renouati euangelii in vrbe Erfordienfi praecones, Io. Langum, Aegid. Mecklerum et Io. Culsamerum, de quibus fusius agendi dabitur occasio

WINMANNVS de OSCHATZ, o) MATERNVS
PISTO-

lio peculiari, quam meditor, commentatione: *de statu rei ecclesiasticae et litterariae, qualis fuerit in ciuitate Erfordensi sub initium Seculi XVI. quo cum renascentibus litteris noua euangelii lux exorta est.* Interfuit quoque, tanquam aduersarius doctrinae euangelicae, comitiis anno MDXXX. Augustae Vindelicorum habitis. Obiit tandem A. MDXXXII. Herbipoli, vbi vltimum vitae egerat. Monumentum ipsi posuit Wolterus Henricus Streuesdorff Theologiae Doctor et Professor Colon. Augustinianorum Vicarius Generalis primus post Lutheranismum MDCXXIX. et MDCXXX. in Saxonia et Thuringia, cui, suo indulgens ingenio, sequentia inscribi curauit:

Olim me *Luther* fit praeceptore Magister,
Fit simul et frater religionem mihi;
Sed vbi deseruit documenta fidelia Doctor,
Detexi primus false docere viam.

Vid. de *Vsingii* vita et ingenii foetibus *Lexica historica*, ANDRAEAE *Biblioth. Belg.* SCHWERTZII *Athen. Belg.* LIEBII *Vitae theolog. quæ A. MDXXX. comitiis August. interfuere*, Motschmanni *Erford. litterat.* T. II. p. 596. sqq. GESNERI *Biblioth. et HENDREICHII Pand. Brandenb.*

m) Hic Doctor theologus, quo *Lutherus* Erfordiae praeceptore usus fuit, cum ordinis Augustiniani, cui adscriptus erat, ter Prouincialem per Thuringiam et Saxoniam egisset, Osnabrugam se contulit, ibidemque, licet cucullatus, magna cum laude et libertate, felicique successu, et quidem in suo coenobio, primus ac multos per annos euangelium Christi praedicauit, et per omnem fere Westphaliam disseminauit, hoc nomine non parum apud ponti-

PISTORIS EX INGWILER, p) BERNARDVS
EBE-

pontificios sustinens inuidiae. In asserenda vera religione constans permansit usque ad A. MDXXXVI. quo senio confectus spiritum Deo reddidit. HERM. HAMELMANNI *Opp. genealogico-histor.* p. 1096. 1126. 1129.

n) EMSERI vitam curate et copiose descripsit, scriptaque ab ipso edita figillatim recensuit anonymus, qui sub litteris initialibus I. I. M. R. M. latere voluit *Annal. theolog. (Unschuld. Nachr.)* ad annum MDCCXX. p. 8-27. 187-226. Id saltem hic observamus, *Emserum* ipsum in libello Lipsiae MDXXI. sub titulo: *Quadruplica auf Luthers jüngst gethan Antwort sein Reformation belangend* in 4. gloriose de se ipso praedicare, quod se Erfordiae artes humaniores docentem et comoediam Reuchlini, *Sergii* titulo inscriptam, (de qua vid. IO. REUCHLINI *Vita* a IO. HENR. MAIO descripta p. 25. 190. sqq.) explicantem audiuerit Lutherus.

o) Is fuit Canonicus Erfordiensis, theologiae Professor et in templo primario, quod a D. Virgine nomen habet, concionator, Doctoris titulo insignitus A. MCCCCXC. die VIII. Nouembr. et academiae Rector constitutus A. MCCCCXCIII Satis causae fuit, ut a FLACIO *Catal. test. verit.* f. 566. IO. WOLFIO *Lect. memorab.* T. I. f. 831. et IO. GERHARDO *Conf. theol.* L. I. p. m. 151. et L. II. P. III. p. 133. in numerum eorum, qui ante Lutherum papatum se se opposuerunt, referretur. Saepius enim infectatus est inscitiam, ignauiam et turpes mores cleri, solitus dicere: *Si spirituales esse ac dici vultis, ducite etiam vitam spiritualem.* Satisfactiones alienas reprehendit, et quod omnis res ecclesiastica a plebe ad clerum, quasi penes hunc solum christianismus esset, sit deuoluta, indoluit, his usus verbis: *Wir haben die für uns zur Kirchen gehen,*

EBELINGIVS Brunsvicensis, *q*) ANDREAS BODENSTEIN CAROLOSTADIVS, *r*) aliique plures.

gehen, beten, singen, horas lesen, Mess halten; Wer will aber für uns in die Hoelle fahren? Cum A. MDVIII. indulgentiae Roma allatae Erfordiae venum exponerentur, acriter in eas inuectus est. Crebrius etiam proxime instantem correctionem cleri et ecclesiae emendationem praedixit. Ob haec veritatis testimonia in summum sacerdotum et senatus odium incurrit, cum alioquin a studiosis et ciuibus diligenter et libenter audiretur. In exilium demum actus Magdeburgi aliquamdiu se continuit, et inde reuersus Erfordiae pie obiit. Vid. WILH. ERN. TENTZELII *Narratio hist. reform.* p. 28. fqq.

p) Hic ecclesiae B. Virg. Scholasticus, et Archiepiscopi Moguntini in spiritualibus Sigillifer, A. MCCCCXC. philosophiae Magister et A. MDXIII. theologiae Doctor renunciatus, in doctrinis philosophicis et theologicis, magna sua cum laude, academicam iuventutem erudiuit, ac teste IOACH. CAMERARIO *Narrat. de Eob. Hesso* edit. Lips. p. 40. ad humanitatis et bonarum litterarum culturam haud parum contulit. Rei academicae administrandae bis praefuit A. MDXVI. et MDXXVII. Naturae debitum reddidit A. MDXXXIII. Dominica post Aegidii.

q) Is I. V. Licentiatus, aedis Seuerianae Canonicus et Collegio majori adscriptus, fuit illa tempestate inter ordinarios philosophiae magistros. Magistratum academicum gessit A. MDXVII. Vid. LON-
EISII *Series Rect. Erford.* p. E. 2.

r) Dum LVTHERVUS *Epp. T. I.* p. 158. *praeceptoris ac maioris sui in Christo* titulum ei tribuit, isque non modo aetate illi superior, sed etiam integro

res. In eorum numerum etiam a nonnullis referuntur BIGANDVS, s) et WOLFGANGVS OSTERMEYER, vulgo CAPPELMEYER, t) verum horum institutione LVTHERVVM non *Erfordiae*, sed *Isenaci* vsum fuisse mihi est persuasissimum.

§. VI.

Post Deum ciuitati et academiae Erfordienfi id cumprimis acceptum retulit LVTHERVVS, quod in ea non modo bonis litteris imbutus,

gro triennio ante ipsum, scilicet A. MDII. Decano *Bern. Ebelingio*, laurea philosophica Erfordiae decoratus fuit, quod adhuc nemo obseruauit, nullus fere dubito, quin Lutheri praeceptoribus Erfordiensibus accensendus sit. *Caroloſtadii* vitam describere eiusque scripta recensere nostri iam non est instituti. Vid. *Lexica historica*, MELCH. ADAMI *Vitae theolog. Germ.* f. 38. *ſqq.* IO. GODFR. OLEARII *Scrin. antiqu.* p. 181. *ſqq.* GODFR. ARNOLDI *Hist. eccles. et haeres.* P. II. 231. *ſqq.* *Obſeru. ſel. Hal.* P. III. obſeru. VIII. IO. FRID. MAYERI *Diff. de Caroloſt.* Gryphisw. A. MDCCVIII. habita.

s) Hunc aetate confectum Io. Friderico Saxoniae Duci *Lutherus* eo nomine, quod ipsum olim habuerit praeceptorem, commendat per litteras datas A. MDXXVI. quas *Historiae* suae Coburg. P. II. p. 139. inferuit G. P. Hoennius.

t) Eum non Erfordiae, sed Isenaci, Lutherum eruduisse testis est PAVLLINI *Annal. Isenac.* in *Syn tagm. antiquit. Germ.* p. 126.

butus, u) sed etiam pietati haud fucatae, le-
ctioni

u) Absolutis artium liberalium et philosophiae studiis, magnaue et ampla studio indefesso sibi comparata doctrina, *Lutherus*, non tam proprio instinctu, quam propinquorum et amicorum consilio, eximiam, qua is pollebat ingenii vim et facundiam in lucem proferendam, et in salutem reipublicae potius collocandam esse forte iudicantium, anno a reparata salute MDV. animum ad juris studium adplicuit, eique se penitus dedidit, duce et magistro cumprimis vsus *Henningo Godenio*, tum Erfordiae, post vero in noua academia Wittebergenfi, ius docente, Ictorum illius aetatis facile principe, canonum dubiorumque promptissimo acutissimoque interprete, neruos legum sequente, et a multis Germaniae principibus in consilium vocato, adque grauissima negotia expedienda expetito, de quo vid. *PAULLI FREHERI Theatrum vir. erud. clar.* f. 803. et 805. (vbi ex errore a Godenio diuersus fingitur *Bodenius*) *Adami Vit. Ict.* f. 6. *MOTSCHMANNI Erford. litter. T. II. p. 506. sqq.* Ast a Deo alii fini, scilicet vt rebus ecclesiae inferuaret, destinatus, eius digitum et nutum sequens, cum pulchre iam in iuris studio profecisset, praeter omnium opinionem illo relicto, ad sanctiores disciplinas transgressus, totum se theologiae mancipauit. (*) Paulo post monasticam vitam amplexus, non modo pro more illius aetatis *Sententiariorum*, siue vt appellari solent *Nominalium*, quorum sectae nomen

(*) Vid. *MATTHESIVS l. c. De Luthero ex iuris studio theologo Lipsiae MDCCIX.* peculiarem edidit dissertationem *IO. GOTTLIEBOLEARIUS.* Exemplo Lutheri excitari *Ge. Spalatinus, Iustus Jonas, Urbanus Regius, Erhardus Snepfius* alique plures a legum humanarum ad diuinarum studium feliciter transierunt. Vid. *IO. CHRIST. KOCHIVS* libro Germanice edito *de erudit. vir. insignibus.* p. 71.

Etioni sacri codicis et precum exercitio assuefactus, x) nec non variis tentationibus, quae

S 2

demum

nomen suum dederat, (**) *Guil. Occami, Gabrielis Biel*, quorum acumen *Thomae Scoto*, aliisque Scholasticis praeferebat, scripta peruolutauit, sibi que tam familiaria reddidit, ut pene ad verbum recitare posset, sed praecipue praeter paginas sacras veterum ecclesiae Patrum, *Athanasii, Augustini* aliorumque monumenta, itemque *Io. Gersonis* libros sedulo legit, indeque multum profecit.

x) Natura quamuis liberioris et hilarioris animi esset, mature tamen et a prima adolescentia verae pietati se dedit, omnique studio cauit, ne in scopulos vulgo iuventuti ancipites et periculosos incideret. Singulis diebus, antequam ad litterarum studia se referret, deuotissimas ad Deum fudit preces, et sacris publicis interfuit, hoc usus prouerbio: *Dimidium studii rite precatus habet.* (*) Cum anno MDV. praeter

**) De philosophorum ac theologorum *nominalium* secta, cui aduersa fuit sic dictorum *realium* cohors, vid. IAC. THOMASII *diff. de doctoribus scholasticis Latinis* §. XVII. sqq. et IOACH. CAMERARII *Narratio de Philippo Mel.* §. VI.

(*) Lutheri oraculum: *fleißig gebetet ist ueber die Helfte studiret*, illustrauit GE. HENR. GOETZIVS peculiari oratione, quae lucem adspexit Lubecae MDCCXVIII. 4. De eius feruore et assiduitate in precibus egregium testimonium perhibet par virorum fide dignissimorum. MELANCHTHON *or. fun.* ita: *Sumebat sibi fere quotidie certum tempus ad Psalmos aliquos recitandos, quibus sua vota gemens et lacrymas miscebat: ac saepe dixit, se succensere istis, qui aut propter ignauiam, aut propter occupationes, dicunt satis esse solo gemitu precari. Ideo formae nobis diuino consilio praescriptae sunt, inquit, ut lectio mentes incendat, immo ut vox etiam profiteatur, quem Deum innocemus.* VITVS THEODORICVS in epistola ad Melanchthonem data, vulgataque a GVIL. ERN. TENTZELIO *Biblioth. curios.* anni

demum verum theologum perficiunt, sub-
actus,

praeter parentum et propinquorum opinionem vitam monasticam degendam sibi constitueret, non paupertate compulsus, vti pontificiorum quidam falso tradunt, (cum parentes sumtus necessarios ipsi suppeditarent) sed eo saltem consilio inductus fuit, quod pietati et studio doctrinae de Deo illud vitae genus conuenientius esse existimaret, et cum plurimis illius aetatis hominibus sibi persuaderet, vitam monasticam esse regiam illam viam, qua quis ad summum christianae perfectionis gradum peruenire, et certo ad coelum ire possit: laicos autem de consequenda salute aeterna non posse adeo certos esse. Vid. ipse *Lutherus Opp. Ien. Germ. T. II. f. 7.* Accedebat terror, partim ex ictu fulminis in vicinia terram discutientis, siue vt alii referunt, comitem in via ferientis, partim ex inopino fato *Alexii*, quocum familiariter vixerat, gladio confossi, et moeror ex summa, qua ipsius corpus fractum erat, valetudinis infirmitate conceptus, quo adeo perculsus fuit, vt attentius de ira Dei cogitaret, immo pene exanimis redderetur, animumque ad vitam monasticam deligendam serio intenderet. Id effectum dedit die XVII. mensis Iulii, qui *Alexii* nomine inscriptus est. Cum nimirum amicos inuitasset, et pro more suo suauibus colloquiis et musica, cuius peritus erat, delectasset, rogassetque nihil tale suspicantes, vt hilares hac vltima vice secum esse vellent, neque enim hoc statu se ab illis posthac visum iri, quia claustralem vitam instituere decreuisset, a quo consilio nec dehorta-

anni MDCCIIII. p. 398. ait: Nullus abit dies, quin ad minimum tres horas, easque studiis optimas, in orationem ponat: Semel mihi contigit, vt orantem eum audirem. Bone Deus, quanta fides in ipsius verbis inest. Tanta reuerentia aliquid petit, vt cum Deo: tanta spe et fide, vt cum patre et amico se loqui sentiret.

actus, ac ad salutarem euangelicae, de gratia
S 3 Dei

hortationibus nec precibus auocari poterat, sub
vesperam ad claustrum monachorum, qui ab *Augu-*
stino, ordinis fundatore, nomen habent, se con-
fert, relictis omnibus, quos habebat, libris, reten-
to solum Plauto et Virgilio, ut quod sacris studiis
vacaret, humanioribus litteris tempus impenderet.
Postero mane mittit ad eos litteras valedictorias,
annulum Magisterii et vestem, adiuncta epistola
ad parentes, qua consilii sui rationem explicabat.
Male id habuit non modo familiares, sed omnes
fere qui eum nouerant, urbis incolas, dolentes,
tam praestans ingenium in vita semimortua delite-
scere debere, sed intra mensem nemo ad eius col-
loquium fuit admissus. Nec indignum memora-
tu est, inuito et per aliquos annos grauiter ob id
indignante parente, viro probo utcunque simplici,
Lutherum vitae monasticae se mancipasse, nomen-
que *Augustini* adoptasse. Vid. *T. I. Altenb. f. 856.*
sqq. T. VIII. f. 1103. 1562. Receptus in monaste-
rium ab Augustinianis cum gaudio, quia spera-
bant non exiguum decus ordini per illum concilia-
ri posse, non solum in discenda doctrina, tum
temporis in ecclesiis et scholis usitata, omnem
nauat operam, sed etiam summa disciplinae feueri-
tate se ipse regit, et omnibus exercitiis lectionum,
disputationum, ieiuniorum, precum, ipsis fatenti-
bus pontificiis, *MAIMBURGIO Hist. Luth. L. I.*
Sect. VIII. et VARILLASIO de haeres. T. I. L. III.
p. 225. omnes longe superat, ac ita eminet, ut mox
pro totius in Germania ordinis sui et optimo et
eruditissimo haberetur. Tanta cum assiduitate in
monasterio legisse et scripsisse fertur, ut aliquando
multis diebus recitationem horarum canonicarum,
ad quam obligatus erat, omiserit; ut vero conscien-
tiae satisfaceret, et decretis pontificiis obediret,
cubiculo se se inclusisse, et quae per vnam, duas
immo

Dei saluifica et fidei iustitia, doctrinae agnitionem

immo tres quandoque septimanas, prae studii assiduitate neglexerat, cibo et potu abstinentem recitasse, eumque in modum se macerasse, ut aliquando quinque hebdomadibus somno caruerit, et pene in mentis deliquium inciderit. Sententionarios equidem quotidie legit, et in disputationibus publicis labyrinthos aliis inextricabiles diferte multis admirantibus explicauit, verumtamen, quia in eo vitae genere non famam ingenii, sed alimenta pietatis quaerebat, haec studia tanquam parerga tractauit, fontes autem doctrinae coelestis auidius sitiens, in euoluendis scriptis propheticis plurimum temporis et operae posuit. ut mentem suam de Dei voluntate erudiret, ac firmis testimoniis et summi Numinis timorem et fidem aleret. **) Vid. de

**) Illud silentio haud praetereundum est, quod referente MATTHESIO l. c. in academia Erfordiensis bibliotheca Lutherus prima vice viderit Biblia, eaque Latina, antea nunquam visa, unde apparet, quantopere diuinum verbum illis temporibus fuerit neglectum. Haec euoluens admirabundus animaduertit, longe plures in illis exstare textus et pericopas, quam in templis populo praelegerentur. In historiam *Samuelis* et *Hannae* matris eius forte incidens, auide eam percurrit, magnam inde capiens laetitiā, votoque expetit, ut olim talem librum et ipse manisci posset: cuius voti postea Deus ipsum abunde reddidit compotem. Ex eo liquet, quam mature *Lutherus* diuinum codicem, tanquam librum omnium praestantissimum, amare coeperit; quod utinam imitarentur omnes iuuenes, non solum ii, qui diuinioribus studiis se consecrarunt, sed et illi, qui veris christianis accenseri cupiunt. In monasterio deinde degens acceptum a monachis codicem sacrum, rubro corio rectum, tanta cum diligentia legit, ut primo intuitu omnia inuenire posset, doluitque postea, quod pro memoria locali seruare illum sibi non licuerit. Legit ibidem glossam ordinariam, et *Lyræ* expositionem, quam tamen non adeo magni fecit, ad historiam saltem facere postmodum iudicans. Totum aliquando diem vnius loci biblici

nem pedetentim perductus, y) nec non presbyter

S 4

de vita Lutheri monastica MELANCHTHON *oratione fun.* MATTHESIVS *l. c.* ADAMI *l. c.* SECKENDORFIUS *l. c.* TENTZELIVS *Relat. hist. de init. et progr. reform. p. 145. sqq.* MOTSCHMANNVS *Erford. litter. T. I. p. 699. et 10.* QVODVVLTVS BVRGERVS *pecul. libello Germ. idiomate conscripto, qui Lipsiae MDCCXVII. et auctior MDCCXIX. in 8. prodiit.*

y) Luthero adhuc academico cum variis tentationibus subinde conflictandum fuit. Cum adolescens aliquando non modo graui et periculoso morbo, sed et animi aegritudine tantopere corriperebatur, vt de se actum putaret, venit ad eum senex quidam sacerdos, his eum verbis erigens: *Mi Baccalauree, bono esto animo. Neque enim hic morbus tibi lethalis fuerit, sed Deus eum te virum faciet, qui alios multos solatio refocillabit. Quos Deus magnis negotiis destinauit, eorum in schola crucis explorat et exercet patientiam.* Saepe eum attentius cogitantem de ira Dei, aut de mirandis poenarum exemplis, subito tantis terroribus concussus fuisse, vt pene exanimis redderetur, supra iam obseruauimus. Ab initio monachatus sui semper tristis et moestus incessit, nec tristitiam illam deponere potuit. Cum tenerioris esset conscientiae, Deumque vere reuereretur, se autem hominem peccatorem coram

biblici meditationi tribuit, multasque vatum diuinorum sententias memoria tenuit, quas tunc non intellexerat. Haec ex BAVARI MSto tradit SECKENDORFIUS *Hist. Luth. f. 21. et edit. Germ. p. 53.* Vid. quoque reliqui auctores, qui Lutheri vitam enarrare, supra iam laudari. Ceterum et illud notandum, monachis Augustinianis, cum sodalem cernerent torum in lectionem Bibliorum incumbere, id valde displicuisse, eosque vt Lutherum ab hoc studio retraherent, omnem lapidem mouisse, quod ipse refert *Colloqu. cennu. f. m. 9.*

byter seu ecclesiae minister ordinatus fuerit, &)
inque

coram Deo esse persentisceret, diu grauitè eum afflixit tentatio de iustitia Dei, dum eius substantialem, aut legalem seueramque ab euangelio praedicari putauit. Audiamus ipsum confitentem. Oderam, ait, vocabulum istud, **IUSTITIA DEI**, quod usu et consuetudine omnium doctorum doctus eram philosophice intelligere de iustitia, ut vocant, formali seu actiua, qua Deus iustus est, et peccatores iniustosque punit. Ego autem, qui me, utcumque irreprehensibilis monachus vivebam, sentirem coram Deo esse peccatorem inquietissimae conscientiae, nec mea satisfactione placatum confidere possem; non amabam, immo odiebam iustum et punientem peccatores Deum, tacitaque si non blasphemia, certe ingenti murmuratione, indignabar Deo, dicens: quasi vero non satis sit, miseros peccatores, et aeternaliter perditos peccato originali, omni genere calamitatis oppressos esse per legem decalogi, nisi Deus per euangelium dolorem dolori adderet, et etiam per euangelium nobis et iustitiam et iram suam intentaret. Furebam ita facua et perturbata conscientia, pulsabam tamen importunus eo loco Paullum ardentissime sitiens scire, quid S. Paullus vellet; donec, misente Deo, meditabundus dies et noctes connexionem verborum attenderem, nempe iustitia reuelatur in illo, sicut scriptum est: *Iustus ex fide viuet*. Ibi iustitiam Dei incepti intelligere eam, qua iustus dono Dei viuit, nempe ex fide, et esse hanc sententiam, reuelari per euangelium iustitiam Dei, scilicet passiuam, qua nos Deus misericors iustificat per fidem. Hic me prorsus renatum esse sensi, et apertis portis in ipsum paradysum intrasse. T. I. Lat. Witteb. in praefat. Alibi, ego, inquit, ex summo cordis dolore in monachatu Christum crucifixi, et falsa mea fiducia, quae tum perpetuo adhaerebat mihi, blasphemauit. Externe non eram sicut caeteri homines, raptiores,

inque virorum tum piorum tum eruditorum,

S 5

qui

ptores, iniusti, adulteri, sed seruabam castitatem, obedientiam, paupertatem; denique liber a curis praesentis vitae, totus eram deditus ieiuniis, vigiliis, orationibus, legendis Missis. Interim tamen sub ista sanctitate et iustitia propria alebam perpetuam diffidentiam, dubitationem, pauorem, odium et blasphemiam Dei. Eratque iustitia illa mea nihil aliud, quam latrina, et suauissimum regnum diaboli. T. IV. Lat. Ieu. f. 26. Add. ibid. f. 173. T. VII. Ien. Germ. f. 54. Anxius ergo de consequendo fauore Dei, remissione peccatorum et salute aeterna, tanto aciores sensit conscientiae terrores, quo crassiores erant, quos a prima pueritia imbiberat, errores. Accedebant diabolicae, quibus impetebatur et infestabatur, tentationes, de quibus T. II. Lat. Ien. f. 504. ita conqueritur: Videtur mihi Satanais a pueritia mea aliquid praeuidisse eorum, quae nunc patitur; ideo ad perdendum impediendumque insaniuit incredibilibus machinis, ut saepius fuerim admiratus, egone solus inter mortales essem, quem peteret. Enimvero Ioanni Staupitio, Augustinianorum tum temporis Vicario Generali, a quo propter pietatem et eruditionem maxime diligebatur, confitens et aperiens, quam horrendas et terrificas haberet cogitationes, hoc ab eo fert responsum: Nescis, Martine, quam illa tentatio tibi sit utilis et necessaria: non enim temere te exercet Deus, videbis, quod ad res magnas gerendas te ministro usus sit. Leuatus fuit istis suis angoribus ac terroribus sensim pedetentimque Lutherus, cum lux euangelicae doctrinae de gratuita remissione peccatorum et fide iustificante paullatim ipsi exoreretur. Cum nimirum feni cuidam monacho in Augustinianorum collegio, quo confessionario utebatur, consternationes suas exponeret, audit eum multa de fide differentem, deduciturque ab eo ad symbolum apo-

qui vel in opere repurgatorum sacrorum manus

apostolicum, in quo dicitur: *Credo remissionem peccatorum*. Hunc articulum sic interpretatur, non solum in genere credendum esse, quod aliquibus remittantur, ut et daemones credunt, Dauidi aut Petro remitti, sed mandatum Dei esse, ut singuli remitti nobis peccata credamus; quam interpretationem confirmat testimonio Bernhardi, fusiusque exponit quatenus mens sit apostoli, dicentis, gratis iustificari hominem per fidem in Christum. Hac voce recreato *Luthero*, et conferenti dicta et exempla in scriptis prophetis et apostolicis occurrentia, ac in quotidiana inuocatione fidem excitanti, plus lucis accedit. Is postea *Augustini* libros attentius legens multas perspicuasque in illis reperit sententias, quae hanc de fide doctrinam confirmant, ipsiusque pectus solatio perfusum eo magis reficiunt. Vid. MELANCHTHON, MATTHESIVS, SECKENDORFIUS, TENTZELIUS ceterique scriptores saepius iam allegati l. c. Illud hoc loco adhuc commemorandum duco, iam ante illa tempora Erfordiam personuisse euangelica, de fauore Dei gratuito, homines peccatores per et propter fidem solo Christi merito nixam iustificante, doctrina, tradita nempe a IOANNE DE WESALIA, de quo vid. MATTH. FLACII *Catal. test. verit. f. m. 500.* et IO. WOLFII *Lect. memor. T. I. f. 753.* itemque ab HENRICO LUDOVICI, monacho Augustiniano A. MCCCCLIII. Doctoris in theologia titulo insignito, et MCCCCLXXXVIII. ibidem defuncto, cuius mentionem facit IO. GERHARDVS *Conf. cathol. L. II. P. III. p. m. 631.*

- 2) Id factum anno MDVII. in Quadragesima, qua, ad decretum Patrum Augustinianorum, non ab *Hieronymo*, Episcopo Brandenburgico, uti refert. IO. CONR. DANNHAVERVS *Dissert. de Thaumasi-*

nus adiutrices ipsi prae buerunt, vel saltem ad illud promouendum operam suam contulerunt, a) amicitiam et familiaritatem peruenit.

§. VII.

siandro Luthero c. IIX. sed ab episcopo suffraganeo, qui tum Erfordiae fuit, sacerdos siue ecclesiae minister more consueto publice consecratus est, nec diu post Dominica *Cantate*, quae tum in secundam Maii incidit, primitias sacerdotii sui celebrauit, quod testantur eius litterae inuitatoriae ad *Ioannem Braun*, Vicarium Isenacensem, d. X. Calend. Maii ex coenobio Erfordienfi perscriptae *Epp. T. I. p. 1.* Huius ritus cum postea recordaretur, in epistola dedicatoria libri *de votis monasticis* ad parentem directâ, alibique passim, serio quidem doluit, quod sibi sacrificandi pro viuis et mortuis potestatem, ab Episcopo consecrante et calicem porrigente, demandari passus esset, de eo tamen sibi gratulatus est, quod legitime ordinatus acceperit potestatem audiendi confessiones, et poenitentes peccatores absoluendi, sibi que implicite iure diuino commissum fuerit officium laborandi in verbo et doctrina 1 Tim. V. 17. Vid. omnes scriptores vel de vita *Lutheri* vel de emendatione sacrorum commentati, quorum toties iam facta est mentio. Scripta nostratum, quae de legitima *Lutheri* ad ministerium ecclesiasticum ordinatione, ipsique simul implicite collata alios ordinandi potestate fusius agunt, recenset *FABRICIUS Centifol. Luther. p. 31. et 528.* quibus plura addi possent, si nostri instituti id ferret ratio.

a) Plures Erfordiae aequales et in studiis commilites habuit *Lutherus*, quibus postea valde familiariter in omni vita usus est, quandoquidem amicitia litterarum et virtutum fundamentis nixa non facile labitur. Ex horum numero cum primis commemorandi

§. VII.

Nec hoc silentio praetereundum est, academiam Erfordiensem eo quoque nomine optime de LVTHERO meruisse, quod non modo eos honores, qui in academiis tribui solent iis, qui doctrina aliis praestare iudicantur, ipsi contulerit, *b)* sed etiam durius in monasterio a fociis habiti curam gesserit. *c)*

§. VIII.

randi veniunt Georgius Spalatinus, Andreas Bodenstein Carolostadius, Ioannes Langus Erfordiensis, Iodocus Ionas Nordhusanus, Iodocus Menius Fuldensis, Tilemannus Plettener Stolbergensis, Ioannes Draco, siue ut postea appellari maluit, Draconites Carolostadius, Ioannes Spangenbergius Herdesianus, Balthasar Ried Fuldanus, Ioannes Adamus Crato siue Crassft, Fuldensis, Wolfgang Stein Zwickauiensis, Ludouicus Platz Melosinus, Georgius Vorchemius, Ioannes Crozus Rubianus Georgius Sturcius Annaemontanus, Iacobus et Andreas fratres nobiles e Fuchsiarum familia, Helius Eobanus Hessus, Casparus Schalbus Isenacensis, aliique, de quibus singularia quaedam exponendi alibi forte dabitur occasio.

- 4) Nimirum anno MDII. circa festum Michaelis sub Decanatu M. Io. Hoensheim de Bercka, Baccalaurei in theologia formati et Collegiati *portae coeli* (de quo collegio, quod a fundatore, Amplonio Ratingen de Fagis, Amplonianum nuncupatur, vid. MOTSCHMANNI *Erford. litter. T.I. p. 475.*) Baccalaureatus, quo nomine honorum in academiis initia appellantur, et triennio post, videlicet sub initium anni MDV. qui aetatis erat vigesimus aut primus, aut, quod alii volunt, secundus, Rectore M. Io. Wernero Tettelbacensi, theologiae Licentiato, ecclesiae B. M. V. Vicario et Scholae Jctorum Collegiato, Decano autem Ma-

terno

§. VIII.

Enimuero non modo mater et nutrix **LUTHERI** fuit academia Erfordiensis, *d*) optime de

terno (cui in **MOTSCHMANNI** *Erford. litter. T. I. p. 698.* perperam *Ioannis* nomen tribuitur) *Pistoris de Inguiler*, de quo supra §. V. not. p.) nonnulla dedimus, cum aliis XVII. candidatis, quos inter, communi ordinis philosophorum suffragio, secundum locum obtinuit, Magisterii, quae in philosophia suprema est, dignitatem, tanquam publicum eruditionis testimonium et industriae praemium, applaudentibus omnibus, consecutus est *Lutherus*. Id testantur tabulae Facultatis philosophicae a me inspectae, **LONEISII** *Ser. Rect. Erford. p. D. 4. b.* **MOTSCHMANNI** *Erford. litter. T. I. p. 698.* **MATTHES.** *Serm. I. de vita Luth.* Corrigendi itaque sunt, qui A. MDIII. Magistrum fuisse renunciatum asserunt **e. c. VAL. ERN. LOESCHERVS** *Act. et Docum. reform. T. I. p. 206.* **FVNCCIUS** *l. c. p. 25.* **SEELENIVS** *l. c. p. 661.* auctor anonymus *Annalium (Geschichts-Calenders) Lutheri p. 17.* aliique. Illud adhuc notandum, *Lutherum* honoribus academicis, quibus insignitus fuit, non ad ostentationem, sed ad rectum finem fuisse usum, ipsumque philosophiam docuisse, ac Aristotelis, a quo postea totus abhorruit, physicam et ethicam explicauisse.

- c*) Cum monachi, initio de sodali doctrina morumque probitate conspicuo, quem ordini magno ornameto fore arbitrabantur, sibi gratulati, cernerent, *Lutherum* omni contentione in studio litterarum versari, huius rei pertaesi ac inuidia stimulat, tantum negotiorum, maximam partem sordidorum et infra dignitatem hominis liberaliter educati positorum, ipsi imposuerunt, ut nulla fere studiorum copia ipsi relinqueretur: immo ad eorum consue-

tudi-

de eo merita, sed etiam coelestis, quam is adseruit, veritatis testis ac vindex, cuius rei documentum iam proferam luculentissimum. Constat inter primos acerrimosque euangelicae veritatis, ministerio LUTHERI restauratae, hostes fuisse IOANNEM MAYERVUM, qui a pago in Sueuia sito, quo oriundus erat, ECCII nomen assumsit, in academia Ingolstadiensi theologiae Professore et Procancellarium, itemque Canonicum Eichstettensem. Is, cum in colloquio solenni, quod *Lipsiae* anno MDXIX. cum Carolo studio et LUTHERO habuit, argumentis plus quam ficulneis et stramineis veritatem frustra impugnasset, euulgatisque libellis suam et papatus causam parum feliciter gessisset, ira incensus Romam profectus est, et LEONEM X. Pontificem impulit, vt edita die XV. mensis Iunii A. MDXX. Bulla,

tudinem vsunque redituro mox occinuerunt: cum sacco per ciuitatem. Vid. LUTHERI Serm. conuiu. f. 587. a. MATTHES. Serm. I. de vita Luth. ADAMI Vit. theolog. Germ. f. 49. At, praeter Staupitium, familiae Augustinianae Vicarium Generalem, academia pro eo verba fecit, et, vt vir honoribus philosophicis ornatus discendique cupidus humanius honestiusque haberetur, ipsique ad excolenda studia tempus relinqueretur, intercessione sua impetrauit.

- d) *Vniuersitati Erfordensi* omnia sua, vt matri, accepta se referre ipse fatetur *Lutherus* in litteris ad Patres et Fratres Augustinianos conuentus Erfordiensis die XVI. Iun. MDXIII. datis T. I. Epp. p. 7.

Bulla, nimis tumide stiloque barbaro, hiulco et incondito conscripta, (quod ex ipsis Pontificiis cordatiorum et prudentiorum iudicium est) propositiones ex libris *LUTHERI* excerptas, partim vt manifeste haereticas, partim vt scandalosas et temerarias condemnaret, ipsumque *LUTHERVM* ac omnes, qui ab eius essent partibus, diris deuoueret. *e)* Hanc Bullam in Germaniam allatam, vt alibi, ita etiam *Erfordiae* publicandam, academiae huius ciuitatis satis imperiose offert *Eccius*; verum ista, defectum legitimae insinuationis obtendens, publicationem recusat. *Eccio* nihilominus Bullam pontificiam valuis publicis affigente, Rector academiae, *f)* huius nomine et auctoritate,

e) Exhibetur famosa haec Bulla in *LAVR. CHERVBINI Bullario magno T. I. f. 614.* apud *BZOVIVM* ad *A. MDXX. n. 3.* et *ODOR. RAYNALDVM* ad eundem ann. et cum notis *Vlrici Hutteri* marginalibus *LUTHERI Opp. Ien. Lat. T. I. f. 504. b.* Germanice autem absque illis *Tom. I. Altenb. f. 445. T. I. Ien. f. 256. T. VII. Witteb. f. 97.* Varia, quae hanc Bullam concernunt, lectu digna tradunt *PETR. SVAVIS* siue *PAVLL. SARPIVS Hist. conc. Trid. f. 8. sqq.* edit. Aug. Tribon. et p. 16. sqq. edit. Lips. *SFORT. PALLAVICINVS Hist. eiusd. conc. L. I. c. 20. et 29. SECKENDORFIUS Hist. Luth. f. 114. sqq.* et edit. Germ. p. 276. sqq. *TENTZELIVS Narr. hist. de reform. p. 447. sqq.* *ERN. SAL. CYPRIANVS Docum. hist. reform. illustr. p. 178. sqq.*

f) Is fuit *LVDOVICVS PLATZIVS, Melosinus*, qui impetrata *A. MCCCCXCIX.* prima laurea, et *A. MDIV.* Magisterii dignitate, nec non licentia
summos

ritate, vulgato e tabula publica programma-
te g) ciues academicos hortatur, vt si Bullam
videant

summos in theologia honores capeffendi, Collegio
Maiori et philosophorum ordini adscriptus, ac gu-
bernationi academiae A. MDXX. die Phil. Iac. ad-
motus, post emendata sacra primum in aede An-
dreana concionatorem pomeridianum, et Walfch-
lebiensium parochum euangelicum egit. Eius et
reliquorum ministrorum Erfordiensium nomine
Articulis Smalcaldicis subscripsit *Io. Langus*. A.
MDXXXVI. demum septuagenarius vxorem du-
xit, mortuus et in templo Minoritarum tumula-
tus A. MDXLVII. *Helio Eob. Hesso* in epistolis
ad ipsum aliosque datis audit *vir optimus et prae-
ceptor charissimus, theologus eruditione et humani-
tate rarus*. Vid. *Hundorphii Encom. Erfurt. con-
tin.* p. E. 2. et ex *ED OLEARII Syntagm. rerum
Thuring. P. II. p. 32.* *LONEISII Ser. Rect. Erford.*
ad ann. 1520. *HEL. EOB. HESSI Epp. famil.*
f. II. 155. 230. fqq.

- g) Programma hoc, sermone Latino conceptum non
typis excusum, sed manu saltem exaratum fuisse
exinde auguror, quod, omni licet adhibito studio,
a me inueniri typis exscriptum nequierit. In Ger-
manicum autem idioma, et quidem ad singula ver-
ba, translatum, et in forma quadripertita typis
euulgatum est a viro cordato et fide dignissimo,
Erfordiae tum temporis commorante. Est mihi
duplex huius versionis exemplum, diuersae edi-
tionis. Alterius titulus est: *Verkündungs-Brief
der hochberüempten Vniuersitet Erdfurt, zu Schutz
Schirm und Handhabung des christlichen Gotts-Die-
ner und lerers D. Martin Luthers. Durch Wolf-
gang Ruffen verteutscht.* Alterum hoc titulo in-
scriptum est: *Intimation der hochberüempten Vni-
uersitet Erdfurd in Martinum Luther. Durch Wolf-*

videant affixam, eam discerpant, et quo possint

Wolfgang Ruffen *) *verteutscht.* Operae pretium duxi illustre hoc veritatis testimonium, quod adhuc in obscuro quasi delituit, in lucem reuocare, ab interitu vindicare, et integrum hic adiicere, cum breue sit, vnicam modo plagulam implens, tamque rarum, vt fere pro inedito haberi mereat. Hoc vel inde palam est, quod solertissimis documentorum, quae historiam reformationis concernunt, indagatoribus, *Seckendorffio*, *Tentzelio*, *Fabricio*, *Kappio*, *Saligio* aliisque, qui historiam Lutheranismi et repurgatorum sacrorum enarrauere, haud visum fuerit. FABRICIVS quidem *Censitifol. Luther.* p. 271. mentionem facit scripti sub titulo: *Intimation der &c.* sed errore inductus in numerum eorum illud refert, quibus *Lutherus* viuis ac spirans ab aduersariis fuerit oppugnatus; quod profecto non fecisset, si scripti inspiciendi ipsi facta fuisset copia. Praemissa dedicatiuncula haec est:

Dem fürsichtigen ersamen und weysen N. Wolffgang Ruff seinem günstigen Herrn sein willigen Dienst. Die- weil ich E. F. E. W. sundern Gunst und Willen gegen den Evangelischen Doctor und Lerer Martin Luther tragen weis; Fürsichtiger Ersamer günstiger weiser, lieber Herr, hab ich gedacht E. W. ein sonder Wohlgefallen zu thun, so ich euch die christentlich Erma-

*) Hic, Ulmenfis origine, posteaquam *Erfordiae* litterarum studiis operam dederat, et ad agnitionem veritatis euangelicae, Dei beneficio et ministerio *Lutheri* restitutae, peruenerat, postero tempore in *Bauaria*, primum *Oettingae*, et dein *Riethae*, euangelium strenue praedicauit, editisque variis scriptis erroribus ecclesiae Romanae mascule se opposuit, sed et in odia pontificiorum incurrit, ac duriora fata expertus fuit. Dum paginarum angustia eius scripta recensere et fata exponere non permittit, alii occasione id reseruamus,

sint modo, LVTHERI, doctoris euangelici ac
pror-

Ermanung so der Rector der hochberühten Vniversitet Erdfurt öffentlich gethan hat, und darinn in kurzen angezeigt, dass die Geschrift Martin Luthers gerecht und christlich, berwiederum die Eckianische erdichte Bull ketzerisch und ungerecht sey, beschlossen, wie E. W. in Process hören wird. Bits hirmit E. E. W. wolle diese meine schlechte Verteutschung in solcher massen annehmen, in welcher ichs gethan hab, wann ich keines Rumes noch Lobs will davon gewertig sein, wann als ich acht mich selbst nit Lobs werdt sein. Ich acht aber sey es schon nit als artlich verteutscht, so hat doch E. W. zum mindesten das argument davon. Und darmit will ich mich B. F. W. befohlen haben, als ewren willigen. Dato tertio ydus Maius Anno MDXXI. Exhibeo nunc ipsam metaphrasin, quae verba magis quam mentem auctoris exprimit.

*Zu allen und yeden der hayligen christentlichen und evangelischen Ler Liebhabern der hochberühten Vniversitet Erdfurt ain mütterlich ermanung. Nach langen ungottsfürchtigen und ketzerischen ratschlegen (ir all die diss nachgend ermanung lesen) ist zulezt endlich beschlossen worden von etlichen ungottsfürchtigen schreibern und gleyssnern, die sich mit namen (den sie inen selbst dennoch unbillig zulegen) ausleger der hayligen Geschrift nennen, wider Martinum Luther, den scharffen und spitzfindigen Theologum, also dass die obgenante ketzerische Theologi durch einblasen, steur, rat und bilff des teufels, (***) zuwegen gebracht haben die Bullen, so öffentlich zu sehen aufgeschlagen seind worden. Durch welche*

*) Non diffiteor, stylum huius scriptionis acriorem esse, hodie nemini imitandum; verum cum iustus dolor piusque pro tuenda veritate zelus eum extorserit, apud viros cordatos facile veniam merebitur. Ipse Lutherus, ubi Bullae Pontificis mentionem fecit, iisdem verbis usus fuit.

prorsus diuini, hostibus se opponant. Hoc
T 2 ad-

welche die genante teufelische Boten den Evangelischen Lerer Martinum tieffer dann die höll unterzudrücken sich unterstanden. Wir aber der hayligen Evangelischen und göttlichen Geschrift ler erkennen und aussprecher der hochberümpften Vniuersitet Erdtfurt allsamentlich und einhellig, nach langer und genugsamer Betrachtung, wir all ains einbelligen hertzen, und hinweggelegt allen scrupel des unwillens, rachsels oder neyds, beschlisslich ordentlich erkennen und schreiben das von uns selbst aus (soll anders das Evangelium war sein, haben anders recht geschrieben die Propheten, und hat Paullus und der Gayst der aus ihm geredt hat, nit gelogen was er gesagt und geprediget hat) den viel genanten Martinum recht und christlich bisher geschrieben haben. Von welcher ursach wegen ir all, die unter dem schutz und schirm unserer Vniuersitet seind, die da die warbeyt Christi, ia Christum selbst lieb habt, oder ir, die da die ler Christi, die mit seinem kostperlichen Blut bestättigt ist, lieb habt, und welchen doch zulezt das hayl eigner seel lieb ist, die all ermunen wir in dem Herrn Iesu Christo, stond auf, handelt behertzlich in dem Worte Gottes, ibr beherzten Kempffer thunt widerstand, ja widerruffent die unwarheit, ja mit händen und fueßen werent den wuetenden nachstellern des Luthers, dass nit vielleicht der sentenz lang im genist verborgen gelegen, yetzt herfuer an das Licht gebracht, so ganz und gar untergedruckt werde. Aber durch was weis und gestalt man Widerstand mueg than, merckt was hernach stat. So bald die tyrannisch und mehr dann teufelisch bapstlich Bannung, und da nichts an zu zweyslen ist ungerecht, wider den unschuldigen Martinum und seine anhenger, an die ort, da man sie pflegt zu beften, angeschlagen wird, dann hauffend und mit mannlichen Hertzen und unerschrocken
(einge-

admonitu excitati iuuenes academici conuolant,

(eingedenck unserer ermanung) auch mit grosser zal oder zertaylt, und um den hellen mittag, so tretent hinzu, und nempt die teufelische bannung von der boeh berab und zerreissent die Verberger der Warheit (***) zu kleinen stücken so ir küntent, ia zermalents, ia sprich ich ir, die da euer trauen und hoffnung in Gott setzent, welcher euch auch umb diese offenbarung der Wahrheit überflüssigen lon wird geben. Ueber das alles ermanen wir euch all in dem Herrn Iesu Christo, die unser ofgemeldten Vniversitet suene sind, wie hernach volgt, dass ihr diese ungöttliche, ketzerische, Eckische zugerichtte und erdachte bapstliche bull wider den unschuldigen öffener der warheit Martin Luther mit mancherlay farben durchstreichen, und sie offentlich mit ewren schriftten abzethun unterstandent, ia wie Paulus thet, dem teufel gar ergeben, dass doch die verkebrten, ia ich sprech schier ketzerischen, von welchen solche Bullen ausgond, von ewrer geschriff bekehrt werden, und von irem verstockten neyd abstandent; unterstond euch die zu verfolgen, die mit grossen scham oder pharisäischem sieg (als ir sitt und gewonbayt ist, so sy der warheit nymmer widerstand muegen thun, so unterstond sy sich dann durch list abweg zu suchen) an den offentlichen predigstuelen schreyen, den Luther ain Ketzer und ain bezeuger der Hussischen irrung, als da gelogen hat der ungottsfuerchtig Eckius, Augustinus Alfeldianus ****) der gleysner

**) Non de personis, sed de earum conatibus scriptis, hic sermonem esse quivis facile intelligit.

****) Is fuit Magister Lipsiensis, et monachorum Franciscanorum in conuentu Vinariensi Lector, in numerum primorum infensissimorumque aduersariorum Lutheri referendus, qui inepto et virulento scripturae genere ceteros omnes fere superavit. De eius scriptis, infelicis ingenii

lant, *Eccium* armati obsident, Bullamque in
 T 3 | locis

ner hauptleut, und ire nachvolger, die nichts anders kunten, dann mit erdichtten lügen umgon, und mit neyd die leüt überwinden, die da nye kain mal als belertzt seind gewesen, daß sy in einer öffentlichen Disputanz von dem heiligen Christi Evangelio, geschöpff Christi, betten dürfen ordentlich disputiren. Daber kömpt es, daß die unterdrucker des Evangelischen gesatz die geschrift S. Hieronymi lesen seind, aber das wollen sy nit darbey lesen oder sehen, da er spricht: Du der du nit wayst zu reden schweyg zuzeiten, so du merckest, daß dir die zung billig zu stücken geschnitten solt werden. Das leben der menschen ist warlich zu verachten und unleidentlich. Darum ir allerliebsten sün, die schalckhaftigen blinden fierer, die aufenthalter des teuflischen hofgesinds, die das volck mit dem Blut Christi erlöst mit irer schmaychblenden leer, die euch mit iren beissenden nachstellungen zerreißen wollen, fliebent, daß sich das v - - Geschlecht der L - - nit zu euch gesellen, ia die buben, die gar nichts das dem Luther zu schmach hat mügen dienen, aus haben gelassen oder vergessen, welcher aygen lob, ungeschicklichkait guter sitten und verkert leben erkennt wird. Sy hond sich auch unterstanden durch yr pomposisch römisch schmaichlen zu verkeren die warheit Christi, und hond sich gebraucht des sich denn die Römer pflegen zu brauchen; denn wir sehen, daß sy nichts anders kunten sagen dann Ketzer Ketzer; darum sy dann von dem Römischen Bischoff besoldung warten, welche all (als wir zu Gott hoffen) mit irem birten verderben werden, und wir wollen noch sehen sy in die strick selbst fallen, die sy andern Leuten gerricht haben.

foetibus, vid. SECKENDORFII Hist. Luther. f. 106. CYPRIANI Docum. hist. reform. illustr. p. 157. sqq. KARPPII Spicileg. docum. ad histor. reform. spectant. P. II. p. 518. sqq.

locis publicis propositam decerpunt, et dilaceratam frustillatim in aquas proiiciunt. *h*) Atque sic *Bulla* Pontificis, vt belle rem expressit *LUTHERVS* in epistola die IV. Nouembris ad *Spalatinum* perscripta *Tom. I. Epp. p. 289. a. vere bulla facta est.* Singulari diuinae prouidentiae consilio id factum esse, vt academia, quae tum temporis inter celeberrimas erat, immo anno praegresso praeter Parisiensem delecta fuerat, vt de disputatione Lipsiensi iudicium

haben. Mit den guten gottsfürchtigen, die Christum leren, Christum predigen, Christum mit dem mund und wercken bekennen, wandelt, und die reynen Christi liebhaber die solt yr emsig lieben und sy beschirmen, mit welchen ir dann nach diesem zergenglichen leben on end regieren werdet. Amen.

Haec est generatio quaerentium Dominum.
Dicitio io pean, et io bis dicite pean,
Cecidit in casses praeda petita meas.
W. R. me firi faciebat.

b) Haec ita contigisse, *Ecciique* et *Bullae* Pontificis alibi quoque, e. c. *Bambergae, Lipsiae, Torgae &c.* eandem sortem fuisse, testes sunt *LUTHERVS Epp. T. I. p. 289. a. 312. b. 313. a. ABRAH. SCULTETVS Annal. euang. renouati dec. I. p. 52. SECKENDORFIUS Hist. Luther. f. 116. et edit Germ. p. 281. Chronicon MStum Esford. TENTZELIUS Relat. histor. de ortu et progr. reform. p. 435. sqq. CYPRIANVS Docum. hist. reform. illustr. p. 178. sqq.* Hoc ipso anno *Erfordiae* libellum sub titulo *Eccii dedolati* excusum fuisse *LUTHERVS* refert *Epp. T. I. p. 272. b.*

cium ferret, i) *LVTHERI* a Pontifice excommunicati causam tam fortiter tueri, et euangelicam veritatem, iam a pluribus academiis, *Parisiensi, Louaniensi, Coloniensi, Ingolstadiensi*, damnatam, adeo illustri testimonio communire ausa fuerit, nemo prudens facile negauerit; vnde non est quod miremur, *LVTHERVM* in litteris ad *Spalatinum* datis *T.II. Epp. p. 7.* operibus Dei mirabilibus illud acensuisse.

§. VIII.

Postero anno, qui erat post sesquimillesimum vigesimus primus, nouam de *LVTHERO* bene merendi occasionem nata academia Erfordiensis cupide eam arripuit, et quanti *LVTHERVM* faciat, palam testata fuit. Cum nimirum ei *Wormatiam* tendenti, quo, ad dicendam in comitiis Imperii causam, a Caesare *CAROLO V.* litteris publicis euocatus fuerat, comitantibus *Casparo Sturmio*, caduceatore caesareo, *D. Hieronymo Schurffio* Jcto, *Nicolaο Amsdorffio* theologo, et *Petro Suauenio*, nobili Dano, tum in academia Leucorea litteris operam dante, qui postea in aulam Regis *Daniae*, *CHRISTIANI*, accitus studia litterarum et res ecclesiae multum iuuit, Erfordia trans-

T 4

tus

(i Vid. *SECKENDORFIVS l. c. f. 91. 93.* et edit. Germ. p. 212. 227.

tus Rubianus, k) qui tum administrationi academicae Rectoris nomine praeerat, *l)* equo vectus, compluribus Professoribus, inter quos erant *Ioannes Draco, Iodocus* siue *Iustus Jonas*, vterque Canonicus ad S. Seuerum, *Georgius Sturcius, Helius Eobanus Hessus, Euricius Cordus, m)* aliisque viris dignitate et eruditione conspicuis, ac ducentis iuuenibus litterarum studiosis, stipatus, vsque ad *Noram*, qui pagus fere duo millia abest ab vrbe, obuiam processit, eumque elegantissimo sermone exceptum, splendida cum pompa, confluenta numerosa plebe, in ciuitatem deduxit ad monasterium Augustinianorum, vbi a *Ioanne Lango*, conuentus Priore, *n)* aegre id quidem ferente *Bartho-*

k) Huius *Croti*, quem CAMERARIUS *Narrat. de Helio Eob. Hesso p. 41.* virum doctum et egregium, sed ingenio vario et mutabili sententia fuisse iudicat, quique postea, ab ALBERTO Archiepiscopo Moguntinensi et Magdeburgensi in numerum aulicorum receptus, in Romanensium partes descendit, vitam et fata alibi exponendi dabitur occasio.

l) Teste LONEISIO *Ser. Rect. Erford. p. E. 2. b.*

m) Et de his viris celeberrimis peculiarem narrationem historicam dare nobis est animus.

n) Cum plura iam in manibus nostris sint, quae ad optimi huius viri, cuius opera Deus, praeter *Lutherum*, ad emendanda sacra, cum primis in ciuitate Erfordienfi, vsus fuit, vitam, scripta et merita spectant; singulari commentatione eius memoriam ab obliuione vindicare, epistolasque ab ipso et ad ipsum datas, maximam partem ineditas, in lucem profer-

Bartholomaeo Vfsingensi, blande et benigne acceptus, et a senatu vrbis amplissimis muneribus decoratus fuit. Cum multorum rogatu Dominica *Quasimodogeniti* in aede sacra (non Michaëlitana, vt refert *scvltetvs Annal. euang. renou. dec. I. p. 80.* sed) Augustinianorum, coram frequenti turba sermonem habuisset, quo ciuium plurimi ad amplectendam doctrinam euangelicam fuere allekti, o) postero die abeuntem Rector academiae, cum numerofo splendidoque sodalitia, iterum aliquot stadiis comitatus est, hortatus virum, vt bono esset animo, et constans in asserenda, quam adhuc professus fuerit, veritate. p) Enimvero honores istos *LVTHERO* exhibitos parti aduersae bilem mouisse vel inde apparet, quod a *Ioanne Widemanno*, collegii cathedralis, quod a B. M. V. nomen habet, Decano, et *D. Iacobo Doliatoris*, aedis Seuerianae Decano,

T 5

proferre spondemus, praesertim si viris eruditis hoc institutum beneuole iuuare placuerit.

o) Sermo is exstat *T. I. Opp. Altenb. f. 714. et T. I. Isleb. f. 31.* Conf. *SECKENDORFIVS Hist. Luth. f. 152. et edit. Germ. p. 344.*

p) Vid. *CAMERARII Narrat. de Hel. Eob. Hesse p. 37. 87. Chronicon MSt. Erford. et MOTSCHMANNI Erford. litter. T. II. p. 703.* De honoribus *Luthero* Erfordiae exhibitis quatuor venustissimas elegias scripsit *EOBANVS HESSVS*, quae in eius *Opp. poëtic. farragine* leguntur *p. 849. seqq. edit. Hal. et edit. Francof. f. 177. seqq.*

cano, collegae, qui LVTHERO obuiam iuerant, choro extrusi, redditibusque ecclesiasticis priuati fuerint, sub praetextu papalis, qua sectatores LVTHERI deuincti essent, execrationis; *q*) quo ipso autem plurimum damni et detrimenti sibi met ipsis intulerunt, siquidem irritati ea re iuuenes, tum litterarum studiis, tum artificiis et opificiis dediti, quorum copia vrbs tum temporis abundabat, cum plebe coeunte, interiecto aliquo tempore, et tertio demum post LVTHERI ex vrbe egressum mense, in illorum aliorumque clericorum aedes impetum fecere, hasque diripuere ac spoliare, *r*) aegerrime hoc factum ferente et indignante LVTHERO. *s*)

q) Vid. LVTHERI *Epp. T. I. p. 327.* et HEL. EOB. HESSI *Epp. famil. f. 2. et 89.* MOTSCHMANNI *l. c. p. T. I. p. 408. 483.*

r) Vid. *Chron. Erford. MSt. IO. MAVR. GVDENI Hist. Erfurt. p. 219.* IO. HENR. DE FALCKENSTEIN *Hist. crit. et diplom. Erfurt. p. 575.* MOTSCHMANNI *l. c. p. 483.*

s) Id testantur eius litterae *T. I. Epp. p. 327. 329. T. II. p. 9.*

*****:*****

VIII.

D. ERH. ANDR. FROMMANNI

E P I S T O L A

AD SUMME REVER.

E. R. FISCHERV M

DE

LVCIFERO CALARITANO OLIM

PRAESVLE

A. c l o l o c c l x v i i .

- - Ego quidem, non inconueniens esse duxi, de *Lucifero*, Calaritano olim Episcopo, viro graui, seuero et forti, iudice quidem MOSHEMIO, *a)* peritissimo ingeniorum aestimatore, agere, eiusque vitam, quoad ex veterum monumentis cognosci potest, describere. In quod argumentum tanto facilius animus incidit, quod in opusculis Luciferianis, quorum non nisi vnica prostat editio, a ION. TILIO, Paris. 1568. in octonis curata, haud facile hodie parabilis, denuo recensendis, ab aliquo iam tempore laborare coepi. Erit autem, quicquid hoc est scruptionis, totum tuo iudicio, VENERANDE FISCHERE, traditum, cui

a) In *Institt. Histor. Eccl.* p. 172.

cui si non omnino se improbauerit, tum vero me operae pretium fecisse, et magnum in primisque dulcem huius laboris mei fructum cepisse arbitrabor.

LUCIFER itaque, de communi omnium consensu, Calaritanus *b)* Episcopus Saec. IV. floruit. *Calaris* autem (hodie *Cagliari*) in nobilissimis insulae Sardiniae urbibus, imo caput eius fuit; quae cum dignitatis honorisque sedem haud dubie illi praebuit, tum incertum est, an nascendi fortunam etiam dederit? Et enim de eius vitae initiis, genere, educatione atque omni, ad virilem usque, aetate, nihil prorsus certi exploratique habemus. Et quamvis sint ex recentioribus, *c)* qui nobili genere Romae natum educatumque illum dicant: satis tamen constat, sine idoneis testibus haec talia venditari, adeoque ad fabulas eas referenda

b) Ita SOCRAATES *Hist. Eccl.* Lib. III. c. V. Ἀγκίφερος τῶν Καράλων ἐπίσκοπος. ATHANAS. *Apolog. de Fuga sua*, p. 322. T. I. Opp. ed. Montf. Ἀγκίφερος δὲ μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδίνιαν νήσων. A SVLP. SEV. *Hist. S.* Lib. II. c. 54. Lucifer a *Caranalis* Episcopus; ab HIERONYMO in *Catal. Scriptt. eccl.* c. 95. *Caracalitanus* Ep. ab aliis *Caralitanus* appellatur. Sed verum nomen urbis *Calaris* fuit, quod auctoritate veterum probat PINTIANVS ad *Pomp. Melam de Situ orb.* Lib. II. c. I. p. 228. ed. Gronov. Vnde noster recte *Calaritanus* dicitur.

c) Veluti PAFEBROCH. in *Actis Sanctorum* Vol. V. Mensis Maii. p. 198. sqq. cf. S. R. WALCHII *Entwurf einer vollständigen Historie der Ketzereien, Spaltungen, etc.* P. III. p. 342.

renda esse, quibus homines nonnulli ad fingendum nati Sanctorum, superstitiose a se coli solitorum, vitas augere sunt conati. Prima omnino eius mentio, in historiis fide dignis, eo loco occurrit, quo oratores a *Liberio*, Episcopo Romano, ad *Constantium* Imperatorem missi memorantur, a quo initio omnis de eo narratio, quoad auctoritate nititur, est ducenda.

Atque inde vitae Luciferianae expositionem ego exorsurus, ante omnia hoc mihi faciendum esse sentio, ut turbulentissimorum temporum illorum, in quae aetas *Luciferi* incidit, rationes paullo altius repetam, sicque ad ea, quae Nostrum propius attingunt, tum explicanda, tum cognoscenda, viam mihi et lectoribus expeditiorem muniam. Vertitur autem summa rei in motibus Arianis, et praecipue *Athanasii*, Episcopi Alexandrini, fati, qui, ut Arianorum haereseos grauissimus aduersarius, ita fidei Nicaenae defensor facile princeps, tantaeque auctoritatis extitit, ut res catholicorum cum eo vel stare, vel labi viderentur. Huius viri fortunae potiores vitae *Luciferi* nostri rationes, quoad de iis constat, ita illigatae et innexae sunt, ut ad has curatius pernoscendas, illam, paucis saltem, hic repeti, paene necessarium esse videatur.

Constat igitur iam sub imperio *Constantini* M. apud quem magna in gratia *Athanasius* pri-

primum fuerat, machinationibus potissimum
Eusebii Nicomediensis, Arianorum antesigna-
 ni, in eum locum res eius tandem adductas
 esse, vt sede sua motus a. 335. in Galliam re-
 legaretur. Ex qua cum a *Constantio* Imp. a.
 338. euocatus patriaeque restitutus esset: re-
 bus tamen tranquillis ab eo tempore constan-
 ter vti minime potuit. Quum enim, auctori-
 bus Eusebianis, *Gregorius*, Cappadox, militari
 manu stipatus, comitibus Philagrio, praefecto,
 et Arsacio, eunucho, a. 342. Alexandriam, ad
 sedem Episcopi vi occupandam, venisset, ibi-
 que omnia terrore et latrociniis repleuisset;
 loco iterum cedere, Romamque, Iulio tum
 Praefule, se conferre Athanasius coactus fuit.
 Sed haec quoque tempestas tandem a. 349. de-
 saeuit, illique, adhortante potissimum et vr-
 gente *Constantium* fratre *Constante* Augusto,
 redeundi, pristinumque, a quo vi depulsus
 fuerat, Episcopi munus rursus adeundi pote-
 stas data fuit; quod tanto factu illi facilius ac-
 cidit, quod *Gregorius* *ψευδεπίσκοπος* paullo an-
 te ab Alexandrinis, impetu facto, misere tru-
 cidatus fuerat. Atque iam quidem *Athanasius*
 e fluctibus exilii emergere, et quasi reuiuifce-
 re, dignitate sua perfrui, Imperatore fauente
 vti, aduersariis fortiter resistere, eorumque
 conatus reprimere. At enim vero quo minus
 diuturna haec illi esset felicitas, Eusebiano-
 rum effecit inuidia, qua inflammati nihil ege-
 runt aliud, nisi vt imperatoris animum Atha-
 nasio

nasio inimicum redderent, eique vltimum exitium pararent. Itaque omnis generis crimina confingunt, horumque apud *Constantium* reum illum peragunt, quae machinationes tanto illis felicius successerunt, quod Imperatoris amicos, gratia apud ipsum plurimum valentes, in hisque Episcopos aulicos *Vrsacium* et *Valentem*, suarum partium studiosos habebant, qui non nisi perfecta re acquieuerunt. Hi enim *Constantii* animum obrectationibus continuisque accusationibus ita tandem in *Athanasium* incenderunt, vt studiis eorum vnice obiectus, posthabitaque omni, quid veri in prolatis accusationibus esset, quidue minus, perquisitione, seuerissima quaeque de Praesule Alexandrino decerneret. Atque primum quidem hoc factum est in concilio Arelatenſi a. 354. quod, vt *Athanasii* damnandi causa cogeretur, a *Constantio*, Arelati tum, post Maxentium debellatum, degente, Eusebiani impetrauerant. Ex horum cupiditate hic gerebantur omnia, *Athanasius* proscribebatur, omnesque, qui aderant, Episcopi vt hanc sententiam subscriberent, proposita exilii poena, compellebantur. Cesserunt minis praeter vnum *Paullinum*, Antistitem Treuirensē, propterea exilio mulctatum, Episcopi omnes, nec *Vincentio* Capuano excepto, quem *Liborius*, Praesul Romanus, ad propugnandam *Athanasii* causam, cum literis ad Imp. miserat.

rat. *d*) Atque haec prima occasio fuit, quae *Luciferum* nostrum in scenam produxit: cuius rebus quae coniunctiora sunt, age diligentius iam persequemur.

Postquam igitur, ut modo dixi, *Liberius* spem suam, quam in *Vincentio* Capuano posuerat, frustratam, remque longe aliter, quam putauerat, in concilio Arelatensi cecidisse, non sine magno dolore cognouerat: iterum oratores ad *Constantium* mittendos censuit, in quibus *Lucifer* familiam duxit. *e*) Hic sponte sua id sibi muneris dari poposcerat, propterea honorifico hoc testimonio a *Liberio*, in epistola ad Eusebium Vercellensem, *f*) ornatus:

„Post Vincentii lapsum orientalibus obtemperaturos fuisse reliquos per Italiam Episcopos,
 „nisi superueniens *Lucifer* ex Sardinia, qui probe nouisset eorum in Athanasium inuidiam
 „atque implacabilem iram, sese obtulisset ad
 „legationem apud Augustum obeundam, postulaturus Synodi habendae facultatem.
 Huic tradit epistolam *Liberius*, *Constantio* reddend-

d) Quae haecenus breuiter strictimque narraui, vberius, suis quaeque testimoniis confirmata, legi possunt apud MONTFALCONIVM in *Vita Athanasii*, T. I. huius opp. praemissa, et WALCHIVM l. c. P. II. p. 385. fqq.

e) Huius legationis mentionem faciunt HIERON. l. c. ATHAN. *ad Monachos*, p. 368. T. I. Opp. et alii deinceps laudandi.

f) Vid. BARON. Annal. Eccl. ann. 353. n. 2.

dendam, g) in qua causam fidei eiusque defensoris praecipui, *Athanasii*, illi commendat, rogans simul, „vt beneuolo animo allegationes „suas audire dignetur, fratrem et Episcopum „suum, sanctum virum *Luciferum*, cum *Pan-* „*cratio* compresbytero suo et *Hilario* diacono, „(hos enim socios legationis habebat Lucifer) „vtque ad pacem omnium ecclesiarum catho- „licarum facultatem concilii habendi illis con- „cedat. „

Quod petierat *Liberius* per legatos, haud difficulter impetrat a *Constantio*, conciliumque Mediolani, h) vbi tum erat Imp. ipsis Arianis rem magnopere vrgentibus, a. 355. habendum indicitur. Conueniunt multi, ex occidente praesertim, Episcopi; alii vero recordati, quae non ita multo ante Arelati gesta fuerant, minusque felicem rei exitum praeuidentes, vel nullo modo, vel aegre Mediolanum vt concederent, perducuntur. In postremis *Eusebius* Vercellensis fuit, qui solis adhortationibus et precibus *Luciferi* hoc dedisse videtur, vt tandem eo se conferret. Sperabat enim Noster, viri huius praesentiam et operam, vt in debellando Arianismo, ita in defendenda
Atha-

g) Addita est *Liberii* ad *Constantium* epistola *Opusculis Luciferi*, p. 347. sqq.

b) De concilio Mediolanenfi vid. THEODORET. *Hist. Eccl.* Lib. II. c. 36. SOZOMENVS *Hist. Eccl.* Lib. IV. c. 9.

Athanasii causa, plurimum sibi esse profuturam, hincque literis suo sociorumque, *Pancratii* et *Hilarii*, nomine scriptis, sibi praesens adesse ut ne recusaret, grauiter eum fuerat obtestatus. i) Sed contra, quam expectarat, ceciderunt omnia. Etenim *Valens* et *Vrsacius*, capita Arianorum, cum asseclis, praecisa omni de fide disputatione, nihil postulare aliud, nisi ut in *Athanasii* condemnationem cuncti consentirent; quoque impuniis maiori-que efficacia hoc postularent, quos sibi aduersantes experiebantur, in palatium Imp. deducunt, Principis auctoritate et nomine praua consilia sua et actiones tegentes. k)

Accidit hoc potissimum tribus, *Lucifero* nostro, *Eusebio* Vercellensi, et *Dionysio* Mediolanensi Episcopis. Hic, quae gesta sint, in palatio, ita narrat *ATHANASIUS*; l) „Accitis illis (quos diximus, Episcopis) praecepit „Imperator, ut contra *Athanasium* subscriberent,

i) *HILAR.* col. 1222. apud *Montfalcon.* l. c. p. 55.

k) *SULP. SEVERUS* l. c. Lib. II. c. 54. scribit: Sed *Valens* et *Vrsacius*, caeterique, metu plebis, quae catholicam fidem egregio studio conseruabat, non auspicacula profiteri, intra Palatium congregantur. Illine epistolam sub Imperatoris nomine emittunt omni prauitate refertam, eo nimirum consilio, ut si ea aequis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent; Sin aliter fuisset excepta, omnis inuidia esset in rege, et ipsa venialis.

l) In *Historia Arianorum ad Monachos*, T. I. opp. p. 363. sq.

„rent; ac cum haereticis communicarent.
 „Quibus rei insolentia stupentibus ac dicenti-
 „bus, id ecclesiastici non esse canonis; statim
 „ille: At quod ego volo, id pro canone, in-
 „quit, habeatur; me quippe ita loquentem
 „Syri Episcopi tolerant. Aut igitur obtempe-
 „rate, aut vos quoque extorres futuri estis.
 „His auditis Episcopi, remque summopere ad-
 „mirati, manibus ad Deum tensis, compella-
 „re virum docereque, non suum esse impe-
 „rium, sed Dei, qui tradidisset, rogare, vt
 „eum timeret, ne derepente datum adimeret,
 „interminari iudicii diem, suadereque, ne eccle-
 „siasticas res pessum daret, nec Romanum impe-
 „rium cum ecclesiasticis statutis commisceret,
 „vel Arianam haeresin introduceret in ecclesiam
 „Dei. Verum ille neque audiuit, nec eos plura
 „dicere permisit; quin et acrius districto aduer-
 „sum illos gladio comminabatur, immo nonnul-
 „los ex iis ad supplicium duci iusserat, sed postea,
 „vti Pharaon, sententiam mutauit. „ Partem
 haec modo in palatio tum actorum et disputa-
 torum complectuntur, quae testimoniis aliis
 pleniora reddere, quantum eius fieri potest,
 studebimus. Atque ATHANASIVS quidem
 de eadem re alibi, *m)* quae breuitatis studio
 summam tantum afferam, ista commemorat:
 „*Constantium* in palatium iudicia ad se transtu-
 „lisse ecclesiastica, quibus ipse praesederit, imo,
 „si quando haerentes conspexerit accusatores,
 „ipsum accusandi *Athanasii* munus in se su-
 „scipisse.

V 2

„scipisse.

m) L. c. p. 390.

„ſcepisse. Poſtquam enim, quos diximus,
 „Episcopos magna dicendi fiducia vidisset *Ar-*
 „*ſacii* et *Valentis* contra *Athanaſium* accuſa-
 „tionem falſi arguere; ipſum ſtatim ſurgen-
 „tem dixiſſe: Ego iam ſum *Athanaſii* accuſa-
 „tor, mei gratia eorum dictis fidem habetote.
 „Illos contra negaſſe, Imperatorem vlllo mo-
 „do accuſatorem eſſe poſſe, abſente reo, pari
 „iure cum accuſatore et accuſato agi oportere
 „affirmantes, etc. „ His addimus, quae ex
 S V L P. S E V E R O ſupra notauimus, in palatio
 epistolam ſub Imp. nomine publicatam eſſe
 omni prauitate refertam, et quae L V C I F E R
 ſcribit: n) „Nonne retines, Conſtanti, dixiſ-
 „ſe me iudicibus, te velo miſſo audiente, quod,
 „licet totum militem tuum in nos decreuiſſes
 „iacere, regni tui tela in nos execratores blas-
 „phemiae tuae, vt ſacrilegi tui decreti contem-
 „tores omnia ſua colliderent arma, nec ſic ta-
 „men, quod poſſemus a propoſito recedere. „
 Quae ſi inter ſe comparentur, rem omnem ita
 geſtam fuiſſe probabile fit, vt dictis Episcopis,
 in palatio congregatis, primum decretum ſub-
 ſcribendum per aulicos offerretur, ipſo Impe-
 ratore in eodem conclaui, ſed intra velum,
 praefente, qui tum demum erumpere et in
 omnium conſpectum prodire coepit, iſto mo-
 do, quem *Athanaſius* ſupra deſcripſit, cum
 Episcopis concertans, cum, quod iuſſi eſſent,
 facere grauiter recuſaſſent.

Euen-

n) In libello : *meriendum eſſe pro filio Dei*, p. 313.
 Opp.

Euentus rei is tandem fuit, vt *Lucifer* cum ceteris, qui nulla ratione *Athanasii* damnationem vt comprobarent se adduci passi fuerant, in exilium pelleretur. Sunt, qui illum, ante quam hoc subiret, Mediolani variis modis ignominiose indignissimeque tractatum fuisse, narrent, sed sine teste idoneo.^{o)} Ipse saltem, qui, loco infra laudando, concilii Mediolanensis mentionem facit, de malis eo tempore sibi inflictis nihil memorat, quae certe praetermissurus fuisse non videtur, cum omnia *Constantio* probrosa in libros suos studiose congesserit. De exilio autem eius testes locupletissimi adsunt, quos citemus, in hisque *ATHANASIUS*:^{p)} „*Dionysius*, inquit, Italiae metropolis Episcopus, *Lucifer* insularum Sardiniae metropolis Ep. et *Eusebius* in Italia Ep. omnes probi „Episcopi veritatisque praecones, abrepti in „exilium pelluntur, nulla prorsus alia de causa, quam quod Arianæ haeresi non sunt adstipulati, neque subscripserunt calumniis synophantiisque, quas aduersum nos illi commenti sunt. „ Fatum hoc, quod cum duobus dictis Episcopis subiit, tanto singulis maiori honori et gloriae fuit, quod ceteri omnes in concilio Mediolanensi praesentes, timore

V 3

ab-

^{o)} Vnice quippe hae narrationes nituntur auctoritate *Actorum S. Dionysii Mediolanensis*, quae dubiae maximeque suspectae fidei sunt.

^{p)} In *Apologia de Fuga sua*, p. 322. T. I. opp. Addit ibidem *Paullinum* et *Liberium* exulum numero, quorum ille tamen prius, hic paullo post eiectus est. cf. Idem ad *Monachos*, p. 364.

abrepti, Imperatori obtemperarunt, *Athanasiumque* si non animo omnes, tamen ad speciem damnare, et cum Arianis societatem iniungere non dubitarunt. Itaque statim illis gratulationes factae sunt, tum a *Liberio*, epistola ad eos scripta, tum ab ecclesiis puriori doctrinae addictis, frequentibus missis legationibus, pecuniasque ad exilii molestias leuandas suppetantibus. *q)*

Quod autem Nostro maximo solatio esse potuisset, ut cum calamitatis sociis uno in exilii loco versaretur, haud ei contigit; sed singulis alio relegatis, *Lucifer* quatuor exilii loca, ut vulgo numerant, vnum post alium, adire necesse habuit. Certum enim est in Syriae vrbe Germanicia, cuius Episcopus Eudoxius tum fuit, exulem eum vixisse; *r)* quod item de Eleutheropoli in Palaestina constat. *s)* Porro cum ab Iuliano Imp. ei cum aliis Episcopis relegatis libertas daretur, in Thebaide, supe-

q) SVLP. SEVER. l. c. c. 55: Ceterum exules satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumtum affatim congestas, legationibus quoque eos plebis catholicae ex omnibus fere prouinciis frequentatos.

r) Ipse huius exilii mentionem facit libro I. pro S. Athanasio, p. 57. opp.

s) Vid. HIERON. l. c. Cum nollet sub nomine Athanasii Nicaenam damnare fidem, in Palaestinam relegatus est. Sigillatim autem Eleutheropolin in Palaestina memorant MARCELLINVS et FAVSTINVS in Libello supplici, Impp. Theodosio et Valentiniano oblatis.

superioris Aegypti prouincia, versatus traditur a THEODORETO. *t*) Quartum denique exilium MARCELLINVS et FAVSTINVS *u*) addunt, cuius locum tamen non nominant, unde coniicit S. R. WALCHIVS *x*) Antiochiam eos intelligere, vbi ante quam domum rediret, per aliquod tempus, solutus quidem et in libertatem vindicatus, at procul tamen a patria est commoratus, ita vt tria tantum, si accurate loqui velimus, exilii loca adierit. In quibus, quae eius viuendi conditio fuerit, non habemus dicere, nisi quod Eleutheropoli in Palaestina, cuius Praeful Eutychus tum fuit, cum versaretur, satis illam grauem et molestam extitisse, ipse de se scribat: *y*) „Propterea odis nos, inquit, quia concilium vestrum „malignantium (scil. Mediolanense) execremur, propterea in exilio sumus, propterea „in carcere necamur, propterea nobis solis „prohibetur conspectus, idcirco reclusi in tenebras custodimur ingenti custodia; huius „rei causa nullus ad nos visendos admittitur „hominum. „ Neque tamen multo tolerabiliori fortuna in aliis etiam exilii locis vsum illum esse, qui Constantii Arianorumque in or-

V 4

tho-

t) l. c. Libr. III, c. 4. quod confirmat SOZOMENVS Lib. V. c. 12.

u) Libro antea laudato.

x) l. c. P. III. p. 346.

y) In libello: *de non conueniendo cum haereticis*, p. 199. opp.

thodoxos faeuitiam cogitent, facile suspicabuntur.

De qua vt nonnulla, et ea praesertim, quae Episcoporum relegationem, de qua diximus, proxime sunt secuta, specimina afferam, vel hac de causa instituto nostro consentaneum est, quod ad intelligendos Nostri libellos, qui in exagitanda Arianorum, et praecipue *Constantii*, crudelitate, fere vnice versantur, plurimum faciunt. Itaque Imperator post concilium Mediolanense nihil paene aliud egit, nisi vt rem Arianam promoueret, quique furori eius non cederent, qui multi fuerunt, in hisque *Liberius* Rom., eos sedibus suis pulsos eiiceret, variisque malis afficeret. Tandem *Athanasium* aggressus, ad supplicium rapere illum constituit, qui Alexandriae ad id tempus, non sine metu impendentis periculi, haerens, et solo populi amore et praesidio ab illo tutus adhuc praestitus, vix tandem praesentissimam mortem effugit, cum a. 356. *Syrianus*, dux Aegypti, templum, in quo Athanasius cum plebe catholica peruigilium subsequens in Parasceue Synaxeos ageret, cum militibus plus quinque millibus, media circiter nocte, irrupit, ingentique tumultu excitato, multas caedes indignissimas fecit. Post quod atrox et immane facinus *Georgius*, antea iam in Synodo Antiochiae ab Arianis coacta, Episcopus ordinatus, a duce *Sebastiano* adiutus, sedem Alexan-

Alexandrinam inuasit, &) qui homo omni scelere contaminatus plurimum malorum causa posthac extitit, de quibus LVCIFER ita ad Constantium scribit: a) „At cum tu loco innocens, in quem nihil veri constituerit loco, catholici, miseris confacrilegum tuum *Georgium*, et nolentibus eius maculari sacrilegio, tantas contumelias, tantasque intuleris poenas, ut plurimos proscripseris, relegaueris, in exiliis, in metallis, quamplurimos etiam interfeceris, et hodie non desinas ea facere blasphemiam tuam, quae est, et *Georgii* suscipere nolentibus, quae irati hostes immensissimi barbari vix faciant; quomodo te arbitraris posse intelligi Christianum? „ Praecipue autem in *Athanasium*, incertas sedes tum peragrantem, ita ira fuit inflammatus Imperator, ut aut viuum illum adduci, aut mortui caput afferri, proposita etiam mercede, iusserit. b)

Sed ad *Luciferum* exulem redeundum est. Qui tantum abfuit, ut taedio longioris exilii victus, quod fecerunt multi, in hisque *Liborius*, Rom. Imperatori dicto tandem audiens fuerit *Athanasium*que damnauerit, ut potius constantissime in recta sententia perstiterit.

V 5

Nam

z) Rem omnem longius narrat *ATHANAS.* in *Apollog. de fuga sua*, p. 323. et 334. sq. T. I. opp.

a) Lib. II. pro *Athanasio* p. 126. opp.

b) Vid. *THEODORET.* l. c. Lib. II. c. 14. sub finem.

Nam scriptis etiam libris causam *Athanasii* defendit, in Imp. acerrime inuectus, quod virum innoxium verique studiosum morte non ipse solum condemnauerit, sed impii etiam decreti approbationem per summam vim a cunctis Episcopis extorquere niteretur. Scripsit autem haud dubie libellos suos in exilio, et quidem, quantum coniicere licet, anno circiter 360. Ipse temporis huius constituendi ansam praebet, quod bellum *Constantium* cum Soprino, seu Sapore, Persarum rege tum fuisse, obiter memorat, c) quod bellum anno 359. initium cepit. Quos summo animi impetu conscripserat libros, eorum exemplar, opportunitatem nactus, non dubitavit ad ipsum Imp. mittere, qui, miratus hominis audaciam, exemplar istud Florentio, palatii sui magistro, dedit, ut illo ad *Luciferum* misso, per literas quaereret, an pro suo opus illud agnosceret? Qui, sine haesitatione vlla, suum esse, deditaque opera et destinato consilio a se Imperatori missum, Florentino rescripsit, haec etiam adiicens, se contra ea, quae in suam parentur necem, stare laetum, simulque Bonoso cuidam exemplum denuo ad Imp. perferendum reddidit. d) Certum est, parum gratiae a Constantio *Luciferum* scriptis suis iniisse, in quibus quippe non semel eum Arianum, Apostatam,

c) Lib. I. *pro S. Athanasio*, p. 56. opp.

d) Habentur epistolae hae amoebaeae in fine *Opusculorum Lucif.* p. 341. sq.

statam, impudentem, beluam, hominis corpus quidem, sed animum ferinum habentem, mendacem, homicidam, idololatram, templum daemonum, haereticum, antichristum, aliisque huius generis nominibus ignominiosis compellat, et singulis fere paginis modo acerbissimo tractat. Neque tamen constat, Imperatorem hominis audaciam nimiumque animi feruorem vltum esse, quanquam probabile fit, animum eius in catholicos magis exacerbatum ea re, quam mitigatum fuisse.

Tanto gratius autem acceptiusque *Luciferi* studium in defendenda causa sua *Athanasio* fuit, qui cum de libris eius ad *Constantium* scriptis audiisset, misso Eutychete Diacono, per literas rogat *Luciferum*, vt eorum sibi copiam faciat. Quos vbi ab auctore, haud inuito optatis eius concedente, accepit cupideque legit, iterum literas mittit, quibus pro dono tam insigni gratias agit, amicumque causam suam tam fortiter propugnantem vehementer laudat, suiue temporis *Eliam* nominat; e) Scripta ipsa autem in linguam graecam

e) Vid. Ep. Athanasii ad Luciferum huius opp. adiectam p. 345. et in opp. ATHANASII T. II. p. 956. Vbi inter alia: *Accepimus itaque epistolas et libros religiosissimae ac sapientissimae animae tuae, in quibus perspeximus imaginem Apostolicam, fiduciam propheticam, magisterium veritatis, doctrinam verae fidei, viam caelestem, martyrii gloriam, triumphus aduersus haeresin Arianam, traditionem integram,*

cam vel ipse vertit, *f*) vel conuertenda curat.

Sed de scriptis *Luciferi* pluribus exponendi locus infra dabitur. In praesenti ea persequi pergam, quae de vita eius notatu digniora restant. Ad illud autem tempus ordo me iam deducit, quo ab exilio tandem liberatus fuit, quod quidem accidit, postquam *Constantio* sub finem a. 361. mortuo, *Iulianus* imperii gubernacula tenere coepit. Hic enim quamuis omnium minime, quod satis constat inter omnes, non dicam fidei orthodoxae, sed omnino religioni christianae faueret; tamen laudem clementiae et humanitatis affectans, cum imperium adiisset, exules omnes publico edicto renocauit. *g*) Itaque cum ceteris *Lucifer*, *Eusebius* Vercel. et *Athanasius* etiam redeunt. Atque hic quidem, Alexandriam reuer-

tegram, patrum nostrorum regulam rectam ecclesiastici ordinis. --- Crede mihi, Lucifer. non tu solus haec locutus es, sed Spiritus S. tecum etc.

f) Diserte hoc tradunt MARCELLINVS et FAVSTINVS in libello supplici, p. 38. Libros scripsit ad Constantium non, ut plerique, gloriam captans ingenii, sed diuina testimonia aptissime congerens contra haereticos, et contra ipsum patronum haereticorum. Quos quidem libros cum per omnia ex integro ageret, suspexit et Athanasius ut veri vindices, atque in graecum stilum transtulit, ne tantum boni graeca lingua non haberet.

g) Vid. THEODORET. Lib. III. c. 4. SOCRATES Lib. III. c. 5. SOZOMEN. Lib. V. c. 5.

uersus, sedem pristinam occupat, quae, Gregorio ab idolorum cultoribus eius urbis misere interfecto, ante tempus aliquod vacua facta fuerat. Hic res, ut fere erant in tota ecclesia, summopere perturbatas inuenit, quae ut in ordinem quodammodo redigerentur, auctor est Synodi Alexandriae a. 362. habendae, ad quam complures Episcopi conueniunt, in hisque Eusebius Vercellensis, qui postremo vno in loco, Thebaide, cum *Lucifero* exul, post reditum, rogatu *Athanasii*, Alexandriam concesserat. Inuitatur etiam *Lucifer*, sed maluit hic Antiochiam se conferre, *h)* unde duos Diaconos *Herennium* et *Agapetum* ad Synodum cum mandatis ablegauit, ut quaecunque ibi decernerentur, subscriberent. *i)* In hac tum de aliis ad doctrinam et disciplinam pertinentibus, tum de iis actum est, qui tempore vexationis communionem cum Arianis inierant; qua quidem in re decretum est, ut qui necessitate quadam compulsi id fecissent Episcopi, adeoque simulatione magis, quam animo, Ariani adhuc fuissent, delicti veniam impetrarent, muneraque, quibus praefecti essent, retinerent; ea tamen lege et conditione, ut Arianam haeresin aperte damnarent, Nicaenamque fidem sincere amplecte-

b) Haec haftenus narrant SOZOMENVS Lib. V. c. 12. et SOCRATES Lib. III. c. 7.

i) Vid. RVFFINVS *Hist. Eccl.* Lib. I. c. 30. SOCRAT. Lib. III. c. 6. ATHANAS. in *tomo ad Antiochenos*, p. 776. T. I. opp.

plecterentur. Hac ratione sperabant Patres, pacem et concordiam commode conciliari posse, idque cum in aliis, tum in Antiochena praesertim ecclesia, in qua magna adhuc dissidia fuerant, quae ut tollerent, non postremae illis in Synodo curae fuit. *k)*

Etenim, ut de statu ecclesiae Antiochenae, quae huc pertinent, breuiter enarrem, *l)* Catholici ibi non ab Arianis solum, qui peculiarem Episcopum habebant, erant seiuncti, sed ipsi inter sese dissidebant etiam, duasque factiones constituebant, alteram Eustathianorum, alteram Meletianorum. Ex quo enim *Eustathius* Ep. ab Arianis sede eiectus fuerat, qui fidem Nicaenam incorrupte sequebantur, suas sibi res solas habebant. Accidit dein, ut *Eudoxio* Ep. *Meletium* successorem darent Arianis, quod suis illum partibus crediderant addictum. Cum autem secus ac sibi persuaserant, rem se habere, illumque orthodoxam doctrinam proponere, et τὸ ὁμοῦσιον aperte defendere, deprehendissent; sede eum deturbarunt, *Euzoio* nouo Episcopo electo. Iam Mele-

k) De actis Synodi Alexandrinae vid. *SOCRAT.* Lib. III. c. 7. *SOZOM.* Lib. V. c. 12. cf. *S. R. WALCHII Entwurff einer vollständigen Historie der Kirchenversammlungen*, p. 206.

l) Narrationis auctores habemus *SOCRAT.* Lib. III, 7. *SOZOM.* Lib. V. c. 12. cf. *Benedictinorum not. n. ad Tomum Athanasii ad Antiocheneses*, T. I. opp. p. 771.

Meletius hic ab Arianis propter sanam doctrinam reiectus, in Palaea, seu veteri vrbe, ecclesiam habebat, quem cur non omnes fidei orthodoxae studiosi Praesulem agnoscerent suum, nulla idonea causa fuit. At non nisi pars regi se ab eo, eiusque conuentibus sacris interesse voluit, ceteris Eustathianis a reliquis omnibus se segregantibus, et *Paulino* Presbytero rectore conuentus suos cultus diuini causa in noua vrbe agentibus; cui inconsulto ausui causam, quam praetexebant, nullam aliam habebant, nisi quod *Meletius* ab Arianis Episcopus constitutus, cum illis per aliquod tempus, dum videlicet munus suum obiret, externam tamen communionem eorundem sacrorum, licet non doctrinae habuisset. Hisce malis ecclesiae Antiochenae vt mederentur Patres in Synodo Alex. congregati, duos, qui praesentes in ea fuerant, Episcopos, Eusebium et Asterium, cum *tomo* seu epistola Synodali *m*) Antiochiam mittunt, rogantes, vt orthodoxi, dissidio omni sublato, in vnum coirent, atque ipsis etiam Arianis, si priorem impietatem damnarant, et coniungi cum illis cuperent, facilem liberumque aditum praeberent.

Verum quae in medium consulta fuerant, praeceps *Luciferi* conatus omnia irrita reddidit. Is enim Antiochiae, quo eum recta via contendisse supra dixi, Eustathianis rogantibus,

m) Quae exhibetur in Opp. ATHANASII T. I. p. 770. sqq.

bus, Paulinum Episcopum consecrauerat, n) eaque re discordias, quae adhuc ibi fuerant, non minuit, sed vehementer auxit. Cum enim in ea ciuitate duo iam Episcopi fuissent, Arianus alter *Euzoius*, alter orthodoxus *Meletius*, inconsulto tertium addidit, *Paulinum*, quod hanc vim necessario habere debebat, vt dissidia turpiter propagarentur. *Eusebius* a Synodo missus, cum Antiochia huncce rerum statum inuenisset, non poterat non *Luciferi* ausus valde improbare, licet, amore erga veterem amicum impeditus, rebus se non immiscuerit, optimum ratus, quam fieri posset celerrime Antiochia discedere. *Lucifer* autem *Eusebii* dissensum suorumque actorum improbationem non solum aegerrime tulit, sed lenitatem etiam Synodi in recipiendis iis, qui ab Arianorum communione discesserant, palam reprehendit. Intolerabile saltem, quae erat eius in retinenda disciplina seueritas, iudicabat, eiusmodi Episcopos, qui Arianismi labe se contaminassent, in sua dignitate permanere, ac non potius poenitentes illa priuari. o) Qua

n) Hanc Paulini ordinationem, tanquam fontem omnium cum Lucif. controuersiarum, memorant SOCR. Lib. III. c. 6. et SOZOM. Lib. V. c. 13. THEODOR. Lib. III. c. 5.

o) Haec saltem sententia *Luciferi* asseclarum fuit, haud dubie a magistro accepta, vt ex HIERONYMI *Dialogo aduersus Luciferianos* c. IV. videre licet, vbi Luciferi sectator: Si errasse se, inquit, *profiteatur, cur episcopus perseuerat? deponat sacerdotium, concedo veniam poenitenti.*

Qua duritate cum leniorum et moderatio-
rum magnam offensionem incurreret : ipse
sententiae suae obstinatione ab eorum omnium
Episcoporum commercio et societate discede-
re decreuit , qui Arianas formulas , praefer-
tim Ariminensem tertiam , subscripserant, aut
eos poenitentes in communionem recepe-
rant. *p)* Quo animo Antiochiam, vbi ali-
quamdiu commoratus fuerat , tandem reli-
quit, et per Neapolim et Romam domum re-
uertit. Quumque non deessent, vt fit, quos
in suam pertraheret sententiam, noui schisma-
tis in ecclesia, quod ab eo Luciferianum ap-
pellatum est, auctor extitit. Atque hoc omnes,
luculentis veterum testimoniis nixi, fatentur,
praeter eos ex Pontificiis, qui Sanctorum nu-
mero eum habent superstitioneque colunt, *q)*
hinc-

p) Vide praeter auctores supra laudatos, SVLP. SE-
VERVM. Lib. II. c. 59. *Ceterum Lucifer tum An-
tiocbiae longe diuersa sententia fuit. Nam in tan-
tum eos, qui Arimini fuerant, condemnauit, vt se et-
iam ab eorum communione secreuerit, qui eos sub
satisfactione vel poenitentia recepissent.*

q) Quod a Sardiniae incolis adhuc hodie fieri constat,
licet, vtrum dignus sit Lucifer cultu religioso, an
minus, inter ipsos Pontificios, superiori saeculo,
vehementer disceptatum fuerit, ita vt *Vrbanus VIII.*
P. R. vtrique parti silentium imponere, edito a.
1641. decreto, necesse habuerit. v. WALCHII
Kezer-Historie, P. III. p. 306. et p. 354. vbi ad
controuersiam illam, in qua haec praecipue quae-
stio: an Schismaticus fuerit? vel saltem ad finem
vitae

hincque peruelint, maculam hancce ex vita eius deleri, quorum tamen conatus, qui ex iis ipsis intelligentiores sunt, contemnunt ac prorsus reiiciunt.

Supremum tandem diem obiit *Lucifer Calari*, a. 371. sub Imp. *Valentiniano*, r) postquam domum ab exilio reuersus, nouem adhuc annos suae ecclesiae Episcopus ita praefuerat, ut ab omni Arianismi contagione puram eam conseruare studeret, hincque ab omni communione cum Athanasio, cuius causa tantis se periculis antea obiecerat; Eusebio, veteri

vitae usque manserit? disputata est, curatius cognoscendam, ad *TILEMONTII Memorias*, T. VII. p. 764. et *MATTHAEI Sardiniam Sacram*, p. 76. lectores ablegat.

r) Vni *HIERONYMO in Chron. et de Viris ill.* c. 95. hanc notitiam debemus. Posset etiam Luciferi mortui aetatis annus 81. definiri, si tabula marmorea, a. 1623. ut creditur, inuenta, genuina esset habenda, quae hanc refert Inscriptionem:

HIC IACET B. M. LVCIFERVS ARCEPIS,
 CALARITANVS
 PRIMARIVS SARDINIE ET CORSICE CA.FI, S.IME
 ECCLESIAE
 QVI VIXIT ANNIS LXXXI. K. DIE XX. MAI

Sed haud dubias nouitatis notas habet, hincque nullius fidei est hoc monumentum, vid. *WALCHIVS l. c.* p. 340. sq.

ri et fideli amico; Damaso Rom. et aliis plerisque, tum occidentis, tum orientis Episcopis, fastidiose et constanter se abstineret, nulla de causa alia quam quod, qui ab Ariano-
rum communione descuerant, in suam communitatem recepissent. Quod autem nonnulli dicunt, ante mortem in gratiam cum illis eum rediisse, sicque schisma sustulisse, id adeo probari non potest, ut, quod dicunt, optare potius, quam affirmare videantur. De reliquo aeternas, quos reliquit, eandem, quam ille, disciplinae severitatem retinentes adeoque Synodi Alex. decretum constanter reiicientes, partim crebrae, quibus expositi fuerunt, aduersariorum, in primis Damasi Rom. vexationes, s) partim dies tandem extinxit. t)

Ex his haecenus dictis haud difficile fuerit ingenium viri animique quasi imaginem cognoscere, quam quippe cuiusque mores et actiones optime solent exprimere. Itaque si ex his iudicium facere volumus, perspicuum est, magnum elatumque in eo fuisse animum, eundemque simplicem veritatis, quoad eam quidem perspiceret, amicum. Quare bonam causam, quam a plerisque timore et ignavia desertam vidisset, fortiter suscepit, nulli ne-
X 2 que

s) Vid. MARCELLINI et FAVSTINI *libellum supplicem*, quod vnicum est monumentum a Luciferianis reliquum.

z) THEODORET. Lib. III. c. V. *Απέσβη και τὴν τοῦ δόγμα και παρεδόθη τῇ λήθῃ.*

que homini, neque fortunae succubuit, res humanas despexit, laboribus plenis periculorum cum vitae, tum multarum aliarum rerum ad vitam pertinentium, sese obtulit, nullis neque minis neque calamitatibus frangi se et de gradu deiici passus est. Quae omnia quo rariora, eo praeclariora sunt in homine, et summopere laudanda, praesertim si non sua cupiditate, sed communi utilitate eum impulsum constet. Ceterum disciplinae veteris strenuus custos et vindex fuit, quo nomine eius a ceteris Episcopis discessio ac separatio excusari quodammodo potest, cum certum sit, Praefules in Synodo Alexandrina a severitate, quae antea in ecclesia erga lapsos adhibita fuerat, multum remisisse. Sed quemadmodum, quod Cicero dicit, odiosum est, quod in hac elatione et magnitudine animi facillime pertinacia et nimia cupiditas principatus innascitur; ita negari nequit, ab hisce vitiis Luciferum liberari non posse. Fuit enim, quod mores eius satis comprobarunt, pertinax et immobilis in iis, quae, si vel maxime errore quodam, in animum semel induxerat, imperiosus, negotiorum, quae ad se non pertinerent, appetens, quod in Paullini ordinatione praesertim apparuit, vehemens, ad vituperandum pronior, quam ad excusandum et laudandum, inurbanus, nemini, neque amicis, neque superioribus, parcens, quod postremum verbis contumeliosissimis, quibus in Constanti-

stantium, in suis ad eum libris, inuectus est, ita ostendit, vt fere nemo sit, quin hoc vitio illi vertat. Quae in eo notari cum veritatis studium postulat quidem, tum ita tamen fieri debet, vt ne bonorum, quae in illo fuerunt, obliti esse videamur. Quare nonnullorum seueriora de eo iudicia, hominem natura ferum et durum, ferrum ipsum duritia superantem, appellantium, non ex omni parte probanda existimo. u)

Reliquum est, vt, quae de scriptis *Luciferi* adhuc dicenda sunt, persequar. Sex autem ab eo libelli ad nostram aetatem peruenerunt, quorum, si tamen omnium, ex veteribus nemo praeter *HIERONYMVM*, x) mentionem fecit. Dubium autem non est, quin omnes, qui a *Tilio* editi sunt, ad vnum auctorem sint referendi, ita sibi in omnibus similes sunt. Constant enim perpetua quasi locorum S. Scripturae textura, quibus apostrophae ad *Constantium*, applicationes, et meditationes subinde interiectae sunt. Atque duo quidem pro S. *Athanasio*

X 3

nasio

u) Quae *WEISMANNVS* affert in *Memorabb. Hist. Eccl. Saec. IV. §. 32.* Quibus addendus est *ARNOLD.* in der *Kirchen- und Kezerhistorie*, Lib. IV. c. VIII. qui *Luciferum* haeretificem dicit, cui par pari relatum sit.

x) l. c. *Contra Constantium Imp. scripsit librum, eique legendum* misit. Vbi incertum est, vtrum primum tantum, an omnes intelligat *HIERONYMVS*, quod posterius tamen non improbabile est, cum omnes ad *Constantium* aequae directi sint.

nasio libri in eo toti sunt, vt Constantium Episcopos ad Athanasium absentem et innoxium damnandum praeter ius fasque velle cogere, probent. Ordinem nullum, nisi hunc, auctor in iis est secutus, vt, a Genesi incipiens, omnes S. Scripturae libros percurrat, et ex singulis, ne apocryphis quidem exceptis, dicta plura excerpant suoque argumento accommodet. Libello de *Regibus apostaticis* opinionem Imperatoris refutare conatur, qua ex eo, *quod nondum esset extinctus, sed adhuc in imperio suo floret, placita esse Deo, quae contra orthodoxos gerat, fidemque Arii catholicam, falso sibi persuaserat.* Ostendit igitur, pluribus ex sacris literis petitis exemplis, a rebus prosperis ad fauorem diuinum, suorumque factorum probitatem, minus recte concludi. Quartus liber de *non conueniendo cum haereticis*, reuincit criminationes, purioris doctrinae tenaces esse pacis inimicos, hostes unitatis, aduersarios etiam fraternae charitatis. Quinto de *non pariendo in Deum delinquentibus*, Lucifer excusat, vel, vt verius dicam, rectam iustamque esse libertatem defendit, quam sibi arrogant catholici in Arianis, adeoque ipso Imperatore, acerbius reprehendendis. Vltimus denique multis rationibus euincit, *mortem pro Filio Dei ferendam esse*, atque hoc haud obscure auctor ostendit, se ad eam subeundam paratissimum esse. Haec de argumento librorum.

Iam si de *scribendi genere* quaeratur, cuius illos legenti perspicuum est, durius id esse, parum eloquentiae habens, graecismis repletum, quod genus latini sermonis in Sardinia, a graecis praesertim colonis inductum, y) tum vsitatum fuisse videtur. Atque ipse quidem suam scribendi imperitiam fatetur, dum libros suos *rustico sermone* descriptos dicit, z) suisque aduersariis laudem eloquentiae concedit, licet se nuda simpliciue veritate plus efficere, quam isti sua dicendi peritia, praedicet: a) „Nos quibus natura ad loquendum sufficit, alieni ab omni scientia, et hinc alieni literarum, ad omnem destruendam haeresin valemus, quia res ipsa ac veritas loquitur; tu *Constanti* ac tui adiutores literarum, et hinc etiam plenam auxistis artem. Nos sumus sacras tantum scientes literas, noster sermo est communis, contra vester politus, ornatus, qui etiam dici mereatur disertus; et tamen suadere dulcis, per artem quaestus sermo vester nulli potest Christianorum, nisi ei, qui non sit, sed tantum dicatur. Cum his Luciferianorum MARCELLINI et FAVSTINI testimonium coniungere fas est: „Sed „*Lucifer*, inquit, ignarus artificiosae eloquentiae, tamen vt prophetico et euangelico

X 4

y) PAUSANIAS in *Pboc.* c. XVII.z) *de non parcendo in Deum delinquentibus*, p. 274. opp.a) *Moriendum esse pro filio Dei* p. 329.

„lico atque apostolico more scriberet, quod
„super omnem humanam eloquentiam est, ha-
„buit gratiam Spiritus Sancti etc.

Neque tamen *utilitate* sua carent libri Luciferi, licet ab eloquentiae laude longe absint. Atque in historia quidem illorum temporum nihil admodum est, quod non ab aliis iam scriptoribus eius acui traditum nos doceant; confirmant tamen, quae de tristi illa orthodoxos inter et Arianos controuersia, motibusque ab his excitatis, Athanasius, Socrates, Sozomenus, Theodoretus aliique scripta reliquerunt. Sed cum plura, ut dixi, cum V. tum N. T. dicta laudet, iisque magna ex parte libellos suos contexuerit; utilitas, quam exinde capere licet, duplex est: altera in *interpretatione* sacrarum literarum cernitur, ubi scilicet ansam interdum praebet intelligendi, quo sensu loca quaedam Scr. S. acceperit; quod ipsum tamen non eo valet, ut sensus iste verus semper et genuinus sit agnoscendus, sed ut, quomodo loca non nulla dubiae interpretationis intelligi tum et exponi consueuerint, cognoscamus, id quod ad historiam Exegeteos sacrae conducit; altera autem utilitas, eaque praecipua, in *critica* spectatur. Quum enim ex alia versione latina, quam quae hodie Vulgatae nomine nota est, quae ab hac in multis discesserit oportet, ut videre in promptu est, loca Scripturae afferat; vtriusque iucunda comparatio institui potest, quam ex parte

tan-

tantum, quoad dicta scilicet in primo libro Luciferi citata, 10. LVD. de la CERDA *b)* iam instituit. Etsi merito dubitandum est, an ea opera, ut similes aliae, ad restituendam veterem versionem latinam, quam *Italiam* ab Augustino appellari vulgo putant, et ex qua, studio *Hieronimi*, accedentibus dein aliis tum emendationibus, tum interpolationibus, quae hodie *Vulgata* dicitur, facta est, multum conducat. Quem tamen in usum scripta Luciferi diligenter conuertere studuit PETRVS SABATIERIVS. *c)* Cum porro veteres versiones fontes sint, ex quibus variae lectiones ad utrumque codicem sacrum hauriri possunt; nec in hac re Luciferum nostrum praetermiserunt, saltem quoad N. T. graecum, qui criticam illi operam adhibere tentarunt, MILLIVS praesertim et WETTSTENIVS. Ad textus hebraici V. T. criticam autem parum adiumenti fuerit in libris *Luciferi*, cum, quod SABATIERIVS *d)* animaduertit, eius locorum V. T. versio latina fere cum graeca Alexandrina conueniat. Ipsa eius verba tanto libentius hic adscribo, quod vniuerse super versione lat. Scr. S. qua Lucifer usus est, iudicium continent: *Longe plura, inquit, antiquae inter-*

X 5

ter-

b) In *Aduersariis sacris* cap. CLXIII. p. 404 - 414.

c) In splendido opere inscripto: *Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae, seu vetus Italica.* edito Paris. 1751. Voll. VI. forma maxima.

d) In Praefatione ad V. T. §. CI. p. 43.

terpretationis fragmenta nobis subministravit *Lucifer Calaritanus*, in variis, quos conscripsit, libris. In laudandis Scripturae verbis satis sibi constat; a Graeco textu hodierno vix discrepat. Cum Tertulliano concinit aliquando, interdum cum Augustino et Ambrosio. Sed quod quidem ante omnia iuvat observare, in Tobiae et Judith libris, quos variorum ope MSS. codicum, et quidem optimaе notae, recuperavimus, tanta est sententiarum Scripturae, quae in libris *Luciferi* occurrunt, conuenientia, tanta similitudo, ut nullam pene reperias discrepantiam, et tantum ouum ab ovo non facilius discernas.

Vltimum est, ut de opusculorum Nostri *Editionibus* dicam, quarum proprie, ut supra iam monui, non nisi vna prostat a ION. TILIO, Episcopo Meldensi, Paris. 1568. in octonis adornata; haec ipsa autem postmodum repetita fuit in Bibliothecis Patrum Paris. Colon. et Lugdunensi. Dolendum est, eiusmodi *Tilium* codice vsum esse, qui multis mendis scateret, quibus quidem tollendis interdum coniecturalem criticam adhibuit in Scholiis editioni suae, vnica plagula, in fine adiectis, quibus et latinitatem *Luciferi* subinde illustrat. Nonnullas etiam castigationes ad eandem editionem exhibet LATINVS LATINVS. e) Sed per meram coniecturam auctores emendare velle, cum per se res aleae plena est et magnam cautionem requirit, tum in Nostro, propter

e) in *Bibliotheca Sacro profana*, p. 157 - 163.

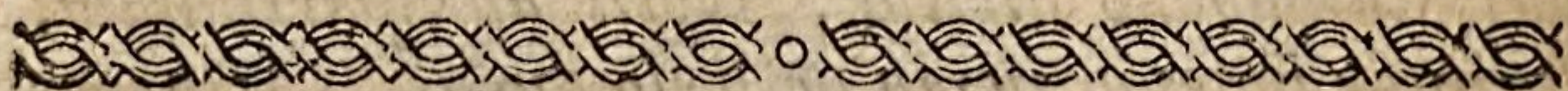
pter duriores scribendi rationem tanto periculoser est. Spes tamen relinquitur codicis adhuc nanciscendi, cum IOH. ALB. FABRICIVS, f) Tilianam editionem cum bonae notae codice MSto collatam se euoluisse in Bibliotheca Iohannea Hamburgensi, prodiderit. PAVLVS COLOMESIVS g) refert etiam *Is. Vossium* sibi affirmasse, antiquissimum Luciferi codicem se in Bibliotheca Christinae Suecorum Reginae vidisse. Idem *Colomesius* in animo habuit bene de Nostri libellis mereri, nescio, an de nouo illis edendis, an alia ratione; vide mihi ipsa eius verba: *Lucifer Calaritanus Casaubono dicitur, Notis ad Spartianum, scriptor ingenio iuxta ac stylo durus. Mihi vero utilissimus auctor ad genuinam septuaginta interpretum translationis et Noui Instrumenti lectionem eruendam. Quod cum bono Deo aliquando planum faciam.* IOH. BAPT. COTELERIVM autem nouam editionem parasse, ipse de se ita testatur: h) Ceterum hic, ubi locum Luciferi illustrare conatus sum, Auctoris omnium, (quod nemo nescit) deprauatissimi, utilissimi tamen ad cognitionem Scripturarum, admonitum te velim, Lector candide, me in purgando eo Augiae stabulo plurimum laboris impendisse, para-

f) In Biblioth. Lat. med. et infimae aet. Vol. IV. p. 839.

g) In Paralipomenis de Scriptoribus ecclesiasticis, p. 703. Opp.

h) Ad Constit. Apost. II. 57.

paratumque esse ad procurandam editionem, si librum aliquem MStum nactus fuero; Vt, si forte in manus tuas aut notitiam venerit, mecum communicare non dedigneris, hominem non ingratum singulari beneficio tibi deuincturus. Sed post Cotelevii mortem in eius supellectili libraria nihil inuentum esse ex fide Baluzii notat RICH. SIMON. i) Quibus subiicit FABRICIUS: k) Esse, qui suspicentur, consilium istud posthac Cotelevium abieciisse, ne Luciferi verbis Regem suum Hugonottis tunc grauem, pulsare videretur. Sed de Lucifero, Calaritano olim Praefule, haec haftenus. - - -



VIII.

D. ERH. ANDR. FROMMANNI
PROGRAMMATA IV.
 SAECVLVM DECIMVM PRAE CAE-
 TERIS MEDII AEVI NOMINE OBSCURI
 INSIGNIENDVM NON ESSE.
 A. CIO IO CCLXX.

P. I.

Vix vllum medii aevi tempus in maiorem vituperationem adduci solet eo, quod saeculi decimi complexu continetur. Ad hoc

i) Obseruatt. in Dupin. T. I. p. 60.

k) l. c. et in Biblioth. Graeca, Vol, VIII. p. 403.

hoc enim describendum dum animum stilum-
que conuertunt, qui res ante memoriam no-
stram gestas enarrant, plerique, vix verba in-
uenire possunt, quibus cum alia vitia, tum
summam eius barbariem et omnis liberalioris
doctrinae ignorantiam deforment. Ita BA-
RONIVS saeculi X. historiam exorsus, *Nouum
nunc inchoatur saeculum*, inquit, *quod sui aspe-
ritate ac boni sterilitate ferreum, malique ex-
undantis deformitate plumbeum, atque scripto-
rum inopia appellari consuevit obscurum*. Si-
militer GENEBRARDVS: a) *Infelix dicitur
hoc saeculum, exhaustum hominibus ingenio et
doctrina claris etc.* Sterile vocat CALIXTVS, b)
Scriptoribus insignibus destitutum. Et CAVEVS,
qui singula saecula peculiaribus nominibus,
quae maxime illis conuenire arbitraretur, in-
signiuit, nostro nullum aptius inuenire se pos-
se credidit, quam si *obscurum* appellaret. Pri-
mus, quod sciam, a communi hoc iudicio di-
scellit LEIBNITIVS, c) affirmare ausus, *Ger-
manis certe decimum saeculum aureum fuisse
prae decimo tertio et decimo quarto*. In quo
modum eum excedere et aethiopem lauare iu-
dicat MOSHEMIVS, d) consentiente HEVMAN-
NO. e) *Contra Leibnitio nuper accedere s. r.*

SEM-

a) In Chronograph. p. 552.

b) In Appar. Theol. p. 129.

c) Proleg. ad T. I. Scriptt. Brunsvic. §. 63.

d) Institt. Histor. Eccl. p. 362. g.

e) Conspect. Hist. Lit. p. 133. n.

SEMLERVS non dubitauit. *f)* Equidem etsi mihi non sumo hanc controuerfiam tanquam arbiter iudicare: tamen a vero propius ii *g)* mihi abesse videntur, qui viam mediam tenentes, non negant quidem infcitiae et barbariei labe saeculum decimum contaminatum fuisse, verum non ea praecipua quadam, sed quae cum caeteris medii aevi saeculis illi communis esset; ita vt rem augere nimis videantur, qui ita obscurum illud esse dictitent, vt caligine sua in omni reliquorum serie emineat. Quae certe opinio, licet vulgaris et communiter fere recepta, non tam a rei veritate, quam a monumentorum genuinam istorum temporum rationem accurate nos docentium penuria, addo a nonnullorum etiam in perquirendo negligentia, orta esse videtur. Quod pluribus iam ostendere sicque saeculi vulgo contempti et deserti patrocinium quodammodo suscipere conabimur.

Ne quis vero in alienam partem, contra ac volumus, consilium nostrum interpretetur; mini-

f) Vid. *Hist. Eccl. selecta capita* T. II. p. 526.

g) Laudat in his *Mosheimius* l. c. MABILLONIVM, *Auctores* Historiae litter. Franciae, et IAC. LEBEVF in *Diff. de statu liter. in Francia a Carolo M. ad Regem Robert.* Quibus nonnulli nostratium addi possunt, praesertim Cel. GATTERER in *Comment. de Gunzone, Italo*, qui licet obiter, vbi occasio ferret, at diligenter tamen Saec. X. causam egit.

minime contendimus, siue saeculo X. siue medio aevo vniuerse, verae et accuratae eruditionis laudem vindicandam esse. Quod qui conari post POLYC. LYSERVM *h)* ausit, nae is vanum minimeque successurum laborem suscipiat. Nemini enim scripta, quae aetas illa tulit, pleraque vel obiter legenti dubium esse potest, ab elegantia excultique per bonas artes ingenii ornamentis multo ea esse alienissima. Scilicet qui liberaliori doctrinae tum operam nauare videri vellent, legitimis ad eam perueniendi subsidiis non utebantur, quae in sedula veterum Graecorum Latinorumque scriptorum lectione sunt certissima. Hanc cum negligerent, nec adeo linguas, historias et antiquitates excolerent, fieri aliter non potuit, quam vt pulchri praeclarique, quod in artibus quaeritur, recto sensu destituerentur, et ad res spinosas, difficiles parumque profuturas sensim dilaberentur. Atque in hoc corrupto et deprauato verae laudis pulchritudinisque gustu, aeui mediū barbariem positam esse Ill. GATTERVS (l.c.p. 4.) recte aestimat; quam aliis quidem verbis, sensu tamen eodem, alii sic definiunt, vt hominibus literas tum tractantibus duo haec defuisse dicant, *rationem* et *orationem*, hoc est, veram philosophiam et eloquentiam. Neque vero vitium hoc decimo demum saeculo primum ortum est, sed longius eius origines, et quidem, certe

b) In diff. de ficta mediū aeui barbarie; et in Historia mediū aeui poetarum.

te quod ad occidentis regiones attinet, iam inde a saeculo VII. sunt repetendae, quo omis-
 sis nunc ingruentis barbariei causis aliis, quan-
 tum in se fuit, ianuam illi aperuit *Gregorius M.*
 Qui superstitione adductus, vt sacra-
 rum literarum studium tanto facilius promo-
 ueret, auctores veteres, optima liberalioris
 eruditionis instrumenta, hominibus ex mani-
 bus eripuit, i) saecularesque literas, quae di-
 ci tum insueuerant, pro ea, qua valuit, aucto-
 ritate, in summum contemptum adduxit. Quod
 facile persuadebimus omnibus, qui ista legant
 ad Grammaticae doctorem aliquem ab eo per-
 scripta: k) *Peruenit ad nos, quod sine vere-
 cundia memorare non possumus, fraternitatem
 tuam Grammaticam quibusdam exponere. Quam
 rem ita moleste suscepimus, ac sumus vehemen-
 tius aspernati, vt ea, quae prius dicta fuerunt,
 in gemitum et tristitiam verteremus; quia in uno
 se ore Iouis laudibus Christi laudes non capiunt.
 Et quam graue nefandumque sit Episcopis ca-
 nere, quod nec laico religioso conueniat, consi-
 dera. Si posthac euidenter ea, quae ad nos per-
 lata sunt, falsa esse claruerit, nec vos nugis et*
secu-

i) Igne quippe deleuit bibliothecam ab Imperatori-
 bus in aede Apollinis iuxta Palatium conditam, vt
 tradit IOH. SARISBERIENSIS *Policrat.* Lib.
 VIII. c. 19. *Fertur beatus Gregorius bibliothecam
 combussisse gentilem, quo diuinae paginae gratior
 esset locus, et maior auctoritas, et diligentia stu-
 diosior.*

k) *Lib. X. ep. 48.*

saecularibus literis studere constiterit; Deo nostro gratias agimus, qui cor vestrum maculari blasphemis nefandorum laudibus non permisit. Et quam praeclarum barbariei exemplum idem Episcopus Romanus orbi Christiano praeiuerit, ipse in dedicatione moralium libro a se edito praemissa, quem librum ab omni humanitatis cultu alienissimum in locum optimorum scriptorum veterum surrogare ausus fuerat, ostendit: Vnde et ipsam artem loquendi, quam magisteria disciplinae exterioris insinuant, servare despexi. Nam sicut huius quoque epistolae tenor enuntiat, non metacismi collisionem effugio, non barbarismi confusionem deuito; situs motusque praepositionum casusque servare contemno, quia indignum vehementer existimo, ut verba coelestis oraculi restringam sub regulis Donati. Quae talia a doctore, tanta dignitate conspicuo, tam grauter inculcata, quis non credat maximam vim in animis plerorumque habuisse; ut hinc bonarum literarum contemptum, praesertim cum aliae etiam causae accederent, ab his praecipue temporibus orbem christianum, qua ad occidentem vergit, inuasisse, turpemque liberalioris doctrinae ignorantiam tantum non ubiuis inualuisse, recte statuatur. Atque hoc malum ita insedit sensim et inueteravit, ut ad quam plurima saecula fuerit propagatum, donec Saec. XV. renasci bonae literae et reuiuiscere inciperent. Quum autem non per ista omnia aequae et eodem

Y

dem

dem modo barbariem dominatam esse probabile sit; quaestio incidit, an, quod fere existimari solet, decimum saeculum illud sit, quod prae reliquis impotenti illi dominationi paruerit? id quod est nimirum, quod idoneis argumentis probari posse negamus.

Antequam vero in contrariam partem rationes nostras afferamus, necessarium esse videtur, ut dubitationes quasdam nostrae sententiae obiici solitas, diligentius examinemus, et, quantum possimus, refutare studeamus. Argumenta enim, quantumvis firma, nihil fere efficere posse constat, nisi inueteratis opinionibus species, qua se tegere solent, ante detrahatur. Qui igitur saeculum X. vnum omnium obscurissimum esse contendunt, primum testem citant synodum Rhemensem apud BARONIVM, l) ita inter alia querentem: *Sed cum hoc tempore Romae nullus pene sit, ut fama est, qui literas didicerit, sine quibus, ut scriptum est, vix ostiarius efficitur, qua fronte aliquis docere audebit, quod nunquam didicit?* Quod testimonium hanc vim habere posse videtur, ut, si in Italia, et, quae caput eius est, Romae, literarum studia ita suppressa iacuerunt, tanto magis de aliis regionibus idem sit existimandum; ut hinc, pestem eam vniuersalem illo tempore fuisse, paene dubio careat. Verum, ut de eo nihil iam dicam, ad famam tantum referre, quae dicunt, Antistites concilii Rhemen-
mensis;

l) ad an. 992. n. 25.

mensis; certe ista ab vna vrbe et regione ad alias, praesertim in tali re, concludendi ratio, valere nullo modo potest. Atque fuisse saeculo decimo in Italia adhuc vrbes, vbi artes, pro conditione eorum temporum, strenue colebantur, vel hoc argumento esse potest, quod *Chronicon Salernitanum* m) XXXII. *Philosophos* commemorat, qui *Beneuenti* fuerint, per quos, vt, quae sequuntur, ostendunt, Grammatici et artium quarundam liberalium periti viri intelliguntur. Deinde querelae eiusmodi virorum cordatorum de foeda ignorantia inter clericos praesertim late regnante, adde eiusdem exempla etiam, ex omnibus mediae aetatis temporibus afferri possunt; quare decimo saeculo prae reliquis propriam eam fuisse, exinde vinci nondum potest. Ita iam Saec. VII. concilium Toletanum can. VIII. prohibuit *ordinare clericum, psalterium et cantiones solennes, baptismique ceremonias ignorantem*; quae scientiae tam exilis facultas si in clericis saepe tum desiderata fuit, (nam non sine urgente causa legem hanc concilium sanxisse videtur,) quantam rerum omnium praeclararum inscientiam ordinem istum tum foedasse oportet! Ex Saec. VIII. si testimonium requirimus, adest luculentissimum Caroli M. querentis, n) *Mo-*

Y 2

nachos

m) In MVRATORII. *Scriptor. Rer. Ital.* T. II. P. II. p. 265.

n) In ep. ad omnes episcopos missa, quam ex *Sirmondi* T. II. *Concil. Gall.* integram exhibet CONRING. *Antiq. Acad.* I, 296, ed. Heum.

nachos animi sui sensa, propter negligentiam discendi, lingua erudita exprimere sine reprehensione non posse. Atque illo ipso, quod laudatus Imp. literarum luce collustrare studuit, Saeculo IX. formula, o) secundum quam Episcopi per vicos, pagos et paroecias suae dioeceseos, circa presbyteros inquirere iubentur, haec erat, ut quemque inter alia explorent, si euangelium et epistolam bene legere possit, atque saltem ad literam eius sensum manifestare? Si sermonem Athanasii de fide SS. Trinitatis, cuius initium est: quicumque vult saluus esse, memoriter teneat, et sensum illius intelligat, et communibus verbis enuntiare sciat? etc. Ad quae BALVZIVS recte, Ea, inquit, saeculi illius infelicitas erat, ut necesse esset presbyteros ab episcopis interrogari, utrum bene legere possent! additque, electum Caroli Calui tempore Gislemarum quendam in archiepiscopum Rhemensem, oblatum textum euangeliorum aliquatenus quidem legere, nihil tamen eius intelligere potuisse. Ex Saec. XI. de Anglia, quae, ubi omnes occidentis terrae spinis atque sentibus inhorrescerent, aliquo modo fertilem viris doctis se alias praebuit, vnum GVIL. MALMESBURIENSIS p) testimonium afferam, qui *Literarum*, inquit, et religionis studia obsoleuerant non paucis ante aduentum Norman-

norum

o) Extat ea sub initium REGINONIS de disciplina ecclesiastica.

p) Conf. CONRING. l.c. p. 282.

*norum annis. Clerici litteratura tumultuaria contenti, vix sacramentorum verba balbutiebant; stupori et miraculo erat ceteris, qui Grammaticam nosset. Eadem igitur cantilena cum de plurimis aeui illius saeculis recurrat, quid mirum videri debet, si de decimo etiam similia relata legamus? Neque igitur siue vox illa Rhemensium antistitum, de ignorantia clericorum Romanorum, siue exemplum Meinwerchi cuiusdam, Paderbornensis episcopi, qui ne recte quidem legere potuisse et in psalterio pronuntiasse: *Benedic Domine regibus et regiis mulis et mulabus tuis*, pro famulis et famulabus, commemoratur, q) et si qua sunt alia huius generis exempla, efficere poterunt, ut saeculum decimum ceteris deterius recte existimetur.*

Sed paucitatem scriptorum, praesertim bonorum, quae ex eo tempore ad nos peruenerint, eius vituperatores crepant. Quae nec ipsa tamen ratio probat id, quod debet. *Paucitati* enim primum obiici potest hoc, multos ingeniorum foetus, quos aetas illa ederet, periisse, vel delitescere adhuc in monasteriorum praesertim bibliothecis, ubi multi adhuc codices reconditi cum muribus et blattis infeliciter pugnant, quod de codicibus in monasteriis Treuirensibus reconditis queritur Ill.

Y 3

HON-

q) In Vita eius in LEIBNITII *script. Brunsv. T. I.*
P. 555.

HONTHEMIVS. r) Deinde valet hic, quod HEVMANNVS s) scribit: *Crediderim non paucos sic, ut olim pii, Eliae aeuo, latuisse in tenebris, qui, cum satis docti essent, vel audacia, vel occasione carerent prodeundi in publicum, et scribendis libris nomen suum ad posteros propagandi. Certe non videtur mihi decimum saeculum Luitprandum et Roswitham, undecimum Lambertum Schafnaburgensem procreare potuisse, nisi fuissent alii, quorum vel institutione, vel aemulatione, vel hortatu tam longe fuissent prouecti in literarum curriculo. Sed, omissis etiam his rationibus, nobis sufficit simpliciter dixisse, nec Saeculum VIII. maiorem, si modo parem, scriptorum numerum hodie ostendere posse; ut habeat certe decimum, cum quo comparari possit, tantum abest, ut cedere omnibus aliis aeui medii cogatur. Quod idem affirmare audemus, si de bonitate scriptorum eius quaeratur. Quid? quod plerisque Saeculi VIII. Scriptoribus magnam illorum partem praeferre non dubitamus, si, ut aequum est, de libri alicuius bonitate ex genere scribendi etiam inter alia iudicium est ferendum. Dominabatur enim tempore saeculi octauae rustica quaedam lingua Romana, quae in multorum scriptis etiam conspicua esset, siue quod nollent stilum ad regulas grammaticas accommodare, sanctam scilicet negligentiam*

r) In *Histor. Treuirens.* T. I. p. 114.

s) *Conspect. Hist. Litt.* p. 114.

tiam Gregorii, de qua supra diximus, imitati, siue quia non possent. Quomodo e. g. placet illud latinum? *t)* „Do res meas ad monasterium S. Gallonis, *qui est constructus* in pago „Arbonensi, vbi eius *sacrus* quiescit corpus. „Si ego ipse, aut vllus heredum meorum cartulam istam irritam facere *conauerit* - - - „genti *ponduos* V. coactus soluat. „ Quod autem id stribiliginis non adeo multum in monumentis editis eius aetatis hodie occurrit, causa haec fortassis est, quod a sequentium saeculorum scriptoribus, qui in huius generis codices incidissent, eosque, quod fere fieri consueuerat, in vsus suos conuertissent, ita vt arua propria inde rigarent, emendati fuerunt. Id quod ex loco quodam *Folcuini*, et alio ex *Reginone* *u)* apud SEMLERVM l. c. haud obscure intelligi potest. Saeculo decimo autem monachi cum Prisciano in gratiam redierant, nec tantis barbarismis libros, qui ab iis supersunt, repletos conspiciamus, licet ab elegantia

Y 4

tamen

z) Affert ex Saec. VIII. monumento quodam hunc locum ex *Goldasti Aleman*, T. II. SEMLERVS in *Versuch von den Quellen in der Staats- und Kirchengeschichte der mittlern Zeiten*, p. 14.

u) Quem, quia breuior est et luculentus, hic describemus. Scilicet *Regino* sub finem vitae Caroli M. a se descriptae de subsidiis, quibus vsus fuerat, ista addit: Haec, quae supra expressa sunt, in quodam libello reperi, *plebeio et rusticano sermone composito*, quae ex parte ad latinam regulam *correx*i, quaedam etiam addidi, quae ex narratione seniorum audiui.

tamen plerique multum absint; quod autem, ut ex dictis haecenus perspicuum est, non efficit, ut hoc saeculum ceteris omnibus postponendum esse videatur.

P. II.

Si ad causas respicimus, quae, ut aevo medio iacerent literae, vel saltem minus liberaliter excolerentur, effecerunt: nec illae saeculo decimo praecipuae et ita propriaeprehenduntur, ut non aliis etiam temporibus, siue antecedentibus, siue consequentibus communes fuerint. Videlicet *inhonorata tum erant optima illa studia; x)* sed certe non tum demum contemni coeperunt, cum iam Gregorius M. Papa R. ut supra vidimus, literas saeculares pro nugis habuerit, nec post ea tempora multo pluris aestimata sint, cum IO. SARISBERIENSIS y) de illa aetate scribat: *Poëtae, Historiographi habebantur infames, et si quis incumbebat laboribus antiquorum, notabatur, et non modo asello Arcadiae tardior, sed obtusior plumbo vel lapide omnibus erat in risum.*

Porro, viam ad eruditionem nimium salebrosam tum fuisse, obicitur, cum doctores iuventutis in scholis et academiis publicis sum-

tibus

x) Causas hic adducimus barbariei Saec. X. ab HEVMANNO allatas l. c. p. 114.

y) In *Metalogico* Lib. I. c. III.

tibus non alerentur; quam causam agnoscimus, ita tamen, ut saeculis, quae proxime praecederent, magis adhuc, quam decimo eam tribuendam esse contendamus. Quantum enim ex testimonio LANDULPHI Senioris, quod deinceps ponam, colligi potest, iam hoc tempore scholis non omnino omnibus doctores defuerunt, quibus stipendia statuta essent. Ita enim de duplici schola Mediolanensi scribit: 2) In atrio interiori, quod erat a latere portae respicientis ad aquilonem, philosophorum scholae diuersarum artium peritiam habentium, ubi urbani et extranei clerici philosophiae doctrinis studiose imbuebantur, erant duae, in quibus ut clerici, qui exercitiis tradebantur, curiose docerentur, longa temporum ordinatione archiepiscoporum antecedentium, stipendiis a Camerariis illius archiepiscopi, qui tunc in tempore erant, annuatim eorum magistris honorifice donatis, ipse praesul multoties adueniens, saeculi sollicitudines, a quibus grauabatur, a se depellens, ac magistros et scholares in studiis adhortans, in palatiis se demum recipiebat Ambrosianicis. Haec Landulphus quidem circiter an. c. 1085. literis mandauit; ex adiunctis verbis autem: Longa temporum ordinatione archiepiscoporum antecedentium, recte colligi potest, scholam hanc eiusque magistros non demum saeculo XI. sed multis annis

Y 5

ante

2) In *Hist. Mediolanensi*, Lib. II. c. 35. quae in *M. V. RATORII Rer. Ital. T. III. extat.*

ante constitutos esse. *a)* Sed adhuc luculentius testimonium huius rei in *Vita Wolfgangi b)* occurrit, cuius Auctor Popponem, Herbipolitanum Praefulem, Stephanum quendam ex Italia docendi causa, praemio constituto, arcessiuisse, memorat: *Poppo monarchiam Wirciburgensis Episcopii tenebat, et quendam Stephanum de Italia scholaris doctrinae causa conduxit, qui omnibus ibidem discere cupientibus satisfacere possit.* Ac res ipsa satis hoc docere videtur, in scholis Palatinis et Episcopalibus, de monasticis enim non aequae valet, magistros publice constitutos stipendio non omni carere potuisse, praesertim cum hoc tempore non inusitatum fuerit, ut viri eruditi e longinquis etiam regionibus a Principibus ad docendi provinciam in terris suis suscipendam inuitarentur, quod sine praemio proposito factum esse certe probabile non est. Ita Anglorum, Scotorum, Italorum, Graecorum etiam, in Galliam et Germaniam, et Germanorum vicissim in alias regiones euocatorum exempla haud pauca hoc saeculo reperiuntur, quorum quaedam cel. GATTER. (l. c. p. 23. sq.) affert, qui idem Gunzonem quoque ex Italia ab Imp. Ottone hoc consilio accitum esse coniicit, ut vel Magdeburgensi literarum ludo

a) Ita iudicant etiam KEUFFEL. in *Histor. scholarum inter Christianos*, p. 243. et GATTER. l. c. p. 12.

b) Apud MABILLON. *Saec. V. Bened.* p. 813.

do praeesset, vel in schola palatina, quae, more institutoque eius aevi, in aula Imperatoris erat, literas doceret. Itaque impedimentum istud, quod a defectu doctorum publicis sumtibus constitutorum *Heumannus* repetit, liberalium disciplinarum culturae hoc saeculo, ut ex haecenus dictis perspicuum est, tantum non obfuit, ut, quae praecederent, aliis cedere in ea re necesse habeat.

Sed *librorum bonorum summa caritas* iure in causis praecipuis numeratur, quae bonarum literarum studium retardarent, quam a nostro, aequae tamen ab aliis etiam medii aevi saeculis, abiudicandam non esse, cum vniuersae ex sumtu atque labore, quos in libros describendos tum insumi necesse fuit, intelligi potest, tum auctoritate GERARDI c) constat, narrantis, *militem aliquem cum ablato de Augusta ciuitate libro, caballum sibi bene placentem comparasse.* Itaque inopia probatorum librorum plerosque literis eo tempore operantes coegit, ut intra angustias *Marciani Capellae, Boethii, Cassiodori*, et aliorum nonnullorum tenuium auctorum, quibus pro classicis inde a Saec. VII. uti consueuerant, d) se continerent. Interim tamen non prorsus defuerunt, qui in conquirendis legendisque veterum

c) In *Vita S. Vdalrici* c. XI. §. 40. apud HAHNIUM in der *Einleitung zur deutschen Staats Reichs und Kayser Historie*, P. II. p. 88.

d) Vid. BRUCKERI *Histor. Philos.* T. III. p. 564.

terum libris nullis neque sumptibus, neque labori, parcerent. Ita GERBERTVS in suis Epistolis passim meminit Ciceronis, Iulii Caesaris, Plinii, Suetonii, Statii, Manilii, Claudiani, aliorumque, quos multa pecunia sibi comparatos in deliciis habuit. De cura eius in instruenda sibi bibliotheca libet Ep. XLIV. ad Ecbertum, Abbatem Turonensem, testem citare, vbi scribit: *Bibliothecam assidue comparo, et sicut Romae dudum, ac in aliis partibus Italiae, in Germania quoque et Belgica scriptores auctorumque exemplaria multitudine numerum redemi, adiutus beneuolentia ac studio amicorum comprouincialium, sic identidem apud vos per vos fieri sinite, ut exorem. Quos scribi velimus, in fine epistolae designabimus. Scribenti membranam, sumtus necessarios, ad vestrum imperium dirigemus, vestri insuper beneficii non immemores.* Aliud exemplum spectatae tum temporis bibliothecae priuatae est GUNZONIS, qui de ea ipse ita scribit: e) *Adueniens (ex Italia in Germaniam) deferebam pene centum librorum volumina, inter quae erat Marciani in VII. liberalibus disciplinis succincta veritas. - - Deportabatur quoque Platonis in Timeo vix intellecta profunditas, Aristotelis in libro Peri Ermenias, aut nostris vix temporibus tentata, aut non perspecta obscuritas; Ciceronis*
Ari-

e) In Ep. ad Monachos Augiae diuitis, apud MARTENE in Thes. Anecd. Tom. I. p. 304. cf. GATTER. I. c. p. 30. seqq.

Aristotelisque non contemnenda Topicorum dignitas. Memorat deinde *Homerum, Sallustium, Donatum, Seruium, Priscianum*; profert etiam multos ex *Virgilio, Horatio, Persio, Iuuenali, Statio, Lucano et Terentio* versus, unde hos poetas non eum possedisse solum, sed legisse etiam, facile coniicere licet. Quin nec mulieribus studium Auctores legendi et interpretandi tum defuit, quod celeberrima hoc saeculo *HROSWITHA* de Gerberga, Gandersheimensis coenobii Praefecta, disertis verbis testatur: *f) Gerberga, cuius nunc subdor dominio Abbatiae, aetate minor, sed, ut Imperialem decebat neptem, scientia prouectior, aliquot Auctores, quos ipsa prior a sapientissimis didicit, me admodum erudiuit.* Et de dicta *HROSWITHA* ipsa notum est, eam sex comoediis faciendis *Terentium* imitari ausam esse, licet stili eius elegantiam minus fuerit assecuta. Haec exempla, quorum aetatem hanc plura, quamuis ad memoriam nostram non peruenerint, tulisse, dubitari non potest, satis ostendunt, animi excolendi et bonis sensibus imbuendi idonea subsidia Saec. X. non omnia e medio sublata fuisse, et quasi sepulta ita iacuisse, ut nemo fuerit, qui ea perquireret, et, quoad per temporis iniuriam posset, in usus suos conuerteret.

Iam quod ad mala ista attinet, quibus orbis Christianus tum onerabatur, incredibilem
super-

f) In Praefat. ad Vitam b. Mariae.

superstitionem, hominum animos tantum non opprimentem, foedissima *vitia*, latissime per omnes ordines serpentia, crebra *bella*, et Normannorum Hunnorumque pestiferas inuasiones: negandum sane non est, in his omnibus causas barbariei haud leues inueniri. Sed, quaeso, anne mala haec hoc demum tempore sunt nata? Quam multi bellorum tumultus, barbararumque gentium incursiones terras ad occidentem spectantes iam diu ante infestaue-
rant! ac post saeculum nostrum quantas tur-
bas expeditiones illae cruciatae excitarunt! Superstitio autem et vita multorum perdit a quo medii aevi saeculo fuerunt alienae? et si vtraque nostro, de quo loquimur, magis quam antea dominari visa fuit, certe tamen, quod illud sequutum est, vndecimum nulla ex parte illi cessit, nec Simoniae etiam foedo vitio, quod ultra eius dimidium in moribus potentiorum et eorum, qui munera sacra ambirent, haesit, vt hinc decimo saeculo vnice proprium vitium hoc non sit existimandum: Habuit autem praua ista consuetudo, g) qua Reges et Principes munera sacra amicis et ministris, quibus bene cupiebant, donabant, aut plus licitantibus vendeabant, magnam vim ad hominum ignauiam, ad quam sumus omnes natura procliues, alendam. Quando enim vi-
dent,

g) Auctores, vnde eius exempla valde commemo-
rabilia peti possunt, affert MOSHEMIVS *Instit.*
Hist. eccl. p. 370. x.

dent, ineptos et desidiaē deditos honores et beneficia amplissima consequi posse, pereunt certe ad literas laboriose colendas inuitamenta. Vt hinc, si inscitiae labem decimo saeculo prae reliquis propriam fuisse, probari posset, ego non dubitarem praecipuam huius rei causam ex Simoniae vitio latius serpente derivare.

P. III.

Ad argumenta ipsa nunc progrediamur, quae statum literarium Saec. X. talem fuisse ostendant, ut quibusdam aevi medii temporibus si non praeferrī, certe tamen comparari cum plurimis possit. Atque ut inde proficiatur disputatio nostra, unde, quicquid ea aetas literarum habuit, potissimum peti debet; *Carolus M.* saeculo nostrum proxime antecedente, laudatissimo studio multas exules in Germaniam, Galliam et Italiam reuocare, et, condendis variis scholis, stabile domicilium illis parare coepit. Quod studium cum non neglexit *Ludouicus* filius, tum vehementer auxit etiam *Carolus Caluus*, ad quem *Hericus*, g) Autissiodorensis monachus scribere non dubitauit: *Illud vel maxime tibi aeternam parat memoriam, quod famatissimi aui tui Caroli studium erga immortales disciplinas non modo ex*
aequo

g) In Dedicatione vitae S. Germani ad Carol. Calv. ap. LAVNOIVM de scholis celebribus, p. 52.

aequo repraesentas, verum etiam incomparabili fervore transcendis, dum quod ille sopitis eduxit cineribus, tu fomento multiplici, tum beneficiorum, tum auctoritatis, usquequaque prouehis. --- Id tibi singulare effecisti, ut sicubi terrarum magistri florent artium, quarum principalem operam philosophia pollicetur, hos ad publicam eruditionem undecunque tua celsitudo conduceret, comitas attraheret, dapfilitas provocaret. Neque Episcopis etiam voluntas defuit de literarum studiis bene merendi, ut ex trium conciliorum decretis, *h)* de constituendis undique scholis publicis, ut utriusque eruditionis, et diuinae scilicet et humanae, in ecclesia Dei fructus valeat accrescere, patet. Taceo Aelfredi, *i)* Angliae regis, in rem literariam merita, qui viros doctissimos undecunque conquisitos, suis, praesertim in oxoniensi schola a se condita, Grammaticae, Rhetoricae, Philosophiae et Theologiae doctores constituit. Quae si perpendantur, probabile certe non est, saeculo decimo eorum, quae nono publice constituta essent, nullos fructus amplius superfuisse, quaeque progerminare coepissent artes liberaliores, eas tam breui tempore prorsus defloruisse.

Sed praesto sunt alia causae nostrae coniunctiora. Nimirum hoc ipso saeculo ciuitas literata

b) Quae affert LAVNOIUS l. c. p. 53. seqq.

i) Breuitatis causa ad CAS. OVDINI T. II. de script. eccl. p. 309. seqq. lectores ablegamus.

rata habuit *Hercules Musagetas* et *Maecenates* suos, in quorum tutela ac praesidio et literae ipsae, et earum cultores acquiescebant. Quorum in numero fere tota OTTONIS M. domus et cognatio est habenda. Atque Imperator quidem ipse si, quod tardior ad literarum culturam accesserat, non tantum etiam in illis profecit, quantum WITICHINDVS de eo praedicat; k) certum tamen est, magnum illarum fautorem eum fuisse, idque sedulo egisse, ut viri docti in aulam suam, tanquam in literarum quendam ludum, congregarentur, quod ex ROTGERI verbis istis intelligitur: l) Post parentis Henrici mortem, (Bruno) ab Ottone fratre, iam rege, in palatium reuocatus, et optimis, quoscunque congregare licebat, magistris instituendus traditus est. Confirmat hoc, et simul Ratherium, antistitem Veronensem, inter magistros istos eminuisse, FOLCVINVS m) testatur: Otto, tunc potentissimus

k) *Annal.* Lib. II. ap. Meibom. T. I. p. 650. *Ingenium ei admodum mirandum. Nam post mortem Edidis reginae, cum antea nescierit litteras, in tantum didicit, ut pleniter libros legere et intelligere nouerit. Praeterea Romana lingua Sclauonicaque loqui sciebat. Sed rarum est, quod earum uti dignaretur.* Sed vide, quae HAHNIUS de peritia eius in lat. lingua monet l. c. T. II. p. 45.

l) *In Vita Brunonis* c. IV. ap. Surium de *Vitis Sanct.* ad d. XI. Octobr.

m) *de Gestis Abbat. Leodiensium*, cap. 22. in D. ACHERII *Spicileg.* T. II, p. 370. ed. nou.

tissimus rex, Austrasis et subactae Italiae imperitabat, cuius frater Bruno, unicum et singulare in Christi ecclesia decus futurum, velut pretiosissimus lapis multiplicibus philosophorum poliebatur argumentis. Aduocatur RATHERIVS, et habetur inter palatinos philosophos primus. Quid multa? non destitit, donec regiam et mirificam indolem in omnibus disciplinis perspicacissimam redderet et perfectam. Neque exiguum sane ex institutione illa doctrinae tum fructum, tum amorem, retulit BRVNO, qui Archiepiscopus Coloniensis postmodum factus est. Teste enim ROTGERO l. c. nullum fuit studiorum liberalium genus in omni graeca et latina eloquentia, quod ingenii eius viuacitatem effugisset. Idem bibliothecam suam ubique circumduxit; quod cum commemorat Auctor modo laudatus, haec addit: n) ferens secum et causam studii sui, et instrumentum: causam in diuinis, instrumentum in gentilibus. Ex quo loco discimus, non defuisse eo tempore viros, verae ad accuratam eruditionem perueniendi viae bene gnaros, qui quippe veteres graecos latinosque auctores ad sacros recte intelligendos optima esse instrumenta egregie iudicarent. Sed pergimus in commemorandis familiae Augustae ornamentis, quibus literarum studia in honore et pretio fuerunt. Occurrunt igitur Otto II. filius, in schola Hildesienfi literis imbutus, et Otto III. nepos, praeter alios Gerberto, viro tum incomparabili, prae-

n) l. c. Cap. VII.

praeceptore usus, quorum vterque, praeter latinam, graecae linguae etiam gustum aliquem a Theophania, illius coniuge, huius matre, accepisse creditur. De eorum doctrina autem ut vult, luculenta enim testimonia quae afferam, non habeo; id tamen dubio caret, eos a prima in artium disciplinis institutione amorem quendam in illas rectosque sensus reportasse, ita ut, quibus per temporum iniuriam possent, modis, eas adiuuare studerent, earumque cultores amplecterentur; cuius rei, certe quod ad Ottonem III. attinet, haud obscura indicia in *Epp. Gerberti* reperire licet. Fuit etiam HADWIGA ex Ottonis M. cognatione, fratris quippe eius *Henrici*, Bauariae Ducis, filia, et *Burckhardi*, Sueuorum Ducis, vxor; quae ob graecae linguae scientiam, ceteramque eruditionem, a WITICHINDO l. c. celebratur, *Burchardumque* iun. postea Abbatem, graecissare docuisse, et abeuntem Horatio aliisque libris donasse, memoratur. Praeter has autem, ex principibus personis aliae etiam sunt, quae saeculum hoc suo in literas fauore, earumque prouehendarum studio illustre reddiderunt. In his est ATHELSTANVS Angliae rex, *Eduardi* sen. filius, cuius factum memoratu dignissimum, vix a quoquam ea aetate expectandum, hoc fuit, quod a doctis quibusdam Iudaeis ad christianam religionem conuersis, V. T. ex Hebraico sermone in Anglicum verti curauit; ut nihil iam dicam de

libris eius anglice et latine scriptis, in Bibliothecis adhuc adseruatis. o) In Germania autem floruit GERBERGA II. Gandersheimensis coenobii Praefecta, a qua *Hroswitha* se profecisse fatetur, quamque cum in aliis artibus exercitatam, tum maxime in latina poësi versatam fuisse testatur. p) Haudparum celebris erat hoc aevo schola Herbipolensis, quae incrementa sua vnice debebat *Popponi I.* praefuli. De quo FRISIVS q) ita memoriae tradidit: *Poppo homo in sacris et profanis literis luculenter institutus - - sub hoc schola, qua Canonici tam nobilium, quam ceterorum filii erudiebantur, multum florens, doctos et sapientes emisit discipulos, e quorum numero S. Wolfgangus, postea Ratisbonensis Episcopus. Idem Poppo Stephanum quendam ex Italia euocauerat, eumque scholae suae praefecerat, quo tanto celebriorem eam redderet, vt supra iam ostendimus. Afferri adhuc alii nonnulli ex hoc saeculo possent, qui cum in excelfo et illustri loco positi essent, liberaliorem doctrinam tamen non contemserunt, sed partim ipsi studiose excoluerunt, partim eius cultores fuerunt magnique aestimarunt. Sed sufficiant haec exempla, quorum similia vereor, vt multa aeui medii saecula ostendere queant. Quanto maior est iniuria, quae decimo afferri vulgo*

o) Vid. BRVCKERI *Hist. Phil.* T. III. p. 638.

p) Pluribus haec commemorat S. R. HARENBERGIVS in *Hist. Gandersheim.* p. 605. vt scriptores alios omittam.

q) In *Chron. Herbip.* p. 434.

go solet, cum tanquam vnum omnium obscurissimum infamatur.

Ad *Scholas* pergimus, literarum publicas officinas, quae si ad conseruandam amplificandamque latius eruditionem plurimum faciunt, certe saeculum X. artium disciplinarumque studiis vacare non potuit, cum scholis quam plurimis floruerit, tum in Episcoporum sedibus, vt Parisiensi, Virdunensi, Lugdunensi, Metensi, Moguntina, Treuirensi, Magdeburgensi, Herbipolitana etc. tum in monasteriis, quorum celebriora scholis instructa TRITHEMIVS r) memorat: *Inter monasteria hunc morem studiorum habentia hoc tempore praecipua fuerunt: monasterium Fuldense, Sancti Galli, Augiense, Hirsfeldense, nostrum Hirsaugiense, Sancti Albani, Moguntinense, Corbeiense, Prumiense, Mediolanense, Sancti Dionysii Parisiense, S. Maximini Treuirensense, Remense, Autissiodorense, Turonense, Stabulense, et Winsenburgense. s)* In quibus omnibus erant Monachi et multi et valde studiosi, e quorum collegio in singulis coenobiis unus caeteris in scientia scripturarum excellentior Scholasticus ponebatur. Vt intelligatur, rem scholasticam a Monachis, qui fere

Z 3

foli

r) In Chronico Hirsaugiensi A. C. 952.

s) De scholis plerisque celebr. eius aetatis vide LAVNOIVM, et qui ab hoc omissas nonnullas addidit, HAHNVIM l. c. P. II. p. 86. De scholis Franconiae, agit Ill. REINHARDVS in Progr. de *Literarum in Franconia statu tempore Imperatorum Saxoniorum*. Erlang. 1764.

soli literis tum operabantur, haud leuiter curatam esse, ex *Trithemio* modo laudato nonnulla hic enotare libet. Erat igitur moris eo tempore, vt in omnibus coenobiis doctores haberentur, (*scholasticorum* nomine appellari consueuerant,) qui iuniores in elementis erudirent. Si qui ad altiora tractanda idonei essent, e minoribus coenobiis ad maiora et celebriora mittebantur, in quibus ad officium docendi alios Monachi omnium doctissimi, et non solum in diuinis, sed etiam saecularibus (humanioribus) literis eruditi, constituti erant. Quodsi autem idoneum ad hanc subeundam prouinciam in suo coenobio monachum Abbas non haberet, ex alio aptum petere poterat. Maximum enim dedecus iudicabant, (ita diserte dicit *Trith.*) *t*) dociles animos monachorum negligere, quos vt moribus et literis bene instituere possent, nullis laboribus, nullis parcebant impensis. Sic doctissimus ille monachus *Sigebertus Gemblacensis* multo tempore in coenobio *S. Vincentii Metensi*, monachorum praeceptor, quanquam de alio monasterio fuit, etc. Temperare mihi non possum, quin *ERACLII*, *Leodinen*sis Episcopi mentionem hic faciam, qui scholas ecclesiae suae tantopere sibi commendatas habuit, vt principem locum inter Maecenates huius saeculi meruerit. Ita *AEGIDIUS* *u*) de illo: *Hic cum ele-*

t) l. c. ad A. C. 890.

u) *Tom. I. de gestis Episcoporum Leodiensium*, in Additionibus ad cap. 47. ap. *LAVNOI*. l. c. p. 102.

eleganti morum probitate nobilitaretur, literarum etiam floveret scientia, scholas per claustra stabilivit, totamque Leodiensem ecclesiam, provinciam nullis haecenus studiis illustratam, ad studium coaptavit, peritos clericos collegit, eosque magistros instituens, sua ope liberaliter pavit. Quas scholas ipse vicissim non indignum duxit frequentare, maiusculis lectiones tradere, si quid minus in lectione intelligerent, benignissime enodare, spondens quae non facile paterent intellectui, se eis vel centies aperiendo iterare. Nec prius a tam praeciaro labore destitit, donec multos ex rudibus tam spiritualibus, quam secularibus exercitatissimos redderet. Vnde Ottoni Imp. et Brunoni Coloniensi Archiepiscopo ita charus fuisse perhibetur, ut nulla rerum maiorum exercerent negotia, nisi in illius praesentia, nisi eius essent consilio adstipulata. Quod si autem, quid ad discendum propositum fuerit in eiusmodi scholis, quaeramus; in aliis, iisque perfectioribus, integrae septem artes, in aliis *trivium* tantum, quod dicere infueverant, i. e. Grammaticam, Rhetoricam, Dialecticam, aut *quadrivium*, quod Musicam, Arithmeticam, Geometriam et Astronomiam comprehendebat. Haec erant fere, quae per totum medium aevum in scholis personuerunt, de quibus, quoniam a Bruckero aliisque historiae literariae scriptoribus x) abunde iam

Z 4

ex-

x) Prae aliis utiliter conferri hic poterit S. R. SEM-
LERI *Hist. Eccl. Saec. X.* germ. edita. p. 454. seq.

exposita sunt, pluribus hic dici nihil attinet. Veteres autem latinos et graecos auctores non ab omnibus hoc tempore neglectos fuisse, ex iis, quae supra, ubi occasio esset, aliquoties diximus, intelligi potest. Neque defunt ex hac aetate carmina aliqua latina satis probabilia, etsi prae versibus illis Leoninis, quibus tum plena erant omnia, vera poësis fere contempta iacebat. Non negamus literarum tractandarum modum a vera et genuina ratione multum abfuisse, sed vitium hoc cum toti mediae aetati commune fuerit, saeculo X. non praecipue est tribuendum.

P. III.

Si de rei literariae statu, qualis quoque tempore ante nostram memoriam fuerit, velimus cognoscere, res redit potissimum ad *Viros doctos*, qui aetatem suam illustrem redderunt; hi autem quales sint habendi vix aliter, quam ex scriptis, quae reliquerunt, tanquam ingenii eorum foetibus, iudicari potest. Solis enim aequalium testimoniis stare minime possumus, qui quippe vel studio partium, vel ignorantia cum haud rarerent falsi sunt ipsi, tum alios etiam mirum in modum saepissime fallunt. Quodsi autem ipsa cuiusque temporis ingeniorum monumenta nobis inspicere liceat, rectum probabileque iudicium haud difficulter ferri potest. Quod igitur ad scripta ex Saeculo X. reliqua attinet, certe

certe fatendum est et prae nobis ferendum, non ita perfecta tantoque studio elaborata illa esse, ut auctorum suorum ingenium accurata doctrina excultum ostendant. Hinc etsi ii, qui res gestas eius temporis memoriae prodi-derunt, veluti *Trithemius*, tantum non ubi-uis de viris eruditione clarissimis, in omni li-teratura tam diuina, quam saeculari, doctissi-mis, qui multos doctissimos discipulos post se reliquerint, loquuntur, ut rei literariae sta-tum florentissimum tum fuisse existimare pos-sis: tamen omnia haec pro ratione eius aetatis sunt intelligenda, ut supra iam monuimus. Quare si de viris doctis Saec. X. iam expositu-ri sumus, hactenus saltem eruditionis laudem illis nos tribuere videri volumus, quoad aliis aeui medii viris doctis, si contentio quaedam et comparatio fiat, quibus plurimum tribuen-dum sit, cedere non necesse habeant. Atque in ea re *HEVMANNI* a) iudicium iam saeculo nostro fauet: „Imo vero habuit, inquit, hoc „saeculum scriptores illustrissimos, vnum Pa- „pam, alterum Imperatorem, tertiam mulierem; „*Sylvestrum II.* dico, *Constantinum Porphyro- „genitum*, et *Roswitam*, Saxoniae nostrae de- „cus immortale. Ac miraculi instar est, ob- „scurissimo illo Saeculo et literarum usque adeo „experte, tres eruditionis laude exsplenduisse „eius generis personas, a quibus praereptum „iri caeteris mortalibus palmam ingenii, vix

Z §

„ac

a) l. c. p. 139.

„ac ne vix quidem vlllo tempore verosimile
 „est. Certe nulla aetas simile vidit exemplum,
 „nec, vt opinor, iterum videbit vnquam. „
 Quam dotem saeculi nostri dum agnoscit *Heu-*
mannus et aperte ei tribuit, certe non erat,
 quod *obscurissimum illud et omnium literarum*
expers nominaret, quibus verbis quippe infra
 omnium aliorum saeculorum sortem depri-
 mere illud videtur. Quod facere tum illi ipsi,
 quos nominatim attulit, tum alii etiam *Scr-*
iptores vetant. Atque in iis facile quidem prin-
 cipatum tenet GERBERTVS, postea Syluester II.
 Pontifex Rom. cuius *Epistolae* eruditionis eius
 tum in aliis, tum in philosophia praesertim et
 mathesi, luculenta specimina produnt. HROSWI-
 THA, monasterio Gandershemensi virgo sacra-
 ta, latine graeceque docta fuit, cuius carmina
 quaedam latina, in quibus panegyricum de *ge-*
stis Ottonis M., a *Conr. Celte* primum publica-
 ta prostant. Historicos minime contemnen-
 dos saeculum nostrum protulit REGINONEM, WI-
 DECHINDVM, LVITPRANDVM, FRODOARDVM, NOTGE-
 RVM, DITHMARVM, etc. In Theologicis mi-
 rum non est si in seruitute illa, quae dominan-
 te Papatu ingenia constricta in hoc genere te-
 nuit, nihil inueteratarum iam corruptelarum
 hoc tempore emendatum fuit, quemadmo-
 dum etiam postea, vsque ad exoptatissimam
 ecclesiae reformationem, manserunt. Dogma-
 tica quaedam habent RATHERII *Sermones*, in
 quorum aliquo contra sui temporis opiniones
 audet

audet affirmare, diabolum aut homines per incantationes, tempestates neque efficere, neque auertere posse. Argumentum Exegeticum fere tractarunt ODO, cuius Epitome Moraliū Gregorii in *Iobum* extat; REMIGIVS in *Genesisin* collegit plerumque allegorica; ABBO multas homilias composuit, etc. Quae omnia, fatemur, nihil comiti, nihil habent praeclari; sed quis nescit, rem theologicam non vno tantum saeculo, sed longissimo temporis decursu, triste hoc fatum expertam fuisse, vt turpi-ter neglecta iacuerit. Inter Philosophos huius aevi *Bruckerus b)* refert ALFREDVM *Malmesburiensem*, REMIGIVM *Autissiodorensem*, CONSTANTIVM *Floriacensem*, ABBONEM, NOTKERVVM, RATBODVM, alios, magis tamen aequalium scriptorum testimoniis nixus, quam ipsis istorum virorum libris, qui in hoc genere fere desiderantur. Grammaticam a Monachis non fuisse contemptam cognoscitur iam ex scribendi genere latino, quo probabiliore hoc tempore utebantur, quam superiori. Idem autem lepidum factum testatur, quod in coenobio S. Galli accidit. c) Diuerterat in illud GVNZO homo Italus, cuius supra iam mentionem fecimus, cum ab Ottone Imp. adscitus in Germaniam cum eo proficisceretur. Hic inter colloquendum, vt fit, per imprudentiam Accusatiuo pro Ablatiuo vititur; quod vitiose dictum

b) Hist. Philos. T. III. p. 639. seqq.

c) Vid. GATTERER. l. c. p. 25.

dictum praefectus scholae monasticae, Ekkehartus, mirum in modum exagitavit, et ope discipuli in ea re usus, versibus aculeatis coram Imperatore eiusque comitatu perstrinxit, quo bonae existimationi eius noceret. Quod tam aegre tulit *Gunzo*, ut in epistola ad monachos Augiae diuitis multis se defenderet, in qua auctores veteres Homerum, Platonem, Aristotelem, Terentium, Cic. Virg. alios, sibi non incognitos esse ostendit, versusque latinos minime incommotos adiicit. Patet igitur vitium contra latinam linguam admissum neutri rem leuem visum fuisse, neque illi, qui tantopere illud exagitaret, neque huic tam studiose se contra illud defendenti, quod Grammaticam in magna existimatione tum fuisse indicat. Dolemus *RATHERII Sparadorsum* i. e. Grammaticae latinae compendium, quo discipulorum dorsis a baculi insultibus cauere voluit auctor, aetatem non tulisse, quo liquidius de sapientia Grammatica eius temporis iudicare possemus. Fortasse autem nihil aliud, quam *Prisciani* epitome fuit, quo quippe uti in hoc genere solebant, ut in vita *Odonis* memoratur: *immensum Prisciani transit pelagus*. Libet per hanc occasionem iucunditatis causa specimen afferre, *d)* quomodo latine scribendo suos tum exercere consueverint praeceptores. Aliquis igitur discipulo recens aduenienti hoc exemplum

epi-

d) Vid. *RVODPERTI*, magistri S. Galli epp. inter *GOLDASTI Alem. T. I. p. 63.*

epistolae praeiuit : Parentibus suis A. agnus ablactatus sanctum balatum ! Nuperrime a vobis sanus abiens adhuc me valere profiteor. Peto ergo, vt promissio vestra de remunerandis sudoribus magistrorum meorum ad effectum veniat. Mihi etiam velut peregre constituto omnium indigo necessaria, quae locuti estis, impendite., Possent auctores plures, qui scriptis nomen illustrare suum voluerunt, ex Saec. X. afferri, sed post CAVEVM, OVDINVM, FABRICIVM ceterosque rei eccl. et literariae scriptores locupletes, licet nobis breuibus esse. Id vnum, antequam hinc discedamus, monendum esse videtur, de copia virorum literis operatorum ex scriptorum, qui ad nos peruenerunt, numero, iudicandum non esse. Multo plures a veteribus laudantur, qui, quae illis tribuuntur, meritis fortasse non caruerunt, qui vero nominis sui memoriae ad posteros per scripta propagandae nullam siue occasionem, siue cupiditatem habuere. Alii quidem scripta reliquerunt, quae autem iam dudum perierunt, aut in latebris delitescent abscondita.

Effecisse haecenus nobis videmur, Saec. X. praecipuo sensu obscurum dici iure non posse, si vel maxime ignominia haec tantum ad statum rei literariae apud Christianos in occidentis regionibus, ad quas solas vituperatores respexisse videntur, pertinere existimetur. In oriente enim cum apud Christianos, tum Mohammed-

hammedanos, literas aliquanto melius floruisse ex eius temporis monumentis haud difficulter cognosci potest. Ac *Graecis* quidem hoc ipso saeculo nova lux per *Constantinum Porphyrogenitum*, literarum instauratorem, exorsa fuit, tantum abest ut eorum respectu obscurum dici mereatur. Ita enim *CEDRE-
NVS* de hoc Imperatore: *Scientias arithmeti-
cam, musicam, astronomiam, geometriam, et
omnium principem, philosophiam, quae iam lon-
go tempore ob incuriam et inscitiam Imperato-
rum perierant, sua industria instauravit, con-
quisitis qui in quouis genere excellerent, ac con-
stitutis doctoribus, et diligentibus receptis ac
conductis. Quo factum est, ut exiguo temporis
decursu, barbarie profligata, urbs denuo literis
floruerit.* Non dubitem ego in meritis eius
ponere etiam hoc, quod ex scriptoribus anti-
quioribus utilissimas *Eclogas* fieri iussit; quam-
uis sciam vitio hoc illi a nonnullis verti sole-
re, caussantibus, opera ista ipsa sic oblitterata
esse, ac periisse, cum nemo esset, qui amplius
ea legeret. Sed absque dubio sine hisce *Ec-
logis* vetusti isti scriptores per ignauiam mo-
nachorum etiam periissent. Interim pruden-
ti consilio isto affectus est hoc, ut verae eru-
ditionis fontibus ex veteribus scriptoribus sic
aperiendis, eam ipsam quodammodo reduce-
ret, et homines ad legendum excitaret, dum
commoditati eorum consuluit, et opera volu-
minosa, a quorum lectione facile deterreri so-
lent,

lent, per compendium illis exhibuit. Habuit igitur hoc saeculum inter *Graecos* Christianos scriptores haud ignobiles, licet, quod nemo facile expectauerit, veteris Graeciae doctrinam non attingant. Nimis tenue multi confectati sunt scribendi argumentum, veluti historias sanctorum et eremitarum, et a superstitione publica tum dominante infecti, etiam alias historias parum liberaliter scripserunt. Quod etiam de *Syris* et *Arabibus* Christianis historicis, quorum plures adhuc extant, aliqui editi, maximam partem autem MSti in bibliothecis asseruati, est iudicandum; supersunt etiam ex hoc tempore veterum philosophorum graecorum, Aristotelis praesertim, libri Syriace et Arabice conuersi, et in eos commentarii iisdem linguis scripti, ex quibus literarum studia non omnino nulla apud Christianos orientis terras incolentes fuisse cognoscas. A *Muhammedanis* autem, postquam ab *Abdalla Almamune* philosophiae graecae studium Saec. IX. est excitatum, praeter philosophiam eloquentia etiam et ars poetica vehementer fuerunt cultae. Sed de his non est, quod pluribus hoc loco exponamus.

*****:*****

X.

HAERESSES GRAMMATICAS

IN

ACADEMIA OXONIENSI

A. R. S. CIO CC LXXVI.

DAMNATAS RECENSET

IO. MART. CHLADENIVS

ILL. G. ACAD. COB. DIR. ADI. ET. PAEDAGOG.

CIO IO CCXXXV.

Quanquam nullum errorem plane innocentem pronuntiare liceat, sunt tamen quaedam artes, quarum doctrinae, ceu ab actionibus, negotiisque, hominum remotiores, non nisi leuissimos errores, et ab omni crimine remotissimos, continere posse videntur. Vti enim, quid reipublicae is noceat, non apparet, qui in *caussae* notione, aut *substantiae*, aut *formae*, aut alia Ontologica explicanda, hallucinatur; ita errores huius disciplinae nec laedere rempublicam, nec criminis quid habere, possunt. Neque magis ad *publicas* imperantium *curas* pertinere quis putet *Grammaticam*; quod ea iungendarum vocum praecepta tradens, si cui nocet, praeter aures delic-

lica-

licitorum hominum offendat neminem. Dubito num *Critica*, pulchritudinis poeticae, et eloquentiae, custos, eodem gaudeat innocentiae priuilegio? Hanc enim, bellorum cum constet esse feracissimam, palam reipublicae metuendam nossemus, nisi bellorum Criticorum *nomen* atrocius esset, quam *periculum*. Seuerioris tamen olim exstiterunt ingenii homines, qui nullum errorum genus leue putarunt, aut damno vacuum, ipsamque Ontologiae, et Grammaticae puritatem poenis vindicare non dubitarunt. Et est, quod miremur eos, qui quotidie *haereseos* nomine abusi sunt, religioni sibi duxisse, doctrinas, adscripto *haereseos* nomine, infamare, quibus re ipsa, dum puniendas censuerunt, altissime haereseos notam inusserunt. Rarius quidem in iudicium adductos Grammaticos, et reos factos, legimus: eo autem magis accusationis tam insolitae capita, causasque damnationis, resciscere antiquarum rerum curiosos iuuat. Relatum nempe legimus in Academia Oxoniensi, anno supra millesimum ducentesimo septuagesimo sexto, autoritate Archiepiscopi Cantuariensis, suffragantibus cunctis Academiae doctoribus, errores quosdam Grammaticos, Logicos, atque Physicos, poena esse proposita proscriptos. Ex quibus priores saltem excitabimus, quos, vna cum damnationis formula, excitat *Carolus du Plessis d' ARGENTRE* in *Collectione iudiciorum de nouis erroribus*: p. 185.

* * * * *

Hi sunt errores condemnati in Grammatica a Fratre ROBERTO DE KILVARDBI, Archiepiscopo Cantuariensi: de consensu omnium Magistrorum, tam non Regentium, quam Regentium, apud Oxoniam, die Iouis proxima ante festum S. Cuthberti, in Quadragesima, anno Domini 1276.

I

EGO CVRRIS, TV CVRRIT; CVRRIT et CVRRO; aequae sunt perfectae, et congruae, orationes: similiter: CVRRENS EST EGO.

II

Item: SOCRATIS LEGERE: SOCRATI LEGERE: sicut: Socratem legere.

III

Item: quod Verbum, manens Verbum, potest priuari omnibus accidentibus suis.

IV

Quod nullum Nomen est tertiae personae.

Interpositis deinde erroribus Logicis, et Physicis, sententia fertur:

Qui sustinet, docet, et defendit, ex intentione propria, aliquid istorum praedictorum; si sit Magister, ab officio Magistri deponatur, a communi consilio; si sit Bacalarius: non promoveatur ad Magisterium, sed ab Vniuersitate expellatur.

Omissis

* * *

Omissis *variis lectionibus*, * quas *Argentraeus* e variis partim impressis codicibus, partim e MSS. Sarbonae, collegit, quandoquidem nihil sententiam, et vim decreti mutant, ipsos errores inspiciamus: quos cognoscere facilius poterimus, si personam iudicis habeamus cognitam. Is quidem, Anglicanae historiae non postrema pars, a *Guilielmo CAVEO* in *Historia literaria scriptorum Ecclesiasticorum* sic describitur: *ROBERTVS KILWARBIVS, natione Anglus, postquam Oxonii studiis incubuerat, in Academiam Parisiensem se recepit, ibique gradum Magisterii in Artibus consecutus est. Domum rediens S. Francisci sodalitio se fratrem dedit: ordinis sui paulo post Prouincialis factus. Anno MCCLXXII. a Gregorio X. in Archiepiscopum Cantuariensem promouetur; quem, ut iura sua tueri viderentur, Monachi Cantuarienses, etsi Guilielmum Chillindem subpriorem suum nuper elegerant, suffragiis suis legitime electum esse declararunt: ac proinde Febr. XXVI. consecratus est. Anno sequenti Thoma Cantelupo, in Vesperis Comitiorum Oxonien-*

A a 2

nien

* Iuuabit tamen commemorare, in MSt. Sarbonae 395. legi: *ego curris*: in MSt. vero Sarbonae 591. et in edit. *ego currit*. Nobis non solum prior lectio placet: sed et in sequenti commate pro *currit*, esse legendum, *curris*, putamus; ut sensus hic sit: *Ego curris, tu currit*, sunt aequae congruae orationes, atque: *ego curro, et tu curris*.

nienſium, gradum ſuſcipiente, diſputationis Praeſidem, et Moderatorem, agere, Archiepiſcopus licet, non dedignabatur. Anno *MCCLXXVII.* a Nicolao *III.* Romam accerſitus, Episcopuſ Portuenſis, et S. Ruſſinae Cardinalis, renunciatur: quo tempore Archiepiſcopatu ſe abdicauit, et, Viterbum ſecedens, non ſine ſuſpicionē veneni, obiit *III. Id. Septembr. An. MCCLXXX.* Quas inter vitae Chiluarbianae rationes id inprimis annotandum puto, quod, Archiepiſcopus cum eſſet, et ad Comitiae Academiae Oxoniensis accederet cum imperio, moderatorem tamen diſputationis, et argumentorum telis ſe petendum inferioribus obtulerit: vnde intelligi poteſt, eum non ſolum doctrinarum, quas Cathedra poſcit Academica, fuiſſe peritiſſimum, ſed et ſubtilioris ingenii vi, quae ſophiſmata non pertimeſcit, non caruiſſe. Hinc vero magna oritur ſuſpicio, Chiluarbium in diiudicandis nouorum Grammaticorum ſententiis, non aurium ſolum iudicium eſſe ſecutum, ſed vim quaestiōnum, et pondus, probe exploraffe. Quam coniecturam augent eius, inter multa alia, ſcripta: de diuiſione ſcientiarum: de natura relationis: in Donatum de vitioſis ſermonibus: quae in Bibliothecis praeſtantiſſimis Anglicanis condita, et a Caueo excitata, doctrinam Grammaticam haud dubie redolent. *Iudicem* itaque competentem facile quiſque Chiluarbium agnoſcat, in quo non minor, per dignitatem, po-
teſtas

testas censoria, quam, ob doctrinam, iudicandi inerat prudentia.

Errores si iam ipsos acrius intueamur, patet tertium, qui *verbum, manens verbum, posse priuari omnibus accidentibus suis*, docet; quartumque, qui *nullum nomen esse tertiae personae* contendit, obscuritate magis sua, quam vlla *Paradoxi* specie, animum offendere. Illud vero *ego curris, tu currit*, quas lex prima damnat; nec non damnatae secunda lege formulae: *Socratis legere: Socrati legere*, quamuis obscuritate non carent, magis tamen ipso sono aures, a Prisciano vel mediocriter erudititas, misere vellicant, grauissimeque mordent.

Nec tamen ad cognoscendas iudicii, et propositarum poenarum causas, aures satis valere, sed ipsam potius errorum vim ratione inspiciendam, putamus. Sunt autem quidam errores per se absurdi; aliis ex consequentiis, inuidia denique aliis ex principiis, conflatur. Prioris esse generis viderentur propositiones: *congruae orationes sunt: ego curris, tu currit: Socratis legere, Socrati legere*: si modo credibile esset, aut in tantam Angliae doctores recti sermonis ignorantiam incidere potuisse, vt ipsa Grammaticae elementa poenis essent retinenda: aut tam peruerso quemquam exstitisse ingenio, vt, reclamante omni librorum latino-rum usu, tam inconditas voces, quasi latinas, venditare ausus sit. Earum vero rerum cum

neutra, vt credi possit, satis apta sit, altius palam est in sensum propositionum, et condemnationis causas, esse inquirendum. Id quod inde plus difficultatis habet, quod *conclusiones*, aequae ac *principia*, errorum a Chiluarbio proscriptorum latent, nec vllum, nisi ipsorum diligens comparatio, ad singulos intelligendos, nobis porrigatur subsidium.

Sed quia *caussa*, quam iudicatam legimus, est Grammatica, *propositiones* autem damnatae Latinis conceptae sunt verbis, id inprimis putamus quaerendum, vtrum priores duo errores ad *Grammaticam Latinam*, an vero ad vniuersam linguarum rationem, seu ad *Grammaticam* pertineant *Philosophicam*? Non enim, quia propositiones Latinis leguntur propositae verbis, ideo *phrases latinas* damnari manifestum est; siquidem omnes tunc temporis causae publicae, Ecclesiasticae pariter, atque Academicae, Romano solebant stilo proponi atque disputari. Grammaticae autem *uniuersalis* potius, quam *Latinae*, partem aliquam corruptam a nonnullis, et a Chiluarbio vindicatam esse, grauis inde nascitur suspicandi causa, quod id non solum suspicari per damnatarum phrasium formulas licet, sed ex collatis etiam inter se quatuor erroribus tantum non certa ratione patet.

Id nempe vitii, quo istae nullum non offendunt lectorem *phrases*, in eo est positum, quod

quod a regula coniungendi hinc *pronomina cum verbis*, hinc *cum nominibus verba*, penitus recedant. Cum enim notissimum sit, Pronomen, *ego*, primam Verbi personam, *tu* vero, secundam, non autem tertiam, postulare: obscuri contra isti haeresiarchae hinc cum voce *ego* secundam, hinc cum pronomine *tu* tertiam, recte personam coniungi docuerunt. Porro cum Verbum quodlibet in Latina perinde, atque in caeteris linguis, adiunctum sibi habeat certum substantiui casum, non autem promiscue admittat omnes: iidem linguae corruptores quemlibet cuique verbo casum commode iungi, exemplis certe phrasium: *Socratis legere*, *Socrati legere*, docuerunt. Quaeritur igitur, num phrasae illae saltem sint *exempla* proscriptarum regularum Grammaticarum, quibus innumera potuissent adiungi similia? an vero nullae aliae phrasae similes, aut in iudicium adductae sint, aut condemnatae? Mihi prior omnino arridet suspicio, quae phrasae istas *pro exemplis* habet, et, per haec *exempla*, *uniuersalem* regulam, quae infinita comprehendat exempla illorum similia, censet esse proscriptam. Cuius rei duas animaduerto probationes e re ipsa mihi oblatas.

Quod si enim i. illae solae nocentes visae essent formulae, nec ad plures erroris contagio pertineret, nullam mihi cogitando fingere datur rationem, quae inducere sana praeditum mente hominem potuerit, vt in his

paucis solum aut peccarit tam turpiter, aut luserit, phrasibus. Contra certissimum habeo, si quid *singulare* disputatur, aut defenditur, semper id per regulam fieri aliquam latius patentem, ex qua singulares quaestiones, et doctrinae, fluunt: nec minus eos constat, qui errorem singularem impugnant, ab *hypothesi* mox ad *thesin*, et a re singulari ad regulam vniuersalem, assurgere solere, hancque erroris patrono, tanquam suam, tribuere, et vna cum errore singulari damnare. Quare nihil dubito eos, qui *Socratis legere*, recte dici contenderunt, idem in caeteris Latinae linguae, quin et aliarum linguarum, verbis impudenter ausos esse, et, si quis id fecerit, tanquam recte factum probasse; Chiluarbium autem in paucis, sed illustribus, exemplis regulam quandam latissime patentem damnasse, et proscriptisse.

Quae omnino fiunt firmiora, si 2. aliunde constat, *Grammaticae* vniuersalis, seu *Philosophicae*, studium, eo tempore, quanquam minime commodo, nec vllis ad eam rem recte gerendam subsidiis instructo, inprimis floruisse. Id vero aperte docent istius aetatis libri, quicquid ad disputandum difficillimum, et a facilitate explicandi remotissimum, esset, id inprimis eo tempore Philosophos, atque Theologos, tractandum, quasi suum, sibi sumsisse negotium. Hi igitur homines tam impen-

so

so studio materiem disputationum quaerentes, quomodo ab arcanis *Grammaticae* sibi temperassent? quae, si vlla, quam Philosophicam nominamus, scientia, non nisi subtilissimis adhibitis doctrinis Ontologicis, et Psychologicis, perspicua potest ratione exponi. Sed si documenta quis magis, quam suspensiones desideret, is *tertiam* et *quartam* inspiciat ab Oxoniensibus notatam propositionem: *Verbum manens verbum potest priuari omnibus accidentibus: Nullum nomen est tertiae personae.* Hae enim propositiones cum sint aperte Grammaticae, nec aut ad Latinam tamen, aut aliam quamcunque, sigillatim pertinent linguam, sed ad omnes in vniuersum, adeoque Grammaticae partem efficiunt Philosophicae.

Magno autem accidit nostro incommodo, vt priores duo errores in exemplis, omissa regula; duo posteriores, regulae habitu, et forma, omissis exemplis sint propositi; cum ibi exemplis regulae, hic regulis exempla, rectius fuissent adiuncta. Nam nec ab exemplis, praesertim paucis, eundem omnes *locum communem*, siue *regulam* eandem, quia plures formare licet, formamus, nec multas reperias regulas Philosophicas, quae, nisi *exemplis* illustrentur, suisque e principiis deductae conspiciantur, satis certum apud plerosque lectores excitare possint sensum. Incidi tamen in eam sententiam, non abhorreere ab eius aetatis ho-

minibus, ordinis naturalis non magnopere studiosis, si hyfteronproteron quoddam in enarrandis his commissum existimemus erroribus, duosque posteriores pro *exemplis*, et *Corollaris* inde deductis, habeamus. Neque etiam eorum hominum, qui certaminis Grammatici, quod, hac sententia in reos lata, compositum legimus, spectatores, et pars fuerunt, magnopere interfuit, quo ordine dogmata, sibi optime, quotidianis haud dubie conflictationibus, cognita, ad cauendum legerent proposita: nobis autem extra teli non solum iactum, sed remotissimo quoque, et extremo, loco positus, vna cum ordine doctrinarum, ipsum lumen, quo ablato nihil cernitur, ademtum est. Id vero restituetur fortasse, si posteriores duos errores priori loco ponamus, aut tertio errori primum, quarto secundum tanquam exemplum, et Corollarium, adiungamus.

Fingo iam animo Scholasticum quendam, Paradoxi quid, et monstri, de vocum indole, inprimis *Verborum*, sic molientem. Videt quodlibet *VERBUM*, ceu signum actionis cuiusdam, vel passionis, per diuersas *temporum*, *modorum*, ac *personarum* species varie inflecti, et, vt nunc loqui solent, modificari. Ipse quidem quamlibet *personam*, *modos* singulos, vnum quodque *tempus*, verbi notioni adglutinatum, vocat *accidens* verbi: et, quia nullum existit verbum, nisi personae cuiusdam, aut

tempo-

temporis, aut modi, aut certe actiuæ, passiuæque, Vocis caractere notatum, negari non posse videt, *verba* singula, quæ in linguis vsitatis reperiuntur, accidentibus esse uestita. Attamen ille forte recordatur, substantias, etsi sustineant accidentia, ab accidentibus tamen cogitatione distingui; et manere substantias, remotis licet, cogitatione nempe, omnibus accidentibus. Id igitur ad *verborum* naturam, inuita Minerva, transfert, et manere, h. e. cogitari, et dari, posse putat verbum, etsi nullam aut temporis, aut modi, aut personæ, aliamue fingatur adiunctam habere notam, siue *verbum manere verbum, etsi remotis omnibus accidentibus.*

Hoc dogmate, tanquam nouo armorum genere, quo in arena decertet disputatoria, instructus, antiquas Grammaticorum regulas, antiquissimo omnium seculorum vsu confirmatas, aggredi, et conuellere, non dubitat; arduumque suscipit negotium, a *priori*, eque dogmatibus suis Metaphysicis iustam verborum copulationem, et constructionem, definiendi. Irruit igitur in verba forte sibi oblata: *ego curro, tu curris*: censetque his æque commodas formulas posse adiungi, *ego curris, tu currit*. Ne vero sine ratione delirare videatur, rem ita demonstrat. Nihil opus esse, inquit, ad id, quod *ego curris* significat, rite indicandum, præterquam signum *verbi* præsentis,
et

et signum primae personae. Iam vero pronomen ego luculentum esse primae personae signum: in vtraque autem voce *curris*, et *curro*, aequae praesentis temporis notam contineri; indeque nihil interesse, vtrum ego *curro*, an ego *curris* dicas: eundemque in modum ostendit, *tu curris*, et *tu currit*, aequae significandae notioni, quam prior locutio exponit, esse idonea. Quae eadem denique ratio valet ad illam infauitiam vocum copulam, *currens est ego*, in arena disputatoria, sine pudore defendendam.

Nimium forte nonnullis videbimur indulgere antiquitatis studio, qui verum propositionum remotissimarum ab omni specie veritatis sensum eruere, aut probabili saltem quadam coniectura assequi posse nobis videmur. Quid? quod hoc interpretationis genus, quod in doctrinis *palam falsis* exponendis versatur, vix vnquam caret inuidia. Si enim, quod plerisque harum rerum interpretibus est in more positum, sententias falsas, interpretationis loco, propositionum magis absurdarum comitatu, iure propositionum aequipollentium, augeas; si porro ex principiis absurdis eas deducas, et, adiectis inuisis conclusionibus, teterrimas efficias, probabis quidem istos tuos commentarios haud paucis, iis nempe omnibus, qui in errantibus non dari putant peccandi locum: sed hoc ipso et acuitatis offendes studiosos, et regu-

regulas violabis interpretandi, et eandem in te exercendi doctam crudelitatem aliis ius, tuo exemplo, dabis. Contra vero si id agas, quod et sana ratio, et *contradictionis* non scripta, sed nata, lex postulat, ut veritatis in errore latentem speciem, quae errantem decipit, in apricum producas, eoque aduersarium tuum non insaniisse doceas; parum aberit, quin ipse errori fauere, certe nimis exercere familiariter inimicitias cum errore multis videaris. Vti enim in iudiciis non ferunt, ut is, qui causae suscepit cuiusdam patrocinium, aduersam etiam defendat partem, et inimica utique sustineat officia, sed eum, qui ingenii sui vbertate contrarias causas in vno se posse iudicio defendere putat, praeuaricationis crimine damnant; ita in doctrinis, qui non totus errori inimicus est, causam veritatis a plerisque prodere iudicatur. A qua tamen nos suspicione facile omnes liberabunt, qui cogitent, errores, quos, quomodo in mentem venire sano homini potuerint, explicandos suscepimus, nihil omnino continere, quod nostrae possit aetatis hominem allicere, aut in erroris societatem protrahere. Ista aetate haec talia iuuabant alacriora ingenia, qua laudi ducebatur, quiduis posse defendere, et, si non idoneis rationibus, impudenti certe, et aridissima, loquacitate in arena disputatoria aduersus personatum hostem tutari.

Nolu-

Nolumus tamen lectorum in accipiendis nostris, circa secundum, et quartum, errorem, coniecturis amplius experiri, aut potius sollicitare, patientiam. Id certissimum est, vocibus: *Socratis legere*, vel *Socrati legere*, itidem legem Grammaticam, forte istam, quae accusatiuum cum infinitiuo coniungi vult, impugnari atque euerti. Cuius commentum ratio cum, e longinquo veluti, in errore quarto appareat, non nisi multo subtiliori tamen disputatione, vt paulo clarius conspiciatur, prouahi in lucem potest. Et est quidem omnium Grammaticarum notionum ea indoles, vt non nisi multa arte ad rationes, et Principia Philosophica, referantur; id quod is experietur satis, qui in definiendis partibus orationis, quas octo numerant, suum velit exercere ingenium: sed multo plus laboris suscipit, qui *personarum* discrimen Philosophica quadam cupiat ratione explicare. Qua in re ii, qui eam adgressi sunt, ita a se inuicem dissentiunt, vt plerique *personarum* signa, totamque naturam, in solis collocent Verbis, caeteri vero Nominibus inhaerere existiment: verbaque *personis nominum* solum accommodari. Isto certe Sanctius a Perizonio sententiarum dissidet diuortio. Quorum doctissimorum, literasque elegantiores penitus callentium, virorum sententias si vix quisquam ita disputando illustrabit, vt, quid veri alterutri insit, multis perspicue pateat; nonne desperandum prope est,
ita

ita lucide quenquam posse differere, vt obscurae tenebrionum, quos damnauit Chiluarbius, sententiae splendescant quodammodo, et, vti Paradoxa Stoicorum Tulliana lingua, fiant probabiles?

Quanto hi egissent prudentius, si linguarum iam dudum constitutarum naturam, et leges, non ingenio, arbitrioue, finxissent, nec *a priori*, vano tentamine, formassent, sed usu, et experientia, cognitae recte ad declaranda adhibuissent animi cogitata. Quod enim in omnibus valet artibus, vt *experientiae* sint principia totius artis; quae doctrinae, et ingenii subtilitate, non laceranda, sed dilatanda, et perpolianda, sunt; ita in in linguis insunt singulis *axiomata* quaedam longo usu confirmata, quae euertere sine recti sensus offensione nulla ratione licet. Ad istas autem immotas Grammaticae veritates pertinent imprimis *Verba per Modos, Tempora, et Personas* flexendi, eaque cum aliis vocibus connectendi, leges: quae, qualescunque usus constituit, tales retinendae, et, si quid emendationis patiuntur, lenissima ratione corrigendae sunt, nedum Sophismatibus corrumpendae.

Dignissima hinc laude censenda eorum est diligentia, qui Latinum sermonem, quo eruditorum vix carere ciuitatem posse vident, quam fieri potest purissimum, tersissimumque habere-

habere cupiunt. Hac enim demum ratione ista non viuentium, sed mortuorum, hominum lingua erudito orbi, spargendisque celeriter ad omnes gentes, quibus literae curae sunt, doctrinis, vtilitatem praestat, si immutata retineatur, nec, quod olim contigit, in inconditam nouarum vocum commutetur colluuiem, quae vel a Romae nato, si ad lucis hic ab inferis rediret vsum, minime gentium intelligeretur.

F I N I S.

ERR. TYP.

P. 2	lin. 1	pro	Assyrorum	lege	Assyriorum
- 14	- 20	-	Pherecides	-	Pherecydes
- 23	- 3	-	Artaxerxis	-	Artaxerxis
- -	- 19	-	πολεμικώτατος	-	πολεμικώτατος
- -	- 21	-	Peloponensiaci	-	Peloponnesiaci
- 31	- 24	-	discerendi	-	discernendi
- 33	- 16	-	veror	-	vereor
- 54	- 4	-	transit	-	transiit
- 58	- 20	-	illustrae	-	illustre
- 59	- 10	-	purus	-	purius
- 65	- 23	-	vi	-	vt
- 100	- 8	-	reprehendi	-	reprehendendi
- 125	lin. vlt.		Causaubonus	-	Casaubonus
- 142	- 21		albam	-	album
- 148	- 2		reram	-	rerum
- 155	- 2		appellar	-	appellari
- 220	- 22		Tariani	-	Tatiani
- 242	- 5		δ	-	δ
- 269	- 6		paraliticum	-	paraclitum
- 274	- 25		sanctioras	-	sanctiores
- 194	lin. penult.		Aem.	-	Add.
- -	- vlt.		itdd.	-	item.



Museum Casimirianum

Bd.: 1

1771

Coburg, Landesbibliothek -- Cas A 2714

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11926969-5